

AGRIA

atölele
biztos
feddel
Nálom
not eleget ad
mindig csatlak
nem leszünk

mindig csatlak
nem leszünk

csatlak
nem leszünk

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Konczek József

Az én régi-régi jó kabátlopás-históriám	11
A Cigler úr	12

ARTériák

Kiss Benedek

Nem kérek semmit	13
A semmi hatalma	13

Anga Mária

Az Ég, vagy a Föld lesz...	14
Egyszer majd	15
Oltalom	15

Tornai József

Prófétáim	16
Krizantémom	16

Tamás Tímea

Őszi erdő	17
Kisvonat	17
Vonat	18

Fecske Csaba

Egy sírkő előtt	19
Estefelé	19
Hat haiku	19

Ladik Katalin

Árnyékot fűrészel	20
Sebet ütnek	20

Műhely

G. Komoróczy Emőke

„Bensőbb lebegéssel, örök jelenben élni a tágasabb létet” (<i>Ladik Katalin életművéről</i>)	21
---	----

Délvidéki palackposta

<i>Csorba Béla</i>	
Zrínyi meg nem írt éneke	43
Orális élvezetek	44
<i>Bata János</i>	
A tárgyak még őrzik kezed nyomát	45
Szentek hóhullásban	46
Talán egy kő	47
15. márczius, 2008.	47
<i>Dudás Károly</i>	
Szentkút utca hatvankettő	
<i>A Kék nyárfásról és sok egyéb másról</i>	48
<i>Csik Mónika</i>	
Variációk a reggelre	51
<i>Fekete J. József</i>	
A regionalizmus mint a kultúrák diaszporikus találkozásának katalizátora	55
<i>Harkai Vass Éva</i>	
Atlantisz: Süllyedő városok szigetek	70
A 8. utca	72
Kilép a 8. utcából	73
Prózai prózai sehr	74
<i>Kontra Ferenc</i>	
Az új könyvem	76
<i>Tari István</i>	
Mimikri	81
Vágókép	82
<i>Toldi Éva</i>	
Vízió és földszagú őserő	
<i>Herceg János novelláinak prózapoétikai jellemzői</i>	83
<i>Verebes Ernő</i>	
lassú virrasztásra	90
kék ablak	90
olykor jeltelen	90
így lettem	91
tofafúj hanyagul	91
öreg cseléd	91

ARTériák

<i>Barabás Zoltán</i>	
Magyarán szólni tanítod	92
<i>Falusi Márton</i>	
Vers, magyarázattal	94
<i>Iancu Laura</i>	
cinterem	95
akkor	95
mozdulat	95
<i>Sarusi Mihály</i>	
Anyám a számra ütött	96

Szabadvéz

<i>Demeter Szilárd</i>	
A „Semmi ága” Brüsszelben – <i>EU-Minimál</i>	101
<i>Kupán Árpád</i>	
Kazinczy Ferenc, a magyar szabadvézmvesség első nagy személyisége	103

ARTériák

<i>Lászlóffy Csaba</i>	
Torda után, akár a világ vége	107
„mi most azt egészen másnak látjuk”	108
Konzolidációs szonett	109
Téli zsoltár	109
Mindez csak egyéni sors – „s az igazság idegállapot”	110
Barbár Tedeum	111
Hogy ne fájjon az utazás	113
Sötétülő mítoszok	114

Műhely

<i>Bertha Zoltán</i>	
Szellem és történelem. <i>Közelítések Lászlóffy Csaba életművéhez</i>	115

Szabadvéz

<i>Korpa Tamás</i>	
Száz sor magán – Lászlóffy Csabáról	137

ARTériák

Lipcsei Márta

Tavaszi vers	140
Vészes sirálysikoly	141
Körös parton	142
Az eszkimó asszony	143
Túl sok itt az autó	144

Dialógus

... az a feladatunk, hogy a szépet, a jót, a kiutat mutassuk...	
<i>Beszélgetés Blaskó Péter színművésszel</i>	145

ARTériák

Czegő Zoltán

Napszúrás (Insolatio)	150
-----------------------	-----

Pataki István

terelő	155
a nemzeti minimumról	155
fabula	155
Ima	156
lékes	156

Gittai István

Becses madár	157
Baráti tanács	157
Ördög a falon	157
Tápláléklánc	158
Valahányadik naplólap	158
Hova tovább	158

Demeter József

Csencsócsönd	159
--------------	-----

Hazanéző

Árkossy István – Bágyoni Szabó István

Világ árnya, világ fénye (<i>Beszélgetőkönyv, részletek</i>)	160
--	-----

ARTériák

Posta Marianna

Para-frázisok	172
Mire és hogyan	173

<i>Dénes László</i>	
A hiány körforgása	174
Románc	174
<i>Tüzes Bálint</i>	
Forrás a hegyben	175
<i>Szenti Ernő</i>	
Teleholdlelkűek	176
Akkor se állj le	176

Műhely

<i>Loboczký János</i>	
Emberi méltóság, szabadság és felelősség – történetiség és társadalom-lélektan Bibó István gondolkodásában	177

ARTÉRIÁK

<i>Oláh András</i>	
takarásban	186
amiből kimaradtam	186
sámándobok	186
lakhatatlan emlékek	186
<i>Lőrincz P. Gabriella</i>	
Kenyerem adtam	187
Beregszász	187
Harmadnapra	188
Majdnem	188
<i>Kenyeres Mária</i>	
látomás	189
itt járt	189
Helyzetjelentés	189
Csoda	189

Műhely

<i>Thiel Katalin</i>	
A szeretet természete Hamvas Béla életművében	190

ARTÉRIÁK

<i>Ádám Tamás</i>	
Zsolozsma	195

<i>Barna T. Attila</i>		
Csapzott szeretők		196
Haiku-lánc		196
Tankák		197
<i>Szekeres Mária</i>		
Torzó és hazatérés		198
Bennem Arcod...		198
Míg a láthatatlan...		198

Szabadkéz

<i>Hársasi Ibolya</i>		
A szeretet ereje – A megértő szeretethétköznapi csodái		199

ARTériák

<i>Vári Fábián László</i>		
Ruszin népballadák		208

Szabadkéz

<i>Szecskó Károly</i>		
Az egri Dobó-szobor felállításának históriája		210

ARTériák

<i>Zsille Gábor</i>		
Három mai lengyel költő – műfordítások		217

Laudatio

<i>Barabás Zoltán</i>		
„Szájatokba rágtam eddig a szót”		222
<i>Ködöböcz Gábor</i>		
A nyolcvanéves Kányádi Sándor köszöntése		224

ARTériák

<i>Bozók Ferenc</i>		
Rimbaud		226
Béka		226
Mátra		226
Láz		226

<i>Nyilas Atilla</i>	
Családmesék	227
Egynyári jegyzet	227
Kis átirat	227
Ága esküvőjére	228
Április végén	229

Kegyelet és emlékezet

<i>Szakolczay Lajos</i>	
Ali a mennybe megy (<i>Lászlóffy Aladár halálára</i>)	230
A Nagy Gáspár Alapítvány felhívása	233

ARTériák

<i>Marczinka Csaba</i>	
A.E. és O.G. találkozása Párisban, 1908	234
A szétlövésben...	235

Thália szekerén

<i>Jámbor Ildikó</i>	
Visky András <i>Alkoholisták</i> című drámája az egri Gárdonyi Géza Színházban	236

ARTériák

<i>Horváth Ödön</i>	
Ő és mi	238
A vádlottak padján	238

Könyvjelző

<i>Verók Attila</i>	
Surányi Imre: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár könyvritkaságai. <i>Válogatás a 11–19. századokban megjelent kéziratos és nyomtatott művek közül</i>	239
<i>Németh István Péter</i>	
A mumus marasztalása. <i>Szőrös pizstráng – Izlandi regék és mondák Szabó Pál Barna fordításában</i>	244

Gyimesi László
Álmoskönyv Nyilas Attilától: Az Egynek álmai
Létrejöhet a rendezett világ? 247

Bereti Gábor
Tanújelek 249
Cseh Károly új verseskötetéről 249

ARTÉRIÁK

Feltizi-Veress András
Fekete, fehér, szürke 252

Színek a palettán

Szakolczay Lajos
Érzéki virágoskert. *Kelemen Marcel festményei a veszprémi Csikász Galériában* 255

ARTÉRIÁK

Serfőző Simon
Úgy kellett 258
Csőtörés 258
Játék 258
Dombok között 258
A tó 258
Fényben állnak 258
Az idén is 259
Elmegyek 259
Mutatja a Nap 259
Akkor volt jó 259
Gurintgattam 260
Mért csüggedne? 260
Fehérségben 260

Anga Mária
A csiga és az eső lába 261

Koncsek József

Az én régi-régi jó kabátlopás-históriám

Az ember (már ha sorba' állong
a bölcs'-menzán), néha se hall, se lát.

Ott tűnt el a nagykabátom,
és lett helyette két rövidkabát,
amiket aztán egymás fölött hordtam,
hogy ne fúna úgy át a szél,
kerti padon, fűben vagy bokorban,
ha az ember elbeszél-
„get”* a kedvesével.

Az elsőt Bella Pista adta,
ez halszájka-mintás gyerekkabát volt,
a másikat öcsémtől kaptam.
(Ezt hordtam alatta.)

Nohát, ez se volt bélelt, de kártolt
jó anyag. Kibírtam benne
a könnyű telet.
Hej, lányok, telek, tavaszok,
s új meg új telek !

S hajh, két kabátom, félkabátom,
azért mégiscsak fáztam bennetek,
miközben régi jó kabát-
lopás-históriámon

a Patyolat is eltűn(ődhetet)t,
de főleg én, ha már, ha már,
voltam nagy bamb', ki álldogál,

és nem figyeltem,
szép kabátom
feszülve klasszul

másik vállon,
a folyosón át ügetett
ki... Ilyet ?!

és nemcsak hamuszín kabátom,
nemcsak-nemecsek kabátom

hanem néhány más régi álmom
is hova lett? Hát odalett.

Mert az ember-elme-elme-elmereng,
hej, elme reng,
mancsát, mint macska húzza be,
és lassan-lassan feldereng, hogy der-
ce
(és réce helyett a recefice)
nem táplál.

Hát, a gyomra átáll.

De ez se az, amire vágytál.

S a nagykabát?

No, meglógtak vele.

S az ember szűk-kabátja-ujja
lila csuklókkal leTTTele** -

csuklóval, csuk-ló-vall-ette-
listA-

le !***

...Aludtam aztán szalmazsákon,
arcomra nyomta raszteros hálózatát,
arcomon átütött az álmom,
s a szalmazsákom lett zilált,
nem én.

Most látom, szállnak nagykabátok,
az égen. Én alattuk állok.

Szállnak. Ezernyi szárnycsapás,
s ez felhős, nem vitás.

1975 körül – 2009

* „get” – angol ige, befejezett alakja „forget”(kap – elfelejt)

** TTT – a tilt-túr-támogat aczélos háromsága, mely hol vezetett, hol nem a megjelenéshez. Aczél György kultúrfőparancsnok volt abban az időben

*** csuk-ló-vall... stb. a szójáték... ez ...afféle szójáték

A Cigler úr

*Gárdonyi Gézát
azelőtt Zieglernek hívták*

Vót az úgy, hogy Göre sógor
húzta ki a taposóból
a nélapot (mintha kádból,
de nem a bort), s olyan áron
kelt, amint vót, vitték-hordták,
Göre Gábort mosolyogták,
kacarásták, röhicsélték,
asztal alatt egymás térgyét
csapkodták a jó népfia,
s nem izgútak asszon mijatt,
asse maratt csapodatlan,
hörgött, mint egy lekvár-katlan,
gyútván alul, oltván felül,
szoknyás-blúzon kívül-belül.
S buhogtatták, fogdosgatták,
tapasztalták, tovább adták,
forogtak a cúgos padkán,
pittyegtek a búbosbankán,
csókolóztak vereshagymán,
s akkor is, ha „'veres, hagyj mán' ”
hanemhogy a Cigler úrnak

néhány garast odaszúrnak,
szól neki a főszerkesztő,
írjon újabb hasrepsző
vigasztaló ökörséget,
nevettesse szegin' népet,
úgyse tudja hamarjában,
szaladjon vagy fejre álljon,
szelet vessen, vagy buksegget,
(„áldja meg az isten kendet!”)
s lökje ki a kapuszeglet,
kapucíner- kapucímer*
az a jó, ha szépen rímel,
hogy van oll'an úri karba'
még nála is nagyobb marha.

S Gárdonyi úr elnézte, a nép hogyan
visít-nyerít,
és írni kezdte Egri csillagok meg más
ismert nagyregényeit.

1975 – 2009. február 3.

---

* célzás az esetre, amikor a városi úr tejeskávét (kapucínert) kér, és Göre Gábor (nem tudván, mi az) leveteti és eléje rakatja a kapu címerét az asztalra. Mindenesetre Pantagruelnél – középkori édestestvérénél – jólneveltebben járt el, mert az egyszerűen nyakon ragadta a deákos beszéddel tudálékoskodó vendéget, míg az ki nem nyögte, hogy „engegyé má' fáj a gigám...”

Kiss Benedek

Nem kérek semmit

Túléltem magam,
csak az Úristen segíthetne,
ha bízni tudnék Benne.

Nem a Teremtésben nem hiszek.
Benne.
Hogy lelkiismerete van neki is,
s gondot visel mindenekre.

Ha hagyta Ádámot és Évát
bűnbe esni,
figyelme
mennyi?

Vagy az emberlét muslinca-lét,
mi mustforráskor rajokban bozsog?
Édes Istenem,
adj mindig új napot!

Néha olyan, hogy mint atyámnak,
kezére hajlok,
aztán meg úgy néz,
mintha nem hagytam volna még el
a barlangot.

De nevét, akkor is, tudhatja,
a barlangfalra róttam!
S meg is őrzött – ezredeken át,
védelme alatt voltam.

Erősíts meg, Istenem,
Bár vén vagyok – 66 éves.
Bár – már? Vagy: még?
A válasz kétes.

A semmi hatalma

Nem gondoltam, hogy ilyen
nehéz valami a semmi,
csak azt tudtam: az ölelésért
öltre kell menni.

Nem gondoltam, hogy a semminek
ekkora súlya van,
hogy megtart függőlegesen, ha
rákötöm magam.

Nem gondoltam, hogy a semmi
ekkora nagy úr – ragadja,
viszi a szívet, májat, lelket,
s nem ismerek rá magamra.

Anga Mária

Az Ég, vagy a Föld lesz...

Örök hazám, végső pihenésem, békém
az Ég, vagy a Föld lesz? –
nem maradhatok kiteszítottként a kettő között.

Most levegőtlen termekben járok,
ahová csak hálni jár a Nap.
Pinceszagú ételekből eszem.
Ablakot ha nyitok, hiába látom az orgonafát,
az ősz szakad a házra roskadásig.

Elfutnak előlem az utak,
egyhelyben állok, mint a fák.
Vigyázom hirtelen induló gyökereimet,
de mindhiába, mert elhagyott már a termékenység,
lassan elfogynak belőlem a folyók,
csak kiszáradt medrüket hordom tovább.

Egyszer majd

Egyszer majd utoljára történik minden,
elfáradt karjaimból az ölelések kihullnak.

Hallani majd a fák nevetését, ahogy a tavaszon át
szaladnak a hegyek felől, utolérni a madarakat.

Fejem alatt csillagok, úgy alszom majd kiterítve az égen,
mint halottak alszanak, gyermeking-fehérben.

Oltalom

Már nem félek. Tudom, valóságos ez a délután.
De eljöhet akár a démonok ideje is. Fegyelmezett leszek.
Ülök majd a széken, vagy állok egy befalazott ablak előtt.
Tőlem karnyújtásnyira a kertek: virágtemetők.

Az eltaposott lépcsőkövek egy emlék rajzolatai.
Visszavezetnek ugyan erre a helyre.
Ezért kell örökre itt maradnom.

Tornai József

Prófétáim

Húsvétot profétálnak proféták:
irodalmunk harmadnapra föltámad.
De őrzi borban-nőtt lidérccláng
a keresztfánkat.

Krizantémom

Ha megsárgul a levél a krizantémon,
ki állíthatja meg?
És ha lehull a földre,
ki állíthatja meg?
És ha megszürkül fehér szíromfeje,
ki állíthatja meg?
Ki állíthatja meg, ha
fölborul a váza, és a víz

kiömlik a padlóra,
hogy a virágok mártírhalált haljanak,
ki állíthatja meg?
Ó nem az én elíziumba vivő utam jóslata
a büszke növények könnyörgése?
Nem tudom, nem tudhatom.
Ó elköltözik minden valahova, valami másba,
ezt a törvényt melyik démon
varázsolta ránk?

Tamás Tímea

Őszi erdő

Már csak a kényszer ölel át
 őszi fák alatt ő szeret
 miközben pereg a nap
 s hullanak szüntelen levelek

a mindennapok akár egy bő ruha
 lötyögnek rajtam,
 nyoszolyám takaróját gyönggyel
 lelkem égi malasztal
 rég kivarrtam

fekszem halkan a csöndben
 köröttem rőt mókus netez,
 s örült szerelmek emlékével
 szállnak tova a levelek

egyedül vagyok, de nem elhagyott
 messze tőlem a sivatag
 szívemet belepi a pára
 szemem körül az őszi matat

meleg és sima a keze
 sokat tudó és eres
 pergamen neki az arcom
 látja rajta a jelet

mit én a balga
 meg nem fejthetek
 s tovább fekszem a csöndben
 s hullanak szüntelen levelek

Kisvonalat

egy vonatnyi idő az élet
 (képzavar pedig vonatnyi)
 ami elvisz és visszahoz
 Pátrohához és Ajakhoz
 az enyém csak személyvonatnyi
 lassan megy cöcögve
 meg-megcsuklik a váltóknál
 de nem vált
 jelölt útja van örökre

szorong a kisvonalat
 ragacsos ajtóit kitarja
 bódultan ülnek rajta
 s mennek
 az utasok a tegnaptól a
 mába

közös s közhelyes életük
 felpakolva a vonatra
 közhely az is, hogy vannak ők
 s a csoda az,
 hogy holnapra

újra vonaton leled őket
 mint kik várják az érkezőket
 úgy figyelnek
 s ott szeretnének kiszállni
 ahová jegyet nem vehetnek

Vonat

a vonat akivel, amivel, amin, ahol
élek,
ismer engem.

átérzi kétségbeesésem
az összes köznapi érzésem

hogyan éltem már nem provinciában
nagy tavak nagy városában
és volt helyem és életem
és nem szerettem
mindig más bőrt kerestem
nem láttam színeváltozását a sorsnak
s a „fátum arcán a fátylat lebegtettem”

a vonat ami visz
tudja az irányt
(ezért kicsit félek)
a vonat érzi milyen bennem
a lélek
reggel, amikor még élek
és este, amikor remélek

a vonat vár
s a könnyörtelenség ami hajtja
a két sín
életem alaprajza
nem hagy el

így hát sínen vagyok
motyogom s mondom
néha elfelejtem a gondom
mert provincia vagy centrum
egyre megy
a vonat tudja a végeket
ismeri a megállókat
s a belőlük kirakott életet

Fecske Csaba

Egy sírkő előtt

vérezni kezd az apám
ütötte seb az időn
súlyos terhet cipel vállán
minden perc ami jön

és dolgavégezetlen megy el
káoszt hagy maga után
engem bűnjelként felejtve itt
szólnék de fölszakadt seb a szám

az emlékezet
jégvermében reszketek
nézem apám kőbe rótt nevét
Istenem ami van az hogy lehet

Estefelé

cica nesselz oson az alkony
a küszöbre csücsül dorombol
papsajt pusmog az árokparton
lekúszik a juhnyáj a dombról

szél matat a csipkebokorban
majd sziszegve kiront belőle
az elmúlt nap ki tudja hol van
hold ül a megvakult fenyőre

az eresz alatt elnémulnak
a fecskék hallgat a csőr csukva
a szárny a percek lopva múlnak
szunyókál a kertben a dudva

Hat haiku

Én

én csak én vagyok
ez a lehető legtöbb
amit tehetek

Tavaszi 1.

a szél megnyitja
a becsukódott lombot
csak úgy dől a zöld

Tavaszi 2.

avart égetek
a kertben a friss rügyek
mit sem sejtene

Halhatatlanság

a rigók vidám
fütytyében élsz majd tovább
nyomorult féreg

Csillagos ég

mint oszló tetem
férgői a csillagok
falják a semmit

Kívül

mennyivel könnyebb
elviselni a mások
szenvédéseit

Ladik Katalin

Árnyékot fűrészel

A gyönyör fekete szekrénybe süllyedt.
Sötét mérgektől bódult kabátja
némán sarjadt, akár az álom,
mely már csak emlék-tejjel élt.
És akkor visszafordult.
Úgy érezte, valahol és máskor,
mintha mindezt már átélte volna.
Kezéből kihullott a kabát árnyéka,
szájában a fűrész életre kelt,
fülelve rigók lágy panaszára,
és kifogta fogai közül a Holdat.
Saját árnyék-forgácsát
kabátja felhőire hullatta.

Lágy alkonyatba mártod

Lágy alkonyatba mártod arcod, vérző kútba.
Sötét ajtó nyílik testedben, szakadt kabátban.
Kéken szuszogsz az ablakpárkányon,
húsodba a fájdalom hervadt illatot temet.
Csontjaidat hús fények suhintják,
kabátod jajong veszettül,
majd az őrjöngő, táncos égbe lendül.

Sebet ütnek

Hold. Kő. Éjjeledik.
Homlok holdas kőben.
Holdkő fehér csendben.
Fájdalom kőbe zárva.
Kőben csend.
Csendben seb hajnalodik.

G. Komoróczy Emőke

„Bensőbb lebegéssel, örök jelenben élni a tágasabb létet”

(Ladik Katalin életművéről)

Ladik Katalin neve ma már világszerte ismert az experimentális költészet kedvelői körében. Versei, hangköltészeti és vizuális munkái, performanszai, happeningjei, életregénye egy rendkívüli tehetségű lény különleges életútjáról, gazdag munkásságáról tanúskodnak. Mintegy negyvenéves nagy ívű pályafutása alatt sikerült neki megvalósítani azt, amit egykor célul tűzött: „jelet szeretnék hagyni magamból és mindabból, ami fontos volt nekem.”

Önéletrajzi regénye (*Élhetek az arcodon?*) zárófejezetében (*Vihar előtt*) idézi meg kislánykori önmagát, keresve lelki-szellemi gyökereit. 1942. okt. 25-én született, a II. világháború kellős közepén, Újvidéken, amely ekkor (már és még) Magyarországhoz tartozott. A bombázások idején csöppnyi gyerekként nővérével a nagy konyhaasztal alá bújt; egy repesz rést ütött a házuk falán, s ő a kerítéslyukon át leste az utcán menetelő katonákat, és elhatározta: ha felnő, „feltaláló lesz, királynő vagy varázsló”. Alighogy cseperedni kezdett, szülővárosa Jugoszlávia része lett; így ő eszmélése óta kétnyelvű közegben élt (ami nyilvánvalóan bizonyos mértékig meghatározta költészetének alakulását is). „A szülők napszámosok voltak, és néha velük volt a kislány is, amikor kapálni mentek – emlékezik. – A négyéves lányka magába szívta a föld fűszeres illatát és boldog volt.” Nővére gyakorta olvasott neki népmeséket, s ő azokból tanulta meg: küldetése betöltéséhez göröngyös út, sok-sok kitartás s az erőpróbákkal való megbirkóznitudas vezet. „Úgy érezte, számára fontos szerepet tartogat az élet, és minden sanyargatás vagy öröm az ő erejét gyarapítja”. Tudta: meg kell tanulnia a magányt elviselni, hiszen valamilyen szinten minden „hős” magányos! Fiú szeretett volna lenni, mert semmiképp sem akarta nagyanyja, anyja s a körötte élő asszonyok sorsát továbbvinni. Egy „csodálatos hangszeren” (ócska vetőgépen) muzsikálgatott magamagának („ez olyan zene volt, amelyet közönséges emberi fül nem hallhatott, ám aki egyszer mégis meghallotta, attól kezdve mindig erre a zenére vágyik”). 1949-ben kezdett iskolába járni, ekkor ismerte fel, hogy „dadogós”; ettől még magányosabb lett. Megtanulta tükörből szemlélni környezetét, a körötte zajló eseményeket. „Tenyerében volt kicsi tükördarabként az egész világ”. Egy karót szárnyas táltoslónak nevezett ki, söprűn repült, mint a boszorkányok, „Fény-emberekkel” társalgott a „Fény-világ” nyelvén – később már tükör nélkül is. Távoli, ismeretlen országok térképeit rajzolgatta, amelyeken majd átrepül; a sasok magányát és elszántságát hordozta lelkében. Később eldöntötte: mégse változik

fiúvá. „Elvállalja azt a másik, nehezebb szerepet, amelyet ráosztottak, ezért igyekezett felkészülni: idegen nyelveket, főzni, varrni, kötni tanult, kerékpárt javított, varázsigéket mormolt; a látnokságot is tudatosította magában”.

Alapjában véve jókedélyű kislány volt, kedvelte a társaságot – „szárnyát ügyesen elrejtette, így hát nem is különbözött a többi gyerektől”. Az emberek gyakorta mondogatták: „a fellegekben jár” – ami igaz is volt. Egy ízben varázslatos álmok kép tárult elé: „Látta magát, amint kilép a testéből, akárha verőfényes reggelen saját árnyékát lépne át az ember”. Megrázta magát, és kibontotta szárnyait; „ráállt az ablakpárkányra és elrugaszkodott. Az első hideg szélroham belekapaszkodott szárnyaiba, /.../ furcsa, fuvolára emlékeztető hangot adtak bordái”. Szárnyai a villanydrótokat érintették, amitől azok „távoli citera hangján kezdtek muzsikálni. A dermedt, fekete jegenyefák orgona hangján búgtak fel, amikor ágaikba kapaszkodott /.../ Ekkor nagy forróság támadt testében. /.../ Érezte, csontjaiból valami tiszta, soha nem hallott dallam tör fel. /.../ Ő maga lett mindenestől a Hangszer, a Muzsika!” Zokogás szorította torkát; hirtelen ismeretlen, „gyönyörű, meleg emberi hang tört belőle elő”. Ekkor változott azzá, aki: érett nagylánnyá, az álmok – a mesék – a varázslatok – a zene – a Szépség megtestestítőjévé; művésszé, akinek lelkében a lélek rezdülletei dallá válnak...

Csírájában tehát minden „isteni” adottsága már ekkor benne rejlett; egy fájdalmas-zép, sok mellőzöttséggel és megaláztatással tarkított diadalmas életút során mindaz valóra vált, amit akkor megálmodott. („Anyám, az álmok nem hazudnak!” – írta volt Petőfi, akinek üstökös-ragyogású sorsa igazolta az ifjúkori *Jövendölés* hitét-reményét). Alig húszévesen az Újvidéki Rádió munkatársa (1963–77), később az Újvidéki Színház színésze (1977–92). Első verseskötete (*Ballada az ezüstbicikliről*) gramofonmelléklettel jelent meg 1969-ben (Újvidék, Forum Kiadó), majd ezt – ha nem is sűrű egymásutánban, de folyamatosan – követték a továbbiak: *Elindultak a kis piros buldózerek* (uo. 1971), *Mesék a hétfejű varrógépről* (uo. 1978), *Ikarosz a metrón* (uo. 1981), *A parázna söprű – Bludna metla* (magyar–szerb nyelven, uo. 1984); majd válogatott versei már Budapesten (*Kiűzetés*, Magvető Kiadó 1988). 1992-ben áttelepült Budapestre; 1993–94-ben az *Élet és Irodalom*, majd 1994–1999 között a *Cigányfűró* versrovatának vezetője volt; több kötete jelent meg már áttelepülése óta Budapesten is: *Jegyesség* (Fekete Sas Kiadó 1994), *A négydimenziós ablak*, (uo. 1998), *Fűketrec* (Orpheusz Kiadó 2004), *Élhetek az arcodon?* (regényes élettörténet, Nyitott Könyvműhely, 2007).

A költészet önmagában azonban nem elégítette ki: színésznőként is el akarta fogadtatni magát. Így egy új, sajátosan egyéni műfajt alakított ki: verseit színpadi megformálásban adta elő, méghozzá úgy, hogy a közlendő és a közlésmód azonos erővel, intenzitással hasson a befogadóra. 1964–1966 között Újvidéken elvégezte a Színművészeti Drámai Stúdiót, s a 60-as évek végére megteremtette a maga egyszemélyes színpadát, ahol „gesztussal, hanggal, zenével, mimikával” feldúsítva mutatta be költeményeit. Mivel többnyelvű közegben élt és dolgozott, fontosnak tartotta, hogy metanyelvi eszkö-

zökkel éljen, s – amint erről életregényében vall – úgy érezte, hogy a szakrális ősi rítusok bizonyos elemeinek felhasználásával szuggesztívebben tudja mondandóját közvetíteni, mint pusztán verbálisan. „Amikor olyan verseket írtam, amelyeket olvasásra szántam, mert úgy éreztem, hogy a testemnek nincs köze hozzájuk, akkor azokat könyvben adtam ki – emlékezik az egyik vele készült interjúban. – A többit, amelyek nem értek el két dimenzióban, hanem három, illetve négy dimenziót kívántak, személyes előadásra bíztam, azaz saját személyemhez fűztem. /.../ Költői indulásomtól kezdve úgy éreztem, hogy én egy emberi kézfej vagyok, amihez hozzátartozik a tenyér, és abból öt ujj nyúlik ki. Tehát egy ötujjú, és mégis *egységes* egész vagyok, és hol ilyen, hol olyan formában szólalok meg” (*Én az életre szavazok, az energiára, a keresésre és a reményre*; in: Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván: *Határokon járok örökké*, Bp. 1995, 42–48).

Gyere velem a mitológiába című költeményében így jellemzi önmagát: „Androgin vagyok, hazug. Tehát őszinte. / Csakis önmagamról adok információt, / s mivel ez mindenkit érdekel – közügy. / Az önkínzás eredménye vagyok, / az önszereléme”. *Androgyn* című korai versében torz szörnyalaknak láttatja az androgint (Platón *Lakomája* nyomán), amely a Paradicsomból kiűzött, félbetörtségre ítélt, átkozott bűngóc: „A kárhozottak égő / aroncsai szikráznak már talpunkon / mily viszketés / parázs-vakarta út bőrén / lábunk nyomán s az álmok cincogása / karókon csöpögő testtel / mint pók / méhünkben mezőt fakaszt / mosolya a töviseknek / s a rovar, a szájon sütkérező felreped / elcsordulnak szőke lárvafejek”. Megkísérli önmagán belül helyreállítani a kettészakadt férfi-nő egységet: „Egyedül járom a nekem kiszabott, de általam is választott utat, amely legmélyebb meggyőződéseim szerint ’androgyn út’, női és férfi egyszerre, amely tele van a lét, a nemiség, a mulandóság és a halhatatlanság élményével” – írja az *Androgyn út* című vallomásában (*Magyar Napló*, 1966/5–6. sz.). S valóban, pályája rendkívüli, az ezredforduló egyik legizgalmasabb női útja.

A különleges fiziológiai adottságokkal és hangkultúrával megáldott költő(nő) egyre ismertebbé vált mint hangművész is. Akció-művészeti performanszai, vokális előadástjei a 70-es évek elejétől mind híresebbek. Eleinte csak az európai kultúra közegébe beépült jugoszláv városokban – Belgrádban, Zágrábban, Dubrovnikban – később már Münchenben, Krakkóban, Amszterdamban, Würzburgban, Utrechtben is rendszeresen fellép. Belgrádban 1976-ban megjelenik egy világviszonylatban is kiemelkedő kislemeze (*Phonopoétika*): vizuális költők műveinek hanginterpretációi; amelyet aztán több lemez, hangkazetta, hangköltészeti antológia követ. Ladik Katalin nemcsak a maga, hanem más költők műveit is interpretálja fantasztikus hangú eszközökkel, kivételes kreatív intelligenciával és kompozíciós biztonsággal. Hangjának minden lehetséges árnyalatát, színét, moduszát felhasználva, elbűvölő előadói készséggel eleveníti meg a kiválasztott költeményeket. Egyik legemlékezetesebb színpadi estje 1980-ban Újvidéken *Tolnai Ottó Bayer aszpirinjában* a színésznő monológja; de *Tóth Gábor*, *Szombathy Bálint* és mások vizuális munkáinak színre vitele is különleges teljesítmény. A 80-as

évek aztán meghozzák „világsikerét”. Már 1979-ben szerepel műveivel egy párizsi hangköltészeti antológiában (*Poesie sonore Internationale* – audiokazetta); majd 1980-ban a *La Nouvelle Reveu d'Art Moderne* speciális hangkazettán tűnik fel megrendítően sokszínű hangjával. Ugyanez évben Párizsban, *Le Havre*-ban, *Rennes*-ben, *New York*-ban, *Baltimore*-ban, a következő években *Milánó*-ban, *Bécs*-ben, *Glasgow*-ban szerepel performanszaival. Azóta folyamatosan jelen van a nemzetközi hangköltészeti fesztiválokon, számtalan audiokazetta őrzi fellépéseinek emlékét (többek között a *Hangár* – hangköltemény antológia, Amszterdam – Budapest, 1987). Magyarországra az ismert kultúrpolitikai okok miatt csak a 80-as évek második felében jut el „híre-neve”; akkor is inkább csak színészként ismerik. (Minderről bővebben lásd: Szkárosi Endre: *Ladik Katalin*; in: *Mi az hogy avantgárd*, Bp. 2006, 217–218).

Sokrétű életművének talán épp a legjelentősebb műfajai a hangköltészet és a performansz. Az előadásra kiválasztott műveket egyénileg „átkölti”, eleven látványelemekkel dúsítja, ami teljesítményét a mozdulatművészet magas szintjére emeli.

A hangköltészet viszonylag fiatal (mintegy százesztendős) műfaj; de lényegében a legősibb orális költészeti hagyományhoz csatol vissza. A XX. század elején első jelentős darabja Kurt Schwitters *Ursonate*-ja, amelyet Kassák megjelentetett a bécsi MA-ban (1922). A század második felében már jelentős virágzásáról beszélhetünk, a hangrögzítő technikai eszközök – magnó, videó, majd számítógép stb. – jóvoltából. Papp Tibor, az újabkori magyar hangvers jelentős megújítója kilenc jellegzetes alműfaját különbözteti meg (*dúsított – ismétlő – permutációs – fonikus – szöveges – ritmikus – rétegezett – afonémikus – és vegyes* hangverset, valamint a *hangörvény* in: *Műzsával vagy műzsa nélkül?* – 1992; 158–160). Ladik Katalin leginkább a fonikus (zenei elvű), illetve a bonyolult rétegezett hangverset, valamint a hangörvényt kedveli. Az előbbi esetében a keretet „a rétegekben egymás fölé helyezett hangfolyamatok és az egymáshoz nagyon pontosan illeszkedő szólamok” adják; a különleges dinamikájú hangörvényben viszont „a hang-események emberi vagy nem emberi eredetű, rendezett vagy rendezetlen hangcsoportok, mesterségesen létrehozott vagy a valóságból kiemelt (előre fölvetett) hangképek általában *zenei* rendezőelvre emlékeztető, de a jelentéseket is számon tartó rendszer szerint kerülnek egymás – valamint a *beszélt* szakaszok – mellé, mögé, fölé”. Az ő hangköltészete szervesen kötődik verbális költészetéhez; de az értelmes szövegeket ő nem „megzenésíti”, hanem a hangskála minden színét-szintjét felhasználva, a szavakat, szókapcsolatokat deformálva hol énekszerűen, hol gurgulázva – hörögve – sikoltozva – sírva, hol becéző gyöngédséggel, játékosan, mozdulatokkal megjelenítve adja elő. Számára a hang öntörvényű, autonóm nyelvi jelenség, amely zenei vibrálásával, érzéki-érzelmi szuggesztíójával hat, mintegy maga alá rendelve a verbális közlés szabályait. A muzikalitással való organikus, intenzív kapcsolat, az emberi hanggal mint *hangszerrel* való bánni tudás képessége egy – európai szinten is originális – előadói metódussal párosul: a színpadi mozgással, virtuóz „testbeszéddel”, pantomimszerű moz-

dulatokkal kísért hangorgia a legmagasabb szintű színésznői teljesítményekhez mérhető. Az emberi-állati-természeti-gépi környezeti hangok olyan tárházát vonultatja fel, amely az ember-natura-kozmosz kapcsolatának elementáris összefüggéseit érzékelteti. Hangkazettáit végighallgatva, egy sajátos univerzumba lépünk át, ahol a boszorkányos varázslat bűvöletében mi is áttemelődünk egy mesei birodalomba, a Teljesség világába, ahol jó-rossz-szép-csúnya-éteri-alantas stb. tökéletes egységet alkot. Számára a *zene* a világegyetemet átható kozmikus erő, amely „a mértékből keletkezik és a nagy Egyben gyökerezik” - ahogy életregényében írja. „A nagy Egy nemzi a két pólust; a két pólus nemzi a sötétség és a fény erejét. /.../ A zene ég és föld harmóniáján alapul, a fény és homály egybehangzásán”. A világegyetemet átható egyensúly a Törvényből, a Törvény a világ értelméből keletkezik” (40–42).

Egyik legizgalmasabb, döbbenetes hatású performanszát (*L' agneau de Dieu et le Double*, hommage a' Antonin Artaud) maga analizálja életregényében (*Agnus Dei* - 157–162). Előbb a látványt (áldozati szertartásról van szó) veszi szemügyre, majd a kísérő hanganyagot is lejegyzi. A Művésznő előbb a Szörnyangyal szerepébe bújik, szétlapult, eltorzult arccal, „minden emberi csúfságot magára vett és most vezekelni akar”. Aztán az áldozati bárány képében egy megnyúzott, véres bárányfejet helyez saját fejére, s széttárt karokkal áll; majd pohár vörösbort önt a nyálkás, rózsaszín bárányfejre, ami aztán végigcsorog arcán-haján-fekete csipkeruháján. Eggyé válnak: a performer és a véres bárányfej. Aztán a nő jajongva – hús-fejdzisével együtt – lassú körkörös mozgással betekeri magát egy átlátszó függönybe, begubózik önnön díszletébe, Déva várába. „Fejdziszt melléhez veszi, megszoztatja, majd újra magasan a feje fölé emeli, és bevárja idejét”. Mindezt a legváltozatosabb, leggazdagabb hangörvénnel kíséri, amelynek alapját egy siratóénekszerű dallam képezi: mintha egy ősi misztériumjáték elevenedne meg. Az értelem nélküli hangsorok végül egy általános, keserű lét-zokogásba torkollnak, s a performer egy női Krisztus alázatával adja meg magát sorstragédiájának. A siratóének katartikus erejével jajong: „édesanyám / az éjjel azt álmodtam / egy fekete kereszt / két fekete holló / vállaimra szállott / miiiii / aaaaa / kööööö / hiiiii”. S ez artikulálatlan jajongás lassan belevész a csendbe...

A hangkazettákon éles-tisztán kivethető, amint a zenei dallamot hol füttyszerű betétek, hol *állati hangok* (nyerítés, kotkodálás, kukorékolás, ugatás, rőfögés, miákolás, vonnyítás, vinnyogás stb.), hol *természeti zajok* (vízcsobogás, madárcsivogás, szélsüvítés, esőzuhogás, villámlás, viharzúgás, a tenger morajlása stb.), hol pedig *emberi hangok, emphatikumok* (sutyorgás, zsémbelés, szipogás, jajongás, a félelem és öröm sikkantgatásai, a harag, átkozódás erős indulatszavai stb.), esetleg gépi *zajok-zörejek* (vonatzaakatolás, sisterség, köszörülés, mozdonytolatás, szirénázás, dübögés, kalapácsütés stb.) tarkítják, váltják fel, színezik át meg át. Olykor többsíkú, többszólamú hanghatások ellenpontozzák egymást, az előadó magával a hangszínnel, hangfestéssel is sajátos kóloritot teremt – a mimikával, mozdulatokkal és a hanghordozással való játék többretű

tos művészetével *szervesen* be tud épülni a hazai irodalmi életbe. Rendszeresen részt vesz az *Expanzió* kiállításokon vizuális munkáival, a *Polyphonix*-fesztiválok (el)ismert szereplője, happeningjeinek a *Merlin Színházban* nagy sikere van. *Jegység* című gyűjteményes kötetével költői rangját is megszerzi olvasóközönsége szemében. Úgy tűnik tehát: végre hazatalált.

A négydimenziós ablak (1962–1996) válogatott kötete egy egészen sajátos költői világba vezet be bennünket. Ciklusrendje nagyjából megfelel a korábbi kötetek megjelenési sorrendjének, többségük címe is változatlan. A költőnő némileg rostál-szelektál-átrendez; nagyobb tematikus egységeket alakít ki, egyik-másik kisebb kötet anyagát beolvasztja más ciklusokba, amivel új színárnyalatot ad a régi opuszoknak. A könyvnek sajátos dinamikája van: a személyes életre vonatkozó vallomásokkal (olykor erősen erotikus) ciklusok átfonják-átszelik-kereszteznek az egyetemes emberi létezés alapkérdéseit feszegető ciklusokat, amelyek metafizikai töltetet adnak költészetének.

A *Ballada az ezüstbicikliről* című rész (versek 1962–68-ból) élére kerülő *Tör* szinte mellbeüti-meghökkeníti az olvasót: „Ez már nem én vagyok. / Csak a percek őrzik át- / kos ötvözeteikben csontos árnyékomat.” Voltaképpen minden este tort ülünk mindannyian aznapi önmagunk fölött; s ha nincs előttünk reményteljes perspektíva, torral búcsúzunk múltbeli énünktől s jelenkori önmagunktól is. Ebben az állapotban tehát tetszhalottak vagyunk, mit sem várunk a jövőtől. Mindezt már ifjúkorában felismerve-megértve, Ladik Katalin mégis reméli – ekkor még! – hogy majd megértő társra talál, akivel könnyebb lesz elviselni a mindennapi megpróbáltatásokat, aki „megfoltozza / éjszakáid egyre rojtosodó halmazát / örök olatdba szétkeveri mozdulataidat. / Kórusok sürgetik vajúdasodat” (*Éjféli rondó*). Eme átkozott bolygón egyre nehezebb tisztán és őszintén élni – tudatosodik benne; az értékek meggyalázódtak, „a kárhozottak tarka rémkacaja” hasítja át a levegőget, s aki mégis ragaszkodni próbál az ősi-örök-egyetemes Értékvilághoz, – fulladozik a kiürelt konvenciók hazug légkörében (*Ének minden napra* - T. S. Eliot emlékének, a *West Landre – Puszta Ország*, 1920 – utalva). Így hát Ladik Katalin már indulásakor sejti: nem lesz könnyű élete: „Jaj annak ki erdőt hord magában / dobért kiált szárhegedűért / benne a szén épp indulóban / megharapja őt egy alma” (*Ólomöntés*). Ennek ellenére végig akarja járni *saját* rögös útját, hiszen a Tüdős fájáról szakított „átkozott gyümölcs” új életízeket ismert meg vele.

Sokáig keresi azt a szerelmet, amely „lélekházassághoz” vezet; s bár korán férjhez megy – alig húszévesen – nem találja meg (házasságából kisfia marad meg csupán, akit válása után szeretettel, féltő gonddal, magányosan nevel). Több kapcsolattal is próbálkozik, de hiába: a keresett nem találja meg. Nem szégyelli erotikus lázzal telített bensőséges fellángolásait, amint erről a további ciklusok árulkodnak (*Elindultak a kis piros buldózerek*, 1968–1971; *Mesék a hétféjú varrógépről*, 1971–77). A szürreális látásmód különlegesen fonódik össze nála a népi szimbolikával, s a képek belső, rejtett

„logikáját” egyfajta panteista természetélmény alakítja. Ő maga is a Természet része (tehát biológikuma éppoly fontos számára, mint a kozmikus áhítat, amellyel az Élet szellemi, pszichofizikai csodáit átéli). Apró mozaikremekei egy izzó-eleven mesevilágba kalauzolnak bennünket.

A „kis piros buldózerek” a népi szimbolika áttetsző keresetlenségével utalnak a szerelmi vágy elementáris hatalmára: „Jó lenne szeretkezni valakivel / mondtam egy buldózernak, aki szilvafa volt / jó lenne szeretkezni veled mondtam / narancsaim elrepültek milyen üres az élet / csak addig vigadok míg szoptatom / röfögő kis piros buldözereimet” (*Elindultak a kis piros buldózerek*). A versek szinte egymásba fonódnak, ugyanazokat a motívumokat viszik-görgetik az egész cikluson át: az almafa alatt elterülő almák (a szüzességüket vesztett lányok közismert szimbóluma), a hold csalfa változásai (szintén női szimbólum), a réti tücskök mint zenélő parazsak, a csillagok, a kislányokat megölő sárkány, golyák égő szoknyában, a Nílus mint termékenység-folyó, tüzes kerekek, kígyók, kaktuszok, répák, szikrázó fekete tulipánok, rigók, galambok, farkasok, vörös szobák, vörös ingek, vörös fülek, lángoló hegyek, felrobbanó edények stb. stb. A fallikus és lunatikus szimbólumok szövevényéből sugárzik az egészséges erotika, amely természetes életlehellettel itatja át a prüdériába merevült képzelőerőt (*nyári éj, fehér kutya a végtelenben, mese, fehér bőrdudák száradnak, tele van holddal a holdi ember stb.*).

A *hétfejű varrógépről* szőtt *mesék* részint tovább variálják ezeket a motívumokat, egyúttal azonban még inkább felerősítik a transzcendens vonatkozásokat. Az apró szürreális prózamozaikok valójában a fantasztikum és az ősvilág mélységeinek határán lebegő kozmogóniai miniatúrák (talán kislány számára találta ki őket?). A hétfejű varrógép – mint hétfejű Sárkány – úszik-lebeg a világ fölött, s ontja-szövi-fonja a meséket, amelyekből végül is kirajzolódik „az élet szövete”. Olvashatunk itt bizarr-kedves kis történeteket a világ keletkezéséről, amint az ős-öregasszony guggolva megszüli az Időt, majd az égitestek kialakulásáról, a világ benépesedéséről stb. Több kis miniatúra hőse a *sáska*, itt inkább kedves, jólelkű lény, semmint pusztító természeti csapás (*A sáska meséje* az öröklétről, a szeretetről, *Álmodó hullajtó sáska*, *A három madarat evő sáska*, *Imádkozó sáska*, *Az éneklő sáska*). A tündérmesék, csodás átváltozások sora mindig valami ősigazságra döbrent rá bennünket (*Fehér madár*, *A beszélő tiükör*, *Az üvegszemű lány*, *A legkisebb királyfi*, *Hogyan soványodott le a királyné* stb.). Egyik-másik vers balladásan szűkszavú s tragikus hangvételű (*Hamvazó szerda*, *A kutyafa*, *Tavaszi szél vizet áraszt* stb.). Mások viszont épp incselkedő humorukkal, évődő játékosságukkal ragadják meg képzeletünket (*Ollójáték*, *Fogójáték*, *Későjáték*, *Bujócska*, *A parázna menyecske* stb.). Ezek a minimések mindig egy-egy bizarr ötletre, a valóságelemek összekeverésére, új konstellációkba rendezésére épülnek. Plasztikus megformáltságukkal meghökkentenek, s valamiféle rejtett „üzenet” keresésére indítanak. Itt minden szinte felfokozott „nászállapotban” ég; magát az erotikus játékot s a szeretkezés extázisát izzó

elevenséggel – de soha nem vulgárisan! – jeleníti meg (*Görög nő, Pihés mandulafák, Békakirályfi, Kis piros vonat, Az a nyílás a ruhádon* stb.).

Az *Ikarosz a metrón* (1978–81), a *Homo Galactikus* (1980–85), valamint a *Bukott angyalok* (1980-85) ciklusok is valamiképp *Erosz* varázshatalmát sugallják; amely azonban nem mindig a teremtőerő, hanem gyakorta – épp ellenkezőleg – a pusztítás eszköze.

A metafizikai lázadás itt voltaképpen az „Isten nélküli” XX. század valóságviszonyai ellen irányul (amit már Nietzsche előre jelzett, s a két világháború, a fasiszta és bolsevista diktatúra világgállapottá emelt!). Mivel a földi inferno végérvényesen berendezkedni látszik, csakis az „e világ” *el nem fogadása* !/ vezethet vissza a valódi, ősi értékekhez, az „aranykor” álmához. Ladik Katalin tehát a lázadást tartja az egyedül lehetséges *modus vivendinek*, mind az általános emberi, mind a speciálisan női síkon (a nőről kialakult konvencionális kép újrafogalmazását tekinti egyik fontos céljának). Kezdetől fogva tisztában van vele, hogy a szembeszegülés útját kell választania, ha meg akarja valósítani önmagát. Ezért szakad el tudatosan a köznapiság rendjétől.

A modern kor *Ikarosza* meg sem kísérli, hogy a Napba repüljön: metrón utazik, s el is fogadja méltatlan helyzetét, hiszen szeret élni (*Metró-versek*). Ő nem akar ilyené válni; ha szárnyalni nem tud (nem hagyják!), inkább kívül marad az „utazók” körén. Az *Inkarnált bábjátékosok* (1–9.) csendesebb iróniájával, némileg rezignáltan veszi tudomásul: „Az élet nem kötelez semmire /.../ az ártatlannak látszó részletek sora / elfecsérelt életté alakul /.../ pedig sem tragédia, sem baleset nem történt”. Ő azonban nem ilyen quasi-létet akar élni, inkább az eleven, vér-forró, önmagát vállaló merész lobogást választja (Ő, *ha becsukják a kapukat a barna szembe, A cseppfolyós kályha, Gyönyör, sötét szekrény, Kolozsvarra nyíló ablak* stb.).

Női látásmódja mindvégig domináns marad költészetében; de épp androgin-jellege miatt nem képes rábízni magát egy erős, támaszt jelentő férfira (önmagán belül szintetizálódik a jin-jang-együttes teljessége). Így útját *magányosan* járja (*A varróleány attól jön, Androgin a cseresznyéskertben, hintaszéken*); ugyanakkor ez fájdalmas hiánytudattal tölti el. Egyik megrendítő, rövidke verse mutatja ezt a kettősséget: „Aki kívül. Aki bennrekedt. / Elviszik a támlás életet, kedves. / Néha ág jó. Vele(m)d mi lesz? / Ritkuló idő. / Van levegő(m)d? / Egyedül. Kell ez” (Ő, *ha becsukják a kapukat a barna szembe*). A Szombathy Bálintnak ajánlott ugyancsak tömör ötsoros megrendítő drámaisággal fejezi ki a magány fájdalmát: „Ez az élénkvoros villanykapcsoló kezemben / igen közel áll a zokogáshoz // ez a táguló fekete négyzet / közöttünk / visszatér-e hozzám?” (*Made in universe*). Ladik Katalin hisz benne: ha most el is rontottunk (rontunk) valamit, egy következő életben esélyt kapunk rá, hogy jóvátegyünk mindent: „Az életet adó vízben / örökre el vagyunk látva energiával / Így: 'szerelemmel' / Talán majd egyszer újra kezdetjük / földi életünket sűrített videokazettában / talpig csillagos sapkában” (*A cseppfolyós kályha*).

Élettapasztalatai sűrűsödven, a költő(nő) mindinkább eloldódik az empirikus lét-

síkoktól, s fokozatosan kozmikus erők közvetítőjévé válik („médiumpart”). Érzékeny test-membránján átáramoltatja a titkos és láthatatlan energiákat. Mind áttételesebb szövegei biblikus, sőt gnosztikus szimbólumokkal telítődnek. Egyikük-másikuk akár misztikus látomásnak is felfogható – a *Vízöntő*-kor emberiségéről, amely részint a legmagasabb szellemi zónákba jut fel (egyedeiben), másrészt viszont mint „tömeg” mélyre süllyed a történelemben.

A *homo galacticus* Ladik Katalin felfogásában az a *Magasabb ember*, aki mind távolabbra kerül a tömegembertől, ezért nem is tud visszahatni rá. „Vándor”-ként (és nem „tévelygő”-ként) járja a maga útját, bármily veszélyekkel, buktatókkal legyen is telítve az; hiszen tudja: csak így érkezhetsz el önmagához, azaz a benne rejtőző *Magasabb ember*hez, s azon keresztül a Makropszichéhez, vagyis a Világlélekhez (*Vándor; kezében felrepedt gránátalma, Miféle szürkülő tudat válik vízzé, Átmegy két tüzes gomblyukon*). Több versében felbukkan a reinkarnáció képze, ami nála – az eredeti buddhizmustól némileg eltérően – az életek során át történő spirituális felemelkedést jelenti. Az előző életek mind-mind lépcsőfokok a Teljességhez vezető úton (*Ha szitát lát az ajtó fölött, Barna lépcső...; Ő aki már régen... stb.*). Mintha tudat alatt emlékezne azokra a borzongató utazásokra, amelyeket Charon ladikján már többször is megtett a „hályogtükrű” tapon (esetleg ő maga a *ladik*, amely ide s oda szállítja túlvilági utasait?!). „A párhuzamos idők szédítő és növekvő hálózatában” új tájékozódási pontokat keres, másként látja saját földi életének tovaillanó mozzanatait. „A párhuzamos világok / mint a hullámok / utol nem érik egymást // múlt jövő / mindegyik világ / magával sodorja a hullám // az előző pillanat / nem örökre eltűnt idő / hanem örök jelen / melyben világok sorakoznak” (*A koromfekete csónakban, A párhuzamos világok stb.*). Szemlélete – e tekintetben is – *Hamvas* Bélához, illetve *Szentkuthy* Miklósához áll közel, akihez – életregénye tanúsága szerint – szoros barátság fűzte. Rendkívül szenzibilis alkat lévén, szinte *valóságként* érzékeli a tapasztalatfölötti világ létezését; szavai, képkincse arról árulkodik, hogy – mint érzékeny radar – valóságos úrhullámokra rezonál. Mintha testileg felfogná s továbbregeztetné az éter hullámait, amit mind performanszai, mind versei kifejeznek (*Túl az öltözködő hegy gerincén, Megtisztulva minden keverékanyagtól, Hidegérzete volt stb.*). Azt is felismeri, hogy az „égi üzenetek” egyszerűek, s nem mindig jutnak el rendeltetési helyükre, a Földre; a „sárkány”-természetű közember nem reagál rájuk, ezért nem változik (nem képes változni!) a világ az empiria létsíkján. Az *angyal* – a *homo galacticus* – szavai nyomtalanul és visszhangtalanul szertefoszlanak az űrben, hiába adja le „vészjelzéseit” (*Bedőlt a fagyos szélbe...*).

Az anyagba alázuhant szellem pedig démonikussá válik („Az angyal, ha fent él, szent lény; de ha lemerül, ördögivé változik” – *Hamvas Béla: Scientia sacra*). A „bukott angyalok” örömeiket lelik a pusztításban, a szellemi rend felforgatásában, az Isten iránti engedetlenségben. Szabad akaratukból választják a „luciferi” utat; ugyanakkor ennek „hozama” a *teremtő* lázadás (is), hiszen a (földi) pokol bugyrait csak az képes bevilágíta-

ni, aki merészen áttörte a konvenciókat, szembeszállt a „harmóniával”, az „isteni renddel”, és „pokolra ment” a szent tudásért! Rimbaud-t, Oscar Wilde-ot, Ibsent s hőseiket (Doryan Grayt és Peer Gyntöt), Csáth Gézát is bukott angyaloknak látja és láttatja Ladik Katalin, akik gyehennatűzben égve, fájdalmas *hiány*ként éltek meg a Magasabb Létet, sóvárogtak utána, de a beteljesüléshez soha nem juthattak el (*Ágak között, lebukóban, Végtelen, szikrázó mozdulat, Peer Gynt ragadozó madarakkal, Hosszú, téli madarak tüzei*). A *Tengerre, de messze s azon túl* című költemény mottója egy mellbevágó T. S. Eliot-idézet: „A csatornába taszítástól nem félünk úgy, mint Isten szerelmétől.” Ezért nem gyógyulnak sebeink: „a betegség ágaskodik, növekszik, eléri / a mennyezetet”. Mi pedig fuldoklunk az alacsony fedő-ég alatt. Mindenki mindenkinek az ellenségévé vált; a kígyóméreg behatolt még a szerelmesek közé is, s szétmarta az odaadás-elfogadás kötelékeit. „Egymás arcába gázolnak. / Mindkettő vesztes, mindkettő győztes. / Két fehér, szárnyas ember / Vak, villámsujtotta tükörben” (*Látomás nyugözhetle le őket*). Így aztán nem is találkozhatnak egymással: „Egyre távolabb egymástól a kijelölt csillagpályán / Két egymásért üvöltő szörnnyeteg” (*Bukott angyalok*). A Kígyó elpusztíthatatlan; hiába is vetik máglyára, nem lehet megsemmisíteni (*Fényes vadállatként sziszeg, de nem ég el*).

A földi pokolból csak az „égi szerelem” (unio mystica) vezethet(ne) ki. Az Avilai Szent Terézről írt két vers (*Csak a hajnalokat ne! – Szent Teréz barna arca*) az „Isten-szerelm” erotikus-extatikus élményét örökíti meg: azt a fajta *átlényegült* tudatállapotot, amelyben a földi halandó valósággal átadja magát Istennek. Hasonlóképp az anyai boldogság és fájdalom is rejtett erotikával van átítatva, amint azt az *Ómagyar Mária-siralom* profanizált átköltésében leplezetlenül feltárja (*Ne légy kegyülm mogomnak*).

Így hát a romlásba zuhant világ számára nincs kegyelem. Az újabb magyar líra egyik legdermesztőbb képe a máris zajló apokalipszisről a *Csont előtt virradat* című vers: „Hideg késsel kettészeli a látóhatárt: / Fakul, vékonyul a seb az égen. / Az átok rég beteljesült: / Az utolsó férfi is meghalt, az asszonyok megöregedtek. / Nincs éjszaka és nincs nappal - örök szürkület van. / Egy didergő madárijesztő virraszt az égen”.

A *Jegyesség* című ciklusban (1985–1994) a lírai ÉN még mélyebbre száll a Múltnak Kútjába, s bontja ki a mitológiai hagyomány metafizikai értelmét. A bukott angyalok és a földi emberek „jegyességét” *Uroborosz*, a saját farkába harapó kígyó „gyűrűje” szimbolizálja. A háttérben Hamvas Béla-utalások rejlenek; ugyanis ő fontos jelképet lát az Uroboroszban: a kígyó középpontját (Istent) elveszített lény, s mikor farkába harap, ezt az elveszett középpontot (tehát Istent) keresi. Csakhogy amit körülzár, az nem a középpont, hanem az üresség, azaz épp Isten *hiánya*. Az Egytől való elválás után hiábavaló kísérlet bármiféle centrumot keresni: az Istentől elszakadt individuum csupán üres körfelület, benső mag nélkül. Viszont minden lénynek van ezoterikus duálja, akivel – ha képes kilépni zárt „uroborosz”-énjéből – szakrális duál-uniót alkothat: „meggyulladva egymáson”, egymás centrumaivá válhatnak (a férfi és a nő jin-jang-szintézise); s akkor

megtalálják (újra) Istent, azaz az Ős-Egyet. Enélkül az egyén – hordja bár önmagában a Teljességet – „kárhozatra” van ítélve, s a magány gyehennáján pörkölődik: „Egyedül vagyok a moziteremben, / A vetítövásznon magamat nézem. / Rajtam kívül csak ő néz engem” (*Jin és jang*). Költő(nő)nk úgy érzi: az „itt és most” közegében az „androgin-létezés” visszájára fordult, s szomorkásan tűnődik: „Miért is jött? És hová? / Túl korán vagy túl későn érkezett? (*Nem lehetne most visszafordulni?*)

A modern korban ez a duál-unió nem tud létrejönni (ki-ki bezárkózik saját „uroborosz”-énjébe, az emberi élet végzetesen a Kígyó bűvkörében zajlik). A „bukott angyalok” (megannyi luciferi, tehát „fényhozó”, mégis boldogtalan szellem) megmérgezik az ember lányait: „jegyességük” nem a szakralitás dimenziójába emeli, ellenkezőleg: a „pokol” felé taszítja őket. A *Mennyei jegyesség* valójában „pokolbéli”: „Árnyék-talanul bolyongunk / Nőből nőbe, / Férfiből férfiba.” A Kígyó-varázs beszennyezi a földet (*Fehér arca beleordít, A sziget meleg, véres bőrt húz, Szürcsöl a hideg tájképből, Tavaszi reggel a Pokol-szigetek egyikén* stb.). A „visszavont ígéret” földje ez, a Sátán paradicsomkertje (*Be kell varrni az ég alját, Üveghattyú az előszobában, Lárvák az égi selyemből, Hold és Patkány* stb.). Ahogy A. Leverkühn Th. Mann Doktor Faustusában megkomponálta az *Apokaliptikus szimfóniát*, érvénytelenítve vele *Beethoven IX. szimfóniáját*, úgy vonja vissza Ladik Katalin az Éden álmát. „Zöld légy ül az égen. / Nyár van, büzlő szájú. Vészes csönd. / Nincsenek tücskök” (*Egy homoki patkánynak*). Ő, aki szeretetet keresett e földön, csak szenvedélyt talált, s az mélyen megsebezte Istenre szomjas lelkét. „Selyemblúzom véres, / pókok másznak ki belőlem, / és irtózatossá csönd van idebenn (*Ez az évszaki szekrény*).

Az *Uroborosz* című záróciklus jelzi: a kör bezárult, nincs valódi átjárás a személyiségek között. A mesebeli *Fehérlófia*, aki „a Föld köldöke” (azaz centruma) irányában elindult, hogy megismerje és feltárja a Föld gyomrának titkait, csak borzalmakat tapasztalt. Az Óperenciás-tenger fölött a sötétség uralkodik, miközben a telekommunikáció egyre hangosabb: „Tessék gyorsabban élni!” – mintha az hoz(hat)na üdvösséget a Földre! Fehérlófia kétségbeesetten keresi a kapcsolatot övével, de hiába... A száguldó rohanásban nincs, ki meghallja szavát: „Nincs ivóvizem, láz gyötör, / hét napig Krisztus sárga haja zuhogott /.../ csak a tempóval van némi baj, köszönet. Vége” (*Fehérlófia telefonjelentései*). Egy parányi remény mégiscsak felparázsluk a kötet végén: talán a kommunikáció mégis újraéleszthető?! A *légiposta küldemények* című alciklusban az Asheville-ben lakó Emőke és az újvidéki Katalin között elkezdődik valami fontos: Emőke lefordítja Katalin verseit, s kiadót is talál számára. Levelezés közben megismerik egymást, tudnak egymás gondjairól-bajairól. A két ember lélekben összetalálkozik, végül már Emőkatalin-t írnak leveleik alá, s lakóhelyük is Ashvidékké egyesül. Katalin pedig útra készül, könyve bemutatójára szeretne elmenni, hogy végre személyesen is megismerjék egymást. Ezzel mintegy „üzen” a költő nekünk, olvasóknak is: a barátság talán a legfontosabb megtartó és védő erő a kiürült emberi lét ridegségével szemben. A

legreménytelenebb helyzetekben sem adhatjuk fel a reményt. Csak meg kell őriznünk az emberség (a humánus) alapértékeit; s ha megpróbálunk aszerint élni, megtörténhet a csoda: belépünk a lélek „Paradicsomába”.

Ladik Katalin „lineáris” költészete mély belső rokonságot mutat a szürrealistákkal (míg hangköltészeti kompozíciói, aktualizált performanszai jellegzetesen az új-avantgárd gesztusköltészetéhez kapcsolódnak). Ugyanakkor látásmódja nagyon közel áll az európai abszurdhoz. Nem véletlenül ajánl S. *Beckett*nek két verset is „hódolattal”, utalva a „végítélet” megjelenítő drámáira (*Ó, azok a szép napok! – Forgatókönyv*). K. *Kavafisz* apokaliptikus vízióira is „testvérien” rezonál (*A kígyó kékje szokatlanul halovány*). A közös közép-európai sorstudatot ismeri fel *Tandori* költészetében (*Balkán expressz*).

Erdély Miklóshoz mintha személyesebb kapcsolat is fűzte volna (*Happening*, 1969); mégsem sikerült feloldaniok egymás magányát: „A sötétszárnyú angyal labirintust épít. /.../ Sötétedik. Az égbolt fölénk szárad. / Üres és kemény ruhánk ránk ragad. / Az üveghez szorítva sírunk. Mögött” (*Nem jobb gyönyörre támadni fel* - Erdély Miklós emlékének).

Feltámadásra, újjászületésre Ladik Katalin poétai világában csak úgy lehet remény, ha rátalálunk önmagunkban Istenre, életre keltve a bennünk rejtőző Isten-képet. Azaz: ha átformáljuk „uroborosz”-létünket valódi, belső centrumú létté. Az üres kört kettős fókuszú ellipszissé alakítva már nem vagyunk magányosak. Eme ellipszis lehet a helyreállított férfi-nő viszony, de lehet két vagy több androgin személyiség egymást segítő-támogató kapcsolata, a szó legnemesebb értelmében vett közössége is. Az ősminta ehhez költő(nő)nk szemében *Kassák*: „Ő az Egyszarvú és Krisztus, / Önmagával azonossá válik és felforr. / A keresztben felüvölt a teáskanna” (*Rózsakeresztes* - *Kassák* Lajos emlékének). *Kassákot* önelvű, önlétű, magában is Teljes „androgin” személyiségnek látja és látatja: „Otthon vagyok magamban. / Ház vagyok és madár illatom van, / asszony vagyok, akibe esténként álomba zuhanok, / és férfi vagyok, akivel reggel partot érek.” Talán jelképesnek érzi, hogy monogramjuk egymásnak tükörképe (K. L. – L. K.). A konok, kemény Mester erőforrás az ő számára (is): „Itt a lovak nem halnak meg, / acélgyeplősen vágatnak velem a hajnali égen” (*Kassák Lajos*). Az erős és önmagukban teljes emberek szövetsége minden valódi közösség alapfeltétele. Ladik Katalin mintha bízna benne, hogy a *kassáki* nyomdokokon továbblépve mégiscsak eljuthatunk egy egészséges, a szegényekkel és elesettekkel szolidáris emberi társadalom kialakításához.

Fűketrec című újabb kötetében (alcíme: *Bestiárium*; 2004) a költő egybegyűjti korábbi és új „állat-verseit”. *Aesopus*, majd *La Fontaine* állatmeséi, *Kosztolányi Zsivajgó természetese* s *Nagy Lajos Állatok dicsérete* nyomán és után ő is elénk tárja egyéni felismeréseit az „állatbőrben” rejtőző emberi tulajdonságokról, illetve a bennünk megbúvó állatról. Életregényében így ír alkotói szándékáról: „Egy derűsebb emberi lét lehetőség-

gét is felmutatom olykor ezekben a versekben. Milyennek érzik az 'embert' magukban azok a lények, akiket mi 'állatoknak' nevezünk, és hogyan éljük meg mi őket, amikor a testünkben lakoznak? Megadatik-e vajon számunkra újra a lehetőség: harmóniában létezni azzal a lénnel, aki az állatban minket szenved?"

Ladik Katalin számára – úgy tűnik – evidencia a hindu reinkarnációs körforgás, ha némileg másként, egyénileg értelmezi is. Mindannyian hordozunk magunkban valamit egykori énjainkból, állati – természeti – mivoltunk ösztönalapjaiból; „az ember örökkévalósága körforgás, a bukás és felemelkedés örök tánca” – vallja. Ha ezt tudatosítjuk magunkban, akkor békében él egymással kettős valónk (az ösztön-ÉN és az „égi” Énünk). Ha nem: akkor a hiábavaló örök küzdelem „állati” énünkkel meghasonlottá, keserűvé, elégedetlenné tesz bennünket. Egyes állatok – amelyek leginkább foglalkoztatják költőnőnk fantáziáját – többször, több alakban is visszatérnek. A szürreális képelemekből sokrétű mitológiai utalásokkal összeszótt versek rendszerint többértelműek, s metafizikai konnotációkat ébresztenek. Többségük apró drámai jeleneteket sűrít magába: a lét-dráma egy-egy szelete, vetülete szemünk előtt játszódik le.

A *hüllő*fajta közös jellemzője az *üresség*. Elsőként az aprócska, ártatlan *gyík* jelenik meg, amint a napfényre szomjazva *üres* tekintettel pihen, mintha halott lenne. De „a napfény korbácsütése életbe rántja: / hamun innen, parázson túl” (*A gyík*). A *kígyó* már veszedelmesebb: az örök csábítás szimbóluma. Éva Éden-kerti története újra és újra megismétlődik; a bukott angyal a rontás, a romlás forrása. „Örökzöld farokkal fogai között”, *üres* uroboroszként maga is megcsömörlik tettétől: „Ez minden? De ugye, nem igaz?” Barátnője arcán a bukott angyalok torz mosolya: „Ez nem minden. De elég. Elég minden. // Belőled ég maradok, belőlem ég, ami marad”. A szójáték a kettős homonimával (*ég – elég*) többszintűvé teszi a közlést: *elegendő* ennyi is, hogy minden *elégjen*, felperzselődjön, s az üszkösödés hiánylétével mutat az *ég* felé. A *Tollaskígyó* (az egyiptomi mágikus quetzalcoatl) árnyléte, istentagadó *üressége fekete lyukként* nyelte el saját hajdani „fény-lény”-mivoltát; így semmivé váltan sóvárog a Lét után: „Ha eljutnék – száguldó *üresség* – test nélkül megélni magamat! // Szűkül az égbolt, beszippant fekete torka. // Visszahív-e engemet a szikra, / árnyék-létemben lehessenek azzá, / ami fénylénységként lehettem volna: / sziklarajzon madár - téridő-ikra?” Az *Alkonyhüllő* pedig lassan, lopakodva hódít teret, s – átvitt értelemben – mindent félelmetessé változtat: „Az ágy alatt csatorna szeme / a megérintett erőket / hüllő-alakba rendezi / mozgó időtalajra épült vicsorgó alkonyattá”. A *fákon ülő hüllő* a fény elől rejtőzködik, mert az vesztét okozná. „Torz suta fény a lélegző anyagban / a senki földjén hegedül. / Életem szökellő árnyék, / gyenge tűzön kivonom, / ímhol az első kapu: / fény magja fekete kabátban.”

A *lónak* kitüntetett szerep jut a Ladik-mitológiában. A mesebeli *táltos*-paripákhoz fűződő asszociációk révén valamiképp mindig élet-halál mezsgyéjén járnak ezek a lovak, rejtett, hatalmas energiák hordozói, titkok tudói. „A halál pillanata után”, amikor

következő újjászületéséről dönt a lélek, „a halál ízétől még reszketve” suhant a réten egy *tavaszi ló*; a tóban megpillantva magát, rögtön tudta: itt „a soha meg nem ismétlődő alkalom.” „Mégsem kívánt újra megszületni, / nem akart a sötét szájából kizuhanni, / mely örök idők óta mosolyog” (*Tavaszi ló hullámmása*). A *lúd és a ló viadala* boszorkányos varázslat-éjen kettős metamorfózissal halálba torkoll. A parázssal abrakoltatott ló meghágya a fehér ludat: „ludam hátán *sárga* ló patája / *fehér* szárnya fölött gyűrött ló / az éj pedig ó a *sárga* éj / ne halj meg *fekete* ludam / gyönyörű hagymám gyilkos lovam.” A táltos-paripa tehát a fehéret feketévé átlényegítő pusztító erő (is lehet); de ebbe az erőszakos küzdelemben maga is belehal. A *hattyú-ló* metamorfózis másutt is előfordul, más vonatkozásban: „Lovak csapkodnak az égen. / Villámsújtotta hattyúk nyerítenek” (*Viharban*). Az energiától duzzadó, hatalmas erejű lovak „aranyba zárt ketrecekben” toporognak, kitörésre vágyva (egyszerre valóságos és szimbolikus értelemben) – „a fekete arany juhokat megszagatnám / de hol az istálló / hol kitombolhatnám magamat” (*Azok az aranyba zárt ketrecek*). A *táltos* különös átváltozásai a varázslat mágikus birodalmába tartoznak: „Hát csak repült az a ló, nem ment, úgy szaladt, hogy repült.” Egyszer csak nagy-hirtelen óriási füstfelhőben menyecskevé változik – meztelenül kiáll a kapuba, csípőre tett kézzel – „gazdájára” vár. A legitokzatosabb szöveg mégis az anyja halálát megörökítő *Négy fekete ló mögöttem repül*. A sötét szobában késő este az árván maradt lány jajongva énekel: „tüzes hamuba takarlak, ablakodat befalazom, a vakablakba ültetek”. A távozót mégsem tudja varázsénekével visszatartani. „Fehér galamb repül”: az elszálló lélek; mögötte „négy fekete ló, olyan sovány, hogy fázom tőlük”. *Jégmadár* hangja kíséri útján: „Jííííí! Jííííí! Huúúúúú! / Kvrc. Kvrc. / Hess!”

Gyakoriak a *madár*-képzetek is e mitologikus világban. A *Tűzmadár* a mesék világából lép elő, „neki a levegő a kése, / kabátja vérzik a szélfúvásban, / fátyolarcú bútorok lebegnek / a megperzselt égbolt alján: / csillaggá izzik érte a csönd”. A *Hattyú* itt „fájdalomkút”; a halálba áttűnése egyetlen gyönyörű pillanat: a kitáguló téridőben „az utolsó fényfullánkot magához veszi, / nyitott, csodálkozó szemekkel áldoz, / visszazsugorodik önnön megszületésébe”. Az utolsó pillanatban még elénekli társaival a *Hattyúdalt*: a tó mellett fekvő madarak „egy végső nekifutásból / felroppennek, / s a ritkuló levegő / kiszakítja tüdejükből a zöld fátyolt. /.../ Már egy túlvilági extázis feszíti szárnyaikat. / Nem is hallják, / amikor alattuk sikoltva / felszakad a víztükör”. Az ártatlanok és tiszták áldozati halálával halnak meg. És a *Sirály*? „Fényes hússal csőrében / életbe ejti a tengert”. Az ő metamorfózisa sem kevésbé megrendítő, mint a hattyúé: „Holdfényben elégeti tollazatát. / Vijjog a beteg, fáradt és elvadult tenger. / Már nem angyal, nem ember. / Vissza a tojásba! / Bensőbb lebegéssel, örök jelenben / élni a tágasabb létet”. A külső szépség, kecsesség mindig a romlás martaléka; de mindaz, ami az égi szférákhoz tartozik, halhatatlan. A *hattyú* is, a *sirály* is valamiképp „lélekmadarak”. A galamb közismert szimbolikáját gyakorta felhasználják a költők; Ladik Katalin ennél mélyebb és éteribb rétegekbe nyúl: a két hófehér madár legtisztább énünk kivetülése: lényünk „örökkévaló” része.

Vannak viszont kísérteties, félelmetes madarak is, amelyek lényünk „sötétebb”, „ördögi” oldalához tartoznak. A *Holló* például – „fekete kabátjával”, „ugatós” hangjával – visszataszító és riasztó. E. A. Poe híres verse óta a *Végzet*, a jövátehetetlen tragikum, a szerencsétlenség hírnöke; a homály madara („üszkös erdő ül lelkemben örök hőésést”). Baljóslatú madár a *Denevér* is, bár némelyek szerint szerencsét hoz. Csak éjszaka merészkedik elő, amikor „tüzes dróton kifeszítve fehér hold és sötét nap. /.../ Csapkod a denevér ablakomban, / a rezsó vércörömbe kapcsolva tüzesedik, tágul, / hínárjába beszippantja az űrutast”. A búcsúzó, ősszel tovaszálló *vadlibák* a *Végzet* elől menekülnek: „Valami súlyos járvány tombolt / A féltve őrzött kertben. / Véres szárnyakkal, égési sebekkel / Húztak el a hómezők felett” (*Vadlibák utolsó tüzes sugara*). A károgo *Varjak* pedig - szintén „menekülőben” a tél elől - kopár reggeleken elsötétítik az eget. „Vékony fényhajtások szűkülnek / szomjasan és toporzékolva / lélegző ablakomban, mely szökőkútként / önnön visszfényét issza, / szomját issza olthatatlan”. A lírai alany együttérez a távozókkal; már-már szeretne velük szállni. Mintha maga is madárrá változna: „A szoba árnyékot vérzik: / fűsebek buggyannak ki. / Az ablakon beröppennek a székek. / Ismerős hangmeleg, madárijedtség. / A ház az én tollruhám-ban verdes” (*Fűketrec*). A fantasztikus-bizarr képek a halál és újjászületés dimenziójában keringenek, az aláhullás és feltámadás képzetköreit mozgósítják: „Átvágom a sötétség torkát: / látom magam távolodóban, / a mozdulatlan hús fekete hidegében. // A zaj után mélyebb a csend / és hullámszik bennem a fény. / Végre egyedül a kapujánincs átjáróban” (*Madárhamu*). A Csáth Géza emlékének szentelt *Hosszú, téli madarak tüzei* mintha lidérces álom lenne – Csáth Géza különös-kegyetlen novelláiból. A szabadkai Brenner-fiúk gyerekkori bagolykínzása, a vérig-velőig hatoló kíváncsiság, amellyel a „fájdalom-góc” székhelyét keresték az agyban, égő képekkel elevenedik meg itt: „Ez a madár egy ház, / Ahová a kín beköltözött. /.../ Szemében a fájdalom színes tüzei egyenként kigyúltak. / Kísértet-orchideák. / A titokzatos madár / Feléje sugárzott ereje az ő testébe költözött.”

Tehát a *hiüllők* alattomos, pusztító ravaszsága, a *lovak* mesei ereje, hatalmas energiája és a *madarak* fényes röpte, titokzatossága ragadja meg leginkább Ladik Katalin képzeletét. A „bestiárum” kedvenc állatai még: a *macskák* (*Mintha tenger háborogna, Tavasz, macskák mosakodnak, Bolond nyár*); a kétéltű *béka*, amely téltől télig minden évszakot átvészél, s közben „a tudás hordozója lesz” (*Béka, A békakirályfi*); a *hangyák*, amelyeknek útja „gyökértől a fény-magasba vezet” (*A hangya*). A *selyemhernyó* az értékes, önfeláldozó élet szimbóluma, aki „majdani koporsóját-bölcsőjét szövi-fonja, / végül nyálával egyenként, lassan bevarrja / az emlékezet foszló, örvénylő gomblyukait”. Aztán „valami belső só erejétől a lárvák / életre kelnek s a nyirkos selyemből / kiszűrrik a kéket. / Az olló! / Véres lepedőket szabdal. / Gözölgő húsdarabok az égen. / Körmök. / Letépi az égről a selyemkötést” (*Lárvák az égi selyemből*). Az övékénél csak a *Tiszavirág* sorsa fájdalmasabb: a percnyi Szépség kedvéért hozott életáldozat: „Sok ilyen

fehér virág-állat a lelkünkben. / Vízminták rügyeznek, emelkednek fel barna tükörből,
/ mintha a múlandóság csak isteni játék volna / ebben a folyóban, ahol senki senkinek
nem idegen, / és mindenki szárnyalhat a part és a tajték fölé / a szépség sűrű fésűerde-
jében, / a gyönyör és halál szédült kerekai között.”

Érdekes és sajtós szerepet tölt be az *ebihal* ebben a bestiáriumban. Eme parányi állatkák az emberi Sors jelképei. „Megint virágzom. / A húst, amibe öltözöm, / most varrja a holdpikkelyes kút. // Megint ugyanaz a fájó, gerinces lét, / vízbefúlt lény, örömtelen kabátban. / Indra hálójában kuruttyoló létörvény.” Mindannyian mint apró ebihalak úszunk a létörvényben; egyedi életünk, ha nem is tudatosul bennünk, összefügg mások s az egész Világmindenség életével. Ezért nem szemlélhetjük egyediségünkben sem önmagunkat, sem embertársainkat, sem magát a létezés áramát. A ráébredés pillanata („*vidia*”) maga az „üdvözülés.” „Igazi természetünk alapvetően tökéletes, és a megvilágosodás lényege, hogy azzá váljunk, amik eredendően voltunk” - írja *Indra hálójáról* életregényében a költő. E hálóban „egyetlen személyként az egész emberiség álmodja közös álmát, az örökkévalóságot. Az ember örökkévalósága körforgás: a bukás és felemelkedés örök tánca” (i. m. 42).

*

A már több ízben és több vonatkozásban említett életregény (*Élhetek az arcodon?*) korántsem sorolható be a szokványos (ön)életrajzi művek sorába. Műfaját így jelöli meg a szerző: „regényes élettörténet”; sokkal inkább a belső érlelődés – útkeresés – önmagára ébredés jellemzi, mint a dokumentumszerűség. Oscar Wilde-től kölcsönzött mottója („Aki több életet él, több halált hal”) nyilvánvalóan a költőnőre magára is vonatkozik: több úton indult, többirányú tehetség, többféle lehetőség rejlett, rejlik benne. Talán ezért választotta azt a különleges megoldást, hogy három párhuzamos, egymással mégis összefonódott életutat futtat egymás mellett, s három – azonos nevű, de különböző sorsú - személyiség álarca mögé rejtezik: „újvidéki, budapesti és szigetlakói” énjét vetíti bele az *Úvegezőnő*, a *Szerkesztőnő* és a *Művésznő* alakjába. „Talán ezekből az életáttünésekből végül összerakom magam”. Érti, hogy lényé benső rétegei között bizonyos ellentmondások feszülnek, s köztük csak kivételes pillanatokban (leginkább művészi fellépéseiben) tud összhangot teremteni. Ahogy Füst Milán mondta saját alakváltó hőseiről: „Ez mind én voltam egykor.” Regényében az író nemcsak önmagáról vall leplezetlen nyíltsággal, hanem haldokló szülőföldje, a Vajdaság (amely Jugoszlávia szétesése után Szerbiához, majd Montenegróhoz tartozott, 2006 óta ismét Szerbiához) vergődéséről, kiszolgáltatottságáról is. Ő maga 1992-ben menekült el onnan; most már mindkét helyen (vagy egyiken sem?) honos. „Hány hazája lehet egy embernek? – teszi fel magamagának a kérdést. – Hány hazát vehetnek el egy embertől?” A dalmáciai Hvar szigetén (a görögség egykori Phároszán), saját nyaralójában kezdi el írni internetes naplóját 2002 tavaszán; a dalmát ég kékjét őrzi magában Budapesten, Soroksári úti lakásában, sőt a nagyvilágban is, ahol immár (el)ismert Művészként tartják számon.

Hol van hát valójában otthon? „Tükörszoba a koponyám. Egyetlen hatalmas gond van benne. Az sokszorozza önmagát a végtelenségig.”

A regény nem lineáris eseménysorra épül; sokkal inkább a külső / belső élet közötti ellentmondásokról, átfedésekről tudósít, így megismerhetjük belőle írója lelkiségét, szellemi horizontját, életszemlélete sajátosságait. Benne magában lakik a fenti „hármasság”. Szigorúnak mondható *köznapi* élete (ami az egzisztenciateremtéshez, pénzkeresethez stb. kötött) a reális-intellektuális beállítottságú *Szerkesztőnő* státusához köti. Két másik *énje* (a természeti *énjéhez* ragaszkodó, „egyszerű” gondolkodású *Úvegezőnő* és a világszerte ismert, teremtő kreativitású *Művésznő*) voltaképpen kiegészíti egymást. Mindketten irracionális, érzelmi beállítódásúak, csak az egyik gyakorlatiasabb, a másik szellemi önmegvalósításra tör. A *Névrokonok* című fejezet kapcsolja egybe a három *alteregót*, akik gyakorta keresztezik egymás életét, kíváncsian figyelik egymást, sőt adott esetben a kívülállók fel is cserélik őket egymással, hiszen életkoruk, nevük azonos! A *Szerkesztőnő* személye kapcsolja egybe a tudatalattijából kinövesztett két másik *énjét*, akik mindketten hozzá fordulnak kézírataikkal, vallomásaikkal, panaszaikkal, s ő precíz tárgyilagossággal, részrehajlás nélkül értékeli, bátorítja, tanácsaival ellátja őket. Hármasuk az emberi tudat három szintjét szimbolizálja: az ösztön-*én* (*Úvegezőnő*), a tudatos *én* (*Szerkesztőnő*) és a határtalan – óceáni! – életérzésű, asztrál-síkon élő-égő *Művésznő* szimbiózisában.

A mozaikokból álló szerkezetet a *Szerkesztőnő* szilárd objektivitásra törekvő személyisége fogja össze; a másik kettő neki meséli el sorsa buktatóit. A szabadkai *Úvegezőnő* életvonala nagyjából a szerző *külső* életrajzát követi (21 éves korában férjhez ment egy nála jóval idősebb férfihoz, 22 évesen már megszülte fiát, akit válása után hosszú ideig egyedül nevelt; most megszokásszerű közönyben, ajult-álomszerű állapotban él). A *Művésznő*, akinek Szabadkán „boszorkány-hírét költötték” (mondván: „kis piros buldózereket” rejteget a szoknyája alatt, ráolvasásokat, varázsigékre emlékeztető mondatokat mondogat, démonokat, szellemeket idéz stb.) ugyancsak a Szerkesztőnőnek panaszokozik: „Az a hír járta rólam, hogy Újvidék főterén teljesen meztelenül egy ezüstbiciklin karikáztam végig. Az ehhez hasonló áltörténetek és történetek vezettek végül igazi és jelképes kiűzetésemhez” (amiről 1988-as kötete, a *Kiűzetés* árulkodik: ez tehát a szerző *belső* sorsa). Írásaikat, kézírataikat, levelezésüket mindketten a Szerkesztőnőre bízzák, bár a Művésznő csak 1995-ben találkozik vele személyesen, amikor is a Merlin Színházban Weöres *Panyigai ü* című hangversét adja elő.

A látszólag magabiztos, fegyelmezett *Szerkesztőnő* sorsa sem egyszerű. Állását veszten, rémálmok gyötrik (*Tricepsz*, az *Éhezőművész* alakjába vetíti bele szorongásait, félelmeit a *Szárnyas ketrec* című részben). Mikor munka nélkül marad, kétségbeesik, mintha az egész világ összeomlott volna körülötte. Álmában megjelenik réghalott anyja, törékeny, áttetsző testtel, sápadtan, arcán mély árkok, ajkai mintha dúdolnának (*Holdfény által homályosan* című rész). Egy ízben erős hangokra riad: a rádióban a *Művésznő*vel

készített interjút közvetítik. „Egy szikrányi hitem sincs a jövőt illetően, ennek ellenére, vagy éppen ezért megszállottan építem a múltamat – hangzik az ismerős hang. – A múltat igyekszem megörökíteni, egy utolsó jelet szeretnék hagyni magamból és mind-abból, ami fontos volt nekem.” Majd előadja egyik hangkölteményét, s aztán elkészerítő diagnózist ad a jelenről: „A régi barátok elkerülik egymás tekintetét. /.../ Az emberek gondterhelten, szemlesütve járnak, egymás agyát fürkészik, számon tartják, ki melyik politikai pártnak a tagja. /.../ Döbbenettel nézzük ezt a sötét, hatalmas örvényt, a kozmikus fekete lyukat, amely egyre nagyobb szívóerővel söpör magába mindent, ami a tisztességet, az emberi méltóságot, az őszinte barátságot jelentette.” A Szerkesztőnőnek természetesen ugyanez a véleménye a jelenkori állapotokról; szorongva gondolja végig saját kilátástalan helyzetét (a munkanélküli segélyből, férje kis nyugdíjából nehezen tengődnek; még jó a rosszban, hogy ingyenes szövegszerkesztői átképző tanfolyamon vehet részt, emellett németet, angolt tanul; egymás mellett gyötrődnek, „ki-ki a maga gondja miatt”). Férje olykor iszik, kapcsolatuk korántsem harmonikus – egyelőre mégis együtt vannak, látszólag „idillikus testvéri békében.” Egyetlen biztos pont az életében a Budapesten élő fiának családja, ártatlanlelkű kislányunokája. „Amikor ő néz rám bizalommal, szeretettel, megtisztulok. Ez lenne a feloldozás?” Az *Üvegezõnõ* váratlan betoppanása csak elmélyíti a Szerkesztőnő válságérzetét: bár mindketten keresik a „gyakorlati” kibontakozás útját, lelkük mélyén sejtik: csak a „csoda” segíthet(ne) rajtuk. Csakhamar a világvége-szituációra terelődik beszélgetésük (amit a Biblia, később Nostradamus is megjósolt - suttogják. - Az Apokalipszis négy lovasa már itt is van: a Halál – az Éhínség – a Betegség – a Háború korát éljük; sokak szerint már „közeledik az Idő”, s „az új, a megváltó Jézus Krisztus Szerbiában fog megszületni”). Aztán felkerekednek, hogy a Sportcsarnokban meghallgassanak egy előadást a „fantasztikus” üzleti lehetőségekről, majd kiegészve-kiábrándultan távoznak: az *Üvegezõnõ* vissza Szabadkára, a Szerkesztőnő a pesti otthonába. „Budapest pizkossárga éjszakai égboltján vészjósló felhők gyülekeztek.”

A történésszálak olykor összegabalyodnak, a reálisnak tűnő epizódokat át meg át szövik a három női alak képzeletben lejátszódó történetei. Az *Üvegezõnõ* abszurd, szürrealisztikus elbeszélései (*Matkovics üvegezõ teázója*, *A Fekete özvegy*) mintha egy pokolbéli, fantasztikus világba engednének bepillantást; a hősnők többnyire a magyar-szerb határon bolyonganak, képtelenek átvergődni egyik oldalról a másikra, lázasan hallucinálnak-képzeldnek - „megfagyott csótányok cikáznak az üvegégbolton” stb.). A Szerkesztőnő hol ezeket az írásokat, hol a Művésznő leveleit olvassa; s közben azt érzi: mintha már nem is a saját, hanem névrokonai életét élné. „Már nem tudom, ki vagyok” – gondolja; az események, az alakok összekeverednek benne, képtelen elhatárolni önmagát alakmásaitól. Olykor képtelennél képtelenebb szellemi kalandokba bonyolódik. Egy ismeretlen férfi rejtélyes, kézzel írt szöveget juttat el hozzá, amelyben arról számol be, hogy rengeteg ősi kincsre, régi tekercesekre bukkant, ráakadt a szent

Sírra is, sőt: „a Szövetségnek ládáját” is megtalálta, benne „egy szegletes követ”, írásokkal telve, valamiféle halászokról, „élő / holt vizekről” s szent edényekről van bennük szó (*A frigy láda*). Máskor félálmban megjelenik előtte a Farokember - Kígyó képében, s bizalmasan megszűgja neki: „én többek között a *Titkos Tanításokról* szóló könyveket is árusítok”; majd összezsugorodva eltűnik egy fényes hasadékon át (*A lélek vadász*). Mindennél érdekesebbnek tartja azonban, amit az Üvegező mesél átszellemülten medjugorjei zarándokútjáról: a fényjelenség a zarándokhely és Mostar között jelent meg nekik, rózsaszín ragyogásban - a falánk égtölcsér egyre jobban tágult, mígnem teljesen magába szűrcsölte az ég kékjét, majd izzani kezdett, s a hasadék közepén vakító fehérség keletkezett. „*Most állt meg az Idő!*” Aztán a halál előtti / utáni létről beszélgetnek. A Szerkesztő azonban józan marad: „Nincs feltámadás, nincs reinkarnáció. Enyészet van. Az ember egyfajta vírus a makrokozmoszban. Járvány, amely megjelenik, tetőzik és elmúlik, miután elpusztította azt a környezetet, amely a létét jelenti. /.../ Az általunk ismert emberiség történetében ezért vannak utalások az Apokalipszisre. /.../ Egy kataklizma valaminek a végét jelenti, de az új megszületésének lehetősége is benne van” (*A vírus neve*).

Aztán egy szilveszteréjszakai pezsgős látomásban mindhármuk alakja összefonódik. Az Üvegező műtermében vannak; a Szerkesztő ágyára holdfénygiliszták kúsznak, képzeletében megjelenik a Művész füstdagályban, növekvő árhullámban. Mindhárom japán színházi maszkot öltenek, s fellépnek „a kék füst hullámokban ringó ágyra” mint bárkára, s az egyre messzebbre távolodik a jégvirágos ablaktól. Testük habzik a kiömlő pezsgőáradatban, „akár a tenger szintjén fennakadt halaké a hullámokban” (*A te időd az én időm*).

A Szerkesztő úgy érzi: a szürke hétköznapokban eltompult, a megélhetésért vívott küzdelemben elsilányult az élete. Eközben Marseille-ből telefonáló Művész-énje megújulásról, sikerekről beszél. Egymással vitáznak: érdemes-e ezt az életet vállalni a továbbiakban? A Művész int: „Arra vigyázzon, meg ne csalja önmagát!” Mire a Szerkesztő elszoruló torokkal: „Ez lenne hát az öregség?” A vonal megszakad: a kérdéseket kinek-kinek magának kell megválaszolnia. Hiszen az író „empirikus én”-je - úgy tűnik - zsákutcába jutott; viszont „művész-én”-je a csúcsra érkezett. S az utóbbi talán túllendíti az előbbi a holtpontra, újabb magaslatok felé.

Ladik Katalint – mint szinte minden idősödő embert – egyre mélyebben foglalkoztatja Isten léte / nem-léte. „Isten keresése olykor egy egész életen át tart” – vélekedik. „Néha egy-egy megfáradt életutasnak vigaszul megadatik közben a kegy, a meghitt bizonyosság érzése, hogy megtalálta azt, akit keresett” – írja József Attila Isten-kereső versei kapcsán (*Az idő kifogytával, a dolgok elmúltával*). *Tanítások* című korai ciklusát egybeveti az *Imádság megfáradtagnak* című későbbi költeményével, s úgy véli: a kettő egymást kiegészítő *diptichont* alkot, a „pokoljáró” költő fohásza az égiekhez. Élete vé-

gén, mikor már küzdelmeiben megfáradt, bizonyára a többször megénekelte *Mennyei páncélvonalat* száguldott vele az égi síneken. Úgy tűnik, mintha már az írónőt magát is megérintette volna az „elmúlás” gondolata (s kit nem?); őrangyala mentette meg attól, hogy el ne üsse egy tolató tehervonat. Szerettei, barátai közül sokan már az égi mezőkön járnak. „Ha minden távozás valójában megérkezés, akkor érkezésünket ott, a vágányok túloldalán, sok szeretett emlék-lény várja. Valóságosabban, mint a sínek innenső oldalán levők. És én hálás vagyok a vágányok mindkét oldalán rám várakozóknak. Különösképpen őrangyalomnak, aki még a vágányokig is elkísér...” - Ez eszme-futtatással zárul az életregény; néhány közeli hozzátartozó tovatűntét is megemlítve (szülei mellett és után egyik kisunokája „elröppenése”, néhány jóbarát – *Halász Péter, Bohár András* – hirtelen távozta rázta meg különösen). Hálás a Sorsnak, hogy búcsút tudott tőlük venni; s hogy akadnak olyanok, akik mosolyt fakasztanak azok szívében, „akik szintén a távozásra készülődnek”.

A kötet végére helyezett érdekes audiovizuális oratórium Nikola *Tesla* fizikus, fel-találó villamosmérnök emlékére (*Zene húros hangszerekre*) a költő egy különleges performanszát örökíti meg. A mű a *Narrator* és a *Galamb* (anima) párbeszédére épül; ők ketten mintegy eljátsszák a 87 éves tudós halálát s feloldódását az energiamezőben. A Galamb mindvégig a Theremin elektronikus hangszeren játszik, amely a térerő, az elektromágneses erő elvén működik: a hangszert nem kell megérinteni, mert az a zenész hozzá közelítő s távolodó mozdulataira reagálva ad ki különböző hangokat, dalt, dalot. A performer galambszerűvé maszkírozva önmagát, gesztusaival, mozdulataival is imitálja a történéseket. A *Gyere velem a mitológiába* és a *Made in universe* című verseket mondja, majd a létből való távozással kapcsolatos gondolatait adja elő, párhuzamosan a Narrátorral, aki költői képekben jeleníti meg Tesla távozását az Űrbe: „Ő, aki már régen halott volt, / fiatal szilfák suhogásával versenyzett. / Megrázkódott. / Gyenge áram érintésével / melegítette tenyerében a megfagyott bogarakat. / Ismerős feszültség járta át a testét. /.../ Tenyerébe vette a smaragd bolygót. // Bedőlt a fagyos szélbe. Lyuk támadt. / A fényes köd feje fölött kitágult. / Üzenni akart valamit. Vörös jelzés. / A lüktető fény közepén / így, védtelen testtel szelte át az űrt. / Az üzenet itt véget ért, / és soha meg nem ismétlődött.” A Galamb – mintegy ráfelelve a Narrátor szavaira – saját megkezdett monológiát folytatja: „Túl az öltözködő hegy gerincén, / amely már rég nem lélegzett, / átlátszó kábelekkal tüdejünkben / a fény fájdalom nélkül hatolt át / a kocsonyás testen a csontokig”. Kettejük pár-szövegéből kibontakozik a test, majd a lélek útja, amint kilép a testből, s áthalad „két tüzes gomblyukon” – a Galamb, a Szent Lélek /anima/ felrepül, „új bolygó, új emberi lény” lesz belőle; „az ember / mint a daru, vagy mint a repülőgép, / szívárványt idéz elő”. A Narrátor záró-monológiája az egész jelenetnek – s tágabb értelemben magának az emberi életnek - metafizikai távlatot ad: „A párhuzamos világok / mint a hullámok / utol nem érik egymást, / nem ömle- nek egymásba. /.../ Az előző pillanat / nem örökre eltűnt idő, / hanem egy másik világ

hordozója, / örök jelen, / melyben világok sorakoznak”. S a Lélek? Az „időkaméleon”? - „kirepül az időablakon / és didereg. / többé már nem talál vissza önnön fényes, hideg csontjaiba”.

A metafizikai dialógust a szerző le is „kottázza” (hiszen a cím: *zene* húros hangszerekre!), de nem valódi hangjegyekkel, hanem különféle ábrákkal, jelekkel, számítógépes piktogramokkal. Minden „hangszernek” más-más mintázata van, így a jelek egymásba épülnek, egymást váltják – az egész egy „Microsoft Office Word dokumentum” szerűen hat. Amiből nyilvánvaló: a technika nagyon sok mindent képes megragadni / rögzíteni az emberi világból, de a transzcendens szférákat soha nem fogja tudni átvilágítani!

Az életregény legutolsó bejegyzése 2007. február 19. – amikor is a szerző lezárja az Űvegezőnő – a Művésznő - és a Szerkesztőnő hármasának egymásba gabalyodó sorsanalízisét. Egy *Hofmannstahl*-verssel fejezi be könyvét (*Terzinák a mulandóságról* I.–III.), jelezve: a nagy német költő „mindazt megírta, amit én, száz év után, írni szerettem volna”. Az örökkévalóság triadikus szerkezetét (tézis – antitézis – szintézis) leképező költemény a „hármasság” lényegi egységét mutatja fel – a megfoghatatlan Idő szakadatlan hullámszásában. „Gondolattal felérni lehetetlen, / irtóztató szóba foglalni, hogy / elmúlik minden, minden tovarebben. //...// S az is, hogy én már éltem valaha, és őseim halotti-ingesen /.../ oly egyek vélem, akár a hajam”. Az órák - „mint sápadt, fázós lánykák” - álomittasan szemlélik, amint testükből az élet átkereng fába, fűbe. Az álmok is „élnek, mint kisdedek. /.../ Bensőnkben is szabadon közlekednek / mint szellemek bezárt tereken át, / betöltöttek s mindig újjászületnek. / S e három egy: ember, álom, világ”.

Ladik Katalin tehát életregényében létszintézist teremt. Felmutatja a tenyeréből elágazó „öt ujját” a maguk egységében: a *tradicionális* – a *vizuális* – a *hangköltő*, a *performer* és a *prózaíró* egyaránt szerephez jut itt. A szintézist az „ágak” (ujjak) között személyiségének benső integritása biztosítja. Úgy tűnik: ez a maga nemében egyedülálló életmű az utóbbi évtizedben kiteljesedett, „csúcsra jutott”. Az elismerés sem hiányzik teljesen, hiszen az 1991-es *Kassák*-díj után 2000-ben elnyerte a *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* díját, majd 2001-ben a hazai *József Attila*-díjat is. Ennek ellenére az irodalmi köztudatban nem kapta meg azt a rangot, amely már régen megilletné őt; az újabb irodalomtörténeti kézikönyvek sem értékelik jelentőségének megfelelően - a jelenkori avantgárd művészettel egyetemben. Holott a műfaji lehetőségek kitérítésében a régi-új avantgárdnak felbecsülhetetlen érdemei vannak. Ladik Katalin előadói modorával, nőies finomságával, hangjának kivételes gazdagságával, árnyaltságával új szint, új lehetőséget hozott a hazai orális költészet mezejében; lírai performanszai egy érzékeny, légies egyéniség belső szárnyalásának megtestesítői. Merlin Színházbeli fellépései különleges eseménynek számítanak a modern művészet kedvelői körében. Verbális költészete pedig sajátosan újszerű látásmóddal gazdagítja „nő-költőink” sokszínű palettáját.

Csorba Béla

Zrínyi meg nem írt éneke

Ne kíméld, ó sors, bárgyuló hazámat,
Krokodilkönnyek közt nyög feléd!
Bár kánya, kígyó, féreg egyre támad,
Nem az, mi rágja kebelét.
Ám szórjon hamut percenként fejére,
Régóta más keblű már e nép:
Szabadság? – Nem. Irigység vezére,
Azt lesi, hogy tömje belét.

Mindig másokra vár, hogy érte víni fognak?
Tán nem is volt véres pesti út...
Harmadnap beállt Kádárhoz tapsolónak,
Seggen puszilni Haynaut.
Ne kíméld, ó sors, bárgyuló hazámat,
Ne kínálj felmentést neki,
Elvész, ki bamba, míg álnokság támad,
S önfia lesz, ki sírba teszi.

Budán, 2004. 8-dik december

Orális élvezetek

Orbán Ottó asztrálszellemének

Mért kell termelni harminchat mázsa közhelyet,
míg fölcsillan a kristálytisza attikai só,
a szájunkban kéjjel olvadó,
hogy élévezzen kerevetjén
a nyálás olvasó,
ugyanmár, mester, ez hová vezet?

Hogy ettől nem lesz magas a vérnyomás,
és a Cenz Ura többé nem kasztrál?
De hát előbb-utóbb mindenki (no lám!) asztrál-
testként fogja lógatni szagos végtagjait,
mint egy gondtalan ausztrál
turista, akár volt, akár nem előtte láb- és agymosás.

... Hát akkor minek a szófosás?

Bata János

A tárgyak még őrzik kezed nyomát

Önnön csontvázaik újra
a fák – a délutáni félhomály
mindent magába zár.
Tétova-tompán, öreg asszonyok
bizonytalan járásában keresem őt,
ki bennem még szól,
hangját hallom, arcát látom,
és illata ott van a
széken, a konyhában, ahol esténként
egyre inkább magába fordulva
üldögélt – és várt. Mert az ő
sorsa a várakozás.
A beteljesületlen várakozás.
Úgy ment el, hogy számára
a háború véget soha nem ér,
a szenvedés, a százezrek szenvedése
lüktetett koponyájában – minden remény
nélkül – . Reményvesztetten
ment el, mert sorsa a vesztes.
– Kemény, hideg szelek fújnak,
a fák önnön csontvázaik újra,
a szürkület, az ereszkedő este
kigyúló csillagok fényét ígéri, –
a Fiastyúkét, amit kisfiúként
tőle tanultam egy téleleji éjszakán,
beleborzadva a végtelenbe. –
Az égen most a Kaszás az úr, és
szolgája talán még most is,
csontos hátát a kéménynek támasztva,
a padláson ül.
Az égen, a csillagok között most
a Kaszás az úr.
Reményvesztett várakozásba merülten
ment el – akkor, amikor a fák
önnön csontvázuk virágszirommal
borítják.

Horgos, 1998. november 16.

Szentek hóhullásban

Magyarkanizsa szobraihoz

Ötven éve megcsonkítva...

János, a keresztelő: fejetlen madárként
lebeg a város fölött –
a sűrű hóhullásban
szárnyával beborítja.
A vörös csillagos szajha Salóme
karját is törette.
De ne feledjétek: fej és kar nélkül is
hirdeti számotokra a végítéletet.

Anyánk arca összezúzva.
Tátongó mélység a
szemgödör helyén. Kút,
melybe belezuhanunk. Mélység,
ami elnyel bennünket. Árok,
ami magába fogad.
Mária-anyánk arca összezúzva.

Lefejezett Krisztus a keresztfán.
A próféta szava megcsalattatott:
csontját törték,
kezét csuklóból levágták,
Krisztus csonka teste a keresztfán.

Kanizsa, 1995. március 11.

Talán egy kő

Talán egy kő, vagy kettő,
egy kavics, a csillagok,

a kézmeleg a tárgyakon,
és a gondolatok;

az ábrándok, a vágyak,
és mindaz, ami már elmúlt,

ami már nem lehet:
lemondásokból kitölteni tereket.

Horgos, 2008. december 20.

15. márczius, 2008.

Bobory Zoltánnak

Az ezernyolcszázhoz a negyvennyolc
ragasztószalaggal tapad,
a negyvenkilenc, mint az aradi kányák feje,
félrebillen.

Egy ripacs bonviván
a hazámról dalol,
meg arról, hogy esküszünk, esküszünk...

Aztán előkerül Európa,
a gyönyörű nő,
a cigány, meg a vonója,
hogy: húzd rá, cigány, húzzad jobban,
mert mulató kedvem van!

A nagybögőből előmászik
a Hajmási Péter, meg a Pityke Pál,
két fővárosi ribanc forog, pereg, sereg
a színpadon,

a kőpadon meg ott a nemzet...
Előttünk a virágvasárnap és a csonkahét,
nagypénteken a templom függönye
kettéhasad, a Nap elsötétül és a holtak
föltámadnak.

A keresztfán ott a nemzet,
s árulója ránköklendezi, hogy:
éljen a magyar szabadság,
éljen a haza!

Dudás Károly

Szentkút utca hatvankettő

A Kék nyárfásról és sok egyéb másról

Nem sokkal első könyvem, a *Szakadó* megjelenése után hagyta el a nyomdát Herceg János kettős kötete: a *Visszanéző* és a *Kék nyárfás*. Méltó tisztelgés volt ez a délvidéki magyar írófejedelem, sokunk tanítómestere előtt hetvenedik születésnapján.

1979-et írtunk ekkor, s a két rangos kötet Herceg János 23. és 24. alkotása volt a sorban. Közel negyedszázad könyvet írni egyetlen alkotónak – s nem is akármi-lyen könyvet! –, ifjú fejjel szinte beleszédült a magamfajta ember. Aki gyöttrődve, kínkeservesen, számtalan akadálytól gátolva hozta tető alá első kötetét, és akinek sejtelve sem volt róla, hogy lesz-e második meg harmadik... Azt meg kiváltképpen nem sejtette, hogy éppen Herceg János lesz az, aki atyai-jóbaráti, ám ellentmondást nem tűrő szigorú szóval írásra sarkallja, s Ő lesz az, aki elsőként kiáll meglehetősen hányatott sorsú regénye, a *Ketrecbál* mellett... Amit *Magánbeszéd* című „védőbeszédében” a *Ketrecbál*ról írt, mintha a maga regényeinek, elbeszéléseinek a világáról írta volna. Minden mondata gyógyír volt a megbántott szerző sebzett lelkének. „A Ketrecbál olyan eseményeket is érint, amelyeket a vajdasági magyar irodalom eddig óvatosan megkerült, de amitől persze az életből és az emlékezetből nem tűntek el ezek az események. (...) És ott éreztem magam a bácskai tanyavilágban, időtlenségében és a mában, a magyar finitizmus szépséges élőképei között. Cirkusz, kocsma és temető elmosódott határmezsgyéin, valami olyan duhaj reménytelenségben, hogy belefájdult a szívem.”

Van egy fura pikantériája is a kettőnk szép kapcsolatának: 1977-ben jelent meg Herceg János *Embersor* című riportkötete, egy időben az én első születtemmel, a *Szakadóval*. Jegyzőkönyvek, kritikusi visszaemlékezések őrzik: a *Szakadó*, annak ellenére, hogy öt éves kiadói, szerkesztői „várazoztatás”, megnyirbálás után, egy irodalmi holdudvarokon kívül eső, meglehetősen ismeretlen szerző első köteteként került az olvasó asztalára, a Híd Irodalmi Díj egyik legfőbb várományosa volt. Ekkor a bírálóbizottság valamelyik tagjának hirtelen eszébe jutott: Herceg János hamarosan hetvenéves lesz, s az ítések még sohasem érdemesítették Híddíjra. Micsoda szégyen, micsoda mulasztás (és micsoda kritikusi, irodalomtörténeti elfogultságok, tehetnének most hozzá, micsoda lobbizások és önmenedzselések – mintha a mában járnánk!): ekkor már rég megírta többek között a *Bors és fahéjat*, a *Vas Ferkót*, a *Papírhajót*, az *Anna búcsúját*, a *Tengerkirályt*, az *Ég és földet*, a *Leányvári leveleket*, a *Gyaloghintót*, az *Évek és könyveket*, a *Két világot*...

Nemhogy nem maradt bennem tüske a *Szakadó* így elmaradt díjazása miatt: legalább annyira örültem Herceg János jócskán megkéssett Híd-díjának, mintha azt a riportkönyvemért én kaptam volna...

Aztán jöttek a „dolgos hétköznapiak”: közös barangolásaink, riportútjaink a Drávaszögben meg Nyugat-Bácskában, emlékezetes találkozásaink Szivácon, a Szenteleky-napokon, a kishegyesi Csépe-napon, a magyarkanizsai Írótáborban, zárandoklataink Doroszlóra – amely egyfajta Széphalom lett számunkra az Ő odaköltözése óta –, a Szentkút utca hatvankettőbe, ahol írásokat válogattunk az újság (a Képes Ifjúság és a 7 Nap) számára, hangyányi pálinkát ittunk – mert mi János bátyánk szép gondolatával élve örök életünkben óvatos duhajok voltunk –, s a kisebbségi sors apró meg hegynagyságú dolgairól beszélgettünk... Arról, hogy időnként akármilyen kilátástalannak is tűnik, írjunk csak, csináljuk tovább, mert mindennek ellenére van remény... Természetessé vált, már-már mindennaposá a vele való együttlét, együttgondolkodás, együttervezés...

Közben meg bibliaként őriztem, forgattam – őrizem, forgatom most is – meleg szavakkal dedikált könyveit, köztük a *Kék nyárfást*. Amely János bátyánknak meghozta a méltán megérdemelt második Híd-díjat is. Amelyben Bori Imre szerint „az elbeszélésnek egy oldottabb, modernebb hangszerelésű, a lélektani dilemmákat jobban megjelenítő változatát teremtette meg”. A tizenkilenc novellát tartalmazó kötetrel kapcsolatban egyet kell értenünk a fülszövegben megfogalmazottakkal is: „Herceg János... múltunk felidézője, jelenünk megörökítője, embereink lelki-világának kutatója, népünk sorsának éber figyelője; együtt él, együtt érez azokkal, akikről – és akiknek – ír, múltjukat, történetüket a magáénak vallja, s új, hiteles világot teremt művében.”

Ehhez a megállapításhoz szorosan kapcsolódik magának a szerzőnek a gondolata is, amelyet nem sokkal az 1995-ben bekövetkezett halála előtt fejtett ki részletesen e sorok írójának az egyik vele készített nagy interjúban: „Magyar írók vagyunk, nem nézhetjük közömbösen népünk sorsának alakulását. Szolgálat volt az írás, ma is az, és az is marad. Szolgálat. Természetes, hogy erről a népről nekünk kell írunk, ennek a népnek az életét nekünk kell ismertetnünk... Sok minden tönkrement itt: a magyar színház, a magyar iskolák, a műkedvelő egyesületek... Az író feladata, hogy minderre figyelmeztessen. Az író nem légüres térben él, s ha mégis, ez elég nagy hiba a saját életműve szempontjából is. Az elefántcsonttorony-irodalom nem tud megmaradni a XX. század végén. S főleg kisebbségi-nemzetiségi relációban nem. A kisebbségi írónak az irodalmi gondokon túl bizony a közösségi gondokat is elkerülhetetlenül fel kell vállalnia... Nem lehet közömbös neked, hogy az a magyar olvasó, akinek írsz, hol él, hogyan él, miképp alakul a sorsa. Az író más nem nagyon tehet, mint hogy mindezt észreveszi és megírja.” Mármost a valamirevaló író.

Herceg János egyik-másik mondata akár végrendelet is lehet a számunkra, írástudói örökbehagyás...

A *Kék nyárfás* néhány nagyszerű elbeszélésének – mindenek előtt *A két öregnek*, a *Rigószélnek*, a *Köcsödi fának*, az *Elmulásnak*, a *Búcsúnak*, vagy magának a címadó novellának, a *Kék nyárfásnak* a múlt varázsköppönyegébe burkolt történetei, kristálymondatai vagy mondattöredékei biztos fogódzóként évtizedek múltán is bennem maradtak, s bízom benne, hogy sokan vagyunk így ezzel itt a déli végeken, meg máshol is, ahol magyar emberek élnek.

S most, hogy könyvespolcomról – az ikerkötet, a *Visszanéző* mellől – leemelem a *Kék nyárfást*, s belelapozok, aztán már mohón olvasom is, mindez kézzelfogható bizonyossággá válik. Megjelennek előttem az egykori zombori utcák, kifekszik elélem a régi Duna-part, bólingatnak a köcsödi fák, az öreg festő vásznán megelevenedik a kék nyárfás, rázendít a zenekar a Fekete Sasban, s tánca perdülnek az egykor volt, a nemrég még volt emberek; itt ül már mellettem János bátyám is, s mesél, egyre mesél...

Későre járt az idő, s a Köcsöd felől füttyülő esti vonattal settenkedve jött a homály... Mert hát este lett, mire a libalegőről hazaértek, s addigra a búcsúnak is vége lett, és a vendégek sem voltak már sehol... Csak ment az őszi éjszakában, kicsit pityókosan, árnyéka imbolyogva követte, mert szembe süttött vele a hold, s láthatatlan szárnyakkal szállt fel előtte az eltűnt idő és a történelem...

Annál, ahogyan Németh István fogalmazott *Ima Tündérlakért* című könyvében Herceg János teremtett világáról – így a *Kék nyárfás* elbeszélései által megteremtett világról is –, szebben és pontosabban még nem fogalmazott senki: „Nem csinált mást, folyton csak teremtett: egész munkásságával egy kisebbségi sorsba kényszerített néptöredékben próbálta megtartani a lelket. Amikor már semmink se marad, jégveréses időben meghúzhatjuk magunkat teremtett világának eresze alatt.”

Csík Mónika

Variációk a reggelre

Olajbogyószagú párában
áznak a hegyek, sótól
cserepes a felhők lába,
nyűgös morajlással ébred
a tenger, nagyokat nyújtózik –
dús habot hányva, sima nyelvvel
csókol követ, partot, menekülne
saját korlátain túlra, hódítana
újat, ismeretlent, hiába: a
meder folyton visszahúzza...

*

mintha ősi bűnöket
mosna a könny, a gyűlölet
tespedt iszap-hordalékát,
felgyülemlett szív-töltetet,

s a szaporán pergő cseppek
apránként oldva a testnek
vétkeiket, magukba rejtőn
nyelnék el végleg a múltat –

a szántók pőre ráncait
mélyíti, vájja az égi
könnyeső, hogy reggelre

fényes, gyolcsfehér lélekkal,
hóarccal, parázs szemekkel
keljen a szelídült világ

*

miként ébredő szeretők –
borulnak össze a lombok,
éji nászlepelt csipkézve
hull ki réseik közül a fény,

tej- és mézillatban ázó
bronzos selymüket kacéran
lebbenti a domb mögül
vágatózó nyárvégi szél

*

zuhanyvíz, mosdókesztyű, a tükrön sziluett,
mamusz, borosta, köldökszösz, bokszeralsó,
aftersé, szappanillat, hajzselé, vécékagyáló,
férfias csobogás, szerelem a kolera idején,
párhuzam, bimbó a nyelv alatt, nyakszirt-ív,
derékvonal, tenyerek hava, csípőfeszülés,
elvis, always on my mind, redőnyrajz,
fényjáték, lepedőn változó ábra, szőnyegrojt,
folytonosság, pohár víz, pára, rúzsnyom,
peckes mell, csikló, pihe, petting, kafka-kötet,
közvetlen stílus, ívelt szemöldök, félmosoly,
mérlegelt szavak, lélektükör, tőmondat-gondolat,
vajonok, konvenciók, kávé, teafű a kanál hajlatában,
citromíz, motozás gép és csésze közt, serpenyő,
ham end eggs, alantás koleszterin, ásványvíz,
bubitalan(!), vitalitás, vitaminok, pittyenő mobil,
lendület, reklám-reggel, mosoly, a kertben kutya,
vajszínű atléta, ha lehet, pamut, sportosan szexis
öv, számlák, költőpénz, jegyzetfüzet, jövőmenés,
matatás zsebben, táskarekeszben, kulcskarika, fémes
csörrenés, rézvilincs, lakatként kattant egyet a zár

*

Apránként oszlik a sötét, viola-fénysávok csipkézik
olajszín, testes bársonyát az égnek, éj-neszek bélelte
odúba, s rémálmok kódéba vesznek a tűnő lidércek.
Tüdőből, mellből cafrangos éllel szakad az új nap,
tenyerek havába sebként mélyülnek újra a ráncok,

mintha tócsák szeméből hullna az égre a könny, véli
ki főntről vigyázza a lassacskán ébredő világot.

*

A korlát vaspálcáira szabálytalan
merőlegest rajzol szoknyája korca,
acélszín párhuzamokat metsző rőt
egyenest, azaz majdnem, a csípővonal
beleront a tiszta, hűvös geometriába,
és kétoldalt kajlává teszi a végeket,
a helyzeten mit sem javít, hogy az apró
halcsont gombot visszabújtatja, a rejtett,
belső kapcsolatra bízva immár a muszlin-
semmiséget – a kajlaság maradt, csak
derekán csusszant lejjebb a szoknya,
a köldökhatárig, alul térdközépig, de még
látni engedve a combhajlat félkörívét,
míg könnyeden lépdél a lépcsőforduló felé.

*

Akár parányi fénygolyók, görögnek
gyémántos nyálcseppek a párnán,
megannyi gömbölyded naptükör.
A hajnal legelső, apró rezdülése
táguló pupillák mélyébe vetülve
villódzó szikrákként tündököl.

*

Pillák alól részekre hullva gurul szerteszét a reggel, hogy
hangokká, színekké bomolva ébressze kicsiny halálából a várost,
fénye villanó tűkként lyuggatja a ködfüggöny lágy szövetét,
fűszeres óbor-illat vegyül a légben frissensült kenyér szagával,
azúr, vadszilva- és sáfrányszín festi a táj pompás akvarelljét,
a tárgyak, formák kontúrja egyre élesebb, porcelán-vonást ölt
minden szembogár mélyéről kinéző lélek, az írisz kékje vedlő
házsorok, utcaseprők, gazdátlan kutyák tükre, foncsorosán csillan
akár a tócsák, vagy a járdaszegélyre erezett, nyákos csigavonal.

*

nem, ma reggel nem a kiporciózott, tasakos másfél kanálnyit, bögrényi, nyolcvan fokos vízzel azonnal ihatóra keverve, nem, ma törökösen, findzsásat, szemenként válogatottat, háromszor fölfőzve, ahogy a szultán kérte a Gárdonyi-regényben, akár az ínycsek, szakértést színlelve szippantani bele az illatos gőzbe, hagyni, hogy a szaglősejtek elteljenek a pörk-aromával, s bár a gyomor nyugós kordulással az első kortyot követeli, a szemnek kedvezni még kicsit, aranycikornyás csészét keresni, amilyet szecessziós, polgári szalonok asztalkáira szervíroztak keményített főköttős lányok, jó ízlésűek ma nem vesznek ilyen, hétköznap semmi esetre, de most kell a cifraság, a műves bögregfűl, a porcelán diszkrét csörrenése, a légies karlendítés, hogy a tintaszín főzet elegáns-magasról csoroghasson alá, kell a fényes ezüstkánál is, akár egy apró szívlapát, ami a tejszínceppeket a sodor közepébe terelve egynemű karamellé vegyíti a Rorschach-tarkaságot, végül egy kockacukor, kubista festmény, ahogy kristályonként, az élek, majd a sarkok felé haladva apránként itatódik át, és széthullva semmisül meg a hat és fél kortynyi lében, amely így kész-tökélyen oly tempóban hörpintődik ki az utolsó cseppig, hogy az azúrkék vattapamacsokkal kipeckelt lábujjak körmére szépen rádermedhessen a gyöngyház-csillogás

Fekete J. József

A regionalizmus mint a kultúrák diaszporikus találkozásának katalizátora

I.

Mellbevágó gondolatot olvastam Herceg János tollából, először el se hittem, hogy a sajátja, gondoltam idézi valahonnét: „A történetírásnak mindenkor számolnia kell a maga korának nézeteivel. S vannak időszakok, amikor érdekeknek kell alávetni a múlt vizsgálatát, s amikor az említett nézetek fontosabbak a tényeknél s az igazságnál.”¹ A tényeket és az igazságot az érdekek mögé utasító gondolat nem pusztán tényközlés, nem elítélő megállapítás, hanem a kétszer leírt, és ez által nyomatékosított „kell” szó gyakorlatilag legitimizálja a történelmi kutatás érdekeltségét, ami sokkal inkább tűnik a parancsuralmi rendszerek dogmájának, mint egy európai gondolkodó érvelésének.

Valóban ezen a véleményen lett volna Herceg? Mert szenvedélyes lokálpatriótaként lehetett volna, írói eszköztárával, alkotói tekintélyével élve olyan simára polírozott Zombor- és Bácska-képet hagyhatott volna olvasóira, hogy láttán a város korábbi történetírói is megnyalták volna mind a tíz ujjukat. De nem így történt. Herceg Jánost az előtte járókkal szemben, akik „Evlíja Cselebitől kezdve Muhi Jánosig kivétel nélkül idegenek voltak, akik csak rövidebb-hosszabb időt töltöttek a városban”², olyan szoros érzelmi kötelék fűzte a Bácskához és szülővárosához, hogy bátran fellebbentette múltjáról az egyenetlenségeket eltakaró leplet, szemébe mondhatta fogyatékoságait, miközben rajongásig ívelő szeretete nyomán igyekezett Zombor minden erényéről megemlékezni. Írásai, esszéi, tanulmányai a helytörténeti kutatás kútfői, s hogy azzá lehessenek, Herceg bizony alaposan átnyálazta a korábbi történeti feljegyzéseket, átértékelte őket, és megfogalmazta saját meglátását, amelyben szellemesen ötvözte az elbeszélőkészséget a tárgyismerettel.

Evlíja Cselebi török utazó tíz kötetben számolt be élményeiről, két kötetet Magyarországnak szentelt, s ezekben leírta a zombori tartózkodása során szerzett tapasztalatait is. Zombort gazdag városnak nevezte, ám nem tudhatjuk pontosan, hogy a tizenhetedik század derekán a török uralom alatt álló területen mi is számított gazdagságnak. Az úti

¹ *Zombor történetírói*. Dunatáj, 1974. szept. 25., 37. sz. 6. p., utóbb: *Zomborról szólva...* In: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III.*, Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta: Pastyik László mgr., Szerkesztette Toldi Éva mgr., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, 39. p.

² *uo.*, 38. p.

beszámoló hírül adta, hogy a város egy órányira fekszik a Dunától, és hogy a kikötője Erdőd, amiből egyik állítás se igaz. Herceg kipicézte ezt a tárgyi tévedést, de nyomban hozzátette, hogy a legelső zombori útleírás kétszáz évre előre elhintette eme topográfiai elvételés magvát, a Duna közelsége így került be Papp Dániel regényébe is, amely miatt Szenteleky Kornél még elbeszélői tehetségét is kétségbe vonta. Herceg viszont nem a kilométereket és a Duna jobb vagy bal partjának pontosítását kérte számon a török útleírón, hanem a táj által meghatározott emberi karakter ábrázolásában látta meg, hogy Cselebi valóban a szeretett városában járt, és több mint három évszázaddal korábbi állapotában láthatta azt. „Egy hétig időztünk itt, és kedvünkre kibeszélgettük magunkat” – jegyezte fel Evlija, és ebből Herceg nyomban ráismert Zomborra, „ahol mindig szerettek nagyokat beszélgetni”³. Az idillikus, békésen kvaterkázó emberekről alkotott képet a töröknek elhitte, mert belefért az általa kialakított képbe, de hamisítást kiáltott, amikor Szlatkovics Máté plébános krónikáját olvasta: „... szebbnek igyekezett festeni a várost és lakóit a valóságnál. Az ő képe a régi Zomborról idilli állapotokat érzékeltet százéves öregekkel, a várost körülvevő kis szőlődombokkal, ahol megterem a nép mindennapi bora, miközben a tehetősebb réteg és a nemesség baranyai és még távolabbi vidékek drága borát issza. Mindez pedig a tökéletes jólét bizonyítéka.”⁴ A jóhiszemű plébános jócskán átvágta az utókort, a pásztoroköltészet idilljével vetekedő leírással szemben Zombor „... nem volt paradicsom. Iványi, Érdújhelyi, Grosschmid Gábor és megannyi történésze a vidéknek más és más vonatkozásban szólva Zomborról, nem hagyott az utókorra ilyen illúziókat. A szabad királyi város jogáért is súlyos adósságok terhét kellett nyögnie, s később a polgárisodás időszakában igencsak megszenvedte a nép a maga sorsát.”⁵ – szögezte le tárgyilagosan Herceg.

A város, amit nem a polgárság, hanem a leszerelt határőrvidéki katonák tettek várossá⁶, az idillikus jólét és gazdagság korabeli leírásaival szemben igencsak előnytelen helyen épült. Utak híján a végtelen pusztában külön szerencse volt idetalálni, hiszen az utak kijelölése csak 1712-től kezdődött, a gyakorta használt csapások nyomán kialakuló utakat pedig III. Károly és Mária Terézia regnálása alatt kezdték fákkal beszegni, mert akkortájt még nem GPS segítségével tájékozódott az utazó, hanem a Nap és a Hold vezérelte és a fasorok vezették. De kereskedelmi útvonal errefelé soha nem haladt, így a város nem is nyerte el a kereskedelemhez szükséges árufeltartási jogot, a fő kereskedelmi útvonal pedig, a Duna bizony nem egy óra járásnyira volt távol, hanem sokkal

³ uo. 39. p.

⁴ uo.

⁵ uo. 40. p.

⁶ Zombor szabad királyi város első tanácsának tagjai: Parčetić, Živojnović, Marković, Bokerović, Kekezović, Bogišić, Damjanović, Pavlović, Karatić, Rajković, Popović és Stojšić kiszolgált kapitányok, hadnagyok és zászlótartók voltak. vö. i. m. 43. p.

messzebb. Ezekről az időkről szögezte le Herceg: „A középkorban tehát nemcsak kereskedelmi téren maradt el Zombor a vidék, főleg a déli helységek mögött. A hatalom fénye is elkerülte. Csak az árnyékát viselte magán nyomasztóan századokon át.”⁷ Igaz, hogy az első vasút Zomboron át vezetett a tengerre, de a nagy nemzetközi járatok, mint pl. az Orient expressz, messze elkerülték, a vasúti szárnyvonalak kiépítése viszont megkövetelte a bekötőutak építését, ami azt a furcsa helyzetet hozta magával, hogy ezen a vidéken a közlekedési lehetőségek a vicinális nyomvonalaihoz igazodtak. Ahogy Herceg írta: „Zombor beszorult a maga kis területére, amely csak a belső fejlődésre tartogatott némi lehetőséget.”⁸

De Zombornak mindig megvoltak a maga sajátosságai, amelyek szívet melengetően szerethetővé tették a várost. Potenciális gazdasági értékét csupán azt követően mérték fel, hogy a szabad királyi város kiváltságjogai elnyeréséért fizetett 150 000 aranyforint törlesztésekor az uzsorakamatok miatt egyre nagyobb adósságba verte magát a városi hatóság. Ekkor mérték föl a város határában fekvő földek értékét, de a fölmérést meg kellett ismételni, ugyanis kétezer lánc „kézen-közön eltűnt a kataszterből, és részben eltitkoltatott”⁹. Herceg ennek kapcsán kezdett emlékezni a szittyókra, baráokra, mocsarakra, a Kígyósból és a Mosztongából halat és csíkot fogó szegényekre, a „görögökre”, akikről tudni kell, hogy a zombori nyelvhasználatban a szerb és örmény, vagy ahogy délebbre nevezik őket, cincár kereskedőket hívták görögökné, és egy zombori sajátosságról, a „csajrá”-ról, ami nem egyéb, mint a városkapun belül levő, kertészetre alkalmas föld. S ha már a város topográfiájáig jutottunk, időzzünk egy keveset itt. A zomboriak és a Zomborról írók szerettek legendákat költeni, Herceg meg imádott kódöt oszlatni. Tekintve, hogy a bükkszállási erdő telepítéstörténetét senki sem írta meg, forrás hiányában Szlatkovics Máté krónikájához fordult, és nyomban cáfolta annak szinte mitologikus jelenetét, amelyben a város bírása, Markovics József határőrvidéki kapitány a vállán lógó tarisznyából a szülőföldjéről, Szlavóniából hozatott makkot elszórva telepíti a Sikarát és a Bükkszállási erdőt. Mert bármennyire is daliás lehetett a kapitány, a kilencszázhatvan hold erdősítése se félnapi munka. Azt viszont Herceg is megerősítette, hogy Markovics rendelte el az utcák fásítását, és a rá száz évre polgármesterré választott Csihás Benő voltaképpen elődjének munkáját fejezte be. Mielőtt megyeszékhellyé választották volna, úgy beszéltek Zomborról, mint e megtiszteltetésre érdemtelen városról, amelynek se fája, se vize nincsen, később pedig már a nagy területű zöldövezetei nyomán parkváros-

⁷ *Kereskedők és katonák*. Dunatáj, 1977. márc. 9. sz. 6 p., utóbb: Utak és célok. In: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III*. Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta: Pastyik László mgr., Szerkesztette Toldi Éva mgr., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003., 32. p.

⁸ uo.

⁹ *Mit ér egy város*. Dunatáj, 1974. márc. 6. sz. 6. p., utóbb: uo. 42. p.

ként, árnyas sétányai, parkosított utcái alapján pedig a nyugdíjasok városának titulálták, mintha csak a XVIII. századi krónikás által valósként vizionált kép elevenedett volna meg a jólét és az üdeség székhelyéről. Úri városnak is nevezték, hiszen a csend és nyugalom azilumában a megyeszékhely által kitermelt keménygalléros hivatalnokok siserehada nyüzsgött, a gőgös és rátarti főhivatalnokok képzettségüknek és műveltségüknek megfelelő környezetet igyekeztek teremteni maguknak, ám hamarosan nem a műveltség, hanem a pénz diktált, és a vagyonosodó polgárt nem a kultúra érdekelte legelőbb. Így lett csak negyven évre azután színháza a városnak, hogy Szabadkán már működött a teátrum, és ugyanígy megkésve létesült a zeneiskola is – írja Herceg. Az úri város viszont csak a város központját, a hivatalnokok és a megtollasodott polgárok lakhelyét jelölte, a lakosság nagyobb része a periférián, homogén szegénységben, de nemzeti-vallási szempontból elkülönülve élte a maga sajátosan zombori életét. „Itt, a város peremén még népviseletben jártak. Bő szoknyás lányok jöttek időnként a városba innen egymásba kapaszkodva és négy szólamban énekelve, ha szerbek voltak. És subás parasztemberek, hosszú befont hajjal a Prnjavorból, mint egy külön világból. A felsővárosiak papucsban s nem lábhoz tapadó nadrágban, még a német hatást őrizve, Szelencsében viszont már egy felemás viselet érvényesült, félúton a 'mesteresség' felé tartva, de mindenütt épen és érintetlenül megőrizve nyelvet, szokást, hagyományt.

A külvárosból jöttek a pásztorok kántálni karácsony táján, ott ugráltak tüzet Illés napjának előestéjén, s más városrészekben már feldíszítették a házakat akáclobokkal május elsejére, amikor a Flórián¹⁰ utcán túl, a Csutkafaluban még Walpurgis éjszakájának babonái voltak érvényesek. Faluhelyen nem ragaszkodhatott így a nép az ősi életformához, mint itt, a város peremén. [...] Ez a határozott elkülönülés lehetett az oka, hogy a zombori külvárosok megtartották jellegzetes nyelvi és vallási sajátosságait.”¹¹ Éppen ezen jellegzetességek nyomán tarthatjuk különösnek, hogy a „népi(es)ség” eme tobzódása nyomán a keménygalléros hivatalnokok „úri városának” vonzáskörébe tartozó Nyugat-Bácska magyar irodalmára soha nem volt jellemző a Szeged környékén mély gyökereket verő népie(s)ség: „Telecskán innen – mert mintha ez lett volna a vízváltató – nyoma sem volt ennek a magyar népiségnek. Nem mintha errefelé nem lett volna magyar parasztság. Doroszló, Gombos, Bácskertes a maguk egzotikus szépségében tökéletesen kialakult népi életformát éltek, a folklór igazán gazdag és színes változataival. Csak épp egy szellemi központ nem volt, ahova összefutottak volna ennek a népiségnek a közös szálai.

A történelmi társulat érdeklődését túlon túl lekötötte a messzi múlt, a megyei írók csoportosulásának pedig – ha a Szegedtől való elszakadási vágy számos jelével is – merőben

¹⁰ Ma: Batinai utca

¹¹ *A város peremén* Dunatáj, 1980. márc. 5. 9. sz. 6. p., utóbb: uo. 49. p.

más célja volt. És mintha az újabb magyar települések is, Szilágyi és Gyulafalva például, egy általánosabb magyar paraszti öszszkép és életérzés látszatát keltették volna.”¹²

A nemzeti-vallási elkülönülésben élő kisváros topográfiai térképén fontos helye van a szőnyegszövő üzemeről híres Só¹³ utcának, a sötét múltú Krónits-palotának, a Város- és Megyeházának, a legsötétebb Prnjavornak tekintett Hunyadi¹⁴ utcának, a nagy nemzeti-ségi vízvázasztónak számító „Szerb körút”-nak¹⁵, de a vidékies hangulatú városrészekben fölbukkanó parkocskáknak, „tenyérnői oázisok”-nak. Ilyen állt „az Apatini úton például, ahol az utca végén egyszerre kiszélesedett a faszor, s egy sóhajtásnyi idő után megint bezárult. De sétány kanyargott benne, s körbe ültetett hibiszkuszok szigete, földbe ásott padokkal s a tisztáson gyöngyöző pázsittal. Aztán a Bezdáni út és a Zöldfa¹⁶ utca sarkán, a selyemtéglás kocsmá és a mézszárszék, valamint a Vancsek Béla műhelye közötti háromszögben az a kis park... [...] És volt egy ilyen miniatűr park a Könyök¹⁷ utca sarkán, a sárgára festett régi iskolánál, az egész kicskás Szelencsét megszelídítve bokraival...”¹⁸ S volt még egy ilyen aprócska arborétum a Szontai út és a Schweidel József¹⁹ utca sarkán, meg egy a Prnjavor bejáratánál, a Konjović utca sarkán, amiről Herceg János 1975-ben mint az egyetlen fennmaradt minioázisról írt. Mintha a város fölszámolta volna saját hagyományait, bekebelezte volna önnön múltját.

Herceg János helytörténeti esszéit olvasva színesen, életesen, szinte tapinthatóan jelennek meg a város múltjának eseményei, színterei, lakói, hagyományai, kultúrtörténeti értékei, ám a múltbéli élénk pezsgés panorámája mögött egyre inkább kirajzolódik egy arra utaló kép is, hogy Zombort a kultúra városának nevezni nem egyéb, mint lokálpatrióta eufémizmus, ami kevesebbet ad a tényekre, mint a legendákra. A zomboriak kedvelik a legendákat, Herceg is szívesen mondta őket tovább, de a szülővárosa iránti szeretete nem homályosította el látását, sem tárgyilagosságát, amikor ekképpen írt: „... Zombor művelődési élete csakhamar elmaradt a gazdaságilag fejlettebb Szabadkái mögött. Egyre inkább leszorult ezen a téren is mellékútra, s a falvakkal sokkal nagyobb volt az érintkezése, mint a városokkal és távolabbi vidékekkel.

Mintha szellemi élete is arra lett volna ítélve, hogy a vicinálisok vonalát kövesse a

¹² *Kastélyok és tanyák*. Dunatáj, 1973. ápr. 18. 16. sz. 6. p. utóbb: i. m. *Táj és irodalom*. 66. p.

¹³ Ma: Čitaonička [Olvasókör utca]

¹⁴ Ma: Miloš Obilić

¹⁵ Nem hivatalos név, a mai Živojin Mišić körutat jelöli.

¹⁶ Ma: Petar Drapšin

¹⁷ Ma: Školska [Iskola utca]

¹⁸ *Közhelyek között*. Dunatáj, 1975. júl. 30. 29. sz. 6. p., utóbb: uo. 55. p.

¹⁹ Samko Radosavljević

Bácskaságban.”²⁰ Ám ha vicinálisok nyomán is, de ennek a sajátos földrajzi-szellemi-kulturális régióknak voltak, vannak jelenlétükben érzékelhető hozományai és értékei.

II.

Kétségtelen, hogy a *regionalizmus* divatszó. Alig néhány évtizede még csak a földrajzról vagy irodalomról beszélők szótárában kapott helyet, ma politikusok, gazdasági vezetők, pályázatkiírók és pályázatiírók, önkormányzati tisztségviselők „szavajárása”, egyfelől közhellyé kopott fogalom, másfelől varázsszó, amivel projekteket lehet hitelesíteni és pénzforrásokat megcsapolni. A fogalom úgy kopott hozzá a köznyelvhez, hogy voltaképpen jelentése nem rögzült a köztudatban. A globalizációnak nevezett folyamat integrálta a közbeszédbe a regionalizmust, mint a társadalmi térbeliség, illetve a területi társadalomirányítás tudományáganként egymástól eltérő megfogalmazását²¹. A földrajzban a térségek gazdasági-társadalmi komplexitására utal, a politika tudománya a hatalommegosztás tekintetében vizsgálódik a regionalizmus körén belül, a jog az intézményesült irányítási funkcióra figyel, az antropológia és a szociológia az etnikai-kulturális, a szellemi-tudati összetartozás megjelölésére használja, s ez áll legközelebb ahhoz az értelmezéshez, ami Herceg János lét- és irodalomszemléletében visszakereshető.

Nem árt nyomban tisztázni: a regionalizmus és a provincializmus nem egymás szinonimái, viszont nagyon valószínű, hogy az egész világ provinciákból és provinciák alkotta régiókból áll, még akkor is, ha feltételezzük egy összeurópai vagy összvilági dimenzió²² és kultúra meglétét. Az összkultúra – miként Vajda László látja²³ – provinciákra, dialektusokra tagolódik, és ezek elkülönülése és integrálódása természetes történelmi folyamat: a kultúra etnikai, térbeli, szociális s más provinciáinak léte alapozza meg a kultúra gazdagságát. Alabán Ferenc tanulmánya²⁴ szerint pedig az irodalmi regionalizmus értékei és a nem regionális értékek rendszere részben átfedi egymást, részben viszont különböznek egymástól. Alabán a regionalizmus alapvető jellegzetességének tartja a közösségteremtő energiát és hatásértéket, kapcsolatát az előzményeivel, a hagyománnyal, ugyanakkor azt is, hogy minden egyes (regionalista) mű maga teremti meg saját formáit, önerőből konstituálja önmagát a befogadóban, „a műalkotás értéke és hitelessége is függ a szerző (alkotó) kompetenciájától, s attól, hogy az mennyire képes saját élményeit esztétikailag értékesé tenni. Ez a sajátos viszony egyik meghatározó jellemzője

²⁰ *A sürgető idő*. Dunatáj, 1976. okt. 27. 43. sz. 6. p., utóbb: uo. 33. p.

²¹ vö.: Nemes Nagy József, *Régiók, regionalizmus*. In. *Educatio*, 3. sz. 1997., 407–423.

²² A gazdaságtudomány például a kontinenseket tartja régióknak

²³ Vajda László: *Etnikai specifikum és közös sajtások I.*, Korunk, 2000. november

²⁴ Alabán Ferenc: *Értékteremtő közeg*. (Az irodalmi regionalizmus kérdéséhez). *Irodalmi Szemle*, 2005. június

az alkotói autentikusság, melynek segítségével definiálható a regionális szerző műve, s melynek létrejöttékor az alkotói attitűd, az alapeszme és érzelmi töltet valójában egy forrásból fakad. [...] A regionális írói és költői magatartás elkülönítő jegye az is, hogy nem elsősorban a szövegközpontú és kísérletező motiváción alapszik, hanem jóval inkább ún. tapasztalati indíttatású, mely kedveli a mimetikus értékteremtést.”²⁵

Alabán Ferenc tanulmánya nyomán könnyen egyenlőséget tehetnénk a regionalizmus és a népi(es) diszkurzus közé, legalábbis közép-európai és nem utolsósorban kisebbségi kontextusban, és ez a diszkurzus (közlésmód) elutasítja a modernséget, az esztétikai kommunikáció helyett az erkölcsi-szociális ideológiát kanonizálja. Viszont a regionalizmus fogalma az utóbbi negyven-ötven évben tartalmi átalakuláson ment keresztül. Nem csak a világban, nálunk is. A múlt század ötvenes éveiben a Hídban fellépő ifjú nemzedék a régi, polgári irodalom „kriptaszökevényeként” utasította háttérbe az akkor alig negyven esztendőes Herceg Jánost és az általa képviselt regionalizmust, amivel kezdetét vette egy olyan alternatív értékrendszer kimunkálása, amely a centrum és a periféria interaktív kapcsolatában jelentősen előrehatott a múlt évezred utolsó évtizedeiben kialakuló globális posztmodern kánonra, a nomadizmusra, az intertextualitásra és a regionalizmus újszerű értelmezésére, amiről Szirák Péter a következőket írta: „A regionalitásnak ugyanakkor egy másik értelme is relevánssá vált a nyolcvanas-kilencvenes évek irodalmi diszkurzusában. Ez pedig a regionalitásnak mint a térségi interkulturális összehasonlításának a lehetősége. Az irodalmi beszédformának az a módja, amely színre viszi a sajátnak az idegenben és az idegenek a sajátban megszólaló dialógusát. Ezzel lehetővé teszi a nyelvi és kulturális határok és identitások problémájának, a periféria és a centrum dialektikájának újraértését.”²⁶

Herceg szemléletében a gazdasági vagy geopolitikai egybetartozásánál többet nyom a latban a sajátos, a térségre jellemző szellemiség ikrásodását segítő közös múlt, a történelmi emlékezet, a kulturális és nyelvi összefonódás és a minderre rávetülő táji-természeti egyneműség. A regionalizmus szinte számtalan tartalommal megtölthető fogalmát Herceg a térségi társadalomszerveződésen túlmenően kiterjesztette a szellemi térség szférájára is, ami megint csak nem azonos az etnoregionalizmus mai jelentésével.

Herceg János szerint a délvidéki irodalom az egyetemes magyar irodalom körébe tartozik. Számára tehát eldöntött tény annak a kettősségnek az egysége, amit a mai posztkolonialista elméletek a centrum és a periféria, az aktív szubjektum és a passzív „Másik” viszonyában fogalmaznak meg, ahol esetünkben Budapest a centrum és az aktív szubjektum, a Vajdaság pedig a periféria, a passzív befogadó. Kezdetben ugyan ennek az egyetemes magyar irodalomnak az esztétikai mércéit rávetítve a honi termésre, szín-

²⁵ I. m. 44. p.

²⁶ Szirák Péter: *A regionalitás és a posztmodern kánon a XX. századi magyar irodalomban*. In: Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Szerk. Görömbei András, Debrecen, 2000., 29–57., 53–54. p.

te minden produktum izzadságszagú dilettantizmusnak tűnt előtte, de érezte a Vajdaságban születő irodalomnak a világirodalomhoz kötődését, ugyanakkor a délvidéki irodalmat az éltető szárától elszakító, új, interkulturális kontextusba helyező trianoni változás szerinte kijelölte ennek az irodalomnak a sajátos fejlődési útját²⁷, amelynek során a környező, délszláv irodalmakba is, ha nem is gyökeret, de bár légygyökeret kell eresztenie. Ebből a szemléletéből ered, hogy a *Kalanyá*ba és más lapokba, folyóiratokba író Herceg kezdetben a külföldi, „világirodalmi” szerzők munkáit ismertette olvasóközönségével, vagy az úgyszintén kisebbségbe szakadt nemzetrészek irodalmi fejlődésére, az elszakított országrészekben megjelentetett kiadványokra hívta fel a figyelmet, később pedig teljes mellszélességgel a délszláv irodalmak felé fordult. Kritika- és esszéíróként, fordítóként a külön irodalmak egymás felé vezető útjait kutatta, felismervén, hogy tagadhatatlan a különböző népcsoportokkal, a más nemzeti kisebbségekkel közös sors kultúraformáló hatása, amit ma a posztkolonialista irodalomelméletek szószólói is hangoztatnak. Itt egy pillanatra álljunk meg, és tisztázzuk: a posztkolonializmus elmélete gyakorlatilag nagyon távolinak tűnik a magyar irodalmi valóságtól, és összeegyeztethetetlennek a regionalizmus teóriájával. Noha voltaképpen nem az: „életünket és gondolkodásunkat illetően olyan kultúráktól tanulhatunk a legtöbbet, amelyek mintegy történelmi ítéletként a leigázottság, az uralom, a diaszpóralét, valamint a kiszakított-ság élményéből táplálkoznak. Sőt egyre erősebb az a meggyőződés, hogy a társadalmi marginalitás mindent átható élménye – amint az a nem kanonizált kulturális formákban testet ölt – kritikai eljárásunkat is alapvetően átalakítja.”²⁸ – írja erre vonatkozóan a posztkoloniális gondolkodás egyik mértékadó elméletírója. A kisebbségben élő írónak először meg kell küzdenie a megszólalás lehetőségéért, s mivel a kisebbség nyelvét beszéli, e nyelve magában hordozza a nemzeti feladatvállalás súlyát, másfelől e nyelvnek érthetőnek kell lennie az anyanemzet füle számára is, vagy ahogy Pomogáts Béla fogal-

²⁷ Talán nem belemagyarázás, ha azt észrevételezzük, hogy Herceg valamiféle előremutató pozíciómódosulás és újabb elfojtás határmezsgyéjeként értelmezte Trianon. Miként Tárnok Attila megállapítja alább idézett tanulmányában, Gayatri Chakravorty Spivak, a posztkolonializmus elméletírója szerint „az alárendelt nem tud megszólalni”, és Trianon előtt a periférián élő magyar írók zöme ilyen alárendelt helyzetben volt. Az anyaország távolodása nyomán a periféria levált a centrumról, de ugyanabban a pillanatban az alárendeltségnek egy más, sokszorozottan kíméletlenebb módzata nyomta le a délvidéki magyar írókat. Vö. Spivak, Gayatri Chakravorty: *Can the Subaltern Speak?* In: Patrick Williams and Laura Chrisman: *Colonial Discourse and Post-colonial Theory: A Reader*. New York, 1994. 66–111. Magyarul: üö: *Szóra bírható-e az alárendelt?* Ford. Mánfai Alice és Tarnay László. *Helikon: Irodalomtudományi Szemle* 1996. 4. 450–483.

²⁸ Homi K. Bhabha: *A posztkoloniális és a posztmodern*. Ford. Harmati Enikő. *Helikon: Irodalomtudományi Szemle* 1996. 4. 485. Idézi: Tárnok Attila: *Posztkolonialitás – neokolonialitás: egy tanulmányút tapasztalatai*. Korunk, 2004. december

mazott: „A kisebbségi magyar irodalmak [...] Janus-arcot mutatnak: egyfelől a maguk nemzeti (nemzetiségi) felelősség- és szerepvállalásában, másfelől abban az irodalmiságban, amelynek mértéke mindig az esztétikai érték, és sokak véleménye szerint sohasem csupán ez a nemzeti szolgálatvállalás. Ez a szolgálatvállalás mindazonáltal elválaszthatatlan a kisebbségi magyarság irodalmától, minthogy voltak korszakok (az utolsó és leginkább brutális alig másfél évtizede ért véget), amidőn az irodalomnak kellett vállalnia azt, hogy minden áttételezés nélkül a nemzeti élet egyetlen otthona, műhelye és megnyilvánulása legyen. Ebben a helyzetben az irodalom nem pusztán a kultúra központi régiójában foglal helyet, ahogy azt a közép- és kelet-európai hagyományok megszabták, és nem is egyszerűen 'a szellemi élet mindenese', ahogy ezt ugyancsak a közép-európai irodalmakról szólván (Közép-Európa című tanulmányában a Tanú 1932-es évfolyamában) Németh László megállapította, hanem maga a nemzeti élet, az önazonosság hordozója, a megmaradásnak egyetlen stratégiája. Azaz nem pusztán irodalom, ha minde nélkülött természetesen irodalomnak kell is lennie.”²⁹

Herceg János a híd-, illetve a közvetítőszerpepet nem csupán a centrum és a periféria, vagyis Budapest és a Délvidék, hanem a policentrikus összekapcsolódás igényével vetette fel a Trianon után elszakított államrészek irodalmi között, és ezekkel egyetemben, nagyon korán felismerte a délvidéki irodalom kötődési igényeit a világirodalom (ezzel mindenekelőtt nem az esztétikai igényességet hangsúlyozván, hanem a haladó szociális eszméknek nyitva kaput), legnyomatékosabban pedig a délszláv nemzetek irodalma felé igyekezett kalauzolni a Délvidéken maradt kisszámú – és a délszláv literatúráról szinte semmilyen ismerettel nem rendelkező olvasóközönséget. A szerb és a horvát nyelv által azonban nem csupán az eredeti alkotásokat ismerhette meg, hanem azok közvetítő nyelvként segítettek a világirodalom alkotásait is a maga és olvasói látókörébe emelni. Ivo Andrić³⁰ hajdani Bosznijában Herceg Tamási Áron Erdélyére ismer, hangsúlyozván a taine-i milióelmélet igazságát, miszerint „az ellentmondások szintézise, s összefogó, egyetlen nagy hatalom mégis maga a táj” és ennek fényében szögezheti le a két világot egymáshoz közelítő, egymásba átmosó, de külön is választó gondolatait: *„Bosznia tájhangulata körülbelül egyezik Erdélyével. Az erdős hegyeket itt is, ott is kecskepásztorok, vadászok, mészkefejtő és szénégető szegény emberek lakják. De amíg Erdély kultúrájában, hagyományaiban és politikai fekvésénél fogva is mindig egy zárt szigetet képezett, addig Bosznia sohasem tudta elzárni kapuit az idegen hatások elől. Ő volt az a kicsiny pont, amelyen Európa megütközött a Balkánnal.*

²⁹ Pomogáts Béla: Megőrzendő hagyományok. In. Székelyföld, XIII. évfolyam 1. szám, 2009. január, 70. p.

³⁰ Ivo Andrić novellái. Kalangya. 1938. 8–9. sz. (A Herceg-írások eredeti fellelhetőségét Pastyik László mgr. munkája nyomán közlöm: Herceg János: Összegyűjtött esszék, tanulmányok I–III., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999., 2001., 2003.

[...] A szláv, muzulmán és katolikus egyház benne egyforma szívóssággal küzdött egymással.”

Ez az a sokszínűség, amelynek homogenizáló hatását Herceg írói megfogalmazás tétjeként jelölte ki maga elé a *Cél és vallomás* című önéletrajzi vallomásában: „Nekünk nemcsak a művészi tökélyre kell törekednünk, hanem elsősorban népünket, környezetünket kifejezni. Kialakítani magunkban a vajdasági népi tudatot, a vegyeslakta vidék tarkaságának, a szerb, magyar és német hatásoknak eredményét.”³¹ Miként Herceg a maga szélsőséges, de mindenképpen pozitív tartalmú, ám megvalósításában olykor radikálisan irodalomellenes (értsd: megalkuvásoktól terhelt) regionalizmusprogramja fényében felismerte Andrić Alija Djerzelezenek és Tamási Ábeljének a rokonságát, úgy állította Bori Imre kettőjük mellé Herceg Kekez Tunáját.³² Herceg ekkor már teljesen tisztában volt a centrum és a periféria problematikájával, meggyőződésévé vált, hogy kisebbségi íróvá szegődése lemondást követel, és erőfeszítést, hogy a maga elé kitűzött horizont ne a világirodalomra vetüljön, hanem meg kell elégednie a perspektívát leszűkítő feladatvállalás nyújtotta lehetőséggel. „De ehhez nemcsak tehetség kell, testvérem, nemcsak önbizalom, művészi formaérzék, hanem elsősorban a szélesebb horizont feláldozása a szűkebbért” – panaszolja fel a kényszeres lefojtást, vagy éppen rezignáltan szögezi le, ma már nem tudhatjuk. Azt azonban ugyanebből a vallomásból olvashatjuk ki, hogy Herceg 1938-ban, a kisebbségi író feladatvállalásával egyetemben *nem* a polgárság színeiben kívánt megnyilatkozni, sőt, egyenesen elvetette ennek lehetőségét. Szerinte ugyanis a polgár elutasító magatartása érdeklődési körén kívülre zárja az úgynevezett helyi, vagy mondhatnánk, regionális irodalmat, ugyanis ez az irodalom sem térben, sem időben nem üti meg a polgár „vastag fülét”. Persze, hiszen aki egyszer már a világ pulzusán tartotta ujját, még ha parvenü modorban is, mi érdekességet lelne a szerb, a horvát, a magyar, a német és a zsidó városi homogenitásban, amikor maga is ebben a közegben élt, ha nem autora, akkor auctora volt annak a létélménynek, amit Herceg, maga is sváb és francia ősöktől származó, a magyar virtust a Herczeg nagyapától, a cirill betűket Karle nagyapjától tanuló gyermek – kiváló irodalmi szaglással – a transzlokalizmuson túlmutató regionalizmus letéteményeseként fogalmazott meg. Tudta, hogy a Szenteleky által meghirdetett couleur locale elv nem hozta meg az áhított homogenitást, a programhoz csatlakozó írók csak idegen neveket hoztak műveikben és szerb dalokat magyarosítottak, ugyanakkor meggyőződése volt, hogy a vajdasági kultúrának nem a világpolgár, hanem a nép az őrzője, valahogy úgy, mint a vajdasági szerb irodalomban. Herceg nem magyar, hanem „battyus” származása ellenére olyan vitalitással és vehemenciával vállalta magyarságát és vajdaságiságát, mint ahogy annak idején a vajdasági szerb intelligencia, Vasa Stajić,

³¹ Kalangya, 1938. 10. sz.

³² Bori Imre: *Kekez Tuna*. Híd. 1989. 4. sz.

Jovan Popović, Mladen Leskovac igyekezett bizonyítani, hogy Petőfi és Ady nem csak a magyarok ügye, költészetük az egész Duna mente közös kincse. Szenteleky Kornél halála után öt évvel kelt vallomásában³³ arról írt, hogy a vajdasági szemléletű írónak éppen a táj (és a vele együtt adott emberi kapcsolatok) nyomán így kell magáénak tudnia Steriját és Ignjatovićot, és a magas kultúrával szemben a népi kultúra elsőbbségét hirdető Karadžićot, mert a vajdasági élet lehetőségét az itt élők demokráciája és testvérisége szavatolja. Ezért állította, hogy „*A Vojvodjanski zbornik mozgalma közelebb van hozzánk, mint bármilyen anyaországi mozgalom, ha nem is magyar, de vajdasági. Ez az egyetlen út, amelyen a vajdasági irodalom kibontakozását látom. Széles nemzeti horizontok helyett regionalitást!*” Ezt a kijelentést még nem az az író tette, aki később egyetlen hazájaként az anyanyelvét nevezte meg. Ugyanakkor Vajdaságról, mint sajtóságos, az etnicitások kohójaként megjeleníthető területről beszélni magyarul ekkor talán olyannyira idő előtti volt, mint szerbül 1922-ben, amikor Vasa Stajić a Nova Vojvodina című folyóirattal hirdette ugyanezt a regionalizmusigényt – mindkét esetben a politika és a történelem húzta keresztbe az írói óhajokat.

Hercegnek a jugoszláv irodalmak iránti érdeklődése a kisebbségi sorba kényszerült-ség által indukált kényszerpálya volt-e, és ez lehetett-e az egyedüli, amit a kisebbségi (polgári) értelmiségi vállalhatott? – kérdezhetjük. Vélhetőleg igen. Hiszen a saját sorsát érintő beleszólás igénye is kockázatos kíváncsi volt a kisebbség számára, sőt, ugyan- ebben az időben a többségi nemzethez tartozók se sokat kacsingathattak külföld felé. A jugoszláviai magyar kisebbség léttére messze a földrajzi koordináták alá szűkült, a középiskolákat bezárta a jugoszláv hatalom, a Pribičević-féle névelemzés pedig az itteni magyar gyerekek kétharmada előtt kulcsolta be a magyar elemi iskolák kapuit³⁴, a Belg-

³³ *Cél és vallomás*. Kalangya. 1938. 10. sz.

³⁴ Ezeket a sorsfordító módosulásokat Herceg János nem csupán regényben, hanem értekező prózájában is megörökítette. A *Vázlatok egy életrajzhoz* című esszéjét például a következő poétikus bekezdéssel indította: „Ott veszett el már valami az iskolapadban, ahol a *Germinalt* olvastuk, Szanint, Buffalo Billt és Nick Cartert, míg kopott, háború előtti zsakettjében a tanár le-föl sé-tált a teremben, és jobb híján frontélményeiről beszélt kidüllesztett melle: hogy zsebórájával két olaszt vert agyon és hasonló hősi meséket. S később, amikor elhagyjuk a latint, és helyet-te a cirill ábécét kezdtük tanulni, amikor elmerült Cicero, és felbukkant Nemanja Stevan, és amikor Japan Djurónál a kis gimnazisták féláron biliárdozhattak; amikor ugyanaz a zsakettes figyelmeztetett, hogy olyan magyar versek is vannak, amelyeket nem kell felmondani, de otthon, magánszorgalomból mindenki megtanulhatja őket; amikor a Pávó fiúkat kicsapták, mert egyik éjszaka festékes vödörrel járták be a várost, és a házak falára rápingálták a *Szózat* négy legszebb sorát. De ki látta akkor mindezt ennyire torzíva, és ki tudta közölnünk, hogy mire készülünk? Hiszen valójában semmire sem készültünk. Amivé lettünk, a véletlen segített hozzá, s amit akkor elvesztettünk, most kezdjük megtalálni.” *Vojvodina Szemle*. 1941. 2. sz.

rádi Rádió hangjátékaiban pedig megcsontosodott Zsuzsa, a magyar cselédlány alakja, akinek lelkületet sértő generalizálása ellen csak a jóézés tiltakozhatott, de a remény és a csüggedés kettős vonzásában élő kisebbségi nem. A második világháborút követően kísérteties egybevágósággal ismétlődtek meg a Trianon utáni tapasztalatok: a háború elsodorta a vajdasági magyar értelmiség kétharmadát, a megmaradt réteg pedig nem sorolta szellemi szükségletei közé a vajdasági magyar irodalom létét segítő és egyben bizonyító törekvéseket, például egy folyóirat meglétét. A kisebbségi kutató (vagy inkább nevezzük kultúrmunkásnak) nem, vagy csak nagyon nehezen férhetett hozzá olyan adatokhoz, amelyek a Vajdaságnak a magyar nemzeti vagy magyar történelmi jellegét bizonyította. Amennyiben erre mégis alkalma nyílt, kutatásainak eredményeit már nem tehetette közzé, ugyanis a kisebbségi politikát ellehetetlenítő 1929-es diktatúra után a cenzúra nem engedélyezte az ilyen publikációk kiadását. „A közös múlt csak emlék, a közös jövő – végzet” – idézi Herceg egy német származású magyar önvallomását³⁵, és megértéssel bólint rá arra a polgári asszimilációra, amelynek következménye, hogy semmi se különbözteti meg az asszimilált és a törzsökös magyar polgárt egymástól, az előbbit „*semmi sem fűzi többé fajtájához, lélekben, nevelésben és gyakran testben is teljesen beleolvadt a magyarságba*”. Arra azonban nem találunk utalást írásaiban, hogy amit üdvösnek tartott a magyar asszimiláció szempontjából, azt jóváhagyta volna-e a maga kisebbségi helyzetében, vagy meghunyászkodva, de kitartott volna a nemzeti önazonosság megőrzésének és egymás megismerésének a programja mellett. Ugyanakkor, az újra megváltozott körülmények között, Bácska magyar közigazgatása idején Szent István intelmeinek fényében maga akarta egy akolba terelni, egy pásztor botja alá keríteni az akkor kisebbségbe került szerbeket, németeket, románokat és szlovákokat, nagylelkűen még azt is megkockáztatva, hogy Trianon után a vajdasági szerbség vesztett igazán, hiszen Újvidékről Belgrád elszippantotta az értelmiséget, míg a huszonhárom év kisebbségi lét megvilágosította a vajdasági magyarokat, akik Pest közelsége és a maguk patríciusi renyhésége folytán korábban nem éltek a kezdeményezés lehetőségével, és a kultúrjavak fogyasztására rendezkedtek be, egyszerre rátaláltak az önszerveződés formáira és erősödni kezdtek³⁶. Furcsa érvelés, de csak az ehhez hasonló tépelődések tarthatták egyensúlyban Herceg János gondolkodását, aki nem törleszkedett és nem is panaszkodott se 1942 előtt, sem utána, idegenből hazatértként sem. Szembetűnő például, hogy a *Kalangya* szerkesztőjeként 1944-ben Zombor és Baja végső soron eltérő irányú testvérfejlődését taglalta, számba vette Ady szerb–horvát fordítóit, külön tanulmányban elemezte Ady helyét a délszláv irodalomban, életrajzi ismertetőt írt a bajai születésű, ám távolról sem magyarbarát, ráadásul epigon-gyanús Bogoboj Atanackovićról, s meleg hangú nekrológot jelentetett meg Jovan Dučićról. Mi ez, ha

³⁵ Német polgárság magyar földön. *Kalangya*. 1942. 4. sz.

³⁶ vö. *Egy akol – egy pásztor*. *Kalangya*. 1943. 1. sz.

nem az eleve adott kétlakiságból fakadó hídszerep aktív vállalása? Herceg a *Kalangya* munkatársaként, majd a Bácska magyar közigazgatása alatt szerkesztőjeként egyaránt azt vallotta, hogy a nemzeti konglomerátum, a népek, nyelvek, kultúrák diaszporikus találkozása csakis egy interkulturális ötvöződésben oldódhat fel, amit egyes szerzők, egyes művek meg is teremtettek, anélkül, hogy ezt a szükségszerűséget bármilyen elmélet, vagy politikai sugallat tudatosította volna bennük³⁷. Ebből a felismerésből származik Hercegnek a „népi”-ségre esküvése: az együtt és egymás mellett élők időtlen idők óta úgy éltek, ahogy azt a különböző fordulatok után szövegekben kívánta számukra előírni a nyilvánosság előtt a politika.

A Vajdaság népi és földrajzi egységének hiteles költői változatát Herceg szerint a kor szerb irodalma adta, kezdve Bogoboj Atanackovičtól Jakov Ignjatovičig, később Veljko Petrovičig és Jovan Popovičig hömpölygött ez az epika. „Kosztolányi életművében csak itt-ott találjuk meg jellegzetes és félreérthetetlenül határozott körvonalait ennek a tájnak s az itteni embernek, az ő vidéke a magyar kisváros általános rajzához igazodik. Herczeg Ferenc a K. u. K. gyarmatosító politikájának ‘áldásait’ hirdette egy vékonypénzű uralkodóréteg vidám történeteiben. Papp Dániel kezéből viszont túlságosan korán hullott ki a toll ahhoz, hogy alkotásaiban a ‘tündérlak’ reálisabb alapot kaphatott volna. Csáth Gézárt megejtette az élet misztériumokkal teli árnyjátéka, tekintetét elhomályosította a morfiúm, Gozdsu Elek pedig a magyar fin de siècle utolsó mohikánjaként menekült riadtan a magányba a korforduló ellentmondásoktól terhes új viharai elől” – állította 1958-ban Herceg, és ezzel indokolta, hogy a vajdasági regionalitás előbb a szerb irodalomban bontakozhatott ki. Ezt a meglátását tizenöt évvel később azzal erősítette meg, hogy „a századelő szerb népi öntudata épp a nyugat-bácskai szállások népében találta meg az osztatlan erőt, amellyel számolni akart. S Veljko Petrovič novelláiban már ott van a bácskai szállás, sőt az anekdota is, akárcsak a tájnyelv, a szokások és hagyományok sajátossága.”³⁸

A jugoszláviai magyar irodalomnak különösen erős kapcsolata volt a Vajdaságban élő népek irodalmával, ez táplálta azt a szándékot, amely Szenteleky Kornél és Debreczeni József fordításvállalkozásával, a *Bazsalikommal* kezdődően – és nem teljesen függetlenül a couleur locale elméletétől – a Vajdaság különfejlődésének, endogén lelkiségének és autochton gondolatvilágának tettenérését a népek és kultúrák együttélésének az egyéni és társadalmi reflexekben fellelhető nyomainak és eredményeinek a felkutatásában, a vidék és a központ kultúrájának kö-

³⁷ El egészen addig, hogy 1950-ben a magyartanároknak magyar irodalomtörténet híján Mladen Leskovac Petőfi-tanulmányát javasolja előkészületi anyagul. (Egy vajdasági szerb író könyve. Magyar Szó. 1950. január 22.)

³⁸ *Kastélyok és tanyák*. Dunatáj, 1973. ápr. 18.

zelítésében és a szülőföldnek mint irodalmi témának a feldolgozásában kívánta elérni. A folyóirat-szerkesztő, rovatvezető, a rádió irodalmi műsorainak vezetője, a *Magyar Szó* irányadó esszéírója, a jugoszláviai magyar kiadótevékenység meghatározó személyisége, tudományos intézményeink, irodalmi és kulturális testületek, s nem utolsósorban a közélet megbecsült és nagy tekintélyű tagja, Herceg János irodalmi közszereplésének teljes ideje alatt ezen munkálkodott: „*Arra tanít – írta értekező prózájának értékelésekor Szeli István –, hogy szűkebb és tágabb közösségünk, tudati, szemléletbeli, lelki, érzelmi és értelmi rezonanciáit ne egymás ellenébe fordítva, hanem a zavaró hullámhosszak kiiktatásával kezeljük. Nem a különbségek letagadásával, hanem a kölcsönös 'foghatóságuk' elősegítésével és tartalmaik humanizálásával.*”³⁹

Az egybehangzások, áthallások, egybemosódások, szellemi rokonságok és a fordítás-irodalom együtt csengése megkerülhetetlen jellemzője volt a délvidéki irodalomnak, amiről Herceg János 1958-ban így írt: „*Nagy válaszfal a nyelv, de vidékünk kétnyelvűségében – a béke, a türelem és a megértés ritka időszakaiban – csodálatos kölcsönhatások mutatkoztak, és olykor már-már egy egységes szellem kialakulását ígérték, minden politikai határmezsgyén túl: szokásban, életformában, szemléletben és a népek álmaiban is. De a költők külön utakon jártak, s a szülőföldnek ezt a lassan bontakozó szellemét, amelyről Vitkovics Mihály ábrándozott legendás körtefája alatt, feloldották a maguk szélesebb nyelvi és nemzeti kultúrájukban, úgyhogy eredetére sokszor alig utal valami.*”⁴⁰ Ez a folyamat, ami egyébként a szocialista viszonyokra épülő, háború utáni társadalmi tendenciákban a megélhetési migráció, az egzisztenciális asszimiláció során a hagyománytörés kerülhetetlen erejével sodorta el a népviseletet, a zárt közösségek szellemi javait, a nyelvi szigetek apadó forrásvidékét, Herceg Jánost is megingatta a regionalizmusba vetett hitében. Amíg 1958-ban még Veljko Petrovićban a legjelentősebb vajdasági regionalistát ünnepelte, igaz, akkor is figyelmeztetett a szellemi különválás, a különgondolkodás veszélyeire, négy év múltán már időszerűtlennek kiáltotta ki az egyébként mindvégig üdvösnek tartott irányzatot, és a következőképpen intette író társait: „*A jugoszláviai magyar írónak itt van hát a helye, s ha el akarja kerülni a regionalizmus veszélyeit, akkor feltétlenül szakítania kell a retrográd romantikával, a táj mítoszával és megszólaltatni az új világ új emberének irodalmát*”.⁴¹ Az intellektus retorikájának szólamszerűségét a szöveg születésének ideje kellőképpen magyarázza: a szocialista építkezés kiterjesztette szárnyait a szellem világa fölé is. A könyvesboltokban egyszerre megjelentek a magyarországi szerzők kötetei, az egyre több kétnyelvű

³⁹ Szeli István: Herceg János értekező prózájáról. In: *Emlékezések könyve*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001.

⁴⁰ *Tavaszi temetés*. *Magyar Szó*. 1958. jún. 29.

⁴¹ *A szülőföld és az ország változásai*. [1962.] In: *Hazulról*. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1965.

fiatal számára hozzáférhetővé váltak a belgrádi és a zágrábi kortárs írók munkái, így a vajdasági magyar írók egyszerre olyan alkotókkal kerültek versenyhelyzetbe, akik kompaktabb nyelvi közösségekben működhettek, és esetleg tehetség dolgában is előbbre jártak. Innét az intés, hogy egyszer majd a vajdasági magyar író könyve is kijut a határon túlra, és akkor az ottani olvasót nem a szerző alkotói bravúrja, a szürrealizmus vidéki változata vagy a művész l'art pour l'art-izmusa érdekli majd, hanem a vajdasági ember új körülmények között szerveződő és kiteljesülő élete. Ezt kell az itteni írónak megírnia – vagyis megint csak a regionalizmus⁴² Herceg hitvallása, csak a táj és az ember együttélését kiegészítette a korszellem modernizálódásával, más szóval, a társadalmi alakulás kiszolgálásával.

Herceg mindvégig kereste a kapcsolatot az egyetemes magyar irodalommal, de határozottan szembefordult a beolvasztó törekvésekkel és az önálló szellemi élet meglétét hangoztatta. Igaz, 1941 és 1944 között, amíg ő szerkesztette a *Kalangyát*, ez a külön utas program a lap súlyos anyagi és színvonalbeli leromlásába torkollott, bár nem is biztos, hogy emiatt kizárólag a regionalizmus pozitív elképzeléseken alapuló programját kell hibáztatnunk, hiszen a folyóirat munkatársainak nagy részét „elsodorta a háború”, újakat az ellehetetlenülő körülmények közepette nem tudott toborozni a főszerkesztő, és a *Kalangya* olvasótábora (vagy inkább vásárló- és támogató közönsége) úgy érezte, hogy ismét nyitott előtte a centrum minden kulturális javához vezető út, a lap már nem vállal küldetést, nem kisebbségi szolgálatban áll, hanem csak egy vidéki folyóirat, amelyet már nem kötelessége támogatni. A meggyőződésből és ugyanakkor kényszerből vállalt teljes regionalizmus programja 1944 szeptemberéig tudta fenntartani a dilettantizmus melegágyává váló folyóiratot, amelynek azonban bizonyos érdemeit a *Kalangya* monográfusa, Utasi Csaba is elismert.

Az egyfelől Gerhart Hauptmann, Charles Ferdinand Ramuz és Knut Hamsun, Ivo Andrić, másfelől Móricz Zsigmond, Bródy Sándor, Tamási Áron és Tömörkény István példáján éltetett, Herceg János által levezényelt regionalizmus-koncepció még egyszer eljátszotta a maga katalizátorszerepét a délvidéki magyar irodalomban az ötvenes években, amikor az osztályellentéteket alapul vevő szocrealizmust fékezte meg és gátolta annak kizárólagos ideológiai-politikai irányelvvé válását a művészetben. Ezt az időszakot követően joggal hangoztathatta magáról a korábban a széles horizontok elől mereven elzárkózó Herceg, hogy vajdasági, és ugyanakkor európai, egy lokálpatrióta világpolgár, aki szemléletével és munkásságával a centrum és a periféria közé vont ritka fonatú, de mégis egybetartó hálót.

⁴² Herceg a múlt század hatvanas éveiben – talán valami szocialista irodalompolitikából fakadó közmegegyezéstől vezérelve – pejoratív értelemben használja a *regionalizmus* terminust, noha szemléletbelileg éppen annak a megvalósulását ösztönzi. Ezekben az írásaiban mintha összetévesztette volna a provincializmust a regionalizmussal.

Harkai Vass Éva

Atlantisz: Süllyedő városok szigetek

– *versvázlat* –

(utólagos részletek)

(férfiak)

a múlt idő jele az első
és egyetlen teljes fél évszázad után
a visszaforduló tekintet leltára-e
a múlt építőkockáiból kirakni önmagad
csak épp nem állnak egybe harmonikusan
a kirakókocka képei
a mérgezett alma piroska kezébe kerül
az ijedt hófehérkére farkas vicsorít
egykori kislányruhád alatt lassabban ver a szív
hajad puhábbá vált állagán
a gyerekkor selyme átsajog

átsajognak a hiányok is: a férfiaké
egyik nagyapámat sem ismertem
ómama nagyanyák anya én
az emlékezet morajló vizében
csupa nőuralom
nők mozgatják az egek kristálygömbjét
és a földet
a látóság alatt merő frusztráltság gyűlölet
egy rezignált bölcs nagyapát kívántam magamnak
ki férfias mozdulatokkal ásná a kertet
tenyerébe köpne mint andrás a napszámosunk
hol közletről hol távolabbról
méregettem magamnak
olyan nagyapaféle
szánkómmal óvatlanul a lábszárának csúsztam
a fán át is éreztem a sípcsont kemény anyagát
átéreztem a fájdalmat is
este lefekvés után támadt görcsölt szorított

szántani vetni aratni ásni szerelni
a folytonos főzőcskézések
és a kínos rendcsinálás helyett
mindig is kemény férfimunkát
szerettem volna végezni
de ehhez nem voltak sem izmaim se erőm
és minta sem amit követni lehet
az álló időt kitöltő szerepjátékok során
mit mivel hogyan csinálni
nincsenek hozzá eszközeim
apa barátai között keresek
évtizedeken át eszményt példaképet
férfiak jönnek-mennek
elillannak előlem apa is
mint sohasem volt szerepek
csak egy marad kiirthatatlanul:
gyűlölködő feminin világ üli diadalát
szabad mozgás helyett korlátok megkötések
ha mozdulsz kerítésbe ütközöl
szűk abroncsok védenek
a szent biztonság érdekében
óvó karok szorítanak
reménytelen buzgólkodással
csak a bizonytalanság útvesztői biztosak

2008. március–április

A 8. utca

1.
 Betévedni abba az utcába,
 s nem lelni kiutat.
 Betévedni és eltévedni ott.
 Nem találni a házat, a kertet,
 a kerítés foghíjas,
 a kapun nincs kilincs.
 Betévedni a tévelygő emlékezetbe,
 s nem lelni szavakat.
 Az emlék foghíjas,
 és nincs kulcs,
 ami nyitná a zárat.
 Pereg a kizökkent idő,
 hulló vakolat,
 semmi sem az, ami volt.
 Kásás hidegek,
 a kopár út felett
 az éj kék gallérján a hold.

2.
 A 8. utcában keskeny az út,
 az útról nem lehet letérni.
 A járdán tócsákat kerülgetsz,
 vagy gépkocsival rostokolsz.
 Sehová nem vezet,
 mégy oda-vissza
 az úton, a járdán,
 nem térsz le, keskeny, rostokolsz.

3.
 Betévedsz, tévelyegsz, nincs kiút,
 nincs ház, kert, kerítés, kapu,
 kilincs, vakolat.
 Semmi, aminek annak kellene
 lennie, ami volt,
 vagy nem volt,

csak te gondoltad annak.
 Magritte-i táj,
 semmibe nyíló ablakok,
 világvégi bolt.

4.
 A 8. utcában őrült felvonók
 ingáznak fent és lent között.
 Feldobnak, ott lebegsz
 a semmiben,
 ha szállnál, ejtenek.
 A 8. utcában nincs semmi
 a fent és lent között.
 Üres ég alatt idegen emberek.

5.
 A 8. utcában semmi nincs.
 Lógsz bele szépen a semmibe.
 Keskeny út, keskeny erkélyek, folyosók,
 nincs kiterjedés és tartam.
 Valamilyen nap, valamilyen hold,
 fellövik, leakasztják az égről
 az időt, újra fellövik,
 jön, megy, telik, miért, hová,
 parányi, kisszerű, rövid.

6.
 A 8. utca nem létezik,
 nem is létezett soha.
 Kongó kulisszák, műgyep, házmakett,
 keresés s a keresés kudarca.
 Aki a 8. utcában lakik,
 inkognitóban él,
 nincs arca.

2008. január 23–30.

Kilép a 8. utcából

(mi rejlik)

kilép a 8. utcából
 távolról szemléli a házat
 a leeresztett redőnymagány
 mögött mi rejlik
 szétvert sétány
 kitépott lámpaoszlopok
 képe úszik be hirtelen
 a tékozlás torz emlékei
 eltékozolt évek
 ez már egy másik élet
 a jól körülkerített szigetre
 idegen be nem téved
 be nem teszi lábát a fájdalom

(nem is utca az)

már nem emlékszik arra a mozdulatra
 amint a brankov moston át
 a túlsó part felé vette az irányt
 az arc a kéz a testtartás
 sokat elárul a képen
 szavaknál többet a kimerevített gesztusok
 ami volt elmúlt elviharzott
 ahogy kilépett a 8. utcából
 még visszanezett: nem is utca az

(majd újra ott megy el)

a sétálóutca sarkán
 a kávézó előtt még ott az asztal
 amelynél tavaly nyáron ült
 majd újra ott megy el
 a hegyre felfelé halad
 majd újra ősz lesz s újra tél
 az erkélyen a napernyőt becsukja
 faleveleket s étlapot lobogtat a szél

(testének határai)

ó jaj hogy elmúlt minden
 és milyen egyszerű:
 arra gondol amihez
 szép emlékek fűzik
 s nem arra amihez nem
 a sóbányából felfelé haladva
 haja az arcához tapadt
 a lépcső fokait szedve
 megfeszültek izmai
 egyszerre érezte önmagát
 tudta hol vannak
 a porló fal s a többiek között
 testének határai
 egy évtized múltán
 is emlékezni fog a pillanatra:
 a föld mélyéből még
 rugalmas léptekkel halad
 az érettség megízlelt
 ízével a nyelve alatt

2008. július–szeptember

Prózai prózai sehr

(áll lenn)

egymásra másolódó
tavaszok nyarak ősök telek
egymásba áttűnő városok
miközben meg sem mozdulsz
áll lenn a kockanyár a kertben
seurat kellene ide
hogyan kipettyezze
a közbeeső időket tereket

(mintha a saját árnyékából)

egy napba zsúfolva összefüggés nélkül
reggel dél délután és este
mégis minden napszakban
változik a teste
reggel merev mozdulatlan
délben képlékeny délután álmos s este
mintha a saját árnyékából
lenne a falra festve

(hol a költészet)

hol a költészet mostanában
törölni por és mosni kő
sikálás metrumára írni vers
kántálni munkadal
jambikus tizesben
ahogy a torkán kifér
prózai prózai sehr

(andela)

andela – ízlelgeti az idegen nevet
angyalok szállnak por alakban
a szerbben keményebb a gy mint a magyarban
mintha moccanás hangját hallaná
nevére ismerve mozdul
az újonnan elkészült íróasztal

(epigramma)

tisztelt író úr olvasta-e bárki a könyvét
távoli sziklák közt naturista zarándok

2008. július–szeptember

Kontra Ferenc

Az új könyvem

Az ilyen történetek általában valami kifürkészhetetlen, eredendő gonoszsággal kezdődnek: egy gyanútlan kéz esetleg virágot ültet, amihez elengedhetetlen, hogy a gyanútlanág előre felvetődjön, a művelet során végig gondolni kelljen a gyanútlanásra, tudjunk tehát valamit előre, amit a földbe markoló kéz nem is sejt, mert a mi tudásunk csak akkor válik az ő sejtésévé, amikor már késő, addigra kiderül, hogy a föld a sátán sírjáról származik, amely persze jelöletlen, éppen ezért alkalmas virágföld gyűjtésére. A földből kikel egy hosszú szárú, elegáns levélállású szobanövény mindenki kedvére, a gyanútlanág harsányan zöldül tovább az ablakban, hiszen a legnaposabb párkányra helyezik, mígnem egy éjszaka elszabadulnak a növény által feltámasztott démonok, és mindenből egészen más lesz, mint amire gondolni lehetett.

De a könyv egészen másról szólt. Mire gondoltam valójában? Bekapcsoltam a kis zenéget, hogy elvigyen innen egy ismerős dallam hullámain egy távoli szigetre, ahol szakállat ereszt a hajótörött, és belevakul a sok naplementébe.

Hogyan válaszolnék a kérdésekre másnap? Mi került a könyvembe? Arra gondoltam, hogy nem marad semmi a válaszokból, ha témát váltok, lassan elszállingóznak, és otthon végig sem olvassák. Első hallásra okosnak tűntek a kérdések, és folyt a szellemi kötélhúzás két egyenlőtlen fél között: meg kellett erősítenem az ismeretlenbe vetett hitem: abban a hiszemben folyt a játék, hogy lesznek, akik azért olvassák el, mert nyitva felejtettek magukban egy ajtót. Mások egészen mást jegyeznek meg a találkozásból, és az olvasás hiányában csupán a válaszok raktározódnak el bennük, és akkor örökre homályban marad a leírás, a töredék, a vessző, marad csupán a körülmény, amely viszi az élményt az emlékebe, a következő hét közepebe, addigra el is lehet felejtani. A legnagyobb csalódást alighanem az okozza, ha a szerző élőben kevésbé okos és kevésbé szellemes, akkor a hallgatóság egy emberként, egy tanárként fog gyanút: hátha puskázott írás közben. Produkáljon tehát valamit azokból a nyüglődésekből és kételyekből, amelyek a szóban forgó könyvet létrehozták. Ilyen körülményekre kérdeztek rá előző este a könyvbemutatón.

Miről is beszélgethettünk volna a túlságosan hosszú hatásszünetekkel tűzdelt, önképzőkört idéző részletfelolvasás után, mint például a borítóról, amely kötődött ugyan a belívekben elbeszéltekhez, de valójában önálló életet élt, mert a címmel egy fej röntgenfelvételét ábrázolta, hátul pedig a bal tüdőlebeny díszlett, aztán a kíváncsiságból fellapozók a fejezetek között kulcsfontokkal és oldalbordákkal találkozhattak, és egyáltalán nem látszottak gyanútlanok a fekete hátterek látán. Emiatt a könyvem baljósna tűnhetett, mintha a sátán sírjáról szólna, hiszen

a röntgenfelvételek lehetséges töréseket és daganatokat juttattak az eszükbe elsősorban, nem pedig irodalmat. Gondoltam, jó rávezetés lesz, ha a történetről mondok valami elhallgatásokkal teli kedvcsinálót. De nem, nem igazán a cselekvés hőmpölygésére terelődött a szó, hanem maradtunk a kályhánál, ahonnan nehéz elmozdulni, mert a kiindulási pont nyújtja a legnagyobb biztonságot, és a látvány sokkal inkább fogva tart, mint a betű. Kit ábrázolnak ezek a feketeségek? Hogy kerültek bele?

Előbb el kellett mesélnem, hogy egyik barátom asszisztens a városi kórházban, saját ötletem alapján vele készítettem el a filmeket; arra gondoltam, a feltárulkozás magasiskolája lesz, ha ilyen mértékű csupaszkodást mutatok a saját könyvemben: lehetőleg vetközze le az író a húsát is, ne legyen semmi titkolnivalója, gátlások nélkül álljon a röntgengép elé műszak után, amikor viselkedését nem minősítik felelőtlenységnek, és nem írja elő a szemüveges, szigorú szakorvos, hogy milyen szögben és pózban viszonyuljon a sugárvédett kuckó előtt a sötét üveghez. Egy író ne akarjon megfelelni senkinek.

Közben eszembe sem jutott, hogy lesz, aki fejcsóválva figyeli a művészet bevonulását a diagnosztikába, mert a szabályosság volt korábban az egyetlen forma. Szórakoztató pedig a mozdulatok kitalálása, amelyek elveszítik semlegességüket és csontvázszerűségüket; megelevenednek, ha gesztusokat fejeznek ki: akár fenyegetést vagy hahotát, mert az állkapocs és a fogsorok bemozdultak egy poén halatán, ugyanazok a csontok csaptak az írógép billentyűire, ugyanazok az ujjpercek vehetők ki a szennycímlapon. Először csak a hecc kedvéért, aztán bele a fintorral a könyvbe: a lepusztulás mint közéleti metafora, egy oszlásnak indult térkép, az újjászületés szent reménysége áll előttünk: ilyenek lettünk.

A körülmények részletezése jobban lekötötte a hallgatóságot, mint a középről kiragadott töredék, amelynek jobban éreztem éles széleit, mint megnyugtatóbb közepét; olyan nyugtalanítóan hatott rám, mint amikor a kismutatót törik le az óráról, és bizonytalanságban hagynak, hogy most fél van, de vajon melyik órának a harminc perce, mert sohasem úgy törnek le a dolgok, ahogyan célszerűbb volna, hanem szándékosan hirdetik öntörvényűségüket. Úgy törnek el a szobrok, hogy ne lehessen a részeket pontosan összeilleszteni, azok a rianások örökre nyomot hagynak, mint a térképen a határvonalak. Az arc közepén fut át a hiány, hogy látványosan megcsúfolja a hajdani egészet. A tárgyak titka marad, hogy miért éppen úgy törnek el, ahogyan. A művelődési ház könyvtárosának titka marad, hogy miért éppen ezt a töredéket választotta, amelynek alapján magam sem gondoltam volna, hogy az történik, aminek a szöveg szerint történni kell.

Áttetsző valami a kispoharakban, a nagyobbakban sárga hosszú, mellettük pogácsák, szokásosan maradó közönséggel, ismerkedés a prózamondóval és a magyartanárnővel, valahogy minden jelen idő. Az emelet egyetlen terme beszélgető

csoportokra szakad. Érdeklődve szemléli a könyvem egy ősz úr, mint aki nem egészen az irodalom miatt tartaná ismerősnek, és nem is a könyv tárgyi mivolta köti le a figyelmét. Még csak szokatlannak sem találja a címoldalát, hiszen naponta találkozik hasonlókkal, mert a beszédbe elegyedéskor kiderül róla, hogy a helyi intézetben elmeorvos, semmi különösét nem talál az ábrán, abban sem talál kivetnivalót, hogy illusztrálni ilyesmivel, miért ne, végre más mesél történeteket, lehet pogácsát enni.

Folyton befektetnek valakit az osztályomra, anélkül, hogy szólnának, legalább a papírjait vele küldenék, de semmi, néha valóságos nyomozásba telik, mire kiderítem, hogy mik az előzmények, mert a betegtől nem mindig tudható meg, hogy mi történt vele, főleg ha alszik, és eszében sincs felébredni, így volt ez a ma reggeli beteggel is, ráadásul semmiféle elváltozást nem tapasztaltam rajta, a terembe, ahova az önpusztítókat szokták befektetni, többnyire szemmel láthatóak a jelek, mondjuk, éppen összevarrták, mert felvágta az ereit, vagy a gyomrát takarították ki a túlszedett, túlivott szerektől, a kimosott mérgek után is más a páciens állaga, de ez másmilyen volt, az ápoló, aki betolta, csak annyit tudott, hogy tüdőgyulladás van, talán magára csukta a hűtőszekrény ajtaját, és várt a szerencsétlen, amíg rá nem találtak, vagy egy vállalat hűtőkamrájában akarhatott megfagyni, aztán még arra is emlékezett az ápoló, hogy hajnalban hívták ki a mentőt a szomszédok, akik az erkélyükön találtak rá; ezzel elment az ápoló, magamra hagyott töprengéssel, hogy ugyan miért mások erkélyén akar valaki megfagyni, talán bosszúból, hiszen az öngyilkosság cselekedete is lehet bosszú, de hát azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy egy erkélyen csak úgy meg lehet fagyni egy csíkos pizzamában, azért akkora fagyok még nem voltak, ennek az illetőnek nem lehetek igazán komolyak a szándékai, arra gondoltam, de aztán észrevettem egy tenyérszerű zúzódást az oldalán, és amikor felébredt, akkor elmesélte, hogy a tizenötödik emeleten lakik, onnan ugrott, nagyon erősen fúj a szél, öt emelettel lejjebb befújta az erkélyre, talán eszméletét veszítette, vagy csak nem akarta felébreszteni az ott lakókat, megvárta az erkélyen a reggelt. Nem ugrott tovább.

A harmadik pogácsa után bólogatásommal jeleztem, hogy valóban szokatlan eset. Jelentkezett volna inkább önkéntesnek, toldja meg mellettünk a történetet egy nő, aki kezével szélesen gesztikulál, folyton megfélelkezve róla, hogy a pohara félig van konyakkal.

... ahol lőnek, igazi harc van, oda menjenek az ilyenek, a golyóval biztosra mehet, a durranások itt is fényes nappal, azelőtt csak éjszaka merték kipróbálni, addig senki nem vesz fegyvert, amíg ki nem próbálja, nem igaz?, csak azt nem tudom, mi mért nem csomagoltunk még össze?, mondtam a lányomnak délután, hogy Pillangó, te mért maradtál, látod, körülötted sár van meg nyomor, egyhamar itt nem lesz pillangónak való évszak, ezt írja le a következő könyvében, ez olyan szép gondolat...

... folytatta még egy darabig, és a pohár lassan kiürült közben, anélkül, hogy a szájához emelte volna, csak annyit tudtam róla, hogy valakinek a felesége.

El tudom képzelni, milyen unalmas lehet egy orvosnak, ha folyton folyvást a betegségeikről beszélnek az emberek. Az író is történetekkel traktálják, hogy ezt írja meg, uram.

Innen a múlt idő megint, mert közeledett felém egy púpos nő. Tele voltam előítélettel, miért is tagadnám, balsejtelmem beigazolódni látszott, amikor bemutatkozás helyett mindjárt arra kért, hogy négyszemközt beszélhessem velem. A púpos nők nemcsak a testi fogyatékoságukban hasonlítanak egymásra, hanem abban is, hogy világoskék szemük van, gondoltam magamban, és ha a szemembe néznek, elátkozottnak érzem magam. Tekintete belém akadt, mint a horog, és nem tudtam mozdulni tőle. A horog természete szerint viselkedett, és emlékezetemből kihűzött egy töredéket, az indokot, amitől tudat alatt is előítéletem támadt.

Valamiben feltétlenül hasonlítani kell egyik dolognak a másikra, ha váratlanul előbukkan, különben elfelejtettem volna. Személyes élmény kell hozzá, hogy egyáltalán asszociálni lehessen: a tízéves érettségi találkozóknak képe szélesedett ki előttem, középen púpos osztálytársnőnkkel, aki megőrizte kislányos vonásait, és szemlátomást élvezte, hogy a figyelem középpontjába kerül; elsorolta ő is, hogyan sodródott élete fonala a jogi karon keresztül az ügyvédi magánpraxisig, lett lakása meg egy kisfia – ettől mindenki meghatódott, ugyanaz az együttérző részvét ült ki minden elhúzódó mosoly köré nemre és korra való tekintet nélkül, hiszen merte vállalni szembeötlő testi fogyatékosága ellenére, kockáztatta az életét, és emberfeletti elszántsággal végigcsinálta – ez derült ki a kérdésekből és a válaszokból, olyan volt, mint egy író-olvasó találkozó, az alkalmi főszereplő az osztály rokonszenvét élvezte, és ez a parancsoló közvélemény azelőtt sem engedélyezett semmiféle kételyt; aminek részvétet kell ébresztenie, ahhoz tessék méltóan viszonyulni!, azt figyeltem, az előítélet elhárítása hogyan csap át a másik végletbe. Mert vannak az életnek megkérdőjelezhetetlenül szent dolgai, és a találkozón a magam visszafogott csendességével és rajongás nélkülségével úgy éreztem magam, mint a bűnös, aki oda nem illő gondolataival felborítja a jászolt: mert a hajdani énjét láttam benne akkor is, aki méltánytalan előnyökhöz jut fele annyi tanulással és tehetséggel, messzemenően kiaknázza a kínálkozó lehetőségeket, a maga javára fordítja kétségtelen hátrányait, közben a tanároknak el sem jut a tudatukig, hogy zsarolja őket, előbb csak jobb jegyért, aztán pedig a felvételihez szükséges jobb előmenetelért, és ugyan ki merte volna kimondani, hogy ő azok közé a testi fogyatékosok közé tartozik, akiknek erkölcsi fogyatékoságai is vannak, mert mindenféle skatulyázás előítéletet szít, és ha ezt kimondtam volna, úgy néztek volna rám, mint egy akadékoskodóra, aki kiteszi a lábát a vak ember elé. Felnőtt osztálytársaim talán valamennyien elfelejtették, hogy akit csodálva hallgattak, esetleg ugyanolyan

ravasz és számító maradt, érinteni se merték titkának kagylóhéját, amikor világoskék tekintetét végighordozta a hallgatóságon: senki sem fogja megtudni, hogy ki az apja. A pillantása számomra a káröröm nyílvevesszője volt, amely a győzelem magabiztosságát szúrta belém, a hatalom örömét, és önkéntelenül elképzeltem magamban, miféle eszközökkel bírhatta rá kiszemeltjét a tetre és a titoktartásra, amit soha nem oszthat meg másokkal. Ahogy egykor a tanárait megszarolta, miért ne zsarolhatott volna meg később hasonló eszközökkel egy jogilag rászoruló. A célkért másokat sarokba szorítás tükröződött a tekintetében, miközben a nemek biológiai kiszámíthatóságáról cserélt véleményt egykori padtársnőjével. Attól kezdve kerültem a pillantását, nem kívántam meggyőződni róla, hogy az én rosszindulatú feltételezésem a valódi látószög, vagy pedig az, amit ő a saját anyasága felől, a piros biciklis kisfiú képének mutogatásával sugallt. Egyébként sem a gondolataimban végigpergetett körülmények voltak a fontosak, hanem a mű sikere. Az ő igazsága fotóval bizonyítható: bevallottan feminista, akinek jogában áll tervei szerint élni. Csak nekem jutott eszembe, hogy az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervelni, és végre kell hajtani. Az ember ösztönösen ráérez valamire, aztán ösztönösen vonzódik valakihez – vagy éppen ellenkezőleg, kerüli a társaságát: az irodalmi est után a velem négy szemközt szót váltó nőben nem a torzsága volt számomra taszító, hanem a hasonlóság. Olyan pillantása volt, mint hajdani osztálytársnőmnek. Mire mindezt visszapergettem gondolatban, addigra ő már benne járt egy hosszú körmondat közepében, amely könyvem borítójából indult ki, és oda tért vissza percekkel később, bejárta közben a saját kálváriáját a klinikától a mozgássérültek intézetéig.

A következő mondata pedig arról szólt, hogy a legjobb szándékkal hívja fel a figyelmemet arra – bár ő nem orvos, de rengeteget olvasott –, ami másnak fel sem tűnne. Rábökött a röntgenfelvételekre, hogy ezek a csontok itt kinagyítva, a bordák meg a gerinc, milyen szögben állnak, meg a ritkulásuk.

Nálam is így kezdődött, ez volt a varázsszó, amivel tekintetét hosszan belém akasztotta, ami szöges ellentétben állt szavainak jó szándékával. Arra gondoltam, bárcsak kihámozná tekintetemből, hogy arra a kézre gondolok, amely a sátán sírjáról emel fel egy maréknyi földet, hogy a gyanútlanlás talaján kiserkenjen belőle valami. De mondani nem mondtam semmit.

Hazafelé eszembe jutott még egyszer a szempár, azután hogy bekapcsolt a kis zenegép. A gonoszság ellen hordom, mint valami amulettet, amelyet néha bekapcsol egy könyv, mert a könyvek tulajdonsága, hogy önálló életre keljenek, elmozduljanak, mintha minden csak véletlenül történne meg, elég egy kanyar, és a hátsó ülésen benyomódik egy gomb, és elkezdődik valami váratlanul; elég egy piros lámpa, hogy a könyvek kinyíljanak, mint a pipacs, alkalmasak legyenek a belelátásra, a képek a saját sorsba, betűk a betűkbe, ahol minden sornak vége.

Tari István

Mimikri

az egypártrendszer kötetlen, póre
lelkű, kedvenc udvari költője,
az elvtársak alkalmi, előre,
csakis előre néző, óvatos
fenegyereke, aki mára már,
ügyes díszmadár, elfelejtette,
mentesen minden külső kényszertől,
kiesett az emlékezetéből:
hogyan is állt be, vajon beállt-e
egyáltalán abba a bizonyos
sorba, melyben az őrizet szoros
volt, az ájulásig, árulásig
szoros, vagy csak másokat juttatott
oda, másoknak csinált helyet ott,
bátran szétosztva a bűntudatot,
kiemelve forradalmiságát,
azt csipkézve: azon tán még átlát,
rezegve, szidva a többpártrendszer
új pártköltőit, akik nálánál
még mindig nem,
nem és nem
és nem
ó,

dehogyan tudnak nálánál jobban úgy
talpat nyalni, hogy az lázadásnak,
úgy fenékbe bújni, hogy az élénk,
harcos ellenzékiiségnek tűnjék

Vágókép

Bartók szülőhelyéhez közel
 Az Aranka hídjánál puhultunk
 December ködének derengő
 Szürkeségében a határok
 Szabdalta Bánság félreeső
 Börtüskös zugában filmeztük
 Azt mi felénk is

Kilenc lukra

Van állítva amikor a híd
 Előtt váratlanul megálló
 Autóbuszból egy fiatal
 Rendőr ugrott ki rohant felénk
 Vadul rikoltozva:

Itt tilos

A fényképezés filmezés!
 – Hol van a tiltást jelző tábla? –
 Kérdeztem ártatlan képpel
 Szelíden

– Tudniuk kellene

Hogy a hidak katonailag
 Létfontosságú objektumok
 Tilos filmet fölvételeket
 Készíteni róluk pláne most

Háborús helyzetben – vált egyre
 Dühödtebbé a rend korlátolt
 Óre – pláne külföldieknek! –
 Bökött vendégeink (számára
 Oly idegen rendszámablájú)
 Autója felé dühödten
 – Kémeknek néz minket? – faggattam
 Jó mélyen a szemébe nézve
 Társaim előtt szerepelve
 – Persze hogy kémek is lehetnek –
 Vágta rá diadalittasan
 – Ugyan kinek kiknek kémkednénk?
 – Meglehet hogy a magyaroknak –
 Bólogatott magabiztosan
 – Hát ezt a hidat a magyarok
 Építették! – bődült el öblös
 Hangján Cs. Simon Pista

Attól

Színesedett ki vált teljesen
 Mozgalmassá az a gomolygó
 És addig oly reménytelennek
 Tűnő decemberi szürkeség

Toldi Éva

Vízió és földszagú őserő

Herceg János novelláinak prózapoétikai jellemzői

Herceg János centenáriumán pályakezdésének időszakát tekintjük át, életművének jellegét és alakulását, ugyanis első szövegeinek és kötetének megjelenése hosszú időre meghatározta. Már ekkor feltűnnek novellisztikájának olyan prózapoétikai jellemzői, amelyek opusának későbbi szakaszaiban is fontosakká válnak, kiteljesednek, elmélyülnek.

Első novelláját *A bohóc szerelme* címmel a *Sombori Ujságban* jelentette meg 1926. március 21-én. Tizenhét éves volt ekkor, és Höndy János álnéven szeretett volna betörni az irodalomba. A novella megjelenési helyét gondosan titokban tartotta, csupán önéletírás-köteteiben említette többször is, de nemhogy első novelláskötetébe nem vette fel, hanem *Ősszegyűjtött elbeszéléseinek* (1986) gyűjteményes kiadásába sem.¹ Pedig a bohóc motívuma telitalálatnak bizonyult, novelláiban később is megjelenik a művészsors metaforájaként. Nem a cirkuszi világ előkelő, átszellemült fehér bohóca ő, a morálisan felsőbbrendű, a szép, a művészi, a fenséges, hanem a színes bohóc, aki állandóan lázad, a nevelés, a kicsinyes jellem, a dacos gyermek, a pojáca, az udvari bolond, akinek fecsegését bárki megbocsátja. Nem Pierrot, hanem Dummer August, akit Gerard néven később is alkalmasnak tartott arra, hogy szerepeltesse műveiben, az *Ég és föld* (1959) és a *Gogoland* (1992) című parabolisztikus regényeiben.

Első novellájában az emberélet fontos kérdései foglalkoztatják – bohócának osztályrésze a művészsors keserősége, a viszonzatlan szerelem, a szenvedés és a halál –, írói pályája pedig a harmincas évek közepéig jórészt az avantgárd vonzaskörében alakul. Az irányzat főként a Tanácsköztársaság bukása után a Vajdaságba emigrált írók irodalmi és szerkesztői tevékenysége nyomán terjedt el,² fő képviselői is ők voltak, nagy hatást gyakoroltak mozgalmi jellegű és expresszionista munkáikkal.³ Emellett a *Bácsmegeyi Napló* 1927–28-ban folyamatosan közli Kassák Lajos számozott verseit. Tamás István fel is jegyzi a vajdasági Kassák-kultusz jelenségét, amely adalékként szol-

¹ A novellát és az első irodalmi próbálkozásokat lásd: Toldi Éva: Herceg János. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993. 5–13.

² Lásd: Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom története. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007. 77.

³ Elsősorban Csuka Zoltán irodalmi munkásságát és szerkesztői tevékenységét kell említeni, aki 1922 és 1925 között jelentette meg *Út* című aktivista folyóiratát, de ő az, aki a helyi színek fontosságát hirdető *Kalangya* körüli szerkesztői-szervezői teendőkből is alaposan kiveszi a részét.

gál a lassanként konstituálódó vajdasági magyar irodalom szemléleti önállósulásának, decentralizálódó irodalmi értékrendjének kérdéséhez is: „Míg a magyarországi írók hírét se hallják, Erdélyben, Szlovenszókban és Jugoszláviában felolvasó estéket rendeznek a verseiből. A Bécsben megjelenő *Ma* mindenütt ott van, fiatal diákok, akik Adyt se értek rá szeretni, Kassákra esküsznek. (...) Bármily furcsán hangzik is, de tény, hogy a hivatalos magyar irodalomtörténetet megelőzve a gimnázium magyaróráin Vörösmarty és Csokonai mellett Kassákból írnak házi dolgozatokat.”⁴

Herceg János ifjúkori világgépét és irodalmi látásmódját egyaránt az avantgárd szellemiség határozza meg. Folyóiratot indít *IKSZ* címmel 1929-ben, a cím mozaikszó, az „irodalom, kultúra, szemle” kezdőbetűiből állt össze. „Az IKSZ nem egyetemes, nem vajdasági, nem önzetlen. Az IKSZ a nemzetközi kultúrasszimiláció úttörő orgánuma” – hirdette meg programját, leképezve azt az aktivista művészetszemléletet, amely az irodalom nemzetekfelettségére, internacionális jellegére és osztályharcos küldetésére esküdött. Ennek megfelelően a folyóirat „a progresszív értékek ismertetését” és „a betegidőkben felnevelkedett egészséges ifjú generáció világszemléletének” alakítását tűzte ki céljául. A program rebellis volt, előtérben állt a világszemlélet hirdetése és szolgálata, annak a felismerésével, miszerint a baloldali irodalomnak „abban az időben az expresszionizmus és az aktivizmus között lehetett felismerni a formanyelvét. Moszkvától Berlinig, Budapeستől Bécsig többé-kevésbé egyformán írtak költők és novellisták”.⁵ Ez az elkötelezettség azonban minden bizonnyal összefüggött azzal is, hogy „az avantgárdban egyrészt addig periférián tartott baloldali, plebejus politikai tartalmak jelentek meg, másrészt maga a formanyelv is a demokratikus felé mozdult el (...), az alkotásnak már nem feltétele a hagyomány, a kánon bensőséges ismerete, sőt alkalmasint hátrányt jelenthet”.⁶

A folyóirat újdonságkeresése, különbözni akarása, a társadalmi és irodalmi változások sürgetése kifejezetten polgárpukkasztó volt. Egyértelmű jele ennek, hogy egyetlen mecénása, Herczog János kárpitos, az író édesapja, miután kézbe vette a lapot, csak annyit mondott: „Talán niksz. Az jobban pászolna ide!”⁷ Nem tudhatjuk bizonyosan, de gyanítjuk, hogy ennek a mondatnak lehetett döntő hatása arra, hogy az avantgárd folyóiratnak csak egyetlenegy száma látott napvilágot.

Herceg János ezekben az években rendszeresen publikál *A Mi Irodalmunkban, A hatalmasok* című novelláját pedig – amely proletár jelszavak egymásba fűzésével, az ismétlések és felsorolások által kialakított prózaritmusával, a narrációnak a nominatív szerkezetek által elért gyorsulásával expresszionista hatást kelt – Szenteleky Kornél

⁴ Tamás István: Kassák Lajos két karrierje. *Bácsmegeyi Napló*, 1928. március 4. 15.

⁵ Herceg János: *Két világ*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1972. 76–77.

⁶ Kappanyos András: *Tánc az élen*. Ötletek az avantgárdról. Balassi Kiadó, Budapest, 2008. 34.

⁷ Herceg János: *Két világ*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1972. 77.

felvette a *coleur locale* elméletét bizonyítani kívánó antológiájába, az *Ákácok alattba*. Itt jelenik meg a *Kekez Tuna lakodalma* is, amelynek szerkezetét az egyre fokozódó lendület jellemzi, „amely a kezdetben szinte idilli paraszttörténetet hátborzongató *dance macabre*-rá emeli”,⁸ főhőse pedig visszatérő szereplője lesz már első novelláskötetében, s később is egész életművében, egyszersmind mindvégig egyik legjellegzetesebb és legexpresszívabb figurája marad.

Nem előzmények nélküli tehát a *Viharban* című novelláskötete, amikor 1933-ban megjelenik. A nyolc novellát tartalmazó első könyv meg is hozza számára az elismerést: olyan jelentős írók figyelnek fel rá, mint Ambrus Balázs, Szirmai Károly, Benedek Marcell és Németh László.

Nem kis kánonteremtő ereje volt annak, hogy a kötet Szenteleky Kornél előszavával jelent meg, aki legfőbb erényének nem „a kellemes olvasmány után támadt zsongító hangulatát” tartja, hanem „a megdöbbenés, az életre eszmélés hatalmas, eleven érzése” keríti hatalmába. „Nehéz eldönteni – írja –, hogy ebben a fiatal, ígéretes íróban több-e az erő, mint a poézis, lényegesebb-e a kinyilatkoztatnivalója, mint elbeszélő kedve.” A bácskai lelkület elkötelezettje írói gyakorlatának megfelelően nyilatkozik, amikor eltekint a valóság ábrázolásának követelményétől, és megállapítja: „vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhetők ki”, mégis „megkapó álomképei, a valóság nyers, kegyetlen színeivel felépített szimbólumai” mögött „az élet törvényeit” és „eltiport igazságait” látja ágaskodni.⁹

A bírálók a történetek meseszerűségét regisztrálják. Szenteleky a dán meseíróhoz, Andersenhez hasonlítja a novellákat, feltehetően a témák és a hangvétele nyersesége okán, Ambrus Balázs pedig a német romantika fantasztikus meseírójának, E. Th. A. Hoffmann-nak a világlátásával hozza összefüggésbe őket. A méltató kizárólag a fantasztikum közegét érzékeli a kötetben, s ezt is értékeli: „Egy új sztratoszférában játszódnak ezek a különös történetek, ahol nem érvényesek a földi szabályok, nem érvényes a logikai tapasztalatok józansága. (...) Olyanok ezek az írások, mintha ópiummal volnának impregnálva, zavaros, élénk álmok, részeg történetek.” A fantasztikumon kívül még a „brutális erőt” fedezi fel a novellákban, elismeri a szerző tehetségének „speciális erejét” és azt a vágyát, hogy mindig új kifejezésformákat fedezzen fel.¹⁰

Szirmai Károly volt az, aki a legmélyebben értette és értelmezte ezeket a szövegeket. Saját művészetének leglelkét látta Herceg János víziós novelláiban megvalósulni, írói világlképébe teljes mértékben beleillett a vékony novelláskötet. Kritikájában saját ars poeticáját fogalmazza meg: „Aránylag kevés az oly alkotás, amelynek ne lenne aprioriban képvíziós magja”, a „vízió nem új utak keresése”, hanem „belső kényszerűség”,

⁸ Kállay Miklós: *Ákácok alatt*. Délszlávországi magyar írók novellái. *Kalangya*, 1933. augusztus, 513.

⁹ Szenteleky Kornél: *Előszó*. In: Herceg János: *Viharban*. Zombor, 1933. 3–6.

¹⁰ Ambrus Balázs: *Viharban*. Herceg János novellái. Lásd: *Híd*, 1989. április, 502–503.

Herceg novellái pedig „a teremtésre ihletettséggel boldog könnyűségében” íródtak, „az ellenőrző értelem minden gátlásától felszabadultan, mikor az életre kíváncsozó vízió nem engedi, hogy az intellektus hámba fogja”. „Mert különös útjuk van a vízióknak – írja Szirmai. – Az élet sustorgó kavargásában hirtelen leválik egy picinyke deszkadarab – nem több egy szónál, egy képnél –, mélységbe hull, elhullámzik, elkavarog, de az emlékezés kaleidoszkópja időnként visszahozza, szemünkhöz szoktatja. Érezzük, hogy a felbukkanó szónak vagy szóképnek nagyobb jelentősége van, mint a többinek...”

Szirmai azonban nemcsak a látomásosságot veszi észre a kötet novelláiban, nemcsak az Edgar Allan Poe vízióival való rokonságot említi, hanem azt is, hogy „Herceg a végletek embere. Egyszer a súlyos, földszagú erőé, máskor a lenge, harmatos finomságoké”. A költőiség mellett a „paraszti őserőt” is megérzi, az „ősköltői primitívtséget”. A *Kekez Tuna lakodalma*ban és a bolond legényről szóló történetben pedig „ősemberi atavizmust” lát, amelynek következtében Herceget nemcsak víziós megoldásai, hanem eredeti valóságlátása miatt is dicséri, szimbolizmusában „mágikusan kitüzesedő realizmust” fedez fel.¹¹

A kötetet Németh László is méltatta a *Tanúban*. Meghökkeni az *Újhold játszott az égen* eredetisége. „A könyvecske legjobb darabjai azok – írja –, ahol a látnokhajlam sűrűbb realitás mögött vetíti fel a lappangó fantasztikumot; a *Kirándulás a nagyapámmal* című elbeszélésében az iszákos, borfuvarozó nagyapa mögé a kemény és megalázott istent, akinek az unoka látja; a *Bolondlegényben* egy eszelős merénylete mögé az eszelősség költészetét.”¹²

A *Viharban* paratextuális kapcsolódásait erősíti, hogy mottója egy Walt Whitman-vers részlete. Whitman neve összefonódott a modernizmussal, és még ha nem is helytálló az a közkeletű vélekedés, miszerint ő a szabad vers megteremtője, tény, hogy számos költői irányzat őt nevezte meg előfutáraként. Herceg János saját törekvéseinek előképét látja meg a manhattani költőben, akinek ideológiájához hozzátartozik az emberi egyenlőség és a szabadság hirdetése, poétikájához pedig többek között a némi pátosszal vegyített szabad asszociáció jelentőségének kiemelése. A könyv mitikussá növesztett, nem mindennapi tárgy a Whitman-mottóban, maga az élet, felfogásában élet és művészet határai elmosódnak, a veressubjektum az „elmerülő jelen” és a „felmerülő múlt” között konstituálódik.

A nyolc novella közül hétnek a központi gondolatát a halál módozatai alkotják. Az *Őszi vízió* álom az álomban szerkezetében a logika rendje felborul: a paraszt ellopja az ártatlanul alvó lány szívét, ám a lány nem hal meg, hanem új szívét keres magá-

¹¹ Szirmai Károly: Herceg János könyve: *Viharban*. *Kalangya*, 1933. szeptember, 632–634.

¹² Németh László: Herceg János: *Viharban*. In: *Két nemzedék*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 478–479.

nak. A mozgalmi avantgárdnak az a gondolata, amely az irodalmi mű igazságosztó szerepét hirdeti, még a kifejezetten szürreális indíttatású novelláiban is feltűnik. Az elbeszélő agitátor is, és szólamokkal dolgozik, a szöveg háttérében ideológia húzódik meg: a társadalom megváltoztatására irányuló felhívás. A szociális aspektus felerősödik, s szegény ember odaadja neki a saját szívét, így nyugodtan elmehet megölni gazdag szomszédját, aki minden bajának okozója. A *Titok a fenyves felett* címűben az akasztott emberek, akik bűneik miatt lógnak a fán, megelevenednek, elmesélik élet-történetüket, de még az élet és halál közti határt irreálissá tevő történetben is erkölcsi helytállásra biztatják a kisgyermeket, az ártatlanság megtestesítőjét: „... tanuld megbecsülni a szegény embert”.

A *Meghalt a szeretőm* egzotikus mutatványosnője, Jasszigendzsa megfejthetetlen körülmények között távozik az élők sorából, a novella egy sor kihagyással, aposziopézisz segítségével fokozza a történet misztikumát, nem derül ki halálának pontos oka sem. Az *Újhold játszott az égen* megelevenedő Krisztus-története olyan lázálomok materializálódásaként fogható fel, amelyek a módosult tudatállapot termékei, az eseményeknek csak távoli ok-okozati összefüggése sejthető, nem a fogalmi gondolkodás, hanem a szabad asszociáció jellemző rá, az absztrakció foka ebben a legnagyobb. Különös világ, saját, különös törvényszerűségekkel, amelyben nem érvényesek a logika szabályai, elszakadás a valóságtól, álmok, mámor, olyan tudattalan tartalmak kifejeződése, amelyeknek nincs tárgyuk a való világban.

A kötet címadó novellájának magányos, kiszolgáltatott öregasszonya is titokzatos körülmények között távozik az élők sorából. Olyan élethelyzetet és életérzést fogalmaz meg Herceg János, amelyből már csak azért sem nyílik kiút, mert nem jut el a tudatosság fokára. Az iszonyat és a szorongás, az igazságtalanság és a kétségbeesés, az elveszettség egyszerre groteszk és tragikus együttese a tudattalan tartományaiban, a sejtések területén marad, a novella ennek a különös állapotnak a kimondására, racionalizálására tesz kísérletet. A vihar expresszionista képekben elevenedik meg, a természeti jelenség vizualizációja az elemek erejét demonstrálja, a mozgás horizontális és vertikális irányba nagy távolságokat fog át: „A villamosok jobbra-balra dülöngéltek, a nagy házakat felkapta a markába, megrázta néhányszor, mint az aprópénzt, azután a földöz vágta őket. És megvadította a folyókat is. Prüszköltek és nyerítettek a szelíd patakok, és felágaskodtak tajtékzó tehetetlenségükben, hogy újra lecsapódjanak, mélyebre mosni medrüket.”¹³ A vihar alatt meghal a sült krumplit áruló, egykor jobb világot látott öregasszony, a vihar megváltoztat mindent. Elmúltával „a fűszálak megbízhatóan csillogtak a napfényben”¹⁴, mégsem jut a novella nyugvópontra, a világ nem változott meg alapvetően, a gyermekek hosszú, éles füttye jelzi, hogy nem vált jobbá,

¹³ Herceg János: Viharban. In: *Viharban*. I. m. 39.

¹⁴ Uo., 41.

a hang bántó élessége továbbra is fenyegetően lengi be a novella terét. A *Viharban* novelláiban a szürreális vizualizációhoz markáns hangeffektusok társulnak, jól elkülöníthető hanghatások támasztják alá a nyugtalanságot, az expresszionista féktelenséget, a misztikus víziók félelmét. Kiáltások, őriült hahotázás, félelmet eloszlatni hivatott hangos kérdések töltik be az éjszaka és a félelem tereit.

Az ember nem más, mint test és árnyék, nemcsak teste tartozik hozzá, hanem végigkíséri életén az árnyéka, amely akkor sem tágít mellőle, ha éjszaka van, márpedig ezekben a novellákban gyakran a sötétség az úr. Az *Újhold játszott az égen* elbeszélőjének „hosszú árnyéka” „a víz képerre esett, és megremegett”. S míg nagyapát átvitt értelemben kíséri az árnyéka, a pálinka ördöge, amely nem engedi szabadulni, az önsorsrontás tragikumába taszítja, addig a *Szülőföldem* Kekez Tunáját – akit úgyszintén utolér a végzete: „ott feküdt meleg véreben, és már nem is nyögött”¹⁵ – a Pálinka Ördöge kíséri. Aki néha irreális, az éjszaka misztikumából előlépő, félelmetes figura, máskor az álmokból materializálódó, reálissá váló rémalak, „hosszú, hórihorgas ember, fekete ruhában és ferdén ülő úri kalappal a fején”, akinek valóságossága akkor válik bizonyossá, amikor bicskájával halálra szúrja a vidám, vad életerőtől duzzadó, testi erejéről felismerhető szelencsei cserepezőt, aki azzal henceg, hogy az úristentől sem fél.

Hasonlóképp robusztus figura a nagyapa alakja, aki az álom és a való köztes területeiről lép a reáliák talajára. „Ha emlékszem is valamelyest, úgy tűnik, mintha sose élt volna, úgy tűnik, mintha álmomban láttam volna vagy valami őszinte mesében”¹⁶ – mondja az elbeszélő, aki a kisgyerek látászögéből mondja el a történetet. Ugyanakkor el is emeli a valóságtól „a rettentő erejű embert”, óriásira növeli a nehéz munkával eltöltött életét, akinek megalázottsága ezért még nagyobb lesz, amikor unokája végül kisgyerekeknek látja. Az oszcilláló elbeszélői látásmód következtében a tárgyilagos ábrázoláson is áttör a részvét és a szeretet modalitása.

A novellákban megjelenik az expresszionista szövegek tipikus alakja, a csavargó, akinek a helyváltoztatása az idegenségérzetet, a nyugtalanságot erősíti. Vele rokonítható az együgyű falu bolondja, aki azonban csak hiszékeny, de semmivel sem bolondabb, mint a féktelen jókedvében kutyákat megugatató Kekez Tuna. Mint minden szövegében, ebben is természetesnek tűnik fel a rendhagyó elbeszélői nézőpont és a módosult tudatállapot: a bolond legény sincs tudatában sem testi erejének, sem tettei következményének, ezért sebezhet (ölhet?) meg szándékolatlanul egy lányt.

A *Viharban* novelláinak embere lehajol, egészen a földig, különös, bensőséges természetélményt tapasztal meg, a növényvilággal természetes a kapcsolata, szinte azonnossá válik vele, metaforák és megszemélyesítések sokasága jelzi, hogy természet és szabadság szorosan összefonódik. Majd fölemelkedik a magasba, a nap, a hold és a

¹⁵ Herceg János: *Szülőföldem*. Uo., 31.

¹⁶ Herceg János: *Kirándulás a nagyapámmal*. Uo., 55.

csillagok beszélgetőtársai, és valóban betölti az egész világot. Az égitestek az éjszaka riadalmában követői, a lét teljessége, bensőségessége fogalmazódik meg általuk. Hatalmas távolságokat fog át a novellaszerkezet, a Nap és a Hold egyaránt a narrátor cinkosa, így válik a létezés egésze misztikumának felfedezőjévé.

A *Viharban* című kötetet hatvanévi gazdag prózavilág követte, amelyben fő műfajának változatos formáit alakította ki *Mulandóság* (1994) című utolsó gyűjteményének megjelenéséig. Első kötetét követően figyelmét az irreális kifejezőeszközök helyett a reális tartalmak felé irányítja, majd a könnyed, kedélyes anekdoták és életképek rövid kitérője után az ötvenes években a leghagyományosabb értelemben vett elbeszélések kapnak főszerepet, a több szálon futó, feszültséggörbével rendelkező, szigorúan szerkesztett emberisors-ábrázolatok, amely műformának nagymesterét ismerhetjük fel Herceg Jánosban. A realista ábrázoláson belül újabb színfoltként az egyes szám első személyű, szenttelen előadásmóddal kialakított monológnovellákat említhetjük, s mintegy utolsó állomásként az átminősített, oldott tárcanovellát, amelyben fellazul a meseszöveg, és a lírai elemek gazdagsága válik szembeötlővé. Ezekben a novellákban az idő határai kitágulnak, szinte nem is érzékelhető, olyannyira lelassulnak a cselekvések, majdhogynem állóképbe merevednek a jelenetek.

Novelláinak hősei, bármely korszakát vizsgáljuk is életművének, bármilyen történetük is velük, nem mutatnak szélsőséges érzelmeket, örömeik és bánatok intenzitásfoka nem ölt felfokozottan drámai méreteket. Epikai világképének háttérében ugyanis az ember és a világ öröktől fogva egylényegű harmóniájának a felismerése munkál, amelybe az elmúlás tragédiája éppoly magától értetődően, éppoly természetes módon simul bele, mint a születés, a keletkezés nagyszerűsége. Különösen utolsó pályaszakaszára jellemző ez. A novella szerkezete fellazul, a hétköznapi élet hőseit ábrázolja mindennapi helyzetekben, nagy vonásokkal vázolja fel a szöveg tartópilléreit. Átértékelte tárcaműfajában a novellahősök kényszerpályán mozognak, s az amúgy is inadekvát cselekedeteik helyét átveszik a finomabb hangulatárnyalatok, nem a cselekmény, hanem a megérzések kerülnek előtérbe, és akárcsak első novelláiban, az élet teljességét hangulatában ragadja meg.

A *Viharban* novelláit méltán tartjuk számon ma is Herceg János legkiemelkedőbb művei között. Világképében titokzatos, kiismerhetetlen erők irányítják az ember életét, s ezek megragadására, a rejtett tartalmak megmutatására, a tudatossá nem lett sejtések kifejezésére tesz kísérletet egész életművében. A mutatványos, a vándor, a bolond legény,¹⁷ a nagyapa és Kekez Tuna alakja vissza-visszatér életművében, szürrealis-látomásos betétek is tarkítják novellavilágát, ám olyan módszeresen kidolgozott, szuggesztív alakzatokban, mint első kötetében, később már nem jelentkeznek.

¹⁷ A *Bolond legény a faluban* című novellát az 1950-ben kiadott *Bors és fahéj* című kötetének nagyobb epikai kompozíciójába is beépíti (*Falu bolondja*).

Verebes Ernő

lassú virrasztásra

halk mozdulatra felelő árnyék
üvegtestfényű ajándék moccan
a csend lassú virrasztásra készül
duzzadó lidércből

időhegyek
roppant fakírnyoszolyák sejlenek
magányuk halálossá szelídül

kék ablak

hajnalböngésző derengés réved
kapu tövében imbolygó lélek
matat s ahogy visszanez

szemében
szelíd bűnbánatképpen
ott a nap

kék ablak
mögötte örökbérlet
odabenn egy asszony épp felébredt

olykor jeltelen

olykor
jeltelen estéken
arcán
feledett mosolyának fényében
feléled egy messziről jött lélek
ki szabadkozva társul hozzátok
amint éppen vacsorához láttok
s azt szeretné hogy szóltanul nézzed

így lettem

talán a konyhában
    vagy a kertben
 szellemben
    anyagban – a nevemben
 bújt meg az a dallam
    két szavadban
 ahogy szólítottál mások előtt
 suttogva zavartan
    a szeretőd
 így lettem e most végződő dalban

tovafúj hanyagul

a szél egy kinnhagyott könyvet lapoz
 még átfutja ott a kertasztalon
 beletúr
    akár hajába régi
 kedvesnek
    majd tovafúj hanyagul
 tétován haldokolnak a lapok
 égbeszálló kalapok verdesnek

öreg cseléd

szélcsend van
    nem múlik mi nem mozog
 ha levegőt vennék elfordulnál –
 akit míg élek
    így sem láthatok
 őrizgetlek hát
    mint egy öreg cseléd
 némaságig felajzott szavát

 sosem indulva ballagok feléd

Barabás Zoltán

Magyarán szólni tanítod

I.
Felülről dőlt reám
az istentelen
műfény.

Olyannyiszor elmondták már
nekem: ez a huszon-
egyedik század

és én álmatlanul,
minden elé kiterítve
vártam.

Mellettem az olcsó óra
kedvetlenül, hamisan
bajdorkodott.

Talán ötre járt.
Szeretetlenül, vadszürkén
hajnalodott.

Mint aki sokadjára
felkavart, zavaros
vérben éjszakázott,

át- és visszaéltem
mindent, anyám,
aki még vagy és ott,

ahol mindkettőnket
tétova rémek, szótlanok
követnek, s mi hagyjuk.

A többit hozzáálmodjuk
éberen. Fátum volna?
Sorsunkon egy vaklyuk?

II.
Dől reánk Széphalmon
a sarcra szánt hon,
s a maradék parlagon.

Sután kapaszkodom
a papírlap fehérjébe,
mely olcsó és dőre.

*Tudom: Isten időről időre
átvérzi a történelem
szövetét.*

És árulóinkat sokasodni küldi,
napok kínját néemberéjre,
mind ritkábban a kellem követét.

Őt itt ne keressétek.
Ez egy másik halom,
a sírkert.

Kazinczy
Ferenc, Te
jól becsaptál minket:

még hálni sem
jársz ki ide!
Nem tartod a rendet,

hiszen éjszakánként
magyarán szólni
tanítod a csendet.

A dőlt betűkkel szedett szövegrész Pilinszky János *Ars poetica helyett* című írásából való.

Falusi Márton

Vers, magyarázattal

(Vers)

Szívárványon csapatostul
masírozni szigorúan
tilos!
Csapaat, állj! Egy-kettő.

Mondjátok, vajon át lehet-
é keveredni anélkül,
hogyan leszakadna dörögve?

(Magyarázat I.)

Líra szól a versem? Befelé
ír, ki „szertenézett s nem lelé...”,
torkaként a néppel tömött
hatos villamos felköhög:
elharapta, félrenyelte,
cigányútra falja perisz-
taltikája kénye-kedve.
Ha életed nem Pestre visz,
s ha nincs már Combino, éppúgy
gőzöd sincs, mennyi a fékút –
beléd szaladnak verseim.

(Magyarázat II.)

„Csak az olvassa versemet”,
ki elől pofont rejteget.
Ilyen verset ki élni rest,
addig jó, míg nem érti meg.
Nyelvcsapásokat szikkasztva
befékezek farpofákat,
jaj ez úri írókasztanak,
útdíját ha szívárványra
fillérre mind leszurkolja
önelégült olvasója,
versét könyvgerincre vágja.
Hogyan maradhat szent neki,
ha hiúan magát kellei?

(Magyarázat III.)

Elvész a vers pénzen-közön
(holmi közpénz), ám a közöny
belülről mállasztó rozsdá,
pókhálóval állványozza
föl a szívárványt, szoknyátlan
égboltod üres abroncsát.
Érted? Nem érted? Szólj bátran –
szakadjon rám, szakadjon rád!

(Magyarázat IV.)

Minden szél amiképp importszél, fúj valahonnan,
minden vers exportvers a *közönségtől*.

Iancu Laura

cinterem

domboldalon feleink
a virágos rétről senki nem int

őszi gyertya, ködkebel
öledbe fázom, nem lehel

takarót az est. Száraz
erek, csontsereg menetel

kívül belül apadó
                          pad
  ad
nyugtát, hogy angyal itt nem járt

akkor

fehérynylevű éjszaka
átvilágít – nem leli
a szívet
a mellkasba

a halálos ágyon utoljára
még kérdezek
utána
nincsenek létigék
segíts – mondom akkor
Kinek?

mozdulat

amikor szóttél sokat szidtál
vetélőidért görnyedtem
ha vágó ollónk lett volna
cérnáid szétnyesem

a vásznat nekem mérted
rossz álmod takartad éjjelen
minden mozdulatod utolsó volt
a végső ne érje testem

Sarusi Mihály

Anyám a számra ütött

Ötezer lelkes, Bákó alatti, katolikus csángók lakta hely a szülőfalum. A fele görögkeleti román. Az idősek, egymás közt, magyarul beszélnek. Jobban tűnőben a magyar. Sokan jönnek ide (Magyarországra) dolgozni.

Anyám a számra ütött, ha magyarul szólaltam meg. Szeretettel! Nem azért, hogy ne beszéljek magyarul. Semmi köze a politikához. Az érvényesülés miatt, hogy úgy könnyebb! Mert már látja, így érvényesül az ember, ha több nyelven tud.

Ennyi idő kellett hozzá.

Ő kérdi, mit is mondtam?... Mert nem minden itteni szót ért.

Ma magyarul, románul váltva beszélnek.

A felnőttek. A gyerekek alig.

Hárman vagyunk testvérek. Földművesek. A tsz-ben dolgoztak, a nyugdíjból élnek a szüleim. Egy kis föld, pár hektár. 7-8 hektár. Abból csak nagyon szegényesen lehetne megélni!

Kapával műveljék? A traktor drága, bérbe adják. Sajnos, nem sokat kapnak.

Még nagyobb baj van, mint Magyarországon.

Öt traktor van a faluban?

Drágább a megművelése, mint amennyi hasznot hoz.

Persze látom, itt se könnyű.

Bákó 19 kilométer.

Otthon román iskola van. A 10 osztály után városba mentem, Bákóba. A szakiskola másfél év, eladó, pincér lettem. Dolgoztam, a katonaság előtt két évet. '89/90-ben katona voltam. Éppen a legjobbkor!

Isteni gondviselés: három hónapos tengerparti kiképzésen vettem részt. Határőr lettem volna. Bukarestbe kerültem írnoknak. A forradalom előtt egy hónappal kérdezte a főnök:

– Visszament a tengerpartra, vagy maradsz?

Beleuntam. Visszamentem. Bukarestben, ahol voltam, tíz katona meghalt. Isteni gondviselés volt, hogy így történt.

Visszamentem Konstancára.

Valami „hülye pap” csinált valamit Erdélyben – hallottuk a tisztektől. A „hülye pap” Tőkés László volt. Hallgattuk a Szabad Európa Rádiót. Ott hallottuk, mi történt Temesvárt.

'91-ben átjöttem Erdélybe. '94-ben a színházban találkoztam Tőkés Lászlóval Váradon. Estin ott érettségiztem, magyarul az Ady Endre Líceumban.

– Meglátod, ki fog ide jönni!

A püspököm helyett mehettem.

Pap atya hívott, hogy megmutassa:

– Ő lenne a „hülye pap”!

Váradon, '91-ben a szilágysomlyói pap (Moldvából, szomszéd faluból való) mondta: szeretné elvinni azokat, akik magyarul tanulnának! Huszonkét éves voltam, Bákóban dolgoztam.

– Gondolod, hogy megtanulnék magyarul?

– Gyere!

Gondolkodási időt kértem.

Egye fene!

A ferencesekhez, vagy Jassiba a szemináriumba mentem volna.

Egye csoda, hát megyek.

– Jó lesz ez neked, fiam? – édesanyám kérdezte.

Megkövetelte a rendet, de ebbe nem szólt bele.

Átjöttem.

Nagyváradra kerültem. Négyen jöttünk át. Az Ady Endre Líceum református tanárnője adott szállást nekünk, ő segített. Munkát is találtunk, én pincéerként dolgoztam. Be is írtattak a líceumba.

Azt hittem, előbb román iskola; egyből magyar?!

– Meg akar tanulni magyarul, vagy se?!

'94-ben érettségiztem; három év esti.

Ketten maradtunk.

Három évig nap mint nap foglalkozott velünk a református tanár néni.

Első év után vissza akartam menni, nem fog sikerülni! Az esti iskola előtti tananyag ábécé-jétől a nyolcadikos anyagig átvettük.

Ministráltam az egyik templomban. A tanárnő meghallgatta, hogy olvasom a Szentírást.

– Mért akar elmenni? Van mit csiszolni, de megy az!

Mit mondjak erre.

– Akar tanulni, vagy nem?

Kimondtuk: igen!

Magyarul érettségiztem.

Osztálytársaink is: befogadtak, segítettek. Például az osztályfőnök, magyartanárnő, Adyt előbb próbálta románra fordítani, hogy értsük.

Amikor '91-ben először átjöttem Erdélybe, tudtam: alkalmazkodni kell!

Váradon, a reggeli szentmisén: öt öregasszony, a pap meg én! Nálunk: 6-kor mise, kapa a falnak támasztva, ott van az egész falu, 7-re mennek dolgozni a földre.

Alkalmazkodni, de nem mindenáron.

Nem értem, miért bántják Tőkés Lászlót!

A magyar Tőkés-gyalázók mennyivel jobbak, mint a román Tőkés-gyalázók?

Másfél millióan szavaztak a kettős állampolgárságra?... Hallom, van, aki azt mondja, ennyi a magyar a tízmilliós anyaországban. Pedig a többi is magyar! Anynyival többet kell dolgozni – a misszióért.

Fölemelésükért.

1994-ben Magyarországon a cisztercieknél, Zircen kötöttem ki. Három évig szerzetes szerettem volna lenni. Talán nem nekem való. Visszamentem Váradra, pincéerként dolgoztam. Három éve jöttem ide váradi egyházmegyésként, a püspök úr ideküldött a papnöveldebe.

Örültem; meglepődtem, ismert Tempfli József!

Másik társam Franciaországban papként működik.

Hat évig kell tanulnom. Két évet Zircből elfogadtak, egy évet pótoltam, jövőre, ha jól sikerül, Tempfli püspök úr fölszentel.

Szeretnék Magyarországon maradni, akár itt, Mosonban, de szeretem Erdélyt is! Nagyon megszerettem. Nagyváradot, Kolozsvárt, Temesvárt nagyon szeretem. Azonnal beleegyeznek, ha odahelyeznének.

Patachich püspök építtette Váradon a palotát. Azt mondják, Mária Terézia azt kérdezte tőle:

– Nem túl nagyól ez egy disznónak?

Megválaszolt a püspök:

– Elférünk benne ketten is, felség!

Ezért el kellett hagynia Váradot. Állítólag egy éjszakát töltött az új püspöki palotában. Kalocsán is építtette a püspöki székházat.

Nálunk, a Szeret menti faluban, ma, magyar iskola? Nem, nincsen.

Bákóban a magyar szövetséggel szeretném fölvenni a kapcsolatot.

Külsőrekecsinben magyar iskola épül?! ... Bőjte, amit tesz, az RMDSZ-nek kellett volna '90-ben!

Ahelyett, hogy összefognának Tőkésékkal, az ellentétet szítják. Együtt kellene föllépnünk.

A klézsei csángók magyarkönyv-égetése? Megértem! Mert az egyszerű embereket senki sem világosította föl! Tájékozatlanok! Az értelmiséggel, pappal, polgármesterrel, tanárral megértette Bőjte Csaba, hogy érdekük, előnyt jelent. A magyar és a román gyerekeket egyaránt fölemelni!

Ez hiányzik a magyar politikából ideát, odaát.

Nem lehet mindenki Bőjte? Igaz.

Nekem sem volt könnyű otthon a plébánosommal. Elkezdett szekálni, hogy mit akarok. Amikor estire jártam.

– Mit akarsz te ott, magyar pap akarsz lenni?!

Ő is csángó, de csak románul hajlandó megszólalni.

Végül csak ennyit mondott:

– Ne gondold, hogy ide fogsz jönni misézni!

Hun vagyok én még attól, hogy pap legyek.

A harmadik évben már nem merte kérdezni.

Atya kérem, mióta beszéli a csángó nyelvet? – kérdeztem.

Nem szólt semmit.

Mint Szent Pál, „levelező” lett (Jászvásárba küldi följelentéseit), én meg most tanulom! Nem a jelentgetést.

A mesterem lehetne; lehetett volna.

Küzd az asszonyokkal.

Jobb a békesség?

Ne gondold!

Sokáig volt nálunk; elhelyezték. A mostani plébános nagyon nyitott. Tavaly Váradon a diakónus-szentelésem karácsonykor, nagyon rossz idő volt, édesanyám sem tudott eljönni. A papszentelés nyáron lesz.

A székesegyházban a mise előtt a padban, az első három sorban tíz csángó nénit vettem észre, viseletben. A legrosszabb időben, hófúvásban kerülővel, Bukarest felé jöttek el!

Két busszal akartak eljönni.

Kérdezték a plébánostól:

– Elmehetünk?

– Ha akarnak...

Édesanyám nem tudott. Lebeszéltem.

Nem tudom elmondani, mit éreztem.

Mise előtt telefonáltam neki. Nehogy félreértés legyen.

Elkezdett sírni; ha tudta volna, ő is idejön.

A plébános nem beszélte le őket.

Biztos vagyok benne, megengedné, hogy legalább az evangéliumot magyarul mondjam!

Az előbbi: falat állított magyar és magyar közé is.

A csángók közé.

'91-ig én sem tudtam, hogy a „csángó” mit jelent. Sértő volt. Domokos Pál Péter könyvét vettem elő; a többinél sokkal jobb. A leghitelesebb.

Hívatás?

Gyerekkorom óta.

Voltak ingadozások.

Jász?

Az atya:

– Gyere Váradra!

Hivatus.

Érdekes szó.

Nem csinállok semmit, az Isten teszi a dolgát.

Nem csinállok mást, mint amit tennem kell.

Ehhez képest ez semmi; ahhoz képest, hogy szeret az Isten.

Szavakkal nem lehet magyarázni.

„Anyám méhéből hívott az Isten” – áll a Szentírásban. Biztos, így van! Már akkor elrendelte az Isten.

Szent Pál volt a legzsidóbb a zsidók között, aztán lett belőle Szent Pál.

Célok vannak. Célok nélkül nem lehet nekiállni.

Édesanyám.

Magyar pap.

Ha a ferences papképzőt végzem, román pap leszek.

Hetven pap származik a falumból. Szerzetes, világi.

...Péterecske... – a hazámból.

Demeter Szilárd

A „Semmi ága” Brüsszelben

EU-Minimál

„A nyelv a Lét háza”, mondja Martin Heidegger, és most ne foglalkozzunk az-zal, hogy mit is értett pontosan ezen, vagy mit értenek a heideggeriánusok, mert Heidegger tovább beszél, „költőien lakozik az ember”, mondja.

Olvassuk össze: költőien lakozik az ember a Lét házában, költőien lakozik a nyelvben, magyarul, ugye, ez úgy hangzik, hogy „nyelvében él”. Székely magyarul egészen pontosan értem, az „élet” mint a „bennvaló”, a ház és környéke, „kimegyek az életbe”, mondta Nagypám, *künn* az élet, így lakozott ő költőien, *künn*, és nem bent, pityókakapáláskor az életet verselte.

Így van **kint** számunkra az Európai Unió is. Kint Brüsszelben, Strassbourgban van Európa, az európaiak kint gyomlálják a nyelvet. Nem lakoznak benne, pláne nem költőien, bár nyelveken szólnak, mindenkinek szabad és lehet a sajtóján, de inkább bábeli beszélgetés, mintsem Isteni szózat.

Ami nem is baj, a soknyelvűség érték, „Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget”, írja az **Alapvető Jogok Chartájában**, amely a **Liszaboni Szerződést** hivatott megalapozni, továbbá azt is, hogy „Tilos bármiféle megkülönböztetés nem, faj, bőrszín, etnikai vagy társadalmi eredet, genetikai jellegzetesség, **nyelv**, vallás vagy hit, politikai vagy más meggyőződés, nemzeti kisebbséghez tartozás, tulajdon, származás, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján.”

Kisebbségi magyarként sem kell annyira otthontalanul éreznünk magunkat Európában, a **Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Chartája** hangsúlyozza „a kulturális kölcsönhatás és a többnyelvűség értékét, és tekintettel arra, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelme és támogatása nem történhet a hivatalos nyelvek és azok megtanulása szükségességének a hátrányára, tudatában annak, hogy Európa különböző országaiban és régióiban a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelme és fejlesztése fontos hozzájárulás egy olyan Európa felépítéséhez, amely a nemzeti szuverenitás és a területi integritás keretei között a demokrácia és a kulturális sokrétűség elvein alapul, figyelembe véve az európai országok különböző régióiban létező sajátos feltételeket és történelmi hagyományokat”, a tagállamok megállapodnak...

Az én magyar nyelvem szerint a megállapodás is többletjelentésű, hatalmas nyugalom árad belőle, megállapodott ember, megállapodott Unió.

Szóval nyugi van, korrekt alapállás, politikailag korrekt, mai magyarul „le van

tudva” a nyelvi kérdés, a tolmácsok üvegkalickákban élőben fordítanak, árad az információ valós időben, na, ez magyarul sehogysem hangzik, *real time*, ez az igazi.

És hát ez a bajom. A *real time*, Hérakleitosz folyója, a szavaink (a tolmácsok szavai!) el sem találják a valóságot, nem azért, mert rosszul fordítanak, a legjobban képzetek, le a kalappal előttük, csak épp filozófiai képtelenség, párhuzamosan csordogálnak a nyelvi patakocskák, a vízgyűjtő meg mocsaras.

Cuppog.

Cuppog az európai nyelvek mocsara, a lüderckék vihogva hallgatják az aranyhalakat, akik pályázatot írnak ki a három kívánságra. Bikkfanyelven, mert az Európai Unió nyelveinek grammatikáját bürokraták rakják össze, márpedig ők végképp nem lakoznak költőien, tolómércével nem lehet verslábakat mérni.

Valószínűleg meg lehet szokni ezt is, nem tiltakozunk túlságosan ellene, a nyelvi szegénység, a költői lak nikkelezett kopárságának is megvan a maga szépsége, kisé ugyan életidegen, de hát, mondják fiaink, a faragott üléstámla kényelmetlen.

Csak azt ne kérjék, hogy szeressem is. „Nyelvem határai világom határai”, mondja egy másik filozófus, Ludwig Wittgenstein, egyébként Heidegger kortársa.

És tudta ő, miért beszélt egyes szám első személyben.

A szöveg a 2009. április 9-i Kazinczy Ferenc Emlékév Zarándoklatára készült, és elhangzott Széphalmon.

Kupán Árpád

Kazinczy Ferenc, a magyar szabadkőművesség első nagy személyisége

A magyar felvilágosodás kiemelkedő alakja, író, műfordító, irodalomszervező, a magyar nyelvújítás vezére, – ezek azok a jelzők, amelyekkel Érsemjén zseniális szülöttjének, Kazinczy Ferencnek, sokoldalú tevékenységét, páratlan nagyságát jellemezhetjük. Egy kevésbé ismert, sokáig elhallgatott, majd többek által vitatott szerepéről, tevékenységéről szeretnék beszélni előadásomban: a szabadkőműves Kazinczyról.

Miért volt ez sokáig tabutéma, s miért tagadták vagy hallgatták el, illetve teszik ezt ma is egyes elemzők, értékelők? A válasz a szabadkőművesség ellentmondásos megítélésében keresendő. Előadásomnak nem tárgya és nem célja az ezzel kapcsolatos viták, vélemények ismertetése, ütköztetése vagy akár állásfoglalás megfogalmazása. Inkább arról szeretnék beszélni, hogyan került Kazinczy kapcsolatba a szabadkőművességgel, mit látott ő benne, mit várt tőle, és milyen szerepet vállalt e mozgalomban.

Annyit mégis kiindulásként le kell szögezmem, hogy a 18. század második felében a szabadkőművesség Magyarországon és Erdélyben elválaszthatatlanul összefonódott, egybekapcsolódott a felvilágosodás eszmeáramlatával, és így haladó, progresszív szerepe vitathatatlan. Ezért bátran állíthatjuk, azzal, hogy Kazinczy Ferenc szabadkőműves voltáról beszélünk, nem követünk el kegyeletsértést, nem kisebbitjük érdemeit, szerepét népünk, nemzetünk életében, műveltségében, nem teszünk szolgálatot a mai szabadkőművességnek, csupán az ő szellemének, gondolatvilágának árnyaltabb, sokoldalúbb megismeréséhez próbálunk hozzájárulni.

A Kazinczy szabadkőműves voltát vitatók, tagadók csupán a jakobinus mozgalommal való kapcsolatáról beszélnek, de annak nem sok köze volt a szabadkőművességhez.

Maga Kazinczy viszont nem titkolta, hanem számos alkalommal kinyilvánította rokonszenvét, egyetértését a mozgalommal, és későbbi tagsága bizonyított tény.

Így visszaemlékezéseiben feljegyzett egy 1783-ban történt esetet, amikor Pesten néhány ifjú egy este a politika és az irodalom napi eseményeiről beszélgetett. Az egyik fiatal lekicsinylően nyilatkozott a szabadkőművességről. Bolondságnak tartotta, hogy sokan olyan titkos társaságokba vágyódnak, amelyeknek céljait, törekvéseit, törvényeit nem ismerik, sőt tagjait is alig. Szerinte a legtöbb embert csak a hiúság vezeti oda, hogy jobbnak látszódjék, mint a másik. Kazinczy leírja saját válaszát erre: *„Én pedig – mondám nagy tüzzel – nem ismerek nagyobb szerencsét, mint azt,*

ha valaki kőműves lehet. Én kimondom, hogy az nem vagyok, de meg nem szűnök mindent elkövetni, ami szükséges, mindaddig, amíg azzá nem lehetek. Nem elég-e az a biztatás, hogy ott minden vallás tiszteletben van? S mindenki azt követheti e részben, amit lelkiismerete javall? Nem elég, ha az uralkodás ellen munkájokban semmi sincs? És hogy ők új tisztet és kötelességet senkire sem tesznek, de azt, amire minden köteles, még szentebbül kívánják? Rossz és érdemtelen tagot semmi társaság nem óhajt, semmi sem tűr. A kőművesség tehát jókat keres, jókat vesz fel. És aztán az a szép egység, mely nem születést, nem fényt, hanem érdemet tekint! Ferenc császár, a Mária Terézia férje, egy lozsiban egy konsiliariussal, egy koncipistával, egy hadnaggyal, egy franciskánussal, egy kálvinista vagy egy rác pappal, s ott feltett süveggel mindenike, s ott mint barát és barát, mint testvér és testvér! Képzelhettek-e istenibb pillanatot, mint az volna, ha őket látnátok a virtus nevében egyesítve.”

Honnan ismerhette az ifjú Kazinczy a szabadkőműveséget? Valószínű még eperjesi és kassai patvaristáskodása idején szerezte ismereteit, mert ezekben a városokban ekkor már szabadkőműves páholyok működtek. Bővebbet bécsi tartózkodása idején hallhatott róluk, amikor a kassai tankerület iskolaügyi előadójaként gyakran megfordult a császárvárosban, részt vett az ottani kulturális rendezvényeken, megismerkedett felvilágosult gondolkozású emberekkel. Egy ízben Pesten egy fogadóban szállt meg gróf Török Lajossal, a debreceni kerületi tábla elnökével, aki ekkor *Az erényes kozmopolitához* címzett miskolci páholy főmestere volt. Kapcsolatba lépett vele, s ígéretet kapott, hogy a gróf támogatni fogja felvételét. S valóban 1784. január 16-án felvették a fentemlített páholyba. Kazinczy nemcsak páholytag, hanem komolyan dolgozó szabadkőműves is lett. Bízott a felvilágosodás eszméjének hódító erejében, az emberiség boldogulásának alapjaként tekintette, s azért mindent megtett. A vallásbeli felvilágosodást a haladás szükséges elemének tekintette, harcolt írásaiban és a vármegyei közgyűlési felszólalásaiban is a felekezeti türelmetlenség ellen, amit a nemzeti haladás egyik legfőbb akadályának tekintett. Vármegyei hivatalát is ezért váltotta fel az iskolaügyi előadói tiszttel, mert úgy vélte, hogy így jobban szolgálhatja a felvilágosodás ügyét. A haladás egyik fő akadályát a sajtószabadság hiányában látta, s ezért is elszántan küzdött. Ugyanakkor síkraszállt minden kiváltság ellen, s így vált tevékenysége mindinkább szabadkőműves jellegűvé.

1785 végén a miskolci páholy megszűnt, mivel II. József rendelete csak ott engedélyezte a páholy működését, ahol kormányzók is voltak. Kazinczyt a páholy kötelelének megszűnése sem távolította el a szabadkőművességtől. Bevitte a szövetségbe öccsét, Lászlót is. Kapcsolatot, összeköttetést teremtett azokkal az írókkal, gondolkodókkal, akiről tudta vagy feltételezte, hogy szabadkőművesek. Így Kovachich Márton Györggyel, a *Mercur von Ungarn* szerkesztőjével, barátságot köt Földi Jánossal, testvérként fordul Báróczi Sándorhoz, a kiváló testvéríróhoz.

Nem teljesen bizonyított tény, de Abafy Lajos, a magyar szabadkőművesség legnagyobb történetírója szerint az 1790-ben felélesztett váradi-bihari páholynak, a Probitate – Becsületesség címzettűnek, amely akkor Álmosdon működött, Péchy Imre bihari alispán és országgyűlési képviselő birtokán, Kazinczy Ferenc is tagja volt.

Kazinczy a maga szabadkőművesi feladatát a lelkek felvilágosításában és a tudás terjesztésében látta. 1790-ben e célból indított Kassán egy „hónapos írást” „a józan gondolkozásnak, igaz ízlésnek és a magyar történeteknek elősegülésére”. A folyóirat címéül saját szabadkőműves nevét, az *Orpheust* adta. Különben ez volt az első szabadkőműves folyóirat, amely a profánokhoz is szólt, és a szabadkőművesség elveit hirdette.

Számunkra, erdélyi szemmel nézve, a legfontosabb az Aranka Györggyel való kapcsolata. Egyik, hozzá írt levelében megkérdezte tőle, vajon nem szabadkőműves-e? Az igenlő válaszra így reagált: *„Arankát szerzetes barátja Orpheus szent csókkal öleli. Érezd szentül, szeretett Barátom, érezd, mennyire ragadott el azon támadott örvendezésem, hogy téged nemcsak barátomnak, hanem szerzetes atyafi-amnak szólíthatlak.”* S ezután majd minden levelében szólt a szabadkőművesség feladatairól. Íme, hogyan írt 1790. március 25-én Arankához intézett levelében: *„Én nekem a kőművesség olyan társaság, amely egy kis karikát csinál a legjobb szívű emberekből, amelyben az ember elfelejti azt a nagy egyenlenséget, amely a külső világban van, amelyben az ember a királyt és a legalacsonyabb rendű embert testvérének nézi, amelyben elfelejtkezik a világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, tudni illik a jónak a szeretete dolgozik, amelyben sokkal biztosabb barátot lel, mint a külső világban, amelyben ki-ki igyekszik embertársainak nyomorúságát, aszerint amint tehetsége engedi, könnyíteni, amelyben ki-ki olvasni, tanulni, szerzetes atyafiait munkái, írásai, példák által tanítani tartozik.”*

Egy másik, szintén Arankához írt levelében arra biztatja barátját, hogy próbáljon Erdélyben páholyt alapítani: *„Ha te egynéhány egyetértő, meghitt barátot szereznél, aki összeesküdne, hogy nemcsak profánusnak nem szólna, de még kőművesnek sem – s te nekem hírt adnál, berepülnék hozzátok Erdélybe, s constituálva volna páholyotok.”*

A kolozsvári páholy 1791-ben tényleg megalakult, de Kazinczy erdélyi utazási terve nem sikerült. Erdély helyett előbb a bitófa, majd a börtön várt rá 1794-ben, mivel kapcsolatban állt a Martinovics-féle összeesküvés tagjaival. Őt is letartóztatták, s december 14-én Budán „felségárulás, lázadás, a trón és alkotmány ledöntésére s a közbéke felháborítására való törekvés” vádjával őt is halálra ítélték. Rokonai közbenjárására a királyi kegyelem börtönbüntetésre változtatta ítéletét, s hetedfél évet raboskodott Spielberg, Kufstein s Munkács börtöneiben. Testileg megtörve, lelkierejét megacélozva szabadult 1801-ben.

Ekkorra már a magyar szabadkőművességnek is vége volt, az összes páholyt törvényen kívül helyezték. Ő azonban nem tagadta meg szabadkőműves voltát, a *Tövisek és virágok* című epigramma gyűjteményében Báróczi-ról, költőbarátjáról mint szabadkőművesről emlékezik meg. Horváth Ádámhoz, szabadkőműves testvéréhez szoros barátság fűzte, és jó két évtizeddel a páholyok feloszlatása után tőle kérte a szabadkőműves káté elküldését, mivel az övé 1794-ben elveszett.

Kazinczy élete alkony felé közeledve ugyanolyan lelkesedéssel ragaszkodott a szabadkőművesség eszméihez, mint fiatal korában. Egy helyen ezt írta: *„Óhajtom a szerzet elterjedését, mert meg vagyok győződve, hogy ez a legtökéletesebb oskolája az emberi szívnek.”*

***

Kazinczy a szabadkőművességben egy nemesebb erkölcsiséget, tisztább gondolkozásmódot, minden előítéllettől, babonától mentes tudást keresett, s ő olyan ember volt, aki meggyőződéséért, elveiért tudott dolgozni, harcolni és értük elviselni, szenvedni a nélkülözés keserűségeit, a hideg részvétlenséget, az irodalmi harcok igazságtalanságait, sőt, még a börtön kínjait is.

A későbbi korok igazi progresszív gondolkozású szabadkőművesei méltán tekintették példaképüknek, és jogosan hivatkoztak rá.

Lászlóffy Csaba

Torda után, akár a világ vége

„Hol kő-út visz mind-hígabb, könnyű légbé...”
(Weöres Sándor)

Üszkös az agy, az út is már, lehet.
Deszkapalló, te rég töredezett,
ki serkentetted kölyökizmaid
két part közt – egyensúlyt keresve kín
s rajongás rejtett szülőhelyein
(rajokban szálltak darvak, barka, rím).

Az újabb olvadások langy lege –
habár az értelem olykor bele-
rezdült a felnőtt jajszavakba, de
még messze volt a halál műhelye.
(A világ sorsát – lesz tavasz s remény! –
bízd csak hiszékenyen apád kemény,
vagy inkább holdudvarhomály-szelíd
tekintetére.) Derengéseid
borzalmat hoztak, kevés volt a hit.
Kimart hús és hűség, s gyűl, hűl vele
a hitetlenség sűrű éjjele.
Gyűltek barbár, alattomos erők
benned is, gén-utakon, s a velőd
forraló falánk féltés vagy a gőg,

hogy nem jutsz át mindenkinél előbb
a sövényen; a purgatórium
réme pokolnál rosszabb: mit megun
a lélek, utálatosabb teher
minden másnál; akárhányszor lever
a láz, ugyanolyan világra kell
ébrednie a testnek s a tudat
ezer érv árán sem tudja: ki vagy!
(Az ostort tűrő csorda *eszmei*
lasszóra bög, ordít, vagy csak sunyi.)
Hol áldozat, hol vétkes (mi a tét?) –
ölelni, ölni ugyanúgy elég
egy olajozott mozdulat; erőd
keves, és nagy szerencse, ha a csőd
elkerül, amíg átbukfencezel
a túlvilágba, hol nem énekel
helyetted senki – szű, se értelem,
csak hiányod hallgat az éteren.

2009

Köszöntjük a hetvenéves Lászlóffy Csabát.

„mi most azt egészen másnak látjuk”*

„Az elragadtatás a szélütötteké
a szerelem a nem-teleneké”**

már csak egy séta s nem is része
életünknek akár a *pótszerek*
nem óda (mégse!)
de nem is szonett)
ami odaveszett

nyájasság s ó a kegy
a bordák még zenélnek
ős Bábel vár s új dzsungelek
(sárpettyes hó nász és emlékezet)
keletről a tenger dagálya
törékeny életünkre tör

értelem s szó apálya
amarról a kockázatok felől

„az ének a némaság joga
az oktalanság önmaga oka”**

van-e egyáltalán nyugat?
(vagy csak kétes *kettős tudat?*)
vadméznél édesebb
mert szellemmel fűszerezett
nyalánkságok után kutat
s mint dongó rajba nyúló
kényes fáraóujj s -tenyér
korhatag üregekbe vész

az én vérem csak és
a te ösztönök gátjai közt dülök

napod
nincsen más energiatartalék
csak ami visszasüt ránk eszelős
nagyapám (vagy tán egy anyai ős?
az eperfán csüngő halott)

gyermekkor szemétdombjain
– a zezugokból sohasem elég –
nyüszít a vágy hallgat a kín
(hamis vagy ismeretlen *én!*
mi hajt végzetesen feléd:
a tökéletes bűn vagy az erény?)

nincs vezeklés csak láthatatlanul
megfedd az Úr –
mutogatjuk hivalkodón
az égő sebeket
(láttunk-e addig harsogón
menetelő nemzedékünkben:
láttunk-e elítélteket?)

bennünk is pokol anyaga
izzott mint tűzkutak
nem lángnyelvekkel csak anya-
nyelvvel s új születéssel
kerestünk kiutat
kiáltozva fel-felköhögtek
ha fullasztott
az elégett salak

mint demagóg szavak

2009. január 24.
2001. május

* Mizser Attila: Párhuzam

** Vásárhelyi Géza: Kiáltozás idegen nyelven

Konszolidációs szonett

Az idő esély vagy csak magyarázat?
 összevisszafekvő s zagyváló század
 felforrt gyomor – a hideg is kirázhat
 kényszer híján a szív üresen lázad
 csuklón a pengeél: eszelős vázlat
 vér vagy csak közöny özöne ha rád fagy
 minek nyomozni? valóság és látszat
 le nem rombolt berlini falán áthat
 a jövő roppant ürege (alázat
 okádékillant tölti meg a házat?)
 lerágott csontjai lelki tusáknak
 sorstalanság végtagjai se rángnak
 sehol könnyekkel itatott káprázat

az idő esély? – nincs rá magyarázat

2009. március 13.

Téli zsoltár

Löktek a falnak annyiszor,
 meguntad. Fagyott elméd
 horogra-kapott nemlét
 (emlékvigyor – vagy csak –vicsor:
 mikor is történt, jaj, mikor!
 ösztönidőkben? nemrég?) –
 Halántékered nem véd:
 meszesen üt a férfikor,
 mint gúnyos axióma,
 már félrevert mióta
 – a túlélés adója –,
 tört mánusával rója
 tekinteted a hóra.

Sehol a végső óra.

2009. január 11.

Mindez csak egyéni sors – „s az igazság idegállapot”*

Az első írói próbálkozások
kinyomozhatatlan forrásai
és *valóságfedezete*(!) – fellengzős
fogalmazás: nagy szó, ha arra gondolsz,
hogy közben vadul viháncolt még benned
a kölyök, kiben a foszforeszkáló
másodpercmutatók lassúságával
szinte már feleselve villogott és
tombolt a kompromisszumokra
képtelen, mindent-felhabzsolni-kész
szellem; máskor pedig álmodozások
csaltak észrevétlenül egy holdtölte
vagy egy holdfogyatkozás láthatatlan
hálójába. Iszonyú csalódással
végződő, hiú vonz/ód/ások és a
koravén kétely hálójában, hányszor!
S a felvállalt eszméket hajkurászó,
vérforraló serkentés csapdájába
ejtve legalább annyiszor. –

Hihetetlen sejtpezárlás után
az eredendő «bűnbak»-szerepből ki-
esve. Aztán minden összeomlott.

2009. április 1.

---

* Szabó Lőrinc

Barbár Tedeum

Barbár az ég, mely véremet veszi, s közben úgy méreget a világ, mint egy együgyűt, és húr nélküli hegedűk sírnak fülemben. *Félszeken* függök, magányos félszegen; ez nem valami feszület, kiért keresztény eskü lett a *Tebenned bíztunk*, vagy az örök feltámadás-vigasz.

Rég elillant az ősvarázs! – Tüdőszakadtig rohanás, olykor szédület s lebegés a mélység fölött (le ne nézz!); mogorva arc – megborzadok; kihűlő kezek, szózatok. Szertefutó vért csapoló csóközön? – minek csahol, ó, az a petyhüdt, bár élveteg eb pofájú emlékezet? Visongó szűzi hang – kié? a maszturbáló hajnalé; pazarló párzó indulat, ingerlő póreség-tudat, s a dagadozó vágy mohó örvénylését lecsapoló engesztelés; piheg erőm a ringató déli verőn.

Strófasorok – sok lekopott túsarkú, lelkiző kokott –, részegítő és szertelen galopp: kábán a rejtelem után kutatsz, de csak piszok- és dögszagú kanálisok, nem nyári esték éteri esőillatával teli.

Rángó (táncoló?) szörnyeteg halódó ráncai felett fájó, fulladásos vigyor, mint akit sejtelem sodor (hontalan pelyvaszárny) tova, halálra hajszolva lova; hatalmi önkénynek adós alázata mimikri-póz, s kiélt mosolyú, réveteg tekintete: "Isten veled".

Ahogy az idő (kortünet?) – a *tied!* – mögötted üget, s őt, ki kebleket simogat, keleti sátorokúpokat, már nem is látatúz – maga a sivár sors gondolata úzná, de csonkaság s magány idéetlen, törpe Notre-Dame-rém púpja hoz virradatot rá s tört írisze mint titok tükre hasad: a semmi lét látásától lelke kiég (egy szemvillanás is elég).

Kápolnafalra, klastromi
kőre vetített aggkori
képzelmek – harmóniát
hazudó végső csonkaság!
Kényszerű vezeklés-adag;
rejtett ígéretek alatt
behorpadt mellkas hidegen
tartósított hite (“Kiben
Jézus lakik!”) – hiú, suta
mutatvány, sunyi prosztata,
s szemölcs, hogy véresre vakard;
érzéki harcok kiagyalt
plakátrongyaival takart
lányék, óceáni vihart
megélt és végzetes kalóz-
portyákon rútol, martalóc
módon letarolt asszonyi
szentség; a lét mindenkori
zárt levegőjén mint üveg-
házak virágkelyheinek
fojtott, bársonyos sóhaja.

Megingó erkölcs; muzsika
sugárzik szét, tán így igéz
a végső megsemmisülés (?) –:
a test tűnő pompázata
ne incselkedjék már soha.
Elkárhozástól a halál
előtt, kímélj meg, rüh, ragály,
rák s buja bűnök istene!
Szálljon rám angyalhaj s -pihe,
ne emésszen pokoli tűz
a gyönyörnyalánság derűs
partjain túl, hol mint halott
látomásokkal belakott
puhány eunuch-pörsenés,
infantilissá lesz az ész –
ott, ahol már untig elég
a hús mögötti tartalék.

Hogy ne fájjon az utazás

Csak még egyszer a Varjúvárat.
Fiunk hetente robot Várad
felé itt, s a havas tetőre
bámul, száraz szemmel tűnődve,
mint én most. Márciusi kormány-
s évszakváltások! – a hegy ormán
nyoma sincs enyhülésnek; földi
mérccével ne kutasd, mi örli,
olvasztja csalókan a lelki
csúcsokat (úgyis a mély rejti
a /hó/fehérbe pólyált kint s a
változást sugó reményt) – mintha
nem tudnánk és látnánk, hogy újra-
fagy minden múlt, jövőbe fúlva.
Hórengetegen áttűnő, kis
tornyok, madárcsőr, évelő víz:
barlangé, lágyan omló selymes
vízesésé; formák, sejtelmes
emlékek sötét alagútja.
Visszanézek a hosszú útra –
mi ez a sebességtől tépett,
kusza, egyenetlen versrészlet,
a kéz kezdetleges játéka?
(Az ég – a szellem ajándéka?)
Sztána hava. Nem oldja ezt fel
latyakká sár. Semmilyen vegyszer.

A Varjúvárat, csak még egyszer.

2005. március 6. (Ady-expressz)

Sötétülő mítoszok

1.

elsötétített beteg agy

rád fröccsen az undor sava
síró srác kiszáradt tudat
(voltál/vagy-e *hol s valaha?*) –

szégyelled a hűségedet

bábu-lét osztozik veled
evezel (ezek már nem is
emlékek: avar-nemezis)

csupasza kereszten holt bagázs

húsvéti felnemtámadás –
mozdulatok helyett
már csak homok pereg

2.

(Nép ez, vagy csak emelt karok
s öklök? alantas hajlamok;
hiszékeny és hisztériás
ki-bejáró akol-bagázs.
Győzi a hús még – hol a láz?
a szabadság is megaláz? –

Kómába fulladt hengegés,
vacsoracsillag-árverés,
a mítosz, ha még fogva tart,
a nyelv, mely ápolt, vagy takart;
vagy csak a gondolat! a kéz!
a rejtett jövő – – – mind kevés).

2008. március 18.

Bertha Zoltán

Szellem és történelem

Közelítések Lászlóffy Csaba életművéhez

A modern, sőt a modernen túli magyar irodalom újdonságértékei is mindig szervesen hordozzák előzményeiket. Ami ma az emberi, történelmi, egzisztenciális önszemlélet sokértelmű nyelvi reflexiójában, a szövegteremtő jelentésdimenziók megrétegződő összetettségében mutatkozik, mindaz gazdagon táplálkozhat azokból a világnépformáló és poétikumalakító folyamatokból, amelyek határokon innen és túl például a hatvanas-hetvenes években karakteresen jellemezték a nóvumkeltő irodalmi tendenciákat. Köztük az erdélyi Forrás-nemzedék törekvéseit, amelynek látványos eredményeit az a Lászlóffy Csaba is hatásosan szolgáltatta, aki kiváló társaival együtt szinte vérátömlesztő felpeszűdését, korváltó „nagykorúsodását” idézte vagy segítette elő az akkorra éppen bizonyos pangásveszélybe került romániai magyar lírának, prózának és drámának. A metaforikus, jelképes sorsbeszéd alakzataitól a historikus példázatoság lélektani és bölcséleti távlatain át a groteszk, abszurd, (neo)avantgárd szövegvilág jellegminőségeinek esztétikumáig számtalan irányból indult az a pálya, amely – a fél-száz körüli önálló kötet tanúsága szerint – mostanra és elfogulatlan irodalomértésünk számára ugyancsak megkerülhetetlen életművé terebélyesedő együttesét hozta létre versek, poémák, regények, novellák, elbeszélések, drámák, színjátékok, esszék, publicisztikák organikus rengetegének.

Erkölcsei-művészi igényességükben, a kelet-, közép-európai vagy a kisebbségi magyar léthelyzet értelmezését folyvást tágító perspektíváikban, az egyetemes, világkulturális horizontokat bejáró transztextuális kalandozásaikban és kísérletezéseikben olyan széles gondolati, önismereti, tematikai, műfaji, stílári szférákat kapcsolnak szikráztatva össze ezek a művek, amelyek különböző és mégis összefüggő árnyalataik révén valóban egész európai és magyar lét- és kultúrtörténeti panorámát boltoznak föl. S ebben a rendkívüli sokszínűségében és izgalmas villódzásában olyannyira változatos mélypszichológiai, társadalomfilozófiai, szellemhistóriai vagy művészetontológiai jelentésmélységeket felkavaró nyelvi képzetforgatagban így aztán csakugyan egyszerre és nyugtalanítóan egymásra vonatkoztatva jelenítődik meg idő és tér, múlt és jelen, test és lélek, ösztön és tudat, értelem és szenvedély, emberlény és sorsvalóság. Érzékeltes költészettani, versformai, elbeszéléstechnikai, epikai ábrázolásmódbeli, dramaturgikus vagy argumentatív beszédvariációk sokaságával elénkítve meg a részletek özönében a sugallatos általánost; konkrétan és univerzálisan: az örökké újraíródó, újra megélt szubjektív és kollektív történelmi emlékezet holisztikus birodalmát. Csak a szövegközi utalások – rájátszások, áthallások, imitációk, parafrázisok – szövevénye-

sen kibontakozó szemantikumból és stilsztikumából is az a fajta teljesérvényűség sugárzik, amely modern, késő modern és posztmodern korszakhatárokon keresztül voltaképpen egyfajta egyedien szuverén szintézisteremtő igyekezete hagyomány és újítás, gyökeres régiség és meghökkentő frissesség, megtartó közösségi tradicionalitás és felzaklató személyes-individuális léttapasztalat ötvözésének. Hogy a megmaradás-élmény moralitásának és artisztikumának üzeneteit el ne sodorhassák azok a kataklizmák, amelyek szellemi lebírásához annyi erőt, muníciót, leleményt nyújtanak a most hetvenéves Lászlóffy Csaba munkái is.

*

Lászlóffy Csaba – Lászlóffy Aladár testvéröccseként – 1939. május 21-én született Tordán, a kolozsvári Református Kollégiumban érettségizett 1955-ben, majd a Bolyai Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakán végzett s szerzett tanári diplomát 1960-ban. Újságíróként, szerkesztőségi munkatárként évtizedekig kolozsvári lapoknál dolgozott (*Igazság, Dolgozó Nő, Családi Tükör, Szabadság*), s közéleti cikkeivel ma is rendszeresen jelentkezik, szépirodalmi műveivel pedig – az erdélyi folyóiratokat természetesen beleértve – számtalan, voltaképpen minden Kárpát-medencei fórumon publikál. Ő az egyik legtermékenyebb kortárs írónk, s minden műfajban: lírában, prózában, drámában, esszében, kritikai tanulmányban, műfordításban, gyermekköltészetben. Alkotói szenvedélye részint összefüggő szövegvilággá hasonítja egyes írásainak szemléleti és poétikai mélyrétegeit, másrészt viszont lenyűgöző sokféleséggel egyéníti át a legkülönbözőbb esztétikai, műnemi, stílári formakereteket; összeteveszthetetlen és utánozhatatlan hanghordozása nem mossa egybe az eltérő műformákban született darabokat: éppenséggel a dimenzióváltások tágassága és végtelen árnyalatossága válik megragadóvá és lebilincselővé. „Állandó izgatottságban a világ kis és nagy problémái miatt ír verset, prózát, drámát” – ahogyan máig érvényesen állapítja meg róla már a hetvenes évek legelején Kántor Lajos és Láng Gusztáv összefoglaló irodalomtörténeti kézikönyve, a *Romániai magyar irodalom 1944–1970*.

Első versét az *Iffjúmunkás* közölte 1957-ben, első lírakötetei – az akkori erdélyi pályakezdők nevezetes (1961-től kiadott) *Forrás*-sorozatában 1964-ben (Sóni Pál ajánló bevezetőjével) megjelent *Aranyeső*, az 1966-os *Az én arcom*, az 1968-as *Boszorkánykör* – szorosan követik az első *Forrás*-nemzedék mértékadó lírikusainak indulását (Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella 1962–63-as köteteit), de kapcsolódnak a második hullámhoz, Farkas Árpád, Király László és többiek fellépéséhez, törekvéseik megelőlegezéséhez is. „Én magam mi szerint voltam első vagy második *Forrás* vagy inkább – Farkas Árpád akkori 'elmélete', elmélkedése szerint –: a kettő közti kapocs, átmenet?” – teszi fel önmagának is a megválaszolhatatlan kérdést ma a költő (a Balázs Imre József szerkesztette *Vissza a Forrásokhoz* című 2001-es „nemzedékvallató” kötetben), de tény, hogy irodalomtörténeti értelemben ez a bizonyos köztesség vagy átkötés mégis jelentős esztétikai hozadékkal kamatozott: mert Lászlóffy Csaba világképe

egyszerre foglalta magába a személyesség kísérletező inspirációit, illetve a közösségi sorsérzékenység hagyományörző művészi késztetéseit. Azt a szerves eszményrendszert, amelynek egyes hangsúlyai változó intenzitással erősödtek fel az idők során, de amelynek kiteljesedéséhez valójában a hatvanas-hetvenes évtized minden új generációja (persze a megújuló idősebbekkel együtt) elévülhetetlen érdemekkel járult hozzá.

Az első novelláskötetét (*Az agglegény meg a folyócska*) 1969-ben, *Bolondok játéka*i című drámagyűjteményét pedig 1971-ben adta ki az író, s ezzel minden nagyműfajban megalapozta további munkásságának fő irányait. Elbeszélései szerelmi történetek, magánéleti, párkapcsolati konfliktusrajzok lendületes epikai megformálásától (*Négyszemközt a szürke fallal*, 1971) egyre szélesebb és gazdagabb társadalmi, történelmi helyzetképek részletező kidolgozásáig íveltek már a hetvenes években („a kereső és kísérletező író hovatovább új műfajt teremt magának a groteszk és ironikus történelmi jelenítések formájában” – írta róla Balogh Edgár a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*ban), színművei pedig igen korán hozzákötődtek a jellegzetes kelet- vagy közép-európai abszurd dráma legfrissebb szellemiségéhez, Örkény István, Páskándi Géza magyar úttöréséhez. *Fejezetek a romániai magyar dráma történetéből* című 1976-os kitűnő monografikus alpmunkájában a drámaíró Lászlóffy Csaba (Sütő András, Székely János, Deák Tamás, Kocsis István és mások mellett) külön fejezetet szentelő Kötő József így jellemzi tömören e drámatípust: „folytatója a két világháború közötti avantgarde sugárzás jegyében fogant drámáknak (Bárd, Tomcsa, Károly Sándor), s ugyanakkor kapcsolódik a kortárs drámairodalom groteszk vonulatához is, hasznosítva az avantgarde magatartásforma aktivista alapállását, mozgósítva az elidegenedés történelmi jelensége ellen.” Nem véletlen, hogy Lászlóffy Csaba első reprezentatív magyarországi kötete, az 1980-as *Nappali virrasztás* is éppen ezekből a színdarabokból válogat.

*

Lászlóffy Csaba költészete kezdettől kötődik a modern imagista jellegű kép-írói, kép-gondolkodói versalkat kimunkálásához, a képi-vizuális formateremtés eleven hagyományaihoz, a szimbolikus sugallatokkal feldúsított látvány- és látomás-poézis jelentéssűrítő és hangulatömörítő intencióihoz. Atmoszferikus és szenzuális képiesség dinamizálja az energikus hangvételő önkifejező lírai futamokat – a hol felizzó, hol elégikus érzelemáramlások hullámzó menetét. Feszültség és sajátos intenzitás alakítja a sorsos számvetések erőteljes intonációját, a küzdelmes történelemben vetett hús-vér ember pillanatonként megszenvedett öntanúsító erőpróbaírási és megpróbáltatásainak költői helyzetrajzait. A plasztikus testi képzetek – a csont, a vér biológikumát megérezkítő közelképek – festői expresszivitása a feszes ritmusok és alliterációk poétikumában döntően a férfias kiállás, a hadakozó helytállás, a progresszív cselekvés etikai aktivizmusával telítődik. Az *Elnapolt különkiadás* (1973) már a pusztulásban is a nemes kitartás vitalitását és erkölcsiségét nyomatékosítja, a kisebbségi-leszorított

létezés nyomorúságaival megbirkózni szándékozó morális hevület vitathatatlan igazságérvényét. Az ellenséges körülményekkel és hatalmakkal szembezálló akarat és bátor elszánás önerősítő jelképeket és példákat talál a történelmi sorspárhuzamokban és allegóriákban, s ezzel vigaszt és reményt is sugároz a jelenkor kényszerű viaskodásaihoz. Az aktualizálható sorsszimbolikus utalások így egyszerre dokumentálják a jelen idő korvalóságának meghatározó lélekállapotait, illetve a múltbeli vonatkozásokkal pedig szuggesztíven tágitják egyetemessé az örök emberség magatartáskritériumait és elidegeníthetetlen erkölcsi-lélektani minőségvonásait. A megrétegzett asszociációk az erudíció és a lírai invenció színes és mozgalmas sokoldalúságával közvetítik a forrongó humanitás elementáris élménytartalmait – amikor „földbe szúrt lándzsák hegyeire tűzve / a vezér bíborköpenye / a jel hogy csata lesz”, amikor „Ázsia borzas melle kitakarva (...) hunok horkannak havat látva (...) hátuk megett az isten hidegével / huzatos hajlék helyett hont keresve / haraggal nyargalnak nyugat felé / képzeletükben tüzes nyár nyerít / nemsokára nyereg alatt / puhul már Európa teste”, vagy amikor a gyilkoló háborúk nyomán „kínjukban nyolcasokká csavarodtak / a délkörök” s „a vér csak addig folyik míg megalvad / ömölve ordít megalvadva hallgat”. S amikor a világtépő, idegszagató időkben mégis, a konok emberfajta (e „hiszékeny-hangya-fajta” lény) a hitbe kapaszkodik, s „mint kitörölhetetlen tetoválás” őrizi a reményt – a „puszta csúcson is házat épít” vagy virraszt a virrasztókért és a testéből a maradék meleget is kicsaló hideg templomkövön térdepelve imádkozik.

A megújított transzszilvánista éthosz ötvöződik itt a fokozott történelmi átképzések stílushatásaival. A *Levelek az időből* (1976) című kötet Bornemisza Pétertől Vörösmartyig és Homérosztól Kantig sorakoztatja azokat a történelmi nagyságokat, akik a stiláris, hangnemi, emocionális öndemonstráció fiktív szólamaival a művészi felidézés különleges alkalmait biztosítják. A beleézés a bravúros stílusimitációval gazdagodik, s „szavaink szépapáinak” üzeneteiből rendre az aggodalmas és emésztő anyanyelv- és keresztény nemzetféltség hallatszik ki: „hajlik a nyelv a százszor / süjtött sebekkel-védekező föld fele / balladákba bitangolt el a lélek / csontok villámlása után / loboghat-e / még szívárvány / testvérek?”; „tovább tovább magyar hangra / soha-nem-volt-síralmunkat / ten-síralmadat áldozat anyja / világ-világa világtalan / fiadnak halála által / szemem világa szegényül el / vérét vízként veszejtő hazámmal”. Ez a verbő sorsjelentés hangulatiság karakterizálja az 1979-es verseskötet, a *Maradék birtokom* témavilágát is – hasonlóképpen Kányádi Sándor (*Szürkület*), Farkas Árpád (*Alagutak a hóban*) vagy Király László (*Az elfelejtett hadsereg*) című ugyancsak akkori emblematikus erdélyi sorskönyveihez. Reményik, Tompa, Dsida nyomdokán a „talpalatnyivá zsugorodott” szülőföldhöz és történelmi emlékezethez való ragaszkodás itatja át e fájdalmas versek átvérző szövetét, a romboló erőszakkal szembesülő élő lelkiismeret önaffirmáló gesztusait. Az apokaliptikus keserűség kintásra buzdító tónusokkal keveredik és váltakozik, s ennek a megemelő erkölcsi távlatnak a tárgyi

jelképteremtő univerzalitásával. Konkrét-objektív képiségbe oltódik az elvont-filozofikus látomásosság, az imaginárius és a vizionárius jelentésmezők eszmei sugallatossága. A hely szelleme, az erdélyi psziché, a genius loci „útravaló” intelme a makacs maradandóságra vonatkozik, a városok, az ősi tornyok, Kolozsvár („Olyan ez a város amilyen nem lehet / ázsiai mén sörényébe kapaszkodva / felágaskodsz a gótikáig s közben / kacagva kóstolod sebzett ujjaidról / tulajdon véredet /.../ s Apáczai uram betűit éppoly buzgalommal / lehet megolvasni miként a tetveket / ha valamennyi testamentum elkallódna / a Házsongárdban mint rovásjeleket egymás mellé / kell illeszteni a sírköveket s a soron következő / áldozatok arca is ott fehérlik mint örök hó a / harc nélkül hőkölő bástyafalon” – *Koloswar*) és a patinás őrhelyek mind „a folytonosság / fénylő titkait őrző ország” időtlenné lényegült kincsei. Még ha a nagy romlás, a felmorzsolódás már nem hangos tragédiával, csak csendes megsemmisüléssel következik is el – de a mementószzerű hűséget és a roppanatlan gerincességet nem nélkülözve: „Nem feltétlenül tragédia / oldozza föl a feszültséget / e boltív minden jóslás ellenére / kitartott / nem szakadt be / csak elporladt” (*Jövendülés*). Pontosan ez az a típusú virtuális vagy potenciális transzszilván szimbolizmus egyébként, amelyet Kányádi Sándor az erdélyi magyar költészet egyik megkülönböztető jellegminőségként definiált a hatvanas évek végén. Kitartás és szétporladás ilyenfajta összefüggését Reményik Sándor például így allegorizálta egyik versében: „A parti sziklák szertemálanak. // És nem lesz ebben semmi nagy dolog. / A szikla vére: egy kevés homok / Naponta elperreg. / Csak morzsák hullanak, nem kolosszusok. // Nem loccsan égig a tenger vize / És elmarad a tragikus bukás. / Anonymus se lesz, ki feljegyezze, / Ha véget ért a felmorzsoltság” (*A parti sziklák*). És Lászlóffy Csaba ekkori lírája nemcsak elevenen tartja, hanem fel is frissíti ezt a hagyományvonulatot. Természeti, történelmi, vegetációs, antropológiai sejtetésekkel és képzettársításokkal sűríti szemléletessé az alapvető nemzeti sorsélményeket – e Csoóri Sándornak dedikált költeményében is: „fagyos föld csontokat terem / csont-ország örök türelem (...) egyensúlyoz ingatagon / az kinek fáj e nyugalom: / hol temetődött el a hon? // s teste ha nem csügg fegyveren / de feszíti nagy fegyelem / hogy mint harangnyelv odabenn / ne legyen soha idegen” (*Töredék a kiegyezés korából*).

A legenda hamuja (1984), *Ki fehérlik vigyázzállásban?* (1991), *A megtörtént jövő* (1993) – beszédes című kötetek sorakoznak ezután a poeta doctus pályáján (Határ Győző nevezte őt így), s olyan egyre elmélyültebb pszicho-fiziológiai látleteket rögzítő lírai darabok, amelyek intra- és intertextuális nyelvi összetettségükben az önreflexív beszélő én, a tettenért pillanat, a szövevényes külvilág, az empirikus-sorsos létszituáció, a történelmivé tágított egzisztenciális tapasztalat, a spirituális önvizsgálat perspektíváinak a finoman oszcilláló dimenziójátékát úgy vibráltatják, hogy az sok esetben valóban a szöveggkomplexitás remekművű megvalósításaihoz vezetheti alkotóját. A mindegyre feltoluló, kavargó emlék- és hangulatfoszlányok árnyaltan jelzik a dik-

tatúra és az emberi-etnikai elnyomatás félelmes légkörét („behúzott könnyes láthatár bezúzott / könyvek elhagyott csigaház”; „ekkor hallgatásból vagy mindentelviselni- / tudás vagy téboly születik”; „vezényszóra csattogó állkapocs- / rengeteg”; „tribün magaslik készen áll / minden az ünnepséghez / fullaszt a selyemlevegő / önmagadba csak félve nézhetsz // kit érdekel ami már régen / a hallgatásban él csak mélyen / szorongás kifosztottság szégyen – / mint halott írásbeliségben”). A házkutatások, a lehallgatások, a feljelentések, az iskolabezárások, az éhezések mindmegannyi megszenvedett életmotívuma szövődik össze hiteles kordokumentatív költőiségben ezekben a versekben, s például a csángó passió a Domokos Pál Péter emlékének ajánlott *Kétségeink hármasoltára* című oratóriumszerű poémában válik olyan egységes versremekké, amelyben a nemzethalál fenyegető réme minden romantikus és tárgyilagos reminiscenciájával a nagy autentikus – szózszerű, *Szózat*-variációs – huszadik századi magyarságköltemények szférájába emeli e megrendítő kompozíciót: „anyátlan nyelv és nyelv nélküli gyermek / cipő alatt a homok sír legfeljebb (...) mozdulatlan hazában mélyen / férgek osztozkodnak az örökségen (...) Mi vétettünk-e avagy világ hibája? Nézni, nézni szánakozón, míg egész nemzetségünk alól kirúgják itt a széket?!... Visszahozzuk elkergetett tanítóinkat, visszavesszük elvett diplomainkat. De van-e még kinek? (...) 'Idegen nyelv bebortja nyom, / Olasz papockák nyakadon, / Nem tudsz énekelni, gyónni, / Anyád nyelvén imádkozni.' (...) Most már csak az élődi sors maradt: / felfalni elevenen az anyanyelvet! (...) A gondviselő (?) *Napkelet*, vagy a tékozló *Napnyugat* fényével zaklató Ázsia és Európa között: csak el ne fűrészelje valaki egy méter nyolcvan centis fekhelyedet!”

A nagy, letaglózó negatív történelmi folyamatok állandósága a rendszerváltozásba vetett remények szertefoszlásakor mutatkozott meg igazán: a kelet-európai társadalmak súlyosan lesüllyesztett erkölcsi-tudati állapota és a magyarság nemzeti-kisebbségi veszélyeztetettsége lényegében változatlan maradt. A fordulat nem váltotta be a hirdetett ígéreteit (ahogyan *A romániai magyar irodalom jövőképe* című eligazító tanulmányában az 1990-es esztendő erdélyi irodalmából tallózó Szakolczay Lajos is rögzíti, kiemelve Lászlóffy egyik vessorát: „Mindegy / váróteremben / gyomlálatlan vagy kiirtott / kertedben / de száműzött leszel”), s a költő továbbra is hadakozhat rémisztő démonaival, a közvetlen és a megsejtett morális leépülés kiábrándító szörnyjelenségeivel. („Ezért lehetséges, hogy a fordulat előtti és az utána keletkezett versek között nincs semmiféle jellegzetes váltás: a feladat lényege nem változott” – szögezi le Vasy Géza is.) *A Fej vagy írás* (1997), *Vészkijárát* (2000), *Tudnak-e a jász lovasok nevetni?* (2002) című kötetek versei az illúzióttalan szembenézésről tanúskodnak – az „egyensúlyvesztés”, a „kozmosz veszteségérzet”, a „szörnyeteg álmok”, a „halálfejú jövő” nyomasztó gyötrelmeitől kísérvé –, s az ironikus, groteszk, fanyar-kesernyés, szenvedélyes-fantáziadús diagnózisok így adnak számot az álságok újabb korszakairól, amikor megint szétzilálódnak az alapvető sorskérdésekben és értékbizonyosságokban

való tisztánlátás lehetőségei, s csak a székszezs erősödhet: „Földön a kapzsiság. // égben tán a klasszikusok. / A kettő közti hézagot, / ha új jelentés már nem is, / a kétely még kitöltheti” (*A kilencvenes évek*). „Ezredvégi zsánerképek” tudósítanak arról, hogy „Bomlik a szép, a jó; / vagy eladó / jövődó hamvad is, / Múzsza!” Hogy a „demagóg dagály”, az „örökös hazugság” évadán osztályrészünk: „a ronggyá nyútt ország”.

És áradnak a tusakodó, „profán rapszodiák” és az elégikus „sorskantáták”, „pszichoszimfóniák” és egyéb zenei struktúrákat görgető litániák, lamentációk, apokrif imák, sajtó vádbeszédek (vagy akár „új magyar Mária-siralmak”) arról, hogy „Harmóniák helyett haramiák” vesznek körül, „Ázsia-illatú hóakadályok”, s mindenütt a csencselés vagy a gyűlölködés „drakulás” balkanizmusa dorbézol, a szellem oltalma meg távolodik az áldemokratikus hatalmi játszmás tivornyában. „Törmelék, torzó; torzsa, morzsa csak; / eljutni még – hová?! – úgysis becsap / tér és idő” (*Herceg, ha nemcsak tél jön*); „Kint a kicsiszolt cinikus világban / mint csellengő eb, fut a zord jövőkép, / dörgölődik üzletelőkhöz... S úrré / tágul a seb bent” (*A Nagy Buli szapphói strófában*); „Hosszú hazugságok éjszakája után / megszegett kenyér; megszegett / ígért. Ez is, az is száraz” (*Zsoltár a provincián*); „Mi kong megint a szembekötödsdi és / a fülberágott-jelszavas úr után? (...) újra az áldő (...) *Handabanda* / lett a világ neve már örökre?! (...) Volt, ki velőt falt, vért lefetyelt – de most / import-papírral törli meg ajakát; / s pártot véd bár s hatalmi szóra / új papagájfiakat tanítgat” (*A tálentom ára*). Kényszer-rendszer ez mindenkor („kényszermunka kényszerhelyzet”), önkéntes vagy kényszer-árulók ideje (*Kényszerkorok balladája*). A szellem transzcendens irányjelzői is olykor hiába üzennek már a távolból – az „elirigyelt” hazában a „keresztfán magunkmegváltásra / maradtunk” (*A Bethlen Gábor földmozgás kiterjedésére*). Nem enyhít „se Krisztus-kereszt, se Pilátus” (*Fátumos dal*), noha felhorgad a vágy: „hallani: menny szava bong” (*Csend és harangszó*). Lászlóffy Csaba szakrális költeményeinek egyfajta összegzését nyújtja *A Biblia üzenete* (2003) című könyve, amely a *Verses Ótestamentum* és *Jób* című lírai elbeszéléseivel ószövetségi történetek epikus újraköltésére vállalkozik – Noé és az özönvíz históriájától az emberi gögből épített Babel tornyának félbemaradásán, Sodoma pusztulásán, Lót feleségének sóbálvánnyá meredésén keresztül Ábrahám próbatételéig, Jákob lajtorjájáig, az álomfejtő József kútba hajításáig, majd Izrael fiainak Egyiptomba telepedéséig. És tovább, Mózes prófétai-szabadító cselekedeteiig, a kivonulás, a pusztai vándorlás részletein át a bálványdöntés és a törvényhozás küldetéses végrehajtásáig (bár mardosó kétségekkel, hogy mi lesz, „hogya ki a gonosz / s a jót egyaránt bennünk elültette, / nem segít megtalálni az igaz utat?”). A főként Babits *Jónás* könyvére emlékeztető lendületes előadásmód, az archaikus veretességet az expresszív hangulatfestéssel élénkítő ábrázolás a Jób nyomorúságát és háborgásait feltáró drámai poémában bontakozik ki igazán – s rétegződik további teológiai-filozófiai árnyalatokkal. A végső talány a teremtő és törvényalkotó abszolútum felfoghatatlansága, az isteni akarat és ítélet minden emberi értelmet és bölcsességet felülha-

ladó kiismerhetetlensége. S a fő morális probléma pedig az istenfélő és istenszerető hit érdekfüggő feltételessége vagy érdek nélküli függetlensége, feltétlensége: Isten kérdőre vonása helyett a belátás, hogy vele szemben (kierkegaard-i értelemben) soha nem lehet igazunk. Northrop Frye szerint „a Jób könyvét a bibliai elbeszélés egyfajta összegzéseként is felfoghatjuk” – s így valóban alkalom e költői mű számára is, hogy a legzaklatóbb egzisztenciális és hitkérdéseket exponálja, odáig, hogy „nem felfogni, fogadni a csodát / – gondolta Jób –, ez a legnehezebb”. – Lászlóffy Csaba azonban nemcsak a mitikus vallás- és gondolkodástörténet alaptémáit foglalja poétikus „jele- nésekbe”, hanem a világlíra és a magyar költésztörténet számtalan jeles alakjának művészi örökségét is. Legutóbbi kötete (*A maszk mögötti ájulat*, 2006) is bizonyosá- ra: ez a számtalan formavariációt megmozgató (alakváltó, szerepjátszó, „próteuszi”) poétikai karakterváltozatosság monológ és dialógus kifeszített kettősségében terem- ti újjá a költészet alapértékeit: a művelődéstörténet nem másodlagos élmény tehát, hanem elementáris létkérdés – „átélt élethelyzetek összessége”, amelyből az emberi kultúra egészére nyílik kilátás (Szepes Erika értékelése szerint is). Játék a maszkokkal – s mögötte a súlyos egzisztenciális alapérzés: döbbenet, „ájulat”, komor létigazság. Érzékletesen értelmező létösszegzés, a kultúra egyetemével kötött szövetség, a közös létviadal nyelvi-szellemi átörökítése és sajátta hasonítása: mindez igazán jeles teljesít- ményvé avatja ezt a versgyűjteményt.

*

Egyéni prózaszövegalakító, narrációs formatechnikájának kikristályosítása is akkor zajlott Lászlóffy Csaba pályáján, amikor a hetvenes években rátalált a történelmi nyel- vi rétegek bő epikai asszimilációjának új lehetőségeire. A kaleidoszkóp- vagy mon- tázsszerűen, mozaikosan sokarcú sorsmegjelenítés és az átképzéletes tudattükrözés első lebilincselő példáit nagyszerű elbeszéléskötete, az *Apokrif* (1979) szolgáltatta. Az evokatív múltidézés döntően az országromlás historikus-pszichikai gyökereit tapintja ki, s a sýnylődesen erkölcsileg felülkerekedő személyiségek létharcának pél- dázatos mozgatórugóit. Fiktív vagy valós levelek, naplók, beszámolók, krónikák és memoárok dokumentáris szövegszöttese eleveníti meg Váradi Péter és Mátyás király konfliktusát, a Szapolyai János halála előtti közállapotokat, vagy a német és a török uralmi harapófogóba szorult Kolozsvár és Gyulafehérvár pusztulását (Szamosközy István történetíró fiktív emlékirata, Memorialéja szerint). A leírások nem egyszerű parabolikus célzatuk okán dúsulnak fel bőséges kortörténeti anyaggal, hanem mert az autentikus atmoszférateremtés tapinthatóbb életközelségbe hozhatja mindazt, ami- nek persze aktualizálható jelentésvonlatkozásai sem iktathatók ki. Így differenciálódik az analitikus jelen- és a múltértelmezés egyidejű epikai folyamata, a realista, hitelesen deheroizáló, ám mindenkor lélek- és helyzettudat-erősítő történetmondás etikai és esztétikai mélységperspektívája. Amely „az el-elfelejtett történelmi múlt tudatosítása érdekében” (Kántor Lajos) „mindig az ellenállás moráljára utal”, „arra a meggyőződés-

re, ahogy a történelem szörnyűséges földrengései közepette is cselekedni kell, és hogy éppen a megpróbáltatások között kell világítaniok a hűség és a bátorság közösségi erényeinek” (Pomogáts Béla). Megmintázva „az írói felelősségtudatot, mely köteles összevetni a megtörténtet azzal, aminek történnie kellene vagy kellett volna; a történelem mérlegére vetni hitét, eszményeit” (Láng Gusztáv).

Ez a típusú jelentésszorosító narratív eljárás mód képezi azután az író nyolcvanas években megszaporodó rövidprózai műveinek, novelláinak vagy hosszú elbeszéléseinek, (kis)regényeinek is a markáns jellegminőségeit. A filmszerűen vágott, egymásra vetített mozgóképeket montírozó leírás mód a szituáció okozta nyugtalanságok, izgalmak, személyiségmegtörő konvulziók eluralkodására vall, arra, hogy a helyzetek rabságában vívódó, vergődő régi és mai kisemberek vagy nagy egyéniségek miképpen gyűrnek le sorsuk kínjait, vagy éppen hogyan roppannak bele a rájuk mért idegörlő szenvedésekbe, rettenetekbe, sorscsapásokba. Az *Örökkévalóság libériában* (1981), *Az esedékes napló* (1987), *A szökés* (1990) című prózakötetek a régmúlt jelenségek feltérképezésében éppúgy, mint a jelenkori közérzet megragadásában a pszichoanalitikus jellegű önvizsgálat módszereit életes szenzibilitással elegyítik a társadalmi, szociológiai, politikatörténeti környezetfestés tarka motívumelemeivel. Egyszerre adják az adott kor vagy lelki fenomén belső és külső természetrajzát. Történelmi vízióvá és mikroszkopikus viselkedésbrákká egyszerre mélyülnek-tágulnak ezek az eseménydús cselekményszöveggel, gyakran kalandos fordulatossággal kikerekített történetmozzanatok. Az *Udvarház Sztregován* (1985) című jellegadó kisregény is ilyenképpen tárja elénk egy kitüntetett alakját a magyar kultúrtörténeti múltnak – s vele a kiszolgáltatottság egy paradigmatis időszejét. Madách Imre önfaggató, töprengő alkata, rendkívüli finomságú intellektuális fogékonysága és alkotó fantáziája kitűnő alapja lesz a személyes lélekállapotok és lélekmozgások rezdüléseire koncentrááló ábrázolásnak: a cizellált jellemfestés korhű és elvonatkoztató-jelképiesítő tendenciáinak. A szorongató lázalmok, az idegtépő rémlátomások önmagukban híven jelzik az elbukott forradalom és a leverett szabadságharc utáni évtizedek fojtogató légkörét – az általános nemzeti letörtséggel, apátiával és letargiával teli érzések elhatalmasodását. Rettegő félelem, aggódó reménykedés, megfáradás, betegség kavargó ebben a lelki milióban, melankólia és rezignáció, magány- és megalázottságérzet, de ellenpontként mindig feltolulnak az aktív ellenállásra, a cselekvésre, a művészi alkotómunkára, a barátságra és szerelemre biztató ösztönzések is. Ilyen vegyes érzelmekkel viszonyul a főhős például a nyakára küldött császári besúgóhoz, a „Civil”-nek nevezett figurához. A zsarnoksággal szembeni megvesztegethetetlen elvi magatartás, a nyilvánvaló ellen-szenv megejtő emberi árnyalatossággal keveredik az ideológia nélküli hétköznapi furcsaságaira is érzékeny megértés, sőt szinte megbocsátó rokonszenv gesztusmódzataival. S ez a pszichológiai introspekcióval dúsított történelmi realizmus korabeli szövegművek intarziás elbeszéléstechnikai sokszálúságával telítődik: Madách, Arany

s a többiek valódi megszólalásai a fikció képzettségéhez igazodnak, s az egyes betétek nyelvi konstrukciói szervesen épülnek össze a transzhistorikus arcképteremtés újszerű vonásaival. A szempontbővítő stílári összeillesztések mestereként Lászlóffy Csaba itt és további prózaműveiben valóban olyan empatikus, erőteljes szövegfórmákat létesít, amelyekről Demény Péter joggal állapíthatja meg: „a témaválasztás és a stílus ilyen csodálatos egyensúlyával igazán ritkán találkozhatunk”. A *megszépiíthetetlen messzeség* (1994), *De ki a nyertes?* (1995), „*Szigorúan bizalmas*” (1997), *A vesztes* (2000), *A kitölthetetlen hiátus* (2001), *Hiányzol-e magadnak?* (2007): az ezekben a kötetekben foglalt kisregények úgy pásztázzák végig a magyar történelem sorsfordulóit és tipikus korszakait a felvilágosodástól, a nemzeti önállósodás kísérleteitől a trianoni és a háborús kálváriáig, az örökös veszteség, száműzöttség, emigrációs kényszer, csapdába és fogságba esés kataklizmáin át a legújabb időkig, a totalitárius diktatúra farsangolásáig, hogy a felrajzolt tablók és portrék az egész magyarság passiókkal teli sors-történetének a mozgalmas freskóját és hiánytalan panorámáját (s benne a tragikum lényegét is) képesek a maguk háborzongató önelveboncolós, vallomós, életképi érzékiségével szemléletessé tenni. „Évekig tartó(s) emlékeid: akasztófa és sírkereszt”; „Minden, ami bizonytalan: a messzeségbe vesztett haza! Értelmetlenség zűrzavara”; A hiátus kriptaszaga. A jóvátéhetetlen – mint letört és örökre elkallódott betűk az anyanyelv írógépéről” – halljuk az efféle rádöbbenések igaz summázatait. (Lászlóffy Csaba Varga Domokossal együtt egyébként több kötetben feldolgozta és kiadta *A magyarság rövid története* című nagyszabású esszé tanulmányát is, hiteles, informatív önismereti támpontot nyújtva minden felnövekvő és eszmélkedő generációnak. – Nem is beszélve még kötetnyi kimondottan irodalomtörténeti írásáról, portré tanulmányáról.) De a konfesszionális és tanulságlevonó elme cikázó száguldozásai és reflexív időutazásai nem szorítkoznak pusztán a honi dimenziókra: hanem az európai és a világtörténet antik és legendás, középkori és modern évszázadaira is sugarasan kiterjednek. *A Hosszú galopp Liliputban* (1999) című könyv esszéizáló novellái mintha valamilyen szubjektív képes enciklopédiáját igyekeznének összeállítani az emberiségkultúra, az ambivalens civilizáció végtelenül bonyolult jelenség-halmazának. S ez az egzisztenciális és úgyszólván fenomenológiai irányultság nyomatékosítja az egyes létpillanatok időtlen jelentőségét, kultúranropológiai mélységtávtát. Hogy miképpen működik az erőszak és vele szemben a humanitás, a háborúskodás és vele ellentétben a spirituális megigazulás, az önző brutalitás és a szellemi hadviselés örök párharca.

Vendégszövegekkel ágaztatott nézőpontok, stílusjátékos átképzések, reminiscenciák, áthallások, korjellemző rájátszások illeszkednek ezekben a tépelődő vivisekciókat demonstráló gondolat- és elbeszélésfutamokban. Ókori és újabb kori „fondorlatok” tűnnek föl az intimitás és a tömegeseményesség végletei között, a torz intrikák és praktikák, illetve a jobbító és megváltó indulatok rengetegében, hadvezérek és írók, hősök és áldozatok, uralkodók és művész-óriások egymáshoz gyakran

talányosan viszonyuló köreibben. Claudianus, Berenike, Árpádházi Margit, Hunyadi János, Villon, Erasmus, Paracelsus, Cortés, Medici Katalin, Bocatius, Swift, Casanova, Marie Antoinette, Goncsarov, Turgenyev, Alekszej Tolsztoj, Wagner, Chagall, Babel, Ambrus Zoltán, az öreg Görgey, Balázs Ferenc (a névsor csak ízelítő!) – felsorolhatatlan vonulatokban valósulnak elénk: zsarnokok és hódítók, szentek és szenvedők a forrongó történések kavalkádszerű özönében és pittoreszk forgatagában. S a habitus és a mentalitás mocsanásnyi leképezései rendre egy egész korszellem metszetévé minősülnek, kiváltképpen a nyugtalan belső monológok és meditációk aritmiás közegének horizontjában. A csapongó emlék- és hangulatfoszlányok a múlt századvég akár öngyilkosságokat is kiváltó spleenjétől az avantgárdista világmegváltás hevületéig a legkülönbélebb érzelmi és eszmei kontextusokba ágyazódhatnak. És ez a célelvű, teleologikus racionalitást felfüggesztő vagy felülmúló sugallatképzés a heterogén cselekvésáradat oksági viszonylagosságának a holisztikus látomásszerűségéig is eljut: „Kár lenne titokzatos összefüggéseket, gaz célokat meg fennkölt cselekedeteket keresni ott is, ahol a világ egyszerűen a maga naiv, ostoba útján forog, nem előre, hanem zavaros szenvedélyek, félelmek, előítéletek, szokások, tudatlanság, fanatizmus, lelkesedés szövevényének hálójában, amit a benne vergődők – nevezzük isteni vagy ördögi sugallatnak – emberi cselekedetek gyanánt s utóbb történelemként tartanak számon.”

Az elnyomorodás küzdelmi stációi azonban nem relativizálódnak. Michelangelo betegen is fest, az öregkori Szabó Dezső vagy a félrelökött Hamvas Béla önfeladás nélkül birkózik a rájuk mért csapásszerű körülményekkel. A minőség tudat mintegy ontológiai kritikai kontrasztját jelentik őt mindennemű apokaliptikus embertelenséggel szemben – amikor a népirtás, öldöklés, vérfürdő, lágerállítás („harc, ünneplés, gőg, talpnyalás, gyanakvás, acsarkodás”) milliónyi rákfenéje máig sem szűnik, s „hullák hideg verítékét”, „bűzlő szennyet és vért; fuldoklók hányadékát” produkálja a nyers expresszivitással ecsetelt iszonyat. Amelynek tudatmozgásos tükörképeit rendszerint a pastiche-szerű mozaikosság rétegezi: Ben Jonsonnak minduntalan az irigyelt Shakespeare-től jutnak eszébe sorok, Péterfy Jenő Kemény Zsigmondnak a fátumos kedélyállapotról szóló fejtegetéseire gondol, Hamvas Remenyik Zsigmond dél-amerikai kalandjairól fantáziál, Strindbergnek álmában Nietzsche szelleme súgja meg, hogy „a legfőbb rossz hozzátartozik a legfőbb jóhoz”. S az ilyesfajta jelentéstömörítésekből kristályosodnak ki a nagy (olykor önironikus) életigazságok szentenciái és szofizmái is – például az aforisztikus juvenalisi tézis: „Mind féltjük az életünket, s az élet kedvéért elveszítjük azt, amiért élni érdemes!”

S ha versekben, drámákban, cikkekben, publicisztikákban az egyetemes sorsproblémákkal összefüggő bőséggel örökítette meg az erdélyi kisebbségi sorsképletet az író, akkor prózában is alapvető műveket szentel a legújabb fejlemények művészi feldolgozásának. A telitalálatos című *A félelem halmazállapota* (2005) eseménySORA a nyolcvanas évek Romániájának fullasztó közegében játszódik – a titkosrendőri megfigyelé-

sek és besúgások, az utcai szekus üldöztetések, a kínvallatások, a telefonlehallgatások, házi őrizetek, anyanyelvhasználati tilalmak mindennapos élményvilágában. A gyilkos kondukátort („a Nemzet Hős Fiát”) dicsőítő jelszavakkal éltetik a hagymázás tömeg-ünnepélyeken – miközben állandó az élelmiszerjegyes éhezés és az üres boltok előtti sorbanállás, az áramszünetes és sötétségbe borított falvak, városok nyomora, a fűtés nélküli lakásokban való didergés és rettegés. A festő-grafikus főhős, aki egy kisvárosi napilap munkatársa, szakadatlanul birkózik a tilalmak és fenyegetések, a cenzúra és a megalkuváskényszer hatalmával – miközben a koszos káosz, az elrémisztő szürke szemét üli meg az utcákat és a lelkeket. („Mint egy elpiszkolódott, réges-régi képen: a meredekbe épült lakótelep. A háttér pedig a névtelen lakók színtelen arcából öszszegyűrt massa. A maszatos ablakok, az omladozó erkély, a lekopott utcanevek, a gépkocsiként tisztelt lerobbant tragacs, a járdát kikezdő pocsolyák és a mindeneket uraló szemét.”) A pusztító fizikai és a pszichikai terror mindent átítató romlottsága ez – már-már a természetessé terjesztett sivárság és kopár kiúttalanság részévé züllesztve az örökös szorongás érzelmformáit is. A poshadó-nyálkássá mocskoló félelem tölt be minden teret és időt – minden idegsejtet és gondolatot. „A mindennapi élet fortyogó katlanját légmentesen lezáró, a hősök legapróbb cselekedeteit is befedő, nehezen magyarázható, tehát kilátástalan, az egész társadalmat elborító félelem” (Tar Károly). Rejtélyes halálesetekkel, bűnügyi motívumokkal markírozott vérbeli közérzetregény ez – a „kallódás”, az identitás-, a szerep- és az autentikus létforma-keresés tömény személyiség- és társadalomlélektanát is érzékeltető modern művészregény sajátos vonásaival. (Merthogy itt is alapmotívum a helyét kereső művész világviszonyának diszharmóniája – e regénytípus magyar változatának monográfusa, Harkai Vass Éva definíciója értelmében.) Az értelmiségi főhős a kényszerek folyondárjai közül egy különös társra találás során igyekszik szabadulni – de a már szüleiben meghurcolt, majd nagybeteg férjét elvesztő asszony hirtelen módon, titokzatos, kideríthetetlen (vagy csak a rendőrség által a férfi elől eltitkolt) körülmények között meghal, s így a kibontakozó rövid szerelmük is drasztikusan kettétörik. A befejezés – amelyben a férfi magához veszi az özvegyasszony két árván maradt fogadott gyermekét – ugyancsak egy érzelmi-erkölcsi kitörést megkísérlő cselekedet: az eszmei értékkövetés és a ragaszkodó életbizalom jelképesen szép példázata. „Álmában, olykor félálomban, ismeretlen földi tájakra zarándokolva, a néhai nagy szenvedések, tragédiák szörnyen megkínózták (előfordult, hogy ősi síremlékek közt vagy prostituáltak manzárdszobáiban elkövetett, soha ki nem nyomozott gyilkosságok tanúja volt); s mikor magához tért, a pizsamája csuromvizes volt rajta” – ilyenképpen vibráltat („éberség és kábulat” határvidékéről tudósítva) az író emlék, rémálom, lidérces képzelődés vegyületeiből összetorló elbeszélőtónusokat; „álomképek és emlékképek keverednek, a sejtelen és bizonyosság lüktet a sorokban” (Pongrácz P. Mária). Amelyek narrációs és „vágástechnikája a filmművészetből ismert párhuzamos és ellenpontoszó montázstechnika”;

„tükörképeken túli megörökítése a megélt időnek” (Józsa István). – Naturalisztikusan és szürrealisztikusan (mondhatni horrorisztikusan) izgalmas megragadása e mű tehát annak, hogy „hogyan dolgozott a szekuritáté”; egyszerre „szerelmi regény és ugyanakkor – sajnos(?) – ’krimi’ is”; amely „a román pártapparátus ’dolce vita’-járól” szól, a nyolcvanas évek végi Kolozsvárt felidézve, „amikor egy újságíró halála ürügyén fel akarnak göngyölíteni egy nem létező magyar ellenállást”, miközben ha „egyénileg volt is bennünk ilyesmi, de nem létezett szervezett ellenállás” – amint az író egyik vallomásában nyilatkozza. A regényhez egy későbbi vers (*Széljegyzet A félelem hal-mazállapotához*) is társul, a hiábavalóság és a megcsalás mai közérzetéről tudósítva: „Hány nemzedéken múlhat még vajon, míg / a szabadulás várt esélye –: egy / újabb hazugságciklus földereg?”; illetve egy folytatásnak tekinthető kisregény (*Az áldozat*, 2005), amelyben azt kérdezik: „A diktatúrának, mint mondják, lejárt. De ki képviseli a nép érdekeit?” Mert (ahogy egy másik tünődésben – *Rekviem harminc év után /2007/* – elhangzik): „A mindent megtisztító és megváltó forradalomból a mindenható bunkófejek, papírellekek birodalma lett. Direktívákat szétharsogó difuzorok mocska, mint árvízkor az árkokban lezúduló zavaros, barna lé után visszamaradt üledék. Újra átélni mindent. A szürkeség egyeduralmát; a színes közönyt.”

Lászlóffy Csaba novellisztikájának legutóbbi eredményeire (*Valami más*, 2003; *Best-seller avagy a bestia nem alszik*, 2007) is vonatkoztatva találóan foglalja össze Korpa Tamás, hogy mennyiféle poétikai regiszteren játszik az író: ez a téma- és szövegvilág eszerint többek között „napló, emlékirat, kalendárium, annales, geszta, krónika mint empirikus fikció”, „novellafüzér, kisregény, elbeszélés, mágikus realista kispróza, parafrázis, ballada, szabadvers, tudati monológ, fikcionált dialógusok, óda, hexameter, vignetta, feljegyzés, képzelgés, montázs, annotáció, anamnézis, breviárium mátrixa, egymást kiegészítő, komplementer együtteseként” is értékelhető. „Végeredményben nézőpontok, hangvételek, kulturális kódok, utalások, allúziók szabad kombinációját (amihez hozzájárul a sors kiszámíthatatlan kombinatorikája) alkalmazó, epika-dráma-líra hármasságát felváltó szövegszervező stratégia” ez csakugyan.

*

Lászlóffy Csaba drámái nemkülönbön tanúskodnak e nagyszabású történelemidéző törekvés számtalan aspektusáról. Ágh István szerint ennek az írói programnak a lényege „az emberi létezésnek a kultúra történelmében való végiggondolása”, ami (Bella István szavaival) „egy középkori képíró szerzetesre emlékeztet, egy olyan polihistorra, aki valamilyen elképesztő szorgalommal vagy élő, eleven, mindent rögzítő memóriával éli, őrzi meg a világot, és írja le önnön külön világát, önmagát”. Olyan „transzhistorikus” inkarnációsorozatot (Bréda Ferenc) reprezentálva, a műformák „egyedi szintézisében” (Nagy Pál), a „felidézés szertartását” celebrálva (Szilágyi Júlia), hogy abba úgyszólván a történelmi mindenség egész káprázata belefér. Említett első drámás könyvei után a *Te fájdalmas okosság* (1982), *A hiányzó szentlélek* (1998), A

cáranyuska álma (2005) mellett 2005-ben megjelent az *Összegyűjtött drámák* – harminckét darabot tartalmazó, csaknem négy évtized dramatikus munkásságát átfogó – két monumentális kötete is, az első *Az eretnek*, a második *Jelenetek egy aggastyán estvéli óráiból* főcímmel (a budapesti Mundus Magyar Egyetemi Kiadónál, amely az író életműsorozatát *A csontnyakú furulya* című gyermekköltészeti, „verses legendárium” közzétételével 2002-ben kezdte meg).

E nagy ívű drámaírói pályán az első, a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján született művekben elsősorban az experimentális jelleg dominál: olyan dramaturgiai megoldások jutnak főszerephez, amelyek az akkori kortárs világdrama modellalkotó szemléleti és szcenikai újdonságaihoz kapcsolódnak. Az abszurd drámabeszéd, szituációteremtés és létfelfogás fő sajátosságait asszimilálják ezek a darabok, amelyek a nyugat-európai – Dürrenmatt, Frisch, Beckett, Ionesco, Pinter, Albee, Stoppard és mások képviselte – egzisztencialista-abszurd színház, illetve az irrealitást a társadalomtörténeti tapasztalatokkal, a keservesen megszenvedett konkrét élményanyaggal, jelentésvonatkozásokkal különlegesen vegyítő kelet- vagy közép-európai (elsősorban Mrożek, Różewicz, Havel fémjelzte) abszurd (vagy groteszk-abszurdoid) irányzat módszereit termékenyen alkalmazzák. Az egyik legkitűnőbb példa erre (hagyományosabb szerelmi történeteket vagy a képmutatással elfojtott ösztöni vágyak feltörését megjelenítő színdarabok /*Gólya, gólya, gilice; Az álom*/ után): *Az eretnek*. A totalitárius hatalom, az őrzőgő erőszak parabolája az a rendőrségi vattaszoba, amely az eszeveszett terror képlet-szerű természetrajzához és lényegéhez paradigmaticusan hozzátartozik, s amelyben a végletekig fokozott önkény önmaga groteszk (nevetségesen ijesztő) paródiájává és felemésztőjévé is fordul. A társadalom totális ellenőrzésére, az alattvalók szüntelen kínzására berendezkedett, az „eretnekektől” eszelősen rettegő abszolút zsarnokság az állandó kínvallatás, verés, megfélemlítés során nemcsak a mértéket veszti el, hanem az erőszakoskodás értelmét is: már mindenki a hatalom gerinctelenül készséges, csúszómászó, elszemélytelenedett kiszolgálójává vált, nincs már ki után nyomozni, nincs kit puhítani, besúgni, lehallgatni és lefűlelni (minden „dögvésszé”, „csőrécsigavésszé” posványosodott). Megszűnt az ellenállás minimuma is, s a tökéletes engedelmesség, sőt túlzó szervilizmus közegében a neurotikus basáskodók saját perverzitásukba fulladnak: tevékenységük feleslegesnek bizonyul, s így a „munkátlanságba” beleőrülnek. A leigázottak vegetatív, biológiai véglényekként túlélnek, a parancsuralmi diktatúra viszont, kéjes terrorja tárgyaltanná teljesebben, szétzüllik.

„*Az eretnek* hibátlan logikával felépített mű, így dramaturgiai konstrukciója hatásos, Lászlóffy legjobb drámái alkotásának érezzük, valóban eredeti drámának, amelyben utánérzések helyett az alkotói öntörvényűség érvényesül” (Kötő József). A lényegükre tisztított életmozzanatok önálló, szuverén formaszervezetbe foglalása tételes-metaforikusan, életes modellszerűségükben idézi fel a romániai kommunista diktatúra s annak részeként a rendőrállami Ceaușescu-terror mindennapjait; de a konkrét való-

ság egyúttal az ember degenerációjának, degradálódásának egyetemes diagnózisává sűrűsödik. Ily módon mindez összevethető például Mrożek „zsandárügyi drámá”-jával, a *Rendőrséggel* is. A délvidéki Varga Zoltán mellett e kiemelkedő Lászlóffy-darab másik alapos elemzője, az amerikai irodalomtörténész Donald E. Morse is elvégzi ezt az összehasonlítást, s a marylandi *Theatre Journal* (1991/43.) folyóiratban közölt tanulmányában megállapítja, hogy mindketten olyan virtuális világot vizionálnak, amelyben minden politikai ellenszegülés megszűnik, s nincsenek már élvezkedve, kárörvendve vallatni, kínozni, követni, bebörtönzéssel megalázni érdemes áldozatok („This world echoes the one Polish playwright Sławomir Mrożek depicted in *The Police* (1967). Mrożek, too, envisions a time when there will be no political opposition for the police to question or torture, no prisoners to humiliate, no victims to gloat over”). Az *eretneket* egyébként Bertha Csilla és Donald E. Morse lefordította angolra (*The Heretic* címmel 1993-ban Londonban meg is jelent), s a kilencvenes évek elején az Egyesült Államokban, Floridában sikerrel elő is adták. Mert a szarkasztikus mondanivaló felhívta a figyelmet az olyan állapotokra, amikor az őshonos népesség önazonosságának minden elemét – kultúráját, nyelvét, hagyományait, szokásait, intézményeit, iskoláit, templomait, múzeumait, színházait, temetőit, falvait, városait –, magát a teljes kisebbségi magyar etnikai-nemzeti közösséget (értelmiségi és minden egyéb társadalmi rétegeivel együtt) el akarják törölni a föld színéről. („Under Ceaușescu, the state attempted to eradicate the culture, language, and customs of the Hungarians by destroying their homes, villages and towns, by emptying their museums, by closing their theaters, by eliminating their schools and universities, by persecuting their clergy, teachers and writers, and by enacting a host of dehumanizing laws regulating private as well as public life” – ahogyan Donald E. Morse fogalmazza.) – A darab szerepel azután az ugyancsak Bertha Csilla és Donald E. Morse által válogatott és fordított erdélyi magyar drámákat tartalmazó kötetben, amely *Silenced Voices – Hungarian Plays from Transylvania* („Elhallgattatott hangok – Magyar drámák Erdélyből”) címmel az írországi, dublini Carysfort Pressnél látott napvilágot 2008-ban – s olyan, a diktatúra alatt betiltott vagy Romániában játszani sem engedett műveket sorakoztat fel még, mint Sütő András *Advent a Hargitán*, Székely János *Caligula helytartója*, Páskándi Géza *A bosszúálló kapus avagy kérjük a lábat letörölni* és Szócs Géza *Karácsonyi játék* című immár klasszikus remekei. A művészi igazságbeszéd közössége mellett ezek a színművek ugyanakkor rendkívüli formai változatosságot képviselnek – a történelmi vagy áltörténelmi színjátéktól a bölceleti paraboláig, a népmesei fantáziától az abszurd ellen-utópiáig és szatíráig („These playwrights employ a variety of dramatic forms including the pseudo-history play, historical or philosophical parable, folktale-like fantasy, absurdist dystopia, and savage satire”) – ahogyan a fordító-szerkesztők eligazító-bevezető tanulmányukban megállapítják, felhívva egyszersmind a külföldi érdeklődők figyelmét e különleges értékvilágra.

Politikum és esztétikum szintézisét valósítja meg a *Bolondok játéka*i című jelenet-sor is, amelyben a cezaromán, debilis uralkodó egyfolytában tömjénezeti magát az aberráltnan lelkesedő tömeggel, miközben retteg a merénylettől, s a komikus-bizarr helyzetekben az utasítások teljesítését túllihető (s így olykor fordítva elsütő) erőszak-szervezettől a közemberekig mindenki az irracionális hatalommánia felemésztett prédájává, nyomorékjává válik. Az abszurditás áthallásai révén mindegyre a merő mindennapi realitásra ismerhetünk, hiszen maga az empirikus realitás a tömény abszurdum. Így a groteszk, fekete, „akasztófahumorral” a lényegyet kivesező (de a szó-játékos, helyzetkomikus ötletekkel, fitorokkal, grimaszokkal tarkított) ábrázolás nem egyszerűen naturalizmus, de nem is pusztán elvont, tézisszerű, áttételes-átszűrt valótlan-ság, hanem egyszerre maga a valóság tragikomikus karikatúrája, vitriolos le-leplezése. A valóság és a képtelenség együttes képzettársításában a hatalomműködés egész rendszere kivétel: a közvéleményt fizetett, szimuláló bolondokkal irányító totalitárius hatalom beteg mechanizmusa. És terrorlegényeket idomító-uszító gátlás-talansága, hogy azok randalírozva verjék szét a művészet templomát, a színházat, s fojtsák el ott is az igazmondás csíráit. („Márpedig felelős szellemek csak a szabadság igazi légkörében formálódhatnak” – mondja ki az egyik szereplő.) A „színház a színházban” dramaturgiai fogását alkalmazó *Hétpróbák* ezt a folytonos rettegést gerjesztő „hétköznapi fasizmust” teszi a montázstechnikával is láthatóvá. „Az elsődleges színpadi cselekvéssel és párbeszéddel ki nem fejezhető szorongást különféle dramaturgiai fogásokkal (emlék- és álomképek vagy látomások, montázstechnika) próbáltam megeleveníteni” – írja ajánlásában a szerző. S egy másik darabban (*Alkonyat előtt*) pedig már a felőrölt egyén s a suicid civilizáció végállapota tárul elénk. Az emberi egzisztencia döntő momentumai ebben is egyetlen metaforikus képbe sűrűsödnek, így ez a darab is „Beckett metaforáira emlékeztet a végállomásra jutó civilizációról” (Kötő József). – A perverz hatalom ijesztő karikatúráit egyébként egyszerre népi-folklorisztikus vétetésű és allegorikus-abszurd színezetű (Tamási Áron *Tündöklő Jeromos*, *Ördögölő Józsiás*, Sütő András *Pompás Gedeon*), sőt posztmodern eklektikájú (Szöcs Géza *A kisberek böszörmények*) művek is megrajzolták (Székely János vagy Kocsis István tradicionálisabb tragédiái mellett) – s Lászlóffy Csaba munkái ezek összefüggésében is értelmezhető.

A hetvenes évek további darabjaiban, majd a későbbi évtizedek drámáiban a gondolati konstrukció azután mind epikusabb, életesebb esemény- vagy cselekményanyag közegében érvényesül. A drámai feszültség lényege a szellem és az önkényuralom párviadalában az örökös félelem pszichoontológiai és pszichofiziológiai állapota. Egyre árnyaltabban bomlik ki a pusztulásig vezető rettegés folyamata – ahogy a zsarnokság a bukástól, a megtiport ember a további fokozott szenvedésektől fél. A magát erkölcsileg vagy fizikailag védeni igyekvő kiszolgáltatott egyszerű vagy szellemi nagy ember – s a népet az önnön haszonélvezete érdekében erőszakosan irányító hatalom: kölcsö-

nösen fél egymástól. S okkal: mert a hatalom minél erőszakosabb, annál labilisabb, a lázadás réme folyvást fenyeget, hiszen a hatalmi pozíció nem kis részben az alattvalók tűrőképességén alapszik. És a szabad önrendelkezésétől megfosztott ember is indokoltan riadozik a helyzetfenntartásukba és önmentésükbe beleőrülő hatalmasoktól. Mindkét felet a párhuzamosan roncsoló pszichózis paroxizmusa tartja tulajdonképpen elviselhetetlen rabságban. – A szabadságharc leverése után, az önkényuralom tobzódása idején bujdosó Vörösmarty és Bajza szakadatlan rémületükben önmagukat és egymást gyötrik – tépelődéseik fájdalmas önmarcangolással, vitatkozó, egyszersmind önmegszólító és önszembesítő monológokkal telítődnek, a reménytelen szabadságharc és a katasztrofális vereség emlékezetének fényében, s a kollektív és az egyéni pusztulás árnyékában (*Nappali virrasztás*). I. Ferenc császár viszont a magyarsággal szembeni vak gyűlöletében, szüntelen gyanakvásában jut el a krónikus-neurotikus önfelbomlás bizarr végpontjáiig. Annyira retteg a hatalomvesztéstől, a merénylettől, a „felforgató összeesküvéstől”, hogy macskája megdöglésében is szándékos mérgezést szimatol, vélt ellenfeleitől azok holtában is rémüldözik, s így exhumáltatja a „varázsló”, „garabonciás” Kempelen Farkast, hogy minden porcikájának számbavételétől kissé megnyugodjon. Őrjöngő önhajszája végül is az agóniába, a halálba kergeti (*Rab s burg*). A *Száműzve Versailles-ba* pedig közvetlenül szembesíti a kétféle – a szellemi-erkölcsi és a hatalmi – mentalitást. Az egyeduralkodó Napkirály a maga dicsőítésére hívja udvarába Racine-t, de az merészen és makacsul elhárítja az abszolutizmus tömjénezését. Racine számkivetettségnek érzi az udvari létet, s kitartásával nemcsak erkölcsi győzelmet arat, hanem képes megtántorítani az önmaga görcsös és tehetetlen dühébe, eszeveszett haragjába fulladó monarchát is.

A szellem és az erőszak párbajában az előbbi értékeit képviselő valódi értelmiségi erkölcsileg mindig fölötte áll a magukat, a folytonos öncélú hatalmaskodással legitimálni próbáló zsarnokoknak; az érték az (ön)érdeknek. A *Gutenberg* című drámában a német választófejedelemtől hajléktalan földönfutóvá tett, munkájától, nyomdai felszerelésétől megfosztott, otthonából elkergetett főhős, Gutenberg például inkább vállalja a megaláztatást, mint a megalkuvást és az eszményeivel ellentétes érdekek szolgálatát, még ha az (a Racine-éhoz hasonló) kegyenci privilégiumokkal és kényeztetésekkel járna is. Hősies tisztánlátását – hogy a szabadságát veszített városban az egyén, a polgár, a mesterember sem lehet szabad („csak játékszerei vagyunk a fejedelemnek”; „hol vannak a művész kezű mesterek, hol a szellemi pezsgés, mely valójában nagyra tehet egy várost?”; „hogyan is hihettem, hogy egy jogaitól végképp megfosztott város falai között éppen én maradhatok meg szabadnak?”) – pedig csak fokozza a kétségbeesés, amikor rádöbben a mélységes történelmi dilemmára: a minden elképzelése szerint szent célokat szolgáló könyvnyomtatás elvileg és gyakorlatilag nemtelen ügyeket is kiszolgálhat, s ezt a negatív lehetőséget már senki sem akadályozhatja meg: a betűkkel „bünt, babonát, szolgaságot éppúgy lehet terjeszteni, akár a gyönyörűséges gondolatot”.

A *Te fájdalmas okosság* a magyar reformkor különféle társadalomjavító, nemzetépítő szándékait, reformirányzatait, progresszív függetlenségi és szabadságtörekvéseit vonultatja föl. Az evolúció vagy revolúció nagy alapkérdésére adott válaszokat Gyulai Pál retrospektív meditációjában, visszatekintő látomásában Széchenyi, Kossuth, Wesselényi, Szemere Bertalan, Kemény Zsigmond hitelesíti, s az összezsapó eszmék, az eltérő vagy rokon elképzelések, programok csatájába, a társadalom- és nemzetpolitikai haladás, a magyar progresszió mikéntjének vitáiba e szellemóriások barátságának, elhidegülésének, sőt akár féltékenykedéseinek lélektani motivációi is belejátszanak. S ezek közé ágyazódnak a kijegecesedett igazságok: „mindig a magára hagyott kis országok tetemére vártak a nagy ragadozók”; „amely nemzet tudatlan, durva, bárdolatlan, az szegény is; a szegény gyenge, s a gyenge szolga, zsákmánya a hatalmasnak”; „az aránysúly örök törvénye szerint a gyenge mindig alávetetik az erősnek”; „a világon sehol sem valósult meg még egyidőben a 'szabadság, egyenlőség, testvériség' – vakhit felett diadalmaskodó – szentháromsága”. – Ugyancsak az 1848–49-es szabadságharc eseményeihez kötődik az *Áldozat az áldozatért* című darab, amely klasszicizáló konfliktusteremtő erővel jeleníti meg a bukás pillanatait, a Haynau-terror előidejét, amikor – „a lesütött-szemű, leszegett-fejű létezés” évadán – „a haldokló hazában” „a mieink egytől egyig vérben fekszenek, vagy bujdokolnak”, „ha nem sanyargatják őket fogságban” (noha vannak átálló árulók is), s amikor az egyik „szadista örült” osztrák százados a Bem apó heroikus tántoríthatatlanságával szimpatizáló közembereket is túlzott kegyetlenséggel bünteti. A tébolyba kergetett mártír feleség és az önmagát feláldozó, öngyilkos férj kisfia felnőttként, évtizedekkel később találkozik az aljas tiszttel, megveri, de a család és az ő elomlott, kisiklatott, szerencsétlen életén a bosszúállás sem segíthet. A bosszú nem enyhíthet a kínon, nincs elégtétel, mely megnyugvást, belső szabadságot hozna, „semmit sem lehet jóvátenni”, még „kiegyenlíteni” sem; „a bűnös elérhető, de az elkövetett bűn legyőzhetetlen”. A sorscsapásra nem gyógyír a visszavágás, viszont az arányos megtorlás elmaradása sem lehet felmentés a bűnre, a lelkiismeretlen bűnös tettére. Az emésztő felismerések az erkölcsiség természetének végső kérdéseit vetik fel, a katarzis maga a nyugtalanító megoldhatatlanság, a tragikum kiterjedése.

A hiteles heroizmus belső törésvonalai mellett természetszerűleg az esendőség tárnái is meg-megnyílnak. A profán magánéleti mozzanatok, a gyengeségeket és kicsinyességeket is felvillantó figurateremtés szintén alapvonása Lászlóffy Csaba drámai látásmódjának; így mutatkozik meg például az esztergomi érsek és főkancellár Oláh Miklós, vívódó magányában is az öngazolásokat (a „kirabolt” Magyarországon a megtartó „közös hit” érveit) keresve Méliusz Juhász Péterrel szemben (*A hiányzó szentlélek* című monodrázában), a fiatal nőkhöz vonzó öreg Goethe (*Jelenetek egy aggastyán estvéli óráiból*), az életén végigtekintő, visszpillantó számvetést végző Bach (*Örökkévalóság libériában*) vagy az öngyilkossággal kísérletező Juhász Gyula (*A*

megkísértett című lírai-konfesszionális dokumentumdrámában). A *közelítő költő*ben (alcíme szerint „Bersenyi-versek, -levelek vallatása”) a magány gyötri a „Somogyi Diogéneszt”, a „Niklai Remete” Bersenyit is, de éppen ebben az elzárkózottságban és a hétköznapi gondok közepette fakadnak fel belőle mély zengésű ódái és elégiái, s jelentenek olyan távlatos utat a sajátos és önálló magyar költészet számára, amely eltér a Kazinczy-féle fordításeszmény irányától, s amelynek jelentőségét lefojtott, titkos öntudattal maga a hűvös klasszicizmus felől a bensőséges romantika új érzésvilága felé közelítő költő is sejtí már. A *roskatalog bálvány* (e „pszichodráma” vagy alcíme szerint „pszichoszimfónia”) hőse, a lélekbúvár Freud, a pszichoanalízis mestere pedig a céltalan menekülés motivációit (azaz saját magát) is boncolgatva utal a rombolás ösztönének kitörésére, mint a világegés, a világháborús katasztrófa mélylélektani előidézőjére. Felsejlenek a lelki és a történelmi-társadalmi folyamatok összefüggései, amelyek legfőbb tanulsága „meglehet, a mindenkori Európa képzetét is próbára tevő abszurd: hogy az értelmet felfaló szörnyeteg több, mint a szexuális ösztönök elszabadulása”.

A személyiség krízisállapotait, válságérzetét, a társadalmi-hatalmi viszonylatok deformációit kinagyító látomások azután kiegészülnek a nagy ívű közösségi és emberiségmértékű víziókkal. Az erőszak eszkalációja kis népek egészét törölheti le a térképről, s e folyamat előrehaladását leplezik le a kollektív identitásdrámák. *Az erő(d)* például – alcíme, pontosabban címmagyarázó paratextusa szerint – „Bagrat Sinkuba *A hírmondó* című dokumentumkönyvének felhasználásával” készült, mely egy „népirtás – ma úgy mondjuk: genocídium – története... azé a tragikus sorsé, amelyre az 1864. évi krími háború után a cári Oroszország és a szultán Törökországa kárhoztatta az ubih népet” – amely „etnográfiailag az abház-abazin nép egyik ága”, nyelve pedig „a kaukázusi nyelvek ibériai ágához sorolható”. Félelmetesen modellszerű e kis nép pusztulásának a tragikus története. A nagyhatalmak cinikus manipulációi által felszámolt, etnikai identitásában megsemmisülő közösség drámai sorsa karizmatikus vezetőinek, népvézereinek hányódásában-vívódásában is megtestesül. A radikális önvédelem és a vakmerő-harcias nemzetmentés halálmegvető indulata, illetve a látzatkompromisszumoknak engedő önfeladás testvérháborús végletei egyaránt a vereséghez vezetnek, a legyőzhetetlen birodalmi túlerő diadalához. S ahhoz a rémisztő felismeréshez, hogy „a gyűlölt vagy megvetett kisebbség csak kétféle pusztulás közt választhat: a gyors népirtás vagy a lassú szétszóratás között”. *Az erő(d)* a magyar irodalomtörténetben ahhoz a drámatípushoz tartozik, amelyek a végzetes nemzethalál lehetőségességét illúziótlanul vetíti a magyarság sorsesélyeire. Benne a kényszerhelyzetes kiútkeresésben felörlődő magatartásmódok ellehetetlenülését egységesíti a más népek történelmét felidéző sorspárhuzam – a végzetazonosító önszemléleti sorsmetafora. Ilyen vizionárius-példázatos közösségi sorsdráma Illyés Gyula *Tisztákja*, Sütő András *A szuzai menyegzője* vagy Székely János *Mórokja*; s Lászlóffy Csaba műve ezek körében helyezkedik el.

Ugyancsak széles szövegközi dimenziókba illeszkedik az a mitikus parafrázisra épülő mű, amely a Krisztus-mítosz átértelmezése, aktualizálása (és „dekonstrukciója”) révén figyelmeztet az emberi nem antropológiai leépülésének, degenerálódásának horrorisztikus fejleményeire. A Krisztus-téma – főként a Megváltó születésének és passiójának története, benne a heródesi gyermekgyilkosságtól a szenvedéstörténet részleteiig – sokakat megihletett, hogy különböző műfaji és stiláris feldolgozásban újraértelmezzék, a drámai inszcenírozással mintegy rekonstruálják és revitalizálják azt – az erdélyi drámairodalomban részint a nevezetes *Csíksomlyói passió* hagyományáramlatát is követve. – Kaczér Illés (*Megjött a Messiás*), Keleti Sándor (*Jézus a pokolban*), Nikodémusz Károly (*Júdás Iskarióth*) avantgárd-expresszionista (és agitatív politikai-társadalomkritikai) aktivizmussal és deheroizáló indulattal itatja át a bibliai motívumokat, Bánffy Miklós (*Ecce homo*) és Nyirő József (*A Megfeszített*) inkább klasszicizáló-moralizáló, illetve népi-mitologikus, folklorisztikus, a misztériumjátékhöz illő romantizáló szemlélettel hoz újat, Székely János *Profán passiója* az egzisztencialista jellegű modern erkölcsi autonómia gondolatkörét árnyalja, Páskándi Géza (*Józsai ácsolt, Mari szült; Augustus katonái vagy: A megszámlálatás*) az abszurd travesztia, a „Parodia Sacra” jegyében profanizál és világít rá a morbid öntudatvesztés vagy az etnocídium („egy népet papíron is ki lehet irtani”) agresszivitására, Szócs Géza (*Passió*) pedig posztmodern eklektikával formál ironikus vagy játékos-éteri jeleneteket. Mindezek között Lászlóffy Csaba *Akit a kereszten felejtettek* című „comico-tragediája” – kiélezett abszurditásával, szándékosan kortévesztő áttűnéseinek kavalkádjával, szürreális és expresszív tarkaságával, poentírozott ötleteivel, harsány gegjeivel – talán leginkább a neoavantgarde, a neoexpresszionizmus (és némiképp a beatirodalom) világához áll közel. A kereszten felejtés, a törvényszerűen ismétlődő keresztre kárhóztatás motívuma egyébként Dsida Jenő *Messze látok* című versében, illetve Szabó Dezső *Kell a kereszt* című szatirikus elbeszélésében is feltűnik. (S a modernista demitizálás tágabb értelmében ide kapcsolható még – csak az erdélyiek közül – többek között Nyirő József *Jézusfaragó ember*, Tamási Áron *Himnusz egy számmal*, Tabéry Géza *Az Isten-modell*, Bálint Tibor *Dühöngő Messiás* – vagy magának Lászlóffy Csabának *Júdás-komplexus* – című novellája, Fodor Sándor *A feltámadás elmarad*, Köntös-Szabó Zoltán *Kár volt sírni Jeruzsálemben* című hosszú elbeszélése.) De ezekhez, s ugyancsak Szabó Dezső *Feltámadás Makucskán* című kisregényének motívumaihoz kötődik még Páskándi Géza *Első feltámadás – (Passió profana) Profán passió* című filmforgatókönyve is. Parodisztikus burleszkjében, mondhatni „tragifarce”, „commedia dell’arte” jellegű bohózatában döntően Lászlóffy Csaba is a történelmi ember visszafordíthatatlan lesüllyedéséről beszél. Az erkölcsi haláltáncnak ebben az ezer éveken keresztüli forgatagában a csavargó hipszter alakját öltő Krisztus (vagy a Messiás álarca mögé megrendezett illúziókeltés céljából bújó hipp?) először a megfeszítettségét sürgeti, majd a keresztről való levételéért rimán-

codik – eredménytelenül. Ami változatlan: a lezüllött emberi milió drasztikus érdektelensége, közömbössége és vulgáris ellenségessége minden magasabb eszménnyel szemben, és képtelensége a legcsekélyebb szolidaritás gyakorlására. A halál mutatványával és a feltámadás demonstrálásával a megváltás csodáját kínálná fel a Csavargó, de a hulladék-lét vásári mocsarában fulladozó (léha és közönyös részekből, kábítószerekből, kofákból, prostituáltakból összeverődő) tömegek ezt egyáltalán nem igénylik. Pilátus is sokáig vonakodik a döntéstől, s ezt ugyanazzal az élveteg cinizmussal teszi, mint amellyel azután a felsőbb hatalmi játszmákhoz simítja viselkedését. A kiprovokált felfeszítettés pedig örökkévalóvá dermed: a kereszten függő Csavargót – megállapodásuk ellenére – nem veszik le (se nyíltan, se titokban) a római százados és katonái. Résztvéltlenül vonulnak el a feszületen vonagló, hosszú agóniára kárhoztatott szenvedő élő szemei előtt a további történeti korszakok is: a kora újkori vallásháborúknak, türelmetlen hitvitáknak az olyan hipokrita katolikus és protestáns szereplői például, akik a kisajátíthatónak vélt eszmét hamis ürügyként öncélú és alantas érdekek álszent legitimizálására használják, de akik az egy korty vízért epekedő-könyörgő s a kiszabadításáért esdeklő, sőt blaszfémikusan-átkozódva üvöltő valóságos Krisztust képtelenek megszánni, szomjúságában megennyhíteni, illetve odaszegezettségéből kioldozni („neki ott fönt van a helye” – mondván). (Az értetlen fanatizmus ellenében csak egy diákban éled valódi, őszinte együttérzés.) A csoda elmaradása így a végtelenbe fut: a teljes lepusztulásig tart. A beckett-i szemét- és törmelékhalmozban botorkáló világháborús hadirokkant Vladimir – Godot-ra várva – arra eszmél, hogy az utolsó lehetetével még mindig az őt becsapó rómaiakat hívó Csavargó is vár valakit: közös sor-suk a várakozás eternitása; Vladimir tehát a dorbézolva-röhögő katonák (mongolok, germánok, törökök, keresztes lovagok, jenkik stb.) előzőnlő csődületében – amely az eldurvult emberiség elemi transzcendenciaérzékelésre, egyszersmind konkrét szenvedésnyhítésre való alkalmatlanságát jelképezi – olyan kivétel, akit még megérint a kínhalál elviselhetetlen látványa.

Ez a maró iróniájú, provokatív anakronizmusokkal, utalásos szóviccekkel teli farce azért is neoavantgárd jellegű, mert a kihívó „protest”-hangütést kottázza, a szardonikus tiltakozás pedig fenntartja az elfogadhatatlanság egységes szempontját: a fájdalmasan (a kiáltás, az üvöltés tónusával is) tüntető ítéletesség világszemléletét. Hasonló arányú bölcséleti teljességigény munkál a szövegjátékai, de még inkább hang-nemének frivolitása szerint már a tulajdonképpeni posztmodern szemléletvilággal is erősen rokon *Homunculus*-ban. Ez a különös posztmodern drámai emberiség-, világ-költemény vagy emberiségdráma, emberiségi sorsdráma (a „Menschheitsgeschichte”, „Menschenheitsdichtung”, a „poèmes d’humanité” körébe tartozván) az ókortól az indiánmészárló amerikai újkorig, majd tovább, a brutálisan elgépiesedő és eltechnicizálódó emberi civilizációig pásztázza végig a romló emberi jellem történelmi környezeteit, s jut el a kiábrándító csőd végpontjáig. A mindig semmibe vett,

kihasználta, meghurcolt örök kisembert (Madách Ádámjának torz ellenpéldázataként, Örkény Pistijének párfigurájaként) megtestesítő, allegorizáló Homunculus – aki a hivatalok állandó packázásaitól megundorodva csak így siránkozik: „De az én életem... nemcsak hogy véges... de a semennyi után közeledik már a... a nagy Semmi felé!... Meg kell tudnom, miért nem élhettem én is... bár valamennyit!” – végül fellázad a főhivatalnok ellen, akiről kiderül, hogy nem más, mint egy robot: „Robotkormányzó”.

Lászlóffy Csaba drámáinak újabb, kilencvenes évekbeli, sőt legfrissebb sorozata is megragadó szemléleti, tematikai és poétikai sokszínűségről tanúskodik. Történelmi rémhistória eleveníti meg Hódító Vilmos diabolikusan erőszakos alakját, s benne példázatosan ott kavargó a középkori angol történelem minden pokoli trón- és pártviszálya, az ármányok és áskálódások, merényletek és hazugságok, ravasz fondorlatok és cselszövések olyan garmadája, amilyennel csak a shakespeare-i királydrámákban találkozhatunk (*Az ördög fattya*). A másokat leigázó, megalomániás szenvedély fűtötte, düh vezérelte uralkodó „indulatában levág egy-két fölöslegesnek tartott fejet”, s a sok kegyetlen vérengzés, kéjes öldöklés és hódoltatás a történelem színét és fonákját foglalja össze, mert mindez nem egyszerűen a história görbe tükre: inkább a lappangó és minduntalan felszínre törő valódi mozgatórugókra és törvényszerűségekre való rátapintás, rámutatás. Kivesézése a hitványságnak, az önzésnek, az elállatiasodásnak. Amellyel szemben csak még összetettebb és mélyebben megszenvedett értékek fakadhatnak fel a tiszta érzések rejtekéből. Mint például az első világháború idején az ázsiai messzeségbe hurcolt hadifogolyból, aki a romlottság tobzódása közepette kerül megrázó lelki kapcsolatba egy kis japán gésával – egy dús epikummal áradó drámai, egyszersmind balladai történetben (*„Valaki útravált belőlünk”*). – És folytatódik a sor lélektani és családi drámákkal, abszurd víziókkal és stilizáló álomjelenetekkel, képtelenül irreális mozzanatokat jelképesítő komédiákkal és morbid helyzetlátomásokkal. Szorongat a családi elidegenedés (*Tetemrehívás – avagy egy hulla pluszban*), s a szóba közepén tátongó gödörből kibányászott emberi csontokkal játszadozó és az egész elfuserált életén kesergő nagyapa a többiek szemébe vágja: „Össze vagytok láncolva a napi hírekkel: kis betörések, demagóg ígéretek, valutacsempészs és a dollár napi árfolyama... Meghiúsított merénylet, sikeres népirtás. Folytassam?” (*A gödör*).

*

„Szellemi szülővárosom Kolozsvár lett: tágabb szülőföldem s állandó otthonom a magyar nyelv. És átmeneti lakásra találtam bolyongásaim során a világban s az időben „kemény földön / leveles könyvtárban / Kemény János emlékiratában / nyilvesszőként zúgó Ázsiában / kitömött beggyel is élő trófeákban / keresztény máglyán vagy apokrif imában / fiktív hűségben és konkrét árulásban...” – mereng a hetvenéves író minapi visszatekintő lírai vallomásában. Kívánjuk neki, hogy szellemi, történelmi tér- és időutazásait még sokáig folytathassa, s életművével az integer magyar irodalom teljességében elfoglalt méltó helyét pedig örökké őrizhesse!

Korpa Tamás

Száz sor magán – Lászlóffy Csabáról*

Vannak, akik Próteusznak, középkori képíró szerzetesnek, krónikásnak, poeta doctusnak, örök ellenzéki ellenállónak nevezik Lászlóffy Csabát, aki éles bajonettjével, a szóval, barikádok felett köröz. A barikád neve: a Szellem. Negyven kötetes életműve – versek, regények, novellák, drámák, esszék, műfordítások – egy negyvenezer éves könyvtár lenyomatai: könyvomat és hajszálvékony vonalak galaxisából kirajzolódó metszet, kínai tekerckép, középkori freskó: Gesta Laszlofforum. Képei narratívák, bevonják a szemlélőt a párhuzamos életrajzok, párhuzamos pillanatok metszéspontjaiba. A szemlélő, a tárlatlátogató is ott van a képen eleitől fogva: mindnyájan benne és rajta vagyunk. Csak éppen az alakok, hevülő vagy hibernálódó tárgyak mögül hiányzik a perspektíva, a kiszámítható szerkesztettség: ezek a tekerckek, táblaképek mélyek mint egy szurdokvölgy, s ha mikroszkóppal rájuk közelítünk, nem különféle színanyagokat, karcolódásnyomokat, szénizotópokat láthat a tekintet, hanem valamifajta olyan érzés nyithatja tágra a szemet, amit Galilei tapasztalhatott, azon a bizonyos estén, kihőkölve az ablaküvegnek tapasztott távcső mögül: a Nap helye nem egy szilárd test az űrben, hanem tekeredő kezek, lábak és körmök lenyomata. Lászlóffy Csaba szövegeiből ömlő patronok, feloldódnak a szemlélő tekintetében: élnek. Mint a hideg csapvízbe eresztett pezsgőtabletta: színezik és kitöltik a teret.

*

Válaszútról beszélek, ha Csaba eszembe jut. Azt érezhetem, amit Galilei és a kiállítás néző látogató a termen végigvonulva. A jelképes nevű, apró mezősi faluból Kolozsvárra utaztam. Életemben először egyedül. Másodszor Erdélyben. A tudat, hogy találkozhatok vele, Bástya-közi házában. A keresés gesztusa, az idegen város, egymást megszelő utcák, a kiismerhetetlenség. Az európai utazó Kínába repül, ahol hiába épít fel magában egy a Kína megértéséhez elvezethető tervet, s vetíti azt rá a kézzelfoghatóra, csalódnia kell, a repülőtéren elakad. Akit anya szült, mindig s végül, idézhetnénk. Egy feltört padlójú lépcsősor egyik fordulójába ültem, a betonon átszivárgott néhány zöld szál, levél. A frissen zsákmányolt klúzsi Helikont lapozgatva, azon gondolkodtam, hogy esélytelen megismernem a várost. Egy hely, ami önmagában nem nekem adott, ahol ismét nem élhetek. Éppen visszafelé indultam volna a vasútállomást keresni, telve egy találkozás hiányával, mikor útb igazítottak: már nagyon közel vagy, párhuzamosan azzal a fasorral, ahol állunk, van egy utca, van egy belső udvar, egy erkély, egy kinyitott ajtó, az ajtón üveg, az üvegen áttekintve Galilei képe, amint távcsövétől elhőkölve megért valamit, valamit, ami nagyon túl. Van egy könyvszekrény, negyven kötetel, szét- és

* Hetvenéves barátomnak, fogadott családomnak ajánlom.

egymásba nyitható lapokkal, s egy látogató, aki önmaga vendége és a saját tárlatát nézi. Így volt. Lászlóffy Csaba, a napi tizenkét órás munka után, egy újabb, kész darabot ujjai közt tartva, a teraszon megállt. Először találkoztunk. Beléptem.

*

Egész a részből – első szava. Leültetett minket Vicussal az asztalhoz, két évvel később, november vége felé, mikor az állomásról a villamos – már sötét volt, mint „a kibérelt lelkiismeret” – felkattintott ködlámpái nyomán a külvárosba sietett velünk, apró, a távolban összeérő síneken. Néhány kilométert gyalogoltunk vissza a taxiállomásig, majd a Bástya közbe. Hátról az autóban, nagy kabátokból nézelődve, súlyos táskák a csomagtartóban, Vicussal egymásnak dőlünk. Gare de l’Esten-hangulat, kikészülődni a puha, prémes kocsi nehéz. Csaba Vergiliusként fizet az alvilági hajós-taxisnak. Beakad a kesztyűm egyik ujjá, elfoszlik a szál, ott marad, rész az egészből.

*

Eszembe jutott! „Sípolt / a szél, kellett az összekapaszkodás” – írta volt Turczi István pozsonyi sétáján Somlyó Györggyel, s most én Lászlóffy Csabával járom a kolozsvári szűk utcákat a Bástya közben, Házsongárd (vagy ahogy szoktam némi iróniával mondani: házsongardrobe) felé, félúton. Íme a város, eléd nyújtom: harsány kacajjal, harsány jajjal / a rángatózó metropoliszra mutat ballal / az egyik sarokban, a másikban mohás kövek, az ablakpárkányokra kikönyökölné a novemberi fagy, ha lenne, persze most nincs, egészen pontosan más van: fent nyitott, hideg, fémízű égbolt, lent aszfalt- és korlátolvasztó hőség. Kolozsvár mediterrán város lett, de Kolozsvárra naponta kétszer benéz a monszun Györgyfalva és Jajdon felől. És Kolozsvárt lélegzik a gótika: a Szent Mihály katedrális, lélegzik a Telefonpalota, a Malom utca, velük pedig egy pár lány, két pár lány és Kányádi hosszú, fekete-piros kabátban, svájcisapkában: kellett az összekapaszkodás. Csaba magyaráz: „Élünk még? Élénk. Élénk kék az ég. Nem látjuk az elejét: a végét”. Csaba magyaráz egy Pozsony mellett született férfiről, aki sűrű, ropogós, prémes téli éjszakákon Göncön kopogtat Károli Gáspár roppant tölgysapajtáján, szótárával, aki Strassbourgbán fogadalmat tesz egy professzornak, hogy lefordítja a zsoltárokat magyar nyelvre. Marosszentimre. Egy csokor orgona mellé. Nyelvem Petőfi Sándora: Szenczi Molnár Albert. És Szenczi úr ül a Házsongardrobe utca 1-es parcelláján, a lámpavas melletti padon, várja a holt professzort, akinek nem volt ideje megfordulni, hogy képbe, szoborba örökítsük. „Cseri uram, Apáczai! – szól Molnár Albert – Mennyit haladt tegnap óta Kegyelmed?” „Még egy holdtölte és béfejezem az Enciklopédiát.” – néz halkán és merengve Cseri uram, olvassa az évszakokat. Most megnézhetem az arcát, ilyennek képzeltem-e, ilyen barázda-árkolású, gyertyafény-szemű, bordó bársonykabátos megfáradt embernek? „A Maros-part!” – emeli fel ujját, mint Holdat az éjszaka. (Alig jön ki valami a torkomon a rozsdás levegőben.) Csókoltatom Alettát! – végül szólok felé. „Átadom” – válaszolja és halványkék köpenyét megemelve a nyomda felé siet, de csak lassan, végül pedig lépked, lépked, topog csak mint egykor a távoli kikö-

tő van Dyck-színű mólóján. Csaba az óráját nézi, tördeli a kezét: „Jenő késik – jelenti ki szentenciózusan – lehet, hogy Kocsárdon nem volt csatlakozás: Vásárhelyt sokat rostokolt a mozdony.” Miközben értésemre adja Jenő késésének az okát, botladozva egy pillanatra megáll velem szemben egy sárgás arcú, remegő kezű, elfehéredett szájú, szinte lebegő alak. Ki ő? „Ó!” „Ő?” „Ó?” Mint egy halinaarcú Hamlet. „Ő az Ismeretlen Évszak, a Kányafő felé sétál minden délután.” Nekem csak ez a délután marad, ez a próba-nyár, nézem, nézem, és a láthatatlan sötétségben, a villódzó kirakatok között egy perc múlva ismét találkozom vele, most már a város főterén suhan, negyvenkettes széttaposott félcipőben, az Ismeretlen Évszak, s a kimondhatatlan neonfények pásztázta rulett-csendben, egy életfogytiglani pillanatra összekapcsolódik a tekintetünk. Játsszuk, ami nincs, de lehetne. Milyen nap van, és milyen év? Mintha téli álomból hirtelen riadva ledobná magáról a sáros pokrócot Kolozsvár, pedig azt hittem nyár van! Nyárnak hittem, ami nyár, tél, tavasz, ősz cilindereiből csak együtt húzható elő! „Húzd fel a zipzárod!” – szól rám Csaba. „Hideg lesz.” Fázom. Ki tudja, Jenő mennyit késik. Egymásba karolunk, és megyünk a hóvirágos kolozsvári járdán, nézve a rügyszű fák, a hulló faleveleket, a távoli havas hegyeket, és izzadunk az óriási hőségben. Fázom. Kamaszos mosollyal figyelem Csaba arcát: kockacukrot viszek a Szent György lovának! Végigfutok a Farkas utcán, a Bolyai Egyetem és a líceum előtt, a templom elé, ahol Márton és György mesterek kapcsolják Szent György testére a páncélok. Állok, kinyújtott tenyeremben néhány kockacukor, minden elmosódik, minden tökéletesen tiszta és éles. Csaba mellém ér, súgja: „lassan mehetnénk, jön a Sárkány: a monszun, és Jenőt se várassuk soká mindenkori pályaudvarokon.”

*

A Kaszás bűdös pálinkát iszik, dúdolgatom Kalász László verssorát, miközben a Phoenix könyvüzletbe tartunk Csabával, bemutatni a *Hiányzol-e magadnak?* című új könyvét. Miután megtartjuk az előadásunkat, méltató kritikusok, elfoglaljuk helyünket, és a Mester, Lászlóffy Csaba szólásra emelkedik. Legszemélyesebb könyvem – kezdi. Kint a mostani szekusok tudósítanak, már nem poloskával, hanem mobil mikrofonokkal az arcukra ragasztva: most ő beszél, a megfigyelt, adhatják tovább a hírt, digitalizált jelek számkódjaiként. Mert én voltam Madame de Steäl, Freud, Kossuth, Thomas Mann és Dürer. Bovaryné is én vagyok. Néma csend a könyvüzlet, könyvfolyosói, árkádjai, cintermei között. Az egyik pillanatban nyugodtan hátra dőlök a székeemben, a másikban előre hajlok, a következőben mint a tört nád: éppen az asztal tart meg. Mosolygok, majd rám komorul az est, lámpavasakon lógó villanygöveivel. Jó így. Csaba felolvass új könyvének néhány fejezetéből pár részletet. Az jár a fejemben, hogy könyvei, versei, könyvtára, házának egész görög, máskor pedig gót és barokk hangulata, emlékei hogyan járulhattak az én önértésemhez. Mert hogy járultak, az biztos. Meg a fák, hogy miért? Miért tapadnak a Niagara vízesés sziklatornácára, az őserdőkből dübörgő folyóval szemben. Aztán a kert, innen nagyon messze Babitsot idéző versében: „Sűrű esőben, fényben ha van / láttam a kerted Tivoliban.”

Lipcsei Márta

Tavaszi vers

*„...pattan a fákon
dallal a hajtás!...”*

Radnóti Miklós: Tavaszi szeretők verse

Látod!
aprócska zöld a bimbó
nap ízű csókokat osztogat
lustán bólogat
árnyékunk illata fáj

Hallod!
nő még a nappal
pattan a remény
dalol a fény sugar
csörgő cseppekben
eső mossa
örömét, mámorát
fűnek, fának

Nézd!
levál a tegnap
a jövő új utat talál
bánat hús vize
tükrösen fénylik

Mert!
tavaszi kedvünk
örömmön lüktet
lázás hangokat
ha talál.

Ezzel a versciklussal emlékezünk a száz éve született Radnóti Miklósrá.

Vészes sirálysikoly

*„sikoltanak akik meghalnak valahol..”
Radnóti Miklós: Sirálysikoly*

Havas a föld
fehér takaró alatt a piszok
meztelen fák ágai havasan
merednek az ég felé
és egyre feketébbek
e gazdasági szélfúvásban,
becsukom szemem
mellemre fekszik
a globális vihar
s félálomban
a szenvedések szigetén
porló pillanatok
csapódnak a közöny sebeire,
az összeomlott csarnok
teteje is havas
csak egy ember
halálhörgése
hallatszik a hó alól
s a Körös felől
vészes sirálysikoly!

Az összedőlt, most épülő nagyváradi csarnok ténye igaz.

2009 február 17.

Körös parton

*„gurul az álomi szó...”
Radnóti Miklós : Parton*

Alkonyul, békanevetés, brekegés
felhőben esőgubók gomolyognak
híd alatt a Körös vize zúgva
sebesen halad és int a pillanatnak
burkából a sötét szárnyait bontja.

Tornyok csúcsát, lemenő Nap korongja
vörösbe vonja s a fűzfák függönyét,
parton zöld fű felett párás köd szálldos
nyárfalángok lazítják az est övét
vidék lélegzetén érződik, álmos.

Érett pitypang bóbitája magjait
szanaszét szórja, a jegenye lombja
sötétbe szimatol, a víz komoran
fut, mágnesként homokszemeket vonzza
fonalait fűzi a szél vékonyan.

Nyárutó – bennem bolyongó alkonyat
az összefogott pillanat peremén
örömök nyomát öleli örökzöld
szó, frissen behegedt sebek erein
vers születik behunyt szemeim mögött.

Halászok sora hűvös partközelen
a Körös zöldes színe megnyugtató
csiklandós kék virágok, halomban galy
az egész táj egy nagy álomitató
zsinóron vibrál már a kifogott hal.

Az eszkimó asszony

*„...gond olvad alattam
s gondokkal alszik a fáradt értelem”
Radnóti Miklós: Egy eszkimó a halálra gondol*

Ez már a tél az örök hó hazában
az átlátszó vékony jégrétegek vér állomásai
az igluban bent illatos tömegű párás levegő
ő az eszkimó asszony mögötte függöny lepedő
csak ül türelmesen.

Mosolya volt mikor belépett az az idegen
és szeme parázsló
és éledezett ahogy a varázsló
elé állt meztelen
hús hideg éjszaka, komoly
hófehér angyali mosoly
nappalból fércelt év szaka
a teremtő sötétből sugárzó
nagy havak halmaza

Haláltól hánykolódó hullámokon lebegő
láz hópelyhekből kifehéredett könnyeső
mint halál előtti nyirkos puhaság
lélekre szabott tanulság
csak menni, ki az éjszakába
a félig megértett világba
ahol állhatatos hideg halál vár
mint parancsoló belső szabály

S az eszkimó asszony csak ül türelmesen

Zúg a szél, mindent széthord az északi szél
az eszkimó asszony már fél
szoborrá válik keze
már nem integet
fagy gyúrja hóban a sírhelyet
győz a belső parancsoló szabály
s végül mindent felfal a fagyhalál.

Túl sok itt az autó

*„látod mennyi a koldus és
nyomorult...”*

Radnóti Miklós: Sok autó jár itt

Szmog riadó, túl sok az autó
dobogás szívódik agyba
gyanakvásméreg, lélegzetfáradtság
élő anyagban
vízzé válik a könnycsepp.

Szegények álmai csúsznak reggelekbe
görnyedő, ráncokkal
terhes imáik nem érnek egekbe.

Túl sok itt az autó
újgazdagok gondja
nem csontra fagyott
szegények kínja.

„Éjjelenként fürtös, fekete
tűzfalak tövén” ha alszik a szegénység
gyűlölet álmaival takarózik
nappali álmképeivel, reménység
sugaraival járkál és szeretné
karon fogni a többieket.

... az a feladatunk, hogy a szépet, a jót, a kiutat mutassuk...

Beszélgetés Blaskó Péter színművésszel

– *Nagyon sokan színésznek, színművésznak nevezik magukat, annak okán például, hogy mondjuk feltűnnek egy sorozatban vagy máshol. Ezt a jelenséget hogyan itéli meg Ön?*

– Ma már az színész, aki színésznek mondja magát és nem az, akinek erről jogosítványa van, bár annyi jogosítványt adnak ki – hiteleset, érvényeset, nem igazán érvényeset –, hogy valaki elvégzett valamilyen gyorstalpaló színésziskolát. Ez már régen nem az a fajta színházi struktúra, amiben én hittem, vagy amit látva én színésznek indultam és színész lettem. Itt most valami egészen más alakul, aminek nagyon-nagyon kevés köze van azokhoz a színházi élményekhez, amelyek engem erre a pályára hoztak.

Ma már a közönség sem tudja, hogy mit jelent egy úgymond klasszikus színészi alakítás, nem is tudom már, hogy a fiatalok vagy a most felnövő generáció miért jár színházba, ha nem ezért? Hogy nem ezért, az biztos, mert ezt nem kapja meg. Egy kicsit ez elkeserít, de nyilván mindig ilyen volt az élet, és mindig változott, és mindig valami felé haladt, vagy önkörében mozgott. Biztos, hogy majd ez is kiforrija magát. Olyan biztosan nem lesz, mint amit én megszerettem, mert az már elmúlt, azon túléptünk, most majd másmilyen lesz. Ez egy átalakulási időszak. Ez az új színház inkább valahogy a külsőségeiben mutatkozik, vulgárisabb, övön alulibb, sok benne a trágárság, a meztelenség. Az öncélúan trágárság és az öncélúan meztelenség. Én is inkább csak figyelgetem mint résztvevő és mint néző egyaránt, hogy merrefele is alakul.

– *Az, hogy így felhígult a szakma, vagy – hogy ne fogalmazzunk ilyen sarkosan – szélesedett a paletta, nem jár azzal, hogy a klasszikus értékek még inkább megerősödnek?*

– Érdekes kérdés, hogy mit keres a néző. Az ismert embert keresi, hogy lássa személyesen, vagy azt a nem ismert embert, akiben felismerheti a komoly értéket. Nyilván a kettő között van az igazság. Valahogy ez nagyon kettévált. Én például tudom, hogy nagyon sok fiatal vagy idősebb színész van, akik mondjuk a Katona József Színházban játszanak – hogy régi otthonomat is említsem, ami egy kifejezetten jelentős nemzetközi hírnévvel bíró művészszínház – és nem ismeri őket a televízió néző közönség és a színházba járó közönség egy része sem. Aki mondjuk az Operettszínházba jár, vagy a Madách Színház musicaljeit nézi, nem biztos, hogy ismertek számára ezek a komoly tehetségek, ezek a kvalitásos színművészek nem jelentenek számára semmit, hiszen nem látja nap mint nap a televízióban az arcukat. Idővel biztosan ez is átalakul, csak mindig az a kérdés, hogy mikor és hogy addig mi lesz. Az a kérdés, hogy ha elfogadjuk, hogy minden átmenet, akkor hol vannak a kapaszkodók, erkölcsileg, művészileg és egyáltalán?

– *A színésznek mi a hivatása a társadalom szempontjából? Ha nem művészileg, hanem emberileg, az ismertség, népszerűség okán?*

– Nyilván az a dolga, hogy valami értéket mutasson fel, minőséget közvetítsen, ami-
ben ő hisz. Általában az ilyen művészfajta emberek, legyen az képzőművész, zenész,
színész, mániákus emberek. Akkor csinálják jól a dolgukat, ha teljes megszállottsággal,
teljes hittel, szívvel azon vannak, ami a hivatásuk. Ez persze később alakul ki, mert az
ember nem hivatásból kezd, hanem valamifajta kíváncsiságból, s később válik megsze-
retett hivatássá.

Azt hiszem, hogy az a feladatunk, hogy a szépet, a jót, a kiutat mutassuk fel. Visszatér-
ve kicsit az előzőekre, azért is hadakozom én ezzel, mert nem biztos, hogy a színháznak
és a művésznek az a dolga, hogy az embereknek, a nézőknek beleüsse az orrát a saját
piszkába. Értem ezalatt, hogy felmutassa azt a mocskot, szennyet a maga vulgaritásában
és naturális valóságában, amelyben időnként létezőnk, élünk. Inkább az lenne a felada-
ta, hogy ebből kiutat mutasson. Még ha fel is mutatja ezt, akkor is oda kell tenni mellé
azt a fajta hitet, reményt, ami kiutat mutat ebből. Nyilván, hogy egyik művészeti ág-
nak sem az a feladata, hogy receptet adjon, nem is tud. Kérdéseket tegyen fel, mutogasson
lehetőségeket az embernek, a nézőnek, hogy előadás után felállva, hazamenve ezeken
gondolkozzék! Talán az az érzés felszabadítja, hogy ezekkel a kínokkal, gondokkal nincs
egyedül, társakat talál a színházban, a színpadon, a mondanivaló által. Ez talán feloldja
őt, egy kicsit megváltoztatja abban a depresszióban, szomorúságban, amiben beült a
színházba.

Ezekben hiszek én, hogy ezt meg lehet tenni, hogy az átélt, tehetséges előadás talán
ezt váltja ki a nézőből. Szerencsés, ha ez így működik, ha látja azt az átadni akarást, vagy
azt a belefeledkezett mániákusságot, amit egy jó színész egy jól megoldott szerepével
felmutat.

– *A színésznek a köznapi életben is van példamutató szerepe, például azzal, ha visz-
szautasít egy díjat? Ön a Kossuth-díjra mondott nemet.*

– Furcsa paradoxon, hogy az ember nap mint nap a közönség előtt él, és mégis szólni
mint privát ember, akkor tud, ha egy kivételes életpillanat adódik. Az sem biztos, hogy
ezt az ember felismeri. Nyilván, hogy a Jóisten akarata által egyszercsak felismeri, és azt
mondja: most egy olyan megszolgált pillanat van, hogy megszólalhatok. Negyven éve
vagyok színész. Gondolom, a Kossuth-díj ennek a megszenvedett – sikerekkel, kudar-
cokkal kikövezett – pályának szólt, és ahogy a nyílt levélben írtam, én ennek végtelenül
örültem. Meg is köszöntem művésztársaimnak, akik méltónak találtak engem erre. De
csak ennek a gyönyörű díjnak a visszautasítása árán mondhattam el azt, ami igazán fáj
mint állampolgárnak: hogy a hatalom gyakorlóit nem azzal bízta meg a nép, hogy tönk-
retegyék az országot.

Ez az áldozat adhatott hitelt a hangomnak, és így juthatott el sok mindenkihez az or-
szágban.

Nem mesterségem az írás, ezért sok átvirrasztott éjszaka kellett, amíg a sorok azt fejezték ki, amit érzek és gondolok. Talán ez sikerült, vállalhatóan.

– *A színészek ezek szerint nemcsak hogy szabad, hanem kell is a közélettel foglalkoznia, politizálnia?*

– Szerintem ez mindenkinek, minden állampolgárnak joga és kötelessége, különösen, ha úgy érzi. Az utcán már a politika jön szembe: az üzletek árai, a fizetések csökkenése, az emberek hangulata, az iskolák bezárása, a kórházak helyzete. Egyáltalán az a fajta társadalmi közeg, amibe az ember lakásából kilépve belép, mind-mind arra sarkallja, hogy beleszóljon a dolgokba, mert róla van szó! Arról, hogy hogyan élünk tovább, hogyan fognak a gyerekeink boldogulni, állást találni. Ez az ember felelőssége, mások felé is. Mondani kell, mert sokan nem mondják azt, ami fáj, nem megyünk ki együtt tüntetni. Másfél millió ember kimegy, megnézi augusztus huszadikán a tűzijátékot, de amikor az életéért kellene tüntetni, csak néhány ezer ember jön össze. Az a fajta egység, amivel kíváncsiskodunk, hogy zöld vagy piros vagy sárga lesz-e a fellőtt tűzijáték, az vajon miért hiányzik, amikor az összekapaszkodás jelentené a megoldást? Nyilván ehhez is fel kell nőni, mert túl sok minden van betáplálva belénk a mögöttünk lévő hatvan évből: az a rálegyítés, hogy „úgysem tudok beleszólni, nem énrajtam múlnak ezek”. Pedig igenis rajtunk múlik minden, az egyénekből lesznek a közösségek, a közösségekből alakul a társadalom! Ezért borzasztó, hogy a mai politika a legkisebb egységet, a családot támadja, teszi tönkre, hogy ne szülessenek gyerekek, az idősek minél hamarabb pusztuljanak el.

Édesapám és édesanyám mellett döntően a nagyszüleim is neveltek, az ő meséik, tapasztalataik, a meghitt beszélgetések meghatározóak voltak. A család összetételén nagyon sok múlik, a nagyszülők például egészen másképp tudnak foglalkozni a gyerekekkel, mint a rohanó szülők. Ezt a rendszert földúlni, tönkretenni rettenetes dolog. Alapvető gyógyszereket nem tud megfizetni sok idős ember, a ruházkodásról, étkezésről nem is beszélve. Nem születnek gyerekek, mert elveszik a családi pótlékot, a szocpolt, óvodákat, bölcsődéket zárnak be. Ezek ellen kell tiltakozni összefogva, mert az élet csíráját pusztítják. Ezért mondom én, hogy bizony szólni kell, mindenkinek, aki tud és alkalma van.

– *Ha a családot említjük – kicsit más szemszögből, az Ön családja több szálon is kötődik Egerhez.*

– Édesapám több mint húsz éven keresztül volt az Egri Tanárképző Főiskola rajz tanzékeének vezetője. Sok nyarat töltöttünk családotul Egerben. Nyáron kiürültek a kollégiumok, s ott voltunk elszállásolva, a három fiú: bátyám, öcsém és magam, szüleinkkel.

Színészként Miskolcra vitt a sorsom, akkor még Egernek nem volt önálló társulata, s minden bemutatót átvittünk oda. Ez a 70-es, 80-as években volt, nagyon sok darabban játszottam, az egri közönség szerette nagyon a színházat. Sok szálon kötődöm Egerhez. Alapító tagja voltam 1975-ben az Agria Játékszínnek, ha jól emlékszem, az András

kovács királysága volt az első bemutató. A vár előtt volt egy épített színpad, Bessenyei Ferenc volt András kovács, Szemes Mari, Agárdi Gábor, Bánffy György, nagyon sok kedves kolléga játszott akkor ott. Később a Líceum udvarán is voltak előadások.

Most az öcsém él Egerben családjával, feleségével, két gyermekével. Gyakran megyek hozzájuk, megnézem Balázst és Kingát a színházban. Mindig öröm számomra, ha vissza-visszatérhetek a városba.

Bérczessy András

Blaskó Péter Jászai Mari-díjas, Érdemes művész

Rövid életrajz

1970. Színház- és Filmművészeti Főiskola
 1970. Nemzeti Színház
 1974. Miskolci Nemzeti Színház
 1978. kecskeméti Katona József Színház
 1979. Miskolci Nemzeti Színház
 1987. budapesti Katona József Színház
 1995. Thália Színház
 1994. szabadfoglalkozású
 1995. Thália Színház
 1996. Thália Társaság
 1998. veszprémi Petőfi Színház
 2001. Vígszínház
 2002. Nemzeti Színház

Díjak

2001. Kazinczy-díj
 2004. Gábor Miklós-díj
 2005. Farkas-Raskó-díj
 2005. Az évad legjobb férfi alakítása
 (Fővárosi Önkormányzat)
 2006. Dottore-díj, Vidor Fesztivál

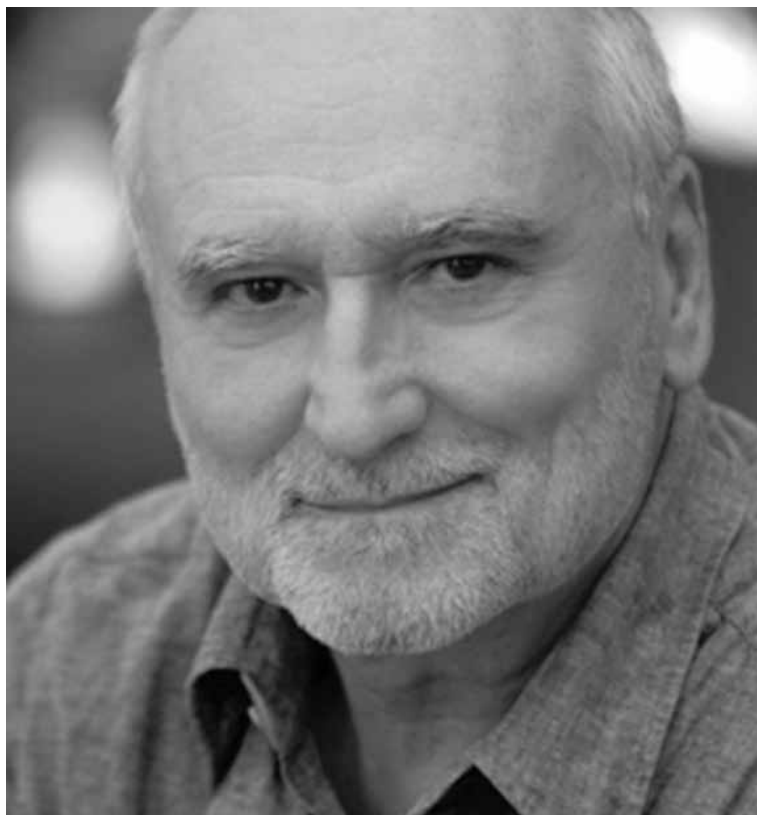
Jelenlegi szerepei a Nemzeti Színház repertoárján:

Tizenkét dühös ember – 6. esküdt
Atália – Mátán, hitehagyott pap, Bál áldozója
Warrenné mestersége – Samuel Gardner tiszteletes, anglikán lelkész
Szigliget – Darányi Pál, gondnok
Buborékok – Solmay Ignác, földbirtokos
A Mester és Margarita – Woland
Oresztész – Hírnök

Korábbi szerepei a Nemzeti Színház repertoárján:

<i>Az élet álom</i>	– Clotaldo
<i>Az ember tragédiája</i>	– Eszkimó
<i>Bánk bán</i>	– Petur bán, bihari főispán
<i>Peer Gynt</i>	– Gomböntő
<i>Az öngyilkos</i>	– Kalábuskin, céllövölde-bérlő
<i>Csongor és Tünde</i>	– Tudós
<i>Lear király</i>	– Lear király
<i>Sárga liliom</i>	– Zsivkovics János
<i>Anyám, Kleopátra</i>	– Fenyő elvtárs
<i>III. Richárd</i>	– George, Clarence hercege
<i>Gála Magyarország Fatemplomáért</i>	

forrás: www.nemzetisinhaz.hu

Czegő Zoltán

Napszúrás

(Insolatio)

*ölébe veszi és keres fejemben
az Éj Asszonya pelárgóniát*

Kupányi dinnyelé meg kétség kavargott bennem
akkor mellemre ült a Sámán
zöld pata az egyik
hófehér szárny a másik lábán

a szex felől is kérdezett többek közt
nyers spenótot rágott
akkor fölültem súlytalan és láttam
deréktól fölfeszülni a világot

ajtókat mosok le horgolok
uborkát kovászolok
ki ellenemre élt és halt
most faggat
és én válaszolok

földről nézem az eget
aki egykor értem élt velem
súgva hogy nem ér semmi félelem
most ágyékgig szentelt vízben emleget

ilyenkor és most is fölkelek
a Bhagavad-Gitából olvasok egy passzust
déli árnyékom nyergelem
41 fokon lelem a Parnasszust

ők tegnap akasztottak
ma már sikkasztottak - - -
mi eltűnünk kopasz üstökünk
szórén-szálán

a képzelet önállósulva szörfözik
mocsárban két falábon állván

halált arat a kasza
rikkant kacag a gazda
bundamagot vet a forró tarlón
azt hiszi a télen majd dús eget
pedig csak asszonyszörmét markol

vackorfa alatt melegek hetyerésznek
vodkát hánynak
meg fittyet a napnak
s itt az egésznek

forrok és hűlök
ennék de iszom
jön éji langyoson altesti torna
hogy ketté szakad a szívizom

nincs megállás tovább
vendettás a nap már odafönn
vinnyog a termés Kibéden Makón
a hagymaföldekön

őrült vágja a rendet napkenet nélkül
nívéára a tehén termel
hűvös alomban a sok pohárnok
a népre inni most egyikük sem mer

nincs apelláta
nő a vadsaláta
a bíró a magasban merkel*
cikkanva kacsint egy unióst
és elhúz
kisingben fölöttünk Angela Merkel

---

* merkel: kimeredt szemekkel, sértett haraggal áll szemben; tájszó.

szakrális szarka cinkének recsegi
kicsikém mondd a lényeket
a szomszéd kutyája gyógytornáz
leveleit hullatja a postás réveteg

házam előtt szárnyas úthenger
a szentháromság ellen agítál
röptömben rikkantok idefönről
ne bánd amit megettél megittál

ni akivel tegnap háltam
először s utoljára
rongy fél bocskorban ríva szemrehány
így elmenni tőlem nem állja

házasságba esdve loholó
hasára lehajtott fejjel lihegem
a mosóport ismét elfeledtem
mi lesz velünk így édes Istenem
delelőn délibáb nirvána
ágasán illegve befelé osonnék
mikor égi szózat rebben föl alólam
jöjj be édesem a port majd
szerezze be a mosógép

maradék meggyet karcsú fámról
talajgyalu zabálja mohón
tésztát dagasztok sütéshez
ember nincs benne alkohol
nincs pici pofám
se fész se szesz
e világra csak így hasonlíthatok
jöjj csákányoljunk jeget a fűtéshez
mielőtt magam is hagyok
csapot papot

semmi sem végleges
az élet végtelen
így élj a mának
kérek még két felest
csak nekem s az imám** -nak

uborkát kovászolok
nem nagyon nehéz dolog
ez a nő undorral löki el a banánt
az innenső féltéken
tisztességes nő a fenekén
ezt gyantázza szerelem gyanánt - - -

feszíti ajkam a patás-szárnyas
belé citromlevet tölt
ne félj mert jó a ráadás
ott lúgot vedelsz majd nem sört

ölébe veszi s keres fejében
az Éj Asszonya pelárgóniát
apostolok lihegnek át a temetőn
mind törpe nincs egy Góliát

Nem páráll a föld, fa, nincs neki. Ami kihallik,
az is elhalkul s elhal a rekkenőségben. Csak úgy,
a forró semmiből perzselődik a testült lélekhez,
négyzetaraszonként simítván az eget - - -

---

* imám: mohamedán egyházi vagy világi fejedelem, a próféta utóda

– Áldjon meg az Isten azzal, akit szeretsz.
– Nem szeretek én mást édesegy angyalom
sem a nagy hegyekben, sem a domboldalon,
tengerek világán barátságfűt szedtem,
úgy vártam, hogy elhúz a bánat felettem,
virágom elhervadt, magam is utána,
nincs itt ki szeretne, nincs itt aki szánna,
éjjelem, nappalom együvé habarva,
még élek téblábon elevenen halva,
nyiss reám csillagot, zábéját az égnek,
bizonyos vagyok, hogy akárhol elérlek,
e savós világból érkezem illattal,
mert bizony nélküled nincs ami marasztal,
kegyelemkenyered rögvest elfogadnám,
lepusztult magamat kinyilatkoztatnám,
szólhatnál odafönn, ahogyan ideleln . . .

– Bocsásd bé jó Atyám, tiéd a kegyelem!
Fordulnak a darvak jobb világok felé,
Egyetlen jó szavad őt is megmentené,
Hétszer is szenvedte, hogy hezza rossz valék,
Alig van élete, az is csak maradék –

Töpreng az Úr Isten s szólala eképpen:
a te kívánságod e percen megértem,
s a te óhajtásod a földön bétöltöm:
legyen ott a párod az én igaz költőm!

Lerongyolódva csontig,
halántékán szívdobogással –
vissza úgy érkezett,
akár egy álombéli sóhajon
az ezüst ékezet.

2007. július 19.

Pataki István

terelő

kopár mezőn szétszéledt nyáj
 éhség szomj akolban báránytor
 össze kell fogni
 szól a pásztor kezében bottal
 és táncra kél a farkasokkal

a nemzeti minimumról

az üldözött
 kéri az űzőt
 ha már levágta lábát
 adja vissza a cipőfűzőt

fabula

a sas
 a magasröptű
 dölyfösen köröz
 mintha kazalban
 keresne tűt

csőre mindig
 csőre töltve

ám hogy
 megteljen begye
 le
 kell
 ereszkedjen

az egér tudja
 hogy préda
 hogy nincs egerút

már el sem fut
 magvakat rágcsál
 cincog
 a körözött

csak az zavarja
 a sas
 a feje fölött
 döntött

Ima

bocsájtss meg uram
a falkával nem megyek
egyszerre farkat csóválni
nem kenyerem

én fújom a magamét
míg veszem e vér
vonyítson kórusban a falka
s a belesüketült falkavezér

bocsájtss meg uram
és fogjál szavamon
ha elnyel a vadon
szabadon szabadon szabadon

lékes*

a patkányok kapitánya
elsőnek hagyja el a hajót

a patkányhad
még csap egy dáridót
míg leér végre
a fenékre

az utolsó buborékkal
felszáll az ige
uram hogy sülyedhettünk ide

kapitányuk a parton
magabiztosan derűs hangon
harsogja a szél volt a gonosz

és új patkányokat toboroz

---

* A vers a nagy Pannon-tenger keleti partján keletkezett VII. Vörös Fertő uralkodásának utolsó napjaiban.

Gittai István

Becses madár

Villannak a fecskék
csipetenként hordják,
rakják a sarat
gerenda szögébe.

Fellegvárunk oly takaros,
és célnak megfelelő,
hogy nagyszerű módszerüket
lekoppintják földijeim,
s fecskefal néven
bejegyeztetik, levédetik azt
a találmányi hivatalban.

Arról viszont nincsen tudomásom,
hogy a fecskék valaha is
elloptak volna
tőlünk valamit.

Nem úgy a fészkeiket
elorzó, hombárfosztogató,
pimasz verebek.

Baráti tanács

Varga Gábornak

Cimbora, szállj ki az ámokfutásból,
a politika mókuskerekéből.
Ideje immár belakni a lelked.
Kelő napfénybe mártani, avatni
a megszületett csecsemőt, unokát.
Térdre ültetni a csöpp makulátlant.
Tündér Ilonáról, Nimród királyról
mesélni neki, énekelni hozzá
Napistenünk, s Babba Mária hangján.
Szépséges hovatarozása végett.
Az lesz övé, amire megtanítod.
Sodródni ne hagyd idegen vizeken.

Ördög a falon

A sírból való feltámadásra,
apám, anyám én nem látok esélyt.
Ám de a gének dús szövevénye
révén előbbre, majdanba jutunk.
Ahogy az ükők, ti, mi magunk is
továbbadjuk tulajdonságainkat.

Fiaink, leányaink a neten
mire fel félték úgy magatoktól?
Betyárbecsületből, mit tudom én,
önös élvezetetekre tessék
gyümölcsözni, húsvér utódokat!
Különben annyi: vége a dalnak,
s mifelénk mutatóban se lesz ki
elparentáljon alkalomadtán.

Tápláléklánc

Vakvágányon veszteglő
ó szavaink súlya alatt
nyöszörög, elpattan a sín,
megnyílik, feltátong a föld,
akár csak a bálna szája,
s a sok ezer szardínia-
szó, tőmondat cet gyomrába
sírül, tolul, s elenyészik
a pergamen üzeneten.

Gorillák ösvényén járok.
Lehullott gyümölcsöt eszem,
s keresem a részvét csendjét.
Bálnavadász-sikerekről
már hallani sem akarok.

Hova tovább

Kútvízből inni, mosakodni,
szilvát, szőlőt enni kenyérrrel,
rőzse tüzénél melegedni,
kemence padkán elmélázni,
mélyen aludni dunna alatt,
kaszálni és gyűjteni szénát,
sóskát, szedret szedni kalapba,
cseréptető oltalma alatt
hallgatni nyári záporosót,
kendert nyűni, mosni, tilolni,
kereket oldani mezítláb
nagyszájú dinnyeecsőzök elől...

Szóval ideje visszatérni
oda, ahol még ismer a domb,
a diófa, a kutya kölyke,
ahol a verébcsiripelés
s az estike-illat végképp
feledteti a városimázst,
a hamburgert, s a szmogriadót.

Valahányadik naplólap

Fáraszt már mások
rám testált akarata,
sőt, a sajátom is nyűg
nyakamon, fejemen.
Elviselhetetlen
a kincstári daróc,
a vaskalap súlya,
s amit a tetű művel
nedves köpenyem alatt.

Minden erőgammom
megúszni, túlélni,
hazaérni akar,
s nem vakarózni,
itt hagyni fogam
az isonzói sárban,
a sivár doni mezőn.

Demeter József

Csencsócsönd*

*Feleségemnek – alföldi
kánikulában írt –
üditőversezet.*

Két helység közt, Gyírgyó felé,
Az égbe ütköztünk belé,
Hol, volt oly sűrű, kék a csönd,
Hogy Istenszéke majd letört.

Székely fenyvesek ághegyén
Mennybéli zöld – lengén fenyér
Visszfénye kisírt felhőknek
Könny-szín szemünkben rejtőznek.

Hó friss csencsók ecsetnyomán
Válunk festményé e vers okán,
Hisz tél van már. A csönd fehér –
Magyardellőn – Gyírgyó felé.

---

* fenyőtoboz-csönd

Árkossy István – Bágyoni Szabó István
Világ árnya, világ fénye

(Beszélgetőkönyv, részletek)

*Ha nem jártad be ezerszer is gyermekkor-utcáid,
ki se merészkedj a világ országútjaira...
(Tamási Áron)*

14. (Árkossy)

[...] Miközben kalandozó gondolataim cikázó vonalait követem, elemista és középis-kolás éveim gyorsan illanó nyaraira úgy emlékszem vissza, kedves Bágyoni druzsám, mintha ma is ott állnék az általad is igen jól ismert harangos város ölelő dombjain, a lusta nyári napsütésben, fenn, valahol a Feleki-tető lankáin, netán a Várad felé szaporázó országút mentén, a Szinyei Merse pipacsos képeit idéző színpompás tisztások egyikén.

A magasban, Gyalu öreg kastélya felől színt váltott az ég. Az oxidzöld erdők katlanában gyülekezni látszott a puha fehér, és akárcsak lisztbe mártott hatalmas szénászekerek, úgy hömpölyögtek lefelé zömök felhődarabok a völgyek szűk szorításából, a kijárat fölé. Ott megálltak. Talán égi kapunyitásra vártak? Kis ideig még terekfordultak, majd türelmük vesztével, hirtelen elhatározással – halványulni kezdtek, és örökre eltűntek a mindent feloldó kékség égi palettáján.

Elnéztem a nyugati havasok kobaltviolába futó hegyei felé... újraéltem a múltó percekét, amelyek az egymással kergetőző ikerpár, a Hideg- és Meleg-Szamos hol simogató, hol törve-zúzva zakatoló vizeinek zuzmóvilágában suhantak el. És elsétáltam az álmosan napfényes déli oldalon, a jövőt nem ismerő, egykedvű nyugalomban álmodozó város felett, néha a Bükk cserjéseit jártam, törpe erdeiben andalogtam, máskor átellenben, a Hója tölgyesei alatt, az ifjúkor illúzióvilágából vissza-visszaköszönő, kékfüstű majálisainak idején.

Gyakorta ruccantunk ki a „barnán-szóke” Szamosra nyári hétvégeken, pirosban vagy kékben ripacskodó, matuzsálemkorú buszokon a Donát út kanyarulatáig, soha véget nem érőn zötykölődve. Más alkalommal, ha kedvünk úgy kívánta, tisztos sétát választottunk: vidáman szaporáztuk egyre följebb, vízfolyás mentén cikkcakkozva, ösvényen, ringó fővényen, legyezőnek beillő ördögbordák között lavírozva; közben figyeltük: miként állnak tótágast a Fellegvár sziklái, suvadásai, a város előtt immár megjuhászodott folyó bronzsínű tükrében.

Az óriás fűzek fejét hajtván köszönték meg a víz közelségét; alattuk „nomád” sátrak

zöldelltek, amonnan illantak a magasba rejtőzködő tábortüzek bukfencezve tekerőző, kék-fehér füstoszlopai. Olykor, frissítő zápor után, velencei csillár lett a táj; a lángoló sárgákkal visszaköszönő nap áldásában milliányi gömböcske prizmafénye kelt versenyre a tündöklő szivárványglóriával. Én pedig feküdtem a még friss-meleg párától illatozó földön, körülöttem égbenyúló fűszálak bólogattak jobbra-balra, akár óriás zöldablaktörölők a kobaltszínű ég végtelen ablaka előtt, amelyek tisztító szándékukkal, mintha még áttetszőbbé, még emlékezetesebbé akarták volna tenni számomra, azt az amúgy sem egykönnyen elfeledhető, ifjúkori emlékképet.

Dimbes-dombos Kolozsvár igen-igen jól értette módját, hogy valamennyi kis zugában szép emléket rejtsen el, és azokat, nekem mind a mai napig meg is őrizze. Akár kint a folyóparton, akár fennebb, a város szép teraszán, a Mikó-kert fölötti ősfák hűvös árnyék-termeiben, vagy még ennél is magasabban, ott, ahol az öreg Csillagda, lombkoronák fölé erőlködve büszkén mutogatta gömbölyded kalapját Napnak, Holdnak, kisdiáknak egyaránt.

A tetőhöz közeledvén – ahol a Trefort utca már serényen készülődött, hogy az egykettőre előbukkanó városszéli ligetekben bújócskázva észrevétlen nyoma vesszen –, volt egy hétvégi, vissza-visszatérő zöld-kikötő, egy kevéske „Kolozsvár-öröm”, amit mi, akkor egyszerűen csak „Kuglikert”-nek neveztünk. Öreg tekepálya volt, tanárszülők baráti társaságát hívogató, búfeledtető „más világ” (még a régi felekezeti birtokokból fennmaradt egyik utolsó romantikus földdarab), amely az első emlékezetes képet tárta elém a természet igaz színpadának fény-árnyék játékairól, mély érzelmeket kiváltó, hangulatteremtő erejével.

És lám, Bágyonban felcseperedő kedves barátom, akárcsak neked, az én gyermekkoromnak is megvolt a maga kuglikertje!

Rozzant, mohatakaró alatt rejtőzködő faépítmény volt az ősparkban meghúzódó elaggott tekepálya; megkorhadtt deszkái között a rések imitt-amott olyannyira kinőtték magukat, hogy már-már több látszott ki mögüle, mint amennyit eltakart. Ennek ellenére, úgy feszített vénsége a szűk völgy oldalának támaszkodva, mintha egyedül ő tartotta volna egybe azt a múltból ott feledett, ezüsthálókkal átszótt koboldvilágot szikláival, százados tölgyeivel, ég felé révedező fenyőivel együtt, nehogy már egyszer a vén fák – igencsak jókedvükben (netán bánatukban) – megindulnának lefelé, várost nézni, szerencsét próbálni. András, a kelekótya öreg gondnok, nagy igyekezettel mindennek gondját viselte: óvatosságból, hatalmas lakatot biggyesztett a részegen dülöngélő kiskapura, így is őrizve azt a néhány utolsó évet, ami a „szép békeidőkből” abban a kis örökzöld időkapszulában még bennrekedt.

Tanár kollégák, jó ismerősök, családostól-gyerekestől (mi több: borostól-kenyeres-től) jártak ki időnként „hétvégét gurítani”; el-elbújni a komisz világ elől néhány önfeledt pillanat erejéig – égis erő zöld levélfüggönyök mögé.

Az árnyékos völgyben rendszerint korán búcsúzott az ősfák közt botladozó délutá-

ni fény. A csendűző Jupiter-golyóbisok – akár dolga végeztükkel csatából megtért, fáradt harcosok –, folyvást döcögtek-kattogtak a deszkavályú fenekén, hogy kevéske pihenő után, új erőre kapván, ismételten hulljanak a bábuk –, mint Mohácsnál a magyar. Eközben magunk, kislurkók, órákon keresztül bámultuk azt a csattogó, véget nem érő tragikus bábjátékot: a fából-halált és fából-feltámadást.

Alig távolabb e romantikus zarándokhelytől, voltaképpen itt-ott közös telekhatárral, a Házsongárdi temető beszédes csendje, békésen megosztozott a Botanikus kert évszázados fáinak nyugalomörző világával. Számomra, akkoriban az volt a „kolozsvári” Versailles, Schönbrunn, meg a firenzei Pitti palota Boboli kertje egy kalapban: bújócskázó sétányaival, mindegyre utánam leselkedő szobraival, folyton víz után áhító szökőkútjaival, őszbe mártott vadszőlős kilátójával. És némelykor, imitt-amott kevéske otffejlesztett, rejtőzködő ősmagánnyal. Málladozó kishidak, zúgók, hasadékok, tekerőző sárkánygyökerek feketéi, óriások eldobált kavicsai között csörtetett a patak lefelé, tisztára mosni városának jelenét és jövőjét.

A japán ház körüli tavacska páradús levegőjében, pallón pihenve Zoltán öcsémmel, gyakran figyeltük a pagoda vízi arcmásában cikázó aranyhalat. Olykor fűszálakat, apró kavicsokat dobálva rajzoltunk föléljük glóriát a vízre; figyeltük, miként járnak át egymáson a himbálózó hullámkörök, majd úsznak ki a partig. A kis halakat, lágy ívű útvonalai elkísérték a tavorózsák erdejébe, óriás lapik árnyékába, víz mélyfeketéjébe.

Hogyan is állhatott volna ellen egy kissrác olyan boldogító kényszernek, hogy legalább egyetlen vékony cérnaszálon lógó hajlított gombostűt le ne eressen közéjük ingyenc zsemle darabkáival? Ám, hogy ő ügyeskedte jó helyre azt a zsemledarabot, avagy a kishal akarta, hogy úgy történjék, már nem emlékszem, az ellenben bizonyos: nyomban kifogta! Ma is látom, amint tágra meredt szemekkel bámulja az ég hirtelenkincsét, jelzésértékű, sorsszerű ajándékát. S mire jómagam észhez kaphattam volna, trappolt lélekszakadva, zsebében a nedves zsebkendőbe göngyölt aranyhallal, lefelé a macskaköves Majális utcán, egészen hazáig. Csak a kijárat előtt lassított némileg „ráérősre”, midőn a pénztár előtt elhaladt.

A kis aranyhal sokáig élt még.

A Botanikus kert után immáron új otthonának üvegablakán keresztül megcsodálhatta a Farkas utca másmilyen világát is: egy sárga ősz, egy fehér havazást, és közelről figyelhette kiszagdája mindegyre üvegre tapadó orrocskáját: a kiszagdát, aki mindenkor olyanná akart lenni, mint ő: – varázserővel rendelkező.

Mielőtt az aranyhal végleg eltávozott volna az ég vizeire, bizonyosan megkérdezte Zoltánkától, mi volna a három kívánsága. Ám, hogy mi is volt az, immár sohasem tudhatom meg.

Valamit, azonban mégiscsak sejtek.

Az első kérdés az lehetett, amit voltaképpen később, teljesített is az *aranyhal*, így valóságga vált öcsém álma: *aranyműves* lett belőle. A második kívánsága talán az volt,

hogy ők, ketten, – mindörökre együtt maradhassanak. Fájdalmamra, már ez is beteljesült. Hogy mi lehetett a harmadik kívánság?

A harmadikat, lehet, mind a mai napig – nem is kérte tőle! S ha már ez így van, azt a fennmaradó, egyetlen és legfontosabb kérést magam szeretném a mennybolt kék tavába súgni. Így megtörténhetne, hogy e földi világban egyszer mi még újra találkozzunk. Ám ha mégsem lehet ily csodára várni, akkor a Nap vagy a Hold milliónyi fénysugara között, valamikor csak megtalálom én azt az egyetlen, testvérem-sodorta arany-ezüst szálát, amelyet égi műhelyéből ő ereszt majd le értem, és amelyen az örökös gyermekkorba – magához emel.

A Botanikus kert hepehupás zöld-múzeumának gyermeki fantáziát felcsigázó környezetében egyre inkább kezdtem megérezni a „szép táj” látványának reám gyakorolt, bizvást mondhatom, máig tartó jótékony hatását. Márpedig rövidesen, újfent különleges élmények tartogattak számomra kitörölhetetlen szép emlékképeket egy szelíd, már-már legendássá vált, csendesen hullámszó völgyről és annak messze földön nagyhírű lakójáról.

Sztána – és Kós Károly.

E két fogalom úgy kívánczik ma már egymás mellé, akár égen a Nap a Hold mellé, az anya a keblére hajló gyermekéhez. Születés gondolata – megkerülhetetlen elmúláshoz.

Összetartozó szavakká lettek: összekapcsolta őket az együvé tartozás szelleme, a mindegyre meghurcoltatott szülőföld és a hagyomány iránti hűségben fogant, egész Kós Károly-i életmű tiszta eszmei üzenete. És mindezek után már hallatlanul szorosan összetartja őket a pirosba-zöldbe hímzett fehér Kalotaszeg tengernyi gyöngysora, a pojának fölött ténfergő paradús fuvallat legelőillata, a fáktól és virágoktól eltanult, szűnni nem akaró örökös megújulás Istentől eredő szeretete, valamint a bölcs emberi tisztánlátás.

Kolozsvár, ez a világra nyíló szép kapu, amikor engem első útjaim egyikére elengedett, akkor az az út, a várostól alig jó órányi vonatdöccenéssel éppen oda, Kalotaszeg dombjainak rejtőzködő csendjébe, Sztána álmodozó berkeinek suttozó világába vezetett. A Részeg-hegy lankáihoz, ahol e természetes vízvásztó (akár a mesében) három pataktestvért ereszt útjára: észak felé az Almást, kelet felé a Nádist, nyugat felé a Sebes-Köröst, hogy kies tájakat végig barangolva, csillogó ezüstvonalaik ismételten találkozhassanak majdan a „csendes” Tiszánál. A hegytetőről túl felé eltekintve, tisztán kivehetők a szerényen meghúzódó falvak: Kis- meg Nagypetri gombamód elszórt ritkás házsorai; ámde a magaslat innenső felén, alig néhány üdülőház bujkál száz és száz színárnyalat harmonikus birodalmában. S ha az idő is egyetértően rábólint, kéktávolban fel-felsejlik az örökös vándorhívogató profilja, a Bihari-hegység felhőfüggönye mögé rejtőzködő hóruhás Vlegyásza arca, szebb nevén „Vigyázó”, majd' kétezres csúcsa.

Iskolai pihenőtáborok emlékei közt derengnek fel Sztána csendes nyarai. Az elár-

vult kisállomáson, lombországban, fújtatva-csikorogva döccen még utolsót a megfáradt vicinális. Hófehér gőzpára öleléséből tűnik elő az árnyalt kép: látom szénport cipelő, maszatos vonatablak mögül megcsillanni Édesanyám csak nekem tartogatott mosolyát; karján kiskosár, benne „Kolozsvár-látta” titkok illatával, otthonnak rejtőzködő melegével. Amott, Édesapám sportos alakja mozdul: éppen a Szentimrei-villa felől szaporázza; fényekkel teleszórt tisztásra bokros ösvény árnyékából lép elő, rövidnadrágban, könnyű vászoningben, arca napbarnított, gondjai-bajai is azok, minthogy többnyire ő viselte örömeit is, nyúgeit is évek során e szépeplékű diáknnyaraknak.

Különösen kedves hely volt Sztána.

A tekintélyes töltés zöldfalként uralta a tájat: Nagyváradnak mutatta az irányt. Íves hajlatáról, a tisztas magasból, vasúti sín báméskodott a völgy irányába; acélján páros csillagok szikráztak a bíbor alkonyatban, mígnem a Nappal kacérkodó, tündöklő szempár el nem tűnt a közeli alagút fényfaló sötétjében.

1870 óta búcsúzkodnak itt a pöffeszkedő mozdonyok égbe kívánczozó síphangjai, mielőtt a kecmérgő szerelvények lankás domb rejtekébe tűnnének el. Voltaképpen: ezzel egyidős a hely megkülönböztetett szeretete is. Éjszaki Károly, az akkori Közlekedési Minisztérium megbízottja vezette a látványos viadukt építési munkálatait, eközben olyannyira megkedvelte a kies tájat, hogy tisztas nyaralót építtetett magának –, amelyet baráti köréből nyomban mások is követtek. Ekként vált a kolozsvári értelmiség minduntalan felkeresett, előszeretettel látogatott hétvégi kirándulóhelyévé Sztána.

És Kós Károlynak is otthonává lett, az általa 1910-ben tervezett és megépített, majd 1925-ben kibővített, már-már legendás „Varjúvárának” megszületése óta.

Varjúvár! Ez az „egycsaládos kis erőd”, mára az otthonteremtés kőből rakott szimbólumává testesült sokunk számára. Ugyan, az is köztudott róla: szeszélyes időket volt képes átvészelni! A Farkas utca kisdíákjának Kalotaszegért és Erdélyért tett majd évszázados szolgálata, az Isten földjén két talpán álló, küzdelemben megedződött alkotóemberének ragyogó szellemisége tartja máig egyben e kihűlt falakat. Mert e köveket, valamikor a gondolat páratlan ereje fogta össze, az együvé tartozás tudatának kötőelemeivel megerősítve, amely képes volt megóvni e hitből fölépített házat – és talán, még a kívül rekedt hazát is valamikor. /.../

A sors kegyeltjeként, nem kevésbé tulajdonosainak jóvoltából, az ötvenes évek derekán több nyáron át, magam is boldog napokat tölthettem abban a már-már Kós-emlékműnek tekinthető „családi varjúfészekben”, annak is kör alakú, kandallós, földszinti szobácskájában – mindjárt a bejárattól jobbra. A Kós családból, csak nagyritkán tűnt fel valaki rövid időre; olyankor, az épület túloldali szárnyát lakták szívesebben. Károly bácsit is, mindössze, tán kétszer, ha láttam azalatt. Akkoriban, gondolom, főként Kolozsváron tartózkodhatott. Ám évek múltán, már *UTUNK*-szerkesztőként több ízben találkozhattam szikár alakjával a redakcióban, valahányszor mindannyiunk igaz öröme, rövidke látogatásra közöttünk megjelent.

Bevallom neked, Pista barátom: nagy, halk szavú séták helye volt Sztána. Együttal: magányos barangolások, első-meglátások rejtélyes otthona is. Kissrácként, arcot simogató, magas fűvű kaszálókon vágtam át lankáról letérve, útszéli bogáncs és réti boglárkák között, itt-ott megérintve-köszöntve fehér lelkű margarétaszigeteket. Völgybe ereszkedve, a meredek vasúti töltés lábához értem: a sebes patakot terelgető, hosszú, vízáteresztő alagúthoz. Noha a száz lépést is jóval meghaladta – mégis átmerészkedtem rajta. Bátorságot színlelve önmagamnak a csörtető, hűvös hegyi vízben, természetes görgetegkövek közt botladoztam, majd hogynem teljes sötétben a távolból hívogató, napfényes kijárat felé. A túloldalon jólesett kiérni árnyékból a fényre. Bükkös sás fogadott kék égbolt alatt; száraz fővényre pakoltam a nedves falakról útközben lepattintott sztalaktitokat meg az itt-ott szerencsével meglelt, lapos formájúra kopott Szent László-pénzeket. Olykor, a magasban, az árnyék mögé rejtőzködő völgy felett, a Nagyváradnak tartó tehervonat zakatolt tova; hosszan búcsúzkodó sípszavát az álmatag szürkületnek emlékül hagyta, hogy hovatovább újra előmerészkedjen a „nagy sztánai csend”, és ismételten úrrá lehessen mindenek felett.

Esténként, olajlámpa fénye sem hiányzott. Szemünk megpihelve fogadta be az ezerszínű homályt. A mennyország szélesre tárt ablakán csillagporos éjszakában gyönyörködhattunk, Göncöl koszorúja alatt, szendergő rét hangjainál; miközben Édesapám, kíváncsiságomra, a végtelenség igencsak megfoghatatlan, titokzatos világának rejtélyeit igyekezett számomra ma is visszacsengő, szép szavakba foglalni.

Évek múltán, Kós Károly, a nemzet nagy „országépítője”, eltávozott közülünk. Ezerkilencszázhetvenhét augusztusának csillaghullása, az ő fényesen ragyogó, erdélyi csillagát is áthúzta az égen. Búcsúztatása a Farkas utcai Református templomból történt, virágerdőben; az Apafiak fehérbe álmodott fejedelmi emlékműve közeléből, amelyet maga tervezett valamikor. A templomkapun kívül, szabad ég alatt, utcának, térnek széltében-hosszában, némán tüntetett a nemzet színeiben pompázó Kalotaszeg. Az író Domokos Géza elköszönő szavai mintha még a hófehér emléktáblára is utaltak volna: *„Fejedelmet temettünk.”*

Azután csaknem mozdulatlanságba dermedt Kalotaszeg szépséges emlékhelyén az idő.

Ötven évvel első sztánai nyaram után újra ott járhattam.

Minden sarkát bebarangoltam. Semmi nem változott. A völgy is megvárt türelmesen; még a gyérülő lombok közül szóltanul felém bámuló Varjúvár is mintha felismert volna. Már emberkéz sem bántotta e vidék kiérdemelt békéjét. Leereszkedtem a lejtős domboldalon. A patak medre is a régi. A vízáteresztő alagútnál, a kis zúgó mellett, rozsdahátú elfáradt őszi levélkék keringőztek tétován a sekély örvényben, mintha azon tűnődnének: tovább suhanjanak-e, vagy még maradjanak. A víz fölé hajoltam. Csendes tükrében megláttam egy tízéves kisfiú reám – vagy az ég felé – tekintő ismerős arcát.

A Vlegyásza felől tömör fellegek lopakodtak a táj fölé.

Egy vízbe hulló esőcsepp lehetett az oka (vagy talán egy könnycsepp?), hogy a puha fodrozásban a törékeny látomás hirtelen halovánnyá vált és hamarjában tovatűnt.

Mintha suhogást hallottam volna...

Fekete varjú húzott el a pihenni készülő, öreg fák fölött.

Vagy tán valaki csak a tovalibbenő éveket kaszálta valamivel szaporábban lent a völgyben, és már énmögöttem is... miközben az illatos rét száradó virágait az emlékezés egyre fakuló boglyáira szórta.

Budapest, 2007. október 11.

15. (Bágyoni)

Látom, István, ti a Vlegyászát és Kós Károly kerek tornyú „varjúvárát” zsongtatók körül – s váltott romantikába a lelketek (nyelvezeted legalább is ezt árulja el), mi meg, az Erdélyi-középhegység másik, a déli oldalon meghúzódo, egyre karcsúsodó erdőket, még fellelhető, de nagyon porladó (volt magyar) templomtornyokat, várfalak madárfészkeit fürkészgettük... s maradtunk kétkedő realisták. Károly bácsival, az élő legendával, „Mozgó Vártoronnyal” én is többször találkoztam. A „legelső Kós-élményem” mintha Édes’ énekeivel, meséivel lenne egyidős, de talán inkább első kolozsvári utam zűrzavaros idejével. Édesapánk egyik ritka kifakadására emlékszem: Radó Sándor bácsi pálinkafőzőjében vedernyi cefrét borított (a mienkből) az öt lekommunizáló valamelyik Peszler fejére (aki örök életében amerikai csomagokért várta a soha meg nem érkező postást), s ordította, torkaszakadtából: „A mi házunk fundamentumát Kós Károly rakta le, s kezdtünk együtt építeni... és nem Jehova!” A következő pofont állítólag a falu népe „szabta ki” a kekeckedő Peszlerre, mondván: „Mi ösmerjük Kós Károly urat, maga ismeri a maga Urát?!” Visszapörgetve az időt, világlik fel előttem, hogy az erdélyi magyar pártokat 1949 tájékán úgy kebelezte be a románok kommunista pártja, mint a huzat. Süllyesztőbe került az az önfenntartó politikai képződmény is, amelyet a „fejedelemség-építő” Kós támogatott a *Kiáltó Szó* hatalmas sikolya utáni erdélyi közéletben. Apám egyetlen szót nem ejtett erről az incidensről, soha. A többi találkozásaim a Nagy Öreggel – természetesen, a Kuncz-kutatásaimat, egyetemi élményeimet ide nem számítva – a Korunk szerkesztősége kigalériái sorában megrendezett tárlatán történtek, majd egyszer-kétszer a mi redakciónkban is, a Benkő Samu készítette beszélgetések közlése idején.

Emlékszem, a sorozatot szerkesztő Marosi Péter, hosszas unszolásom után, ekkor lepott meg néhány Kós Károly-kézirattal, gazdagítván elképzelt *Utunk*-kézirattáramat. (Köztük a budapesti kormánykötületést megköszönő csodálatos Kós-epiztollával. Szeretném, ha valamelyik későbbi beszélgetésünk során ezt idézhetni – netán megjelentetni is – tudnánk.) Gyűltek tehát értékes kézirataim, sajnos, ezek kolozsvári bemutatása nem történhetett meg, a Nagy Öreget ugyanis a hírhedt Lancranjan-

könyv keltette, betegesen magyarelles politikai-szellemi konjunktúrában fasisztának, rendszerellenesnek bélyegezték. Persze, azokkal az anyaországi íróársakkal – Illyés Gyulával, Száraz Györggyel és másokkal – egyetemben, akik tiltakozó közleményeikkel a szabad világ tudomására hozták a xenofób román kommunisták kisebbségellenes intézkedéseit: a könyvégetéseket, a nyelvhasználati jogok zsugorítását, a nemzetiségi iskolák és települések lerombolását, „feltöltését” tájtól és kultúrától idegen lakossággal, amikkel a kétmillió erdélyi magyar közösség meglétét sodorták végveszélybe. Épp a Radnai-havasokban, Borberekén pihentük ki éves fáradalmainkat feleségestül az írószövetség villájában, amikor Kós Károly halálhírért hozták a kollégák – talán Szilágyi Pista, talán Székely János, fogalmam sincs. Tüntetéssel felérő temetésén, tudom, te is ott voltál, Árkossy... 1977 felkavaró augusztusában.

Vers is született e „komor férfitűtő” hangulatomban, meg is az *Utunk* szeptember 16-i számában, Szilágyi Pista szerkesztette lapba a verseket, úgy emlékszem, a Kós emlékének dedikált darab szikár-pontos címét is ő javasolta. Íme, a „leltár”:

Leltár
Kós Károly halálára

a férfikor kirakatából lassan tapintatosan
hajlongó bocsánatot kérve olykor a sorrendtől
bevesszük rajzosarcú birsalmatekintetű
öregjeinket
a szél még egyszer leperdíti
róluk a kötelező botorkázás porát
az eső - utolsó bába - tetőtől talpig
megmosdatja
és elhelyezzük őket vízszintes emlékezetünkbe
s ha akad valaki hogy hírül adja
hát hírül adatik:
K I F O G Y T A K
rajzosarcú birsalmatekintetű aggastyánjaink
s mi
mi már csak így vehetjük észre:
jobb híján
a szél az eső leltára férfitűtő
és lobognak rajtunk furcsa papírszalagok

(1977)

De hagyjuk a Kolozsvárokat és Tordákat megrázó temetéseinket... E témáról talán majd máskor. A Vlegyászáék, Torockószentgyörgyi várromok rejtélyeire éhes gyermekek világába aligha illeszthetők a fekete gyászszalagok, a játékos kezünket, lábunkat, fantáziánkat lefogók.

Pedig a gyermekember irdatlan sok mindent kibír, sokkoló szépséget és romboló megaláztatást egyaránt. Aztán, ha szerencséje van, egy idő után meg is feledkezik róluk – mondják, a *játék*, az önfelelt játék feledtet is, kimossa a nem kívánt „élményeket”. Iskolába járásunk, mindennapi átruccanásunk a Mocsáron, „kövendi szomszédolásunk” nem volt azért épp annyira elrettentő, mint ahogy egy kívülálló ember elképzeleli. Igaz, könnyű sem, hisz’ alaposan próbára tett mindünket, de kibírtuk, és ez mindennél fontosabb „tanulság”.

Visszapillantva arra a Kövenden töltött három évre, azt kell mondanom: inkább szüleink életében lehetett „problémás” ez az időszak, hiszen az ő iskolaépítő álmukat húzta át mindenik újabb szeptember, az ő szűkös pénztárcájuk vékonyodott a megoldandó gondokat szaporító őszökkel. Mert bizony nemcsak cipőre, gúnyára, táskára meg füzetekre, hanem a telek beálltával az internátus költségeire is kellett gondolniuk. Egy otthoni konyhaasztalon a kenyérmorzsa is étel, a megmaradt kenyérdarabkát tán később is előkotorászhatod édesanyád asztalfiából – a bentlakásban viszont, ahol a napszakokat iskolacsengő szabdalja, ahol az ébreszt, az hív ebédre, az jelenti a takarodót is, bizony ott nem. Aki nem képes hozzászokni a katonás regulákhoz, az – már a vadon törvénye értelmében is – „elvész”, hátrább sorolódik, elcsenevésszedik, mint a félretaszított malac.

Ki voltunk téve esőnek, hónak, szélfúvásnak, akár a csemetefák, az biztos, de nekünk ez volt *Az Élet*, mindennapjaink ezzel jártak. Meg aztán reformátusok is voltunk-vagyunk, még ha legtöbbször „templom mellett járók is”: az „eleve elrendelés” isteni tételt süvölvény agytekervényeink nem, de ösztöneink annál inkább felfogták. A vak Radó Sándor bácsi ezt úgy fordította le, szívére téve hatalmas tenyerét, hogy „nekem ezt adott az Úr, nekem ezzel kell látnom”. Hát igen, amit a Gondviselő (vagy Sorsod) rád oszt, azzal kell megbirkóznod, azt kell a magad és a környezeted épülésére dédelgetned, alakítgatnod, vagy éppenséggel a megváltoztatására törekedned még gyermekként is. És kiküzdeni a lehetetlent is: hátha a Sors nem végleges, hátha épp neked kell a megváltoztatásáért tenned valamit.

Úgy vélem, aligha lehetett volna azokban az években bölcsebb átélési mankót kiötlölni megrozszant lelkületű szülőfalum „hóna alá”. Biztosra veszem, kedves Árkossy István, hogy mindez az ötvenes évek kolozsvári Farkas utcájára is maradéktalanul érvényes – Károly bátyánk iskolájának furcsábbnál furcsább szülői értekezleteiről megérkező Édesanyánk néma fejcsóválásai szerint mindenképpen. És ahol egy gyermeket szülő anya lelke beleremeg, ott a gyereket tanító, életre készítő tanárember sem tehet másként. Már aki az iskoláink „felette szükséges voltán” eltöprengő Apáczai Csere csendes utódjának tart-

ja magát. Mintha ekkor kezdődtek volna azok az idők, amikor szülőnek, iskolának egy közös sátáni hatalom ellenében kellett építkeznie – miközben szülő és iskola naponta az abnormalitásokkal szembesült, tapasztalván, mint sorvadnak a falusi porták, mint válnak fölöslegessé a hitközségek gondoskodó kezéből kitépett tantestületek, és ami a leginkább vést jósló volt: miként tűnnek el innen is, onnan is azok az emberek, akik meghatározó egyéniségei voltak és lehettek volna közösségüknek. (Emlékeztetőül itt jegyzem meg: az egyetemalapító fejedelem, Báthory István 1581-ben egyebek közt három falut is „kiutalt” az intézmény hiánytalan fenntartása érdekében! És ahányszor jég verte el e falusi birtokokat, annyiszor rokkantak bele oskoláink-egyetemeink tartógerendái...)

Aki a II. világháború után Erdélyben iskolai történetírásba fogott, bizonyára ezzel a mondattal kezdte: „Isten földi törvényei mintha háttérbe szorultak volna Szt. László mai országában – az iskolapadok környékén különösen...”

Az Aranycsapat villámcsapásként belénk vágódó veresége után különösen. Em-lékszem, 1954 nyarán furcsa idegenek lepték el falunkat, s az után érdeklődtek, ki hol és kikkel hallgatta a síró Szepesit. „Sehol, vakációban itthon a gyermek helye!” Hogy Édesanyánk magyarázatát elfogadták-e, vagy már ők is megunták a kérdezősködést, nem tudhatom... Vagy tán a védekező gyermeki természet mindent megtett azért, hogy e kis traumát minél előbb elfeledjem? És kiheverjük családostul. Azt nem árulhattuk el, hogy a Kis Kercsedti utcán lakó Vásárhelyi Misi bácsi tornácán csüngve drukoltuk végig a meccset, mert – Apánk szerint – „nem biztos, hogy a Misi rádiója be van jelentve”. És valószínű, azokról a kis nemzetiszínű zászlócskákról is kikérdeztek volna, és ki arról is, hogy ki kit szidott, honnan volt a sok mézes bor, és hogy miért verték véresre az egyik Kukuj fiút, aki röhögve próbált eliszkolni Puskás meg nem adott gólja után... Napok múlva szálltostak a hírek innen is, onnan is. Nagyobbik bátyánk, a Tordán dolgozó Jancsi három susztersegéd haláláról beszélt, kettőt guta-ütés vitt el, a mesterük saját rádiókészüléke előtt esett össze, a harmadiknak rendőrök látták el a baját, torka szakadtából a *Himnusz*t ordította a szerencsétlen le s fel a Maxim Gorkij Mozi előtt, míg bent Gheorghiu-Dej, Vasile Luka és Ana Pauker bukaresti munkalátogatásairól pergett a filmhíradó. ...

– Még jó, hogy nincs rádiónk! – fordult Édeshez a hallottakba beleborzadó Apánk.

Erre Édesanyánk az almáriumhoz lépett, és egy óvatos mozdulattal kihúzta a de-geszre tömött felső fiókot: az asztalterítők, konyhai ruhák alól kis fadobozt és egy páros fülhallgatót emelt ki, s helyezte a bútor asztallapjára:

– Van, János fiam, van! Itt a rádiónk!

Ilus nénénk, Józsi és én néztük végig a jelenetet. Apánk döbbenet huppant vissza a kanapéra; s mintha Isten csinálmánya lett volna, abban a pillanatban egy öklömnyi valami kezdett el gurulni a drótrugókkal megspékelt doboz mellől. A ház frissen tapasztott földjére zuhant, és mint kisdud dőblec, nyílt ketté – a hasadásból jókora rozsdás szeg bukkant elő.

– Ez rádió? Ez pityókás láda, Édesapám...! – buggyant ki Józsiból a bohócos kuncogás, ami a meglepetés következménye is lehetett, bár – a helyzet természetéből eredően – inkább Édesanyánk „mentése” volt testvérem eléggé nem méltányolható szándéka.

A kezdetben eléggé nyekergős kuncogás hirtelen nevetésbe csapott át, könnyes kacagásba, csapkodtuk is a térdünket, mintha valahányan azt szerettük volna elérni, hogy az utcánk fölött gömbvillámként kóválygó, újfajta rettenet be ne vágódjon udvarunkba, be ne férközzön szobánkba, lelkeink közé.

Gömbvillám ellen védekezni ajtó- és ablakzárással lehet. Ilus nővérünk már lépett volna el a Torda felé néző ablakunktól, amikor hirtelen felkiáltott: – Jön Karcsi!

Azt hittük, látomásai vannak várandós nővérünknek, hogy a nevetés könnyei mögül figyelve gyönggyé, csillogó valósággá vált minden elképzelése. Tévedtünk. Percek múltán aztán megtudtuk, hogy Károlyt Tordatúrra helyezték, de a torockói tanítói állásról is lehet majd szó...

Detektoros rádiókat, családunk első rádiókészülékét Károly bátyánk hozta Kolozsvárról. És, jól fogózz meg, Árkossy, épp a Farkas utcából... Elmondása szerint fizikaórán pásztírgatta össze „évező labor-dolgozat gyanánt”; mindenik végzős diáknak valamit el kellett készítenie az évek során tanultakból, és ő ezt választotta – már Anyánk kedvéért is. Édesanyánk régi álma volt ugyanis egy hangos doboz, ami házba hozza a nagyvilág híreit... „Annyi minden jó és szép történik ebben az életben – fakadt ki időnként –, s nekünk legtöbb ennek ellenkezőjéből jut!” Ilus is megtoldotta a panaszt: „Nem tudunk mindent a nótázással pótolni!” Apánk viszont hallani sem akart a rádióról, amit *akkor* nagyon nem is kellett indokolnia sem Édesnek, sem minékünk, otthon sertepertelő gyermekeknek...

Egy végzős gimnáziumi diák szava és dolgozata azonban egészen más, ugyebár. Gondolom, te is tapasztalhattad, minő súlya van egy „kész tanító” szavának a családban. Hát, így futott, mondhatni: csapódott be szülői házunkba „a civilizáció” áldása – szerencsénkre a rettenet gömbvilláma helyett –, igaz, több évtizedes késéssel, de megérkezett „a vasmagos tekercs” nélkül elképzelhetetlen kristálydetektoros rádió, jöllehet ama Farkas utcai kollégium laboratóriumában bizony 250 évvel ennek előtte Hell Miksa professzor úr kortársai és tanítványai már megtapasztalhatták mind a „vasmagos tekercs”, mind pedig a mesterséges mágnesesség csodáit.

Faggasd csak ki Édesapádat, barátom, bizonyára hallott Ökelme is arról – e titulustól ne rettenj meg, Aranyosszéken így tisztelik meg a nagy Öregeket! –, hogy a világhírűvé lett csillagászunk a mágnesesség és az elektromosság közti összefüggés vizsgálatához a nélkülözhetetlen alapanyagot, az első két darab mesterséges acélmágnest, bizony egy Farkas utcai református kollégiumi matematikatanártól kapta... Tudós professzorunk minderről egy Bécsben megjelentetett értekezésében, az 1762-ben napvilágot látott *Anleitung zum nützlichen Gebrauch der künstlichen Stal-Magneten* (Bevezetés

a mesterséges acélmágnesek hasznos alkalmazásához) című könyvében számol be. Hadd tegyük hozzá: Hell természetesen nem „rádiózásban” gondolkodott, a mágnesség és az elektromosság kapcsolatát az emberi test titkainak a feltárásában, a *lélek orvoslásában* szerette volna kamatoztatni – hiszen katonai lelkész is volt. Kár, hogy Hell „maister”, a kísérleti fizikára ily nagy figyelmet fordító csillagász, Bécsbe való áthelyezését követően, lemond minden ilyen irányú kutatásáról.

Híres Farkas utcaiak – diákok hírközlő barkácsmunkái – hírre éhes bágyoni magyar családok. *Hír, hír, hír.* Három nem épp érdektelen pontja ennek a végtelen vonalnak (vonulatnak) tűnő anyanyelvnek. Vagy annak a szülőföldet behálózó csodálatos rendszernek, amiről paraszt-filozófus szomszédom, Bottyán Tami bácsi beszélt-rajzolt annak idején.

Lám, hova lyukadtunk ki egy Bágyonba keveredett detektoros mütyürke kapcsán...

Károly megérkezése valósággal kisöpörte házunkból a futballveszteség és rádiókalamajkák okozta feszült hangulatot, de ki azt a rögtönzött kacarászást is, amit a helyzet áthidalása érdekében „idomított tudatalattink” hozott kalap alá nagy hirtelen. Úgy emlékszem, ettől a pillanattól kis rádiónkat nem kellett eldugni a világ szeme elől, megkapta állandó helyét az udvarra nyíló ablak közelében, a fiókos almáriumon. Nehezen is lehetett volna letagadni meglétét, ugyanis a fehér eperfa legtetején ott fényeskedett a kifeszített antenna egyik rúdja, míg a másik a 25-30 méterre odébb magasodó cseresznyefa legfelső ágán. A bökkenő csupán az volt, hogy bizony csak a kolozsvári adót tudtuk „fogni”, bármennyire is pászítgattuk a kristálydarabkára támaszkodó, kisdéd rugó hegyes, túszerű végét... De csodálatos volt így is, csudájára jártak a szomszédok! Érthető, hiszen általa úgy éreztük, hogy a világ lépett közelebb a Szabó-portához, vagy legalább is ahhoz, akinek a fülhallgató épp a fején volt.

„Itt Kolozsvár! A Román Rádió magyar nyelvű műsorát közvetítjük!”

Most is látni vélem: egymás hegyén-hátán, ahányan otthon voltunk, valamennyien egyszerre szerettük volna hallani-hallgatni... Hogy mit? Mindegy volt, csak halljuk, érezzük, benne éljünk abban a csodában, amit élhető világnak lehet nevezni...

Istenem, milyen csodálatos volt!

A rádió elviselhetőbbé tette kudarcainkat. És még csak 1954-et írtunk. De közeledt 1956!

Hozzánk 1956 októbere is a rádió hullámain érkezett... [...]

Budapest, 2007. október 17.

Posta Marianna

Para-frázisok

Kizökkent az idő, a tér, a kárhozat;
én születtem a helyre, hol mindenki kutat.
Vándor, ki itt kilépsz magadból,
ne hidd, hogy a jelen csatangol
másfelé, hogy siet a kor:
kilométeres sorok tekerednek helyükig,
míg sokarcú-emberek elhintik
hogy nincs tér, nincs idő, nincs szó:
most végképp semmi sincs a helyén,
vagy épp helye nincs semminek.
A sokarcú-emberek nem hiszik el nekem,
hogy egyetlen gondom én vagyok csak,
hogy minden a helyén: a szobrok, az utak...
én mégis a gázlón megyek,
mert mindenki új Krisztust keres.
Szabadság, te szólj nekik: Rendet!!!
Múltukkal foltozd megváltássá a csendet,
legyen miénk a Te utad.
Legyen meg a Te akaratod.

Mire és hogyan

Minden magán:
magánügy, magánszemély,
egyed szám és mindig csak én.
Merre foszlik utunk a közügy?
Már csak sülni tudunk közösen,
napégette madarak, akiket feloszt,
jobbra-balra rak: élet, menet, szövetség.
Vigyázz magadra!-
Anyám is ezt mondta régen még.
De ki vigyáz *rád* és *rád*,
ha mindenki magára csak?
A **mi** hol marad, mikor a szükség összerak
országga, nemzetté?
Honnan tudjuk majd, hogyan vigyázzunk, arra a tervre,
mely ide, a Kárpát-medencébe terelt be
egykor egy *Hazát*?!

Dénes László

A hiány körforgása

az első nap még
úgy ahogy

másnap már faltól falig
sarokból sarokba

harmadnapon
a kétség
törvényt bontott
a szükség
gátakat szakított

a negyediken a zűrös úr
már nem tűrt halasztást
kelltéll volna
senki más

öt nap múltán felpörgött
a dac a gőg
tombolt a vád

s a hatodikon a gőz
szétvetett minden
véreter

hetednap pedig a maradékot
betömve a szakadékot
mintha mi sem hasadt volna

s életünk állóvize már megint
visszafelé folya

Románc

Hommage à Lorca

Ráfeküdt az éj a tájra,
fojtottan szuszog a város,
kedvesem dalomra vágyna,
miért nincs ébren egy gitáros?
Hangszerét hogy felhangolja,
ujjait hogy húrra vesse,
mintha minden álma volna,
hogy a bánatom elűzze...

Csak a csönd utol ne érje –
Rábízom dalom a szélre.

És a dal ha fölfakadna,
fölbuggyanna, hömpölyögne
éji tájat elborítva,
szállva szállna körbe-körbe.
Ringna tavon, kecses bárka,
mígnem egyszer partot érne,
hisz a kedves várva várja,
hozzá szólna s újra érte...

Hogy a csönd utol ne érje,
rábízom dalom a szélre.

Ámde minden hangszer néma
s minden szájon dér ütött ki.
Zokszó hogyha hull papírra,
lesz ki fölolvassa néki?
És ha el sem jutna hozzá?
És ha eljut, mennyit késne?
Hát a kedves várna még rá,
várna még az éji szélre?

Jaj, a csönd utol ne érje!
Rábízom dalom a szélre...

Tüzes Bálint

Forrás a hegyben

Kristóf öcsémnek, aki cserkész

rejtőzik
vannak akik nem hiszik
láthatatlan ugyanis
mint az Isten
pedig tavasszal ősszel
nyáron télen csak életet ad

belőle van
    fű
fa erdő
a hajtás tőle sarjad
növeszt levelet sarjat
mackót gidát
    nyuszt rókát
varjút rigót
    csízet pintyet
fenyőt bükköt
    hársat tölgyet
virágot is
    szákszorszépét

rejtőzik
vannak akik nem hiszik
láthatatlan ugyanis
mint az Isten
mégis minden
így lett miénk

2009. február

Szenti Ernő

Teleholdlelkűek

A75 éves Füleki Gábornak

Nyikorgó talicskakerék
a végtelent befogadó égbolt.
Ünnep van. Mosdatják
az esőfelhők a kunsági tájat.

Merengve nézed a fákról
leszédült sápadt leveleket.
Sokaknak önzetlen szolgálja
volt eszed és szíved.

Értelmet éltető végtelen,
végtelent felmutató értelem.
Festetted a teleholdlelkűek
sors-és élvonalát.

Akkor se állj le

Ha majd rátalál a szó a mondatra.
Hamar rátalált a mondat a szóra.
Büszke könyvházára az otthonosság
érzésétől szabadulni nem tudó vers.

Ünnep van. Az öt érzék, legalább ma,
ne öt felé húzza a már megbontott valót.
Ó, egek ura, de sokszor hagyta már ott
fogát az igazság a mászt akarás mezején!

Reményed a kiérlelt magadra találás.
Reményed a szinten tartott életközelség.
Akkor se állj le, ha csak annyi, amennyit
az ásó ismer meg a drága anyaföldből!

Loboczky János

Emberi méltóság, szabadság és felelősség – történetiség és társadalom-lélektan Bibó István gondolkodásában

E rövid tanulmány címében megnyilvánuló kettősség – egyfelől a polgári-keresztény humanizmus alapvető értékeinek nemes fennkölséget sugárzó ereje, másfelől Bibó írásainak elemzési módszere, illetve látásmódja – remélhetően híven utal a huszadik század egyik legkiemelkedőbb, tudós politikai bölcslőjének egész életművére. Bibó gondolatai, bizonyos mondatai húsz évvel ezelőtt, a rendszerváltás körüli években meglehetősen sűrűn szerepeltek politikai rendezvényeken éppúgy, mint társadalomtudományi konferenciákon vagy éppen publicisztikai írásokban. Bizony sokan, sokféleképpen igyekeztek ki is sajátítani például demokráciafelfogását. Az utóbbi években – mondhatnánk szerencsére – jóval ritkábban hivatkoznak rá harsány politikusok. Így legalább csendesebben, higgadtabban szemlélődhetünk az egyébként gyakran nagyon is szenvedélytől fűtött, ugyanakkor mégis szigorú pontosságra törekvő tanulmányaiban. Ráadásul a több mint hatvan évvel ezelőtt született írásaiban minden erőltetett analogizálás nélkül fedezhetjük fel a máig ható tanulságokat, aktualitásokat.

Bibó a visszaemlékezések szerint 1976 őszén, egy Erdei Ferencről készített dokumentumfilm forgatása után mondta a súlyosan hangzó mondatokat: „S mit vésnek fel majd az én fejfámra? Bibó István. Élt: 1945–1948.”¹ A drámai sűrűségű mondat fájdalmasan utal arra, hogy Bibó számára életének igazán tartalmas periódusát csak a II. világháború utáni rövid időszak jelenthette, amikor egyszerre lehetett tudós és közéleti ember, valódi *homo politicus* antik görög értelemben. Bibó tanulmányainak ugyanis nem csupán szaktudományos tétje van, nem valamiféle pozitivistikus tudományosmennyiség lebeg a szeme előtt, hanem mindig a cselekvési alternatívák történelmi megalapozottsága érdekli. A politikusi szerepvállalás sem állt tőle távol, sőt bizonyos fokig tudatosan készült rá. Persze jelleméből következően nem a hatalom akarása mozgatta, hanem inkább a szolgálat kötelessége. Ezért is készült úgy a lehetséges szerepvállalásra, hogy előbb a tudósi pályán törekedett magának elismertséget, tekintélyt szerezni, s azután ennek révén, ezzel hitelesítve magát kívánt bekapcsolódni a gyakorlati politikába.

Tanulmányomban egyrészt *Az európai társadalomfejlődés értelméről*² szóló 1971–72-ben felvett, majd írásban a *Válogatott tanulmányok* III. kötetében megjelent mag-

¹ Idézi Huszár István: Bibó István – a gondolkodó, a politikus című tanulmányában. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Vál. Huszár Tibor. Magvető, Bp. 1986. III. 388.

² In: *Válogatott tanulmányok*. I. m. 5–125.

nós beszélgetés fontosabb gondolatait, valamint néhány 1945 és 1948 között született írásának sok tekintetben ma is időszerű vonatkozásait szeretném reflektorfénybe állítani.

A történelemfilozófiai látásmódról tanúskodó 70-es évekbeli szöveg előzménye egy szintén csak Bibó halála után megjelent tanulmány *Az európai egyensúlyról és békéről*³, amely még a világháború éveiben íródott. Mindenesetre ez utóbbi tény jól mutatja, hogy a 45 utáni történelmi-politikai esszéinek a tudományos megalapozását egy alaposan végiggondolt, széles horizontú történelemkép kidolgozása biztosította. Történelemszemléletének egyik hangsúlyos eleme az említett kései munkájában az, hogy az emberiség fejlődése nem írható le a természettörvények mintájára. A Hegelnél, Marxnál jellemző determinisztikus felfogással szemben ő nem szükségszerű fejlődésről beszél, hanem bizonyos „kulturáknak nagy kollektív erőfeszítéseiről, amit egyes kultúrák megtesznek, más kultúrák nem tesznek meg.”⁴ Az európai társadalomfejlődés értelmét lényegében az erőszak elvének és gyakorlatának a visszaszorításában látja, amely alapelveként a kereszténységben jelenik meg először. Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni azt a lélektanilag is árnyalt gondolatát, ahogyan Jézus alakjával a szelídség hatalmára utal: „Az ő gesztusai: aki megütött az egyik arcodon, fordítsd felé a másikat is, egyáltalán nem egy ügyefogyott embernek a gesztusai, ellenkezőleg, beletartoznak azok közé a lefegyverző gesztusok közé, amelyek előtt az értelmetlen agresszió egyszerre rájön a saját értelmetlenségére. És itt van egy érdekes momentum, tisztára feltevés ugyan, de van okunk arra következtetni, hogy Jézus számára a szelídség megtapasztalása személyes élmény volt abban az értelemben, hogy alaptermészete vagy indulótermészete szerint indulatos, heves kitörésekre hajló, sőt agresszióra hajló személyiség volt, aki saját maga jött rá a szelídség mindenek fölött való hatalmára, és aki a szelídség felismerése után sem lett gyámoltalan emberré, hanem a szelídség erejével lett képes nagyobb dolgokra, mint amiket agresszióval el tudott érni.”⁵ Bibó azt hangsúlyozza, hogy ez a magatartásmód az emberi közösségek szervezésében is alapvető jelentőségű mozzanat.

Egy másik, többször visszatérő megállapítása a városi polgárság szerepéről szól az európai fejlődés folyamatában. Nem csupán a tőkés árutermelést megalapozó, a kereskedelmi vállalkozásokból meggazdagodó polgárságról beszél, hanem a középkori tipikus szárazföldi városokról, amelyeknek világa „*a műgonddal alkotó embernek* (kiemelés L. J.) új, tudatos életformáját szegezte szembe a nemesség lényegében munkátlan, verekedő és hivalkodó világával”⁶.

³ In: Válogatott tanulmányok. I. k. 295–637.

⁴ I. m. III. k. 25.

⁵ I. m. 20–21.

⁶ I. m. 33.

Bibó számára tehát, ahogy az előbbi megállapításából is kitűnt, a polgárság gazdasági és politikai győzelme egyértelműen pozitív fejlemény az európai történelemben, ugyanakkor a francia forradalom jelentőségét nagyon is ellentmondásosnak látja. Sikeresnek azért tartja, mert a születési előjogok eltörlésével elvileg biztosította minden ember egyenlő méltóságát és szabadságát, s ebből következően lehetővé tette a társadalom racionális átszervezését. Másfelől viszont elítélően nyilatkozik róla, mivel a forradalmi erőszak kultuszával általános félelmet keltett. Bibó, aki a szerves, organikus fejlődés híve, jogosan utasítja el az öncélúvá váló forradalmi erőszakot: „Ha figyelembe vesszük azt, hogy minden erőszak, minden gyűlölet lényegében az ember félelemmel eltelt torz lelkiállapotából fakad, akkor el kell utasítanunk minden olyan elképzelést, hogy az erőszaknak mint erőszaknak magában felszabadító hatása van, és bizonyos fajtájú társadalmi haladás erőszak nélkül egyszerűen el sem képzelhető.”⁷

A marxizmus és a „létező szocializmus” megítélésében a 70-es években, amikor pedig a perifériára szorítottságot, a szellemi elhallgattatást kell elviselnie, szigorúan kritikus, de tárgyilagos. A marxizmussal kapcsolatban elsősorban azt emeli ki, hogy az lényeges tartalmában társadalmi reformprogram, nem tudományos igazság. Emellett élesen világít rá a következő ellentmondásra. Marx radikális társadalomkritikájában ott van „az az erkölcsi felháborodás, amely rámutat a kizsákmányolás összes jelenségeire”, ugyanakkor „ezt az erkölcsi pátoszt nem vállalja, pontosabban meg akarja fosztani az erkölcsi jellegtől, másodlagossá akarja tenni benne az erkölcsi jelleget, illetve minden erkölcsi jellegű állásfoglalást érdekviszonyok függvényévé akar tenni, és az érdekviszonyokat valami módon primernek akarja állítani.”⁸ Nyilván itt is arról van szó, hogy Bibó számára elfogadhatatlan az a történelemfilozófia, amely végső soron minden társadalmi jelenséget a gazdasági viszonyok determináló hatására vezet vissza.

A jövőbeni, működőképesnek és társadalmi eszméinek megfelelő társadalmi formáról szóló víziójában egyfajta „önigazgató szocializmus”-elképzeléssel találkozhatunk: „a leendő társadalom víziójában a tényleges, közvetlen munkát végzők önkormányzata letről fölfelé egy piramisszerű építményben mindenütt elevenen működő tényezővé kell, hogy legyen ahhoz, hogy a dolgozónak a munkájáért való felelősségvállalása újból létrejöhessen.”⁹ A hatalom gyakorlásában ennek megfelelően pedig a *kölcsönös szolgálatok* rendszere jön létre a pusztá alá-fölrendeltségi viszonyok helyett. A tulajdonviszonyok kérdésében határozottan a „mamuttulajdon” és mindenfajta funkció nélküli hatalmi helyzet és privilégium felszámolását tartaná kívánatosnak, s ezzel szemben a munkásönkormányzat szerepét erősítené. Emellett a modern társa-

⁷ I. m. 40.

⁸ I. m. 119.

⁹ I. m. 76.

dalomszerveződés két egyenrangú követelményének tartja a magas rendű értelmiségi szakszerűséget és a szélesen kiterjedt demokratizmust. Ennek szellemében egyaránt bírálja a kapitalizmus gazdasági technokratáinak és a kommunista diktatúra egypárti funkcionáriusainak egyoldalú szemléletét.

Az 1945–48 közötti időszak valóban Bibó legtermékenyebb korszaka. A már említett *Az európai egyensúlyról és békéről* című, még a háború éveiben született tanulmányában így előlegezte meg politikai programját: „E sorok írója magyar, s hazáját forrón szereti, de nem tudja azonosítani magát azokkal az uralmi igényekkel, melyeket egyes honfitársai a környező népekkel szemben támasztanak; demokrata, s leghőbb vágya, hogy Kelet-Európa népei is a demokratikus fejlődés útjára kerüljenek; mindamellett nem áll e könyvben több ország számára monarchikus megoldást javasolni, ugyanakkor azonban elveti a leginkább javasolt monarchikus megoldást, a dunai Habsburg-monarchiát; szocialistának vallja magát, s hívője a jövő osztály nélküli és kizsákmányolásmentes társadalmának, de mégis azt állítja, hogy e háború befejezése nem a szocialista berendezések egyszerre való megvalósításának pillanata kell, hogy legyen, hanem mindenekelőtt a stabilitás, a törvényesség és az európai módszerek uralma helyreállításának pillanata; végül híve az európai államszövetségnek, de mégsem tágít attól, hogy e könyv hatvan százalékában a régi önálló államokra szabdalt Európa területi kérdéseit taglalja, mert szilárdan meg van győződve, hogy az európai államszövetség nem teszi feleslegessé a területi kérdések megoldását, sőt ellenkezőleg: a területi kérdések stabilizálása előfeltétele az európai államszövetség működésének.”¹⁰ Ezt a hosszabb idézetet azért iktattam a szövegbe, hogy érzékeltessem, mennyire sokféle eszmei forrásból táplálkozó volt Bibó akkori felfogása. Következetes demokrataként hangsúlyozza az európai módszerek, tehát a jogállamiság és demokratikus parlamentarizmus alkalmazását a háború utáni rendezésben; híve egy majdani lehetséges európai államszövetségnek, amelyet összekötne a tragikus konfliktusokat és traumákat okozó területi kérdések rendezésével, ugyanakkor elvet mindenféle nacionalizmust, de elutasítja a Habsburg-monarchia bármiféle restaurációját is. Mai szemmel olvasva furcsának tűnhet, hogy egyúttal szocialistának is vallja magát. Ez persze csak a mai fogalomhasználatunk alapján látszik abszurd dolognak. Bibó számára a szocializmus még egyáltalán nem proletárdiktatúrát, totalitárius államot jelentett, sokkal inkább mindenféle kizsákmányolás megszüntetését, ami a humanisztikus eszményeivel, minden ember egyenlő méltóságának elvével nagyon is összhangban állónak látszott. Kétségtelen, hogy a sztálini Szovjetunió törekvéseivel szemben még a háború utáni cikkeiben is gyanútlanok, már-már naivnak (!?) hatnak Bibó megfogalmazásai. Később azután a személyes történelmi tapasztalatai igencsak kijózanítóan hatottak korábbi illúzióira e kérdésben, mint ahogy azt a már elemzett 70-es évekbeli tanulmánya is mutatta. Ugyanakkor leegyszerűsítés lenne pusztán a kellő

¹⁰ I. m. I. k. 604.

ismeretek hiányából fakadó jóhiszeműségről beszélni nála. Sokkal inkább arról lehetett szó, hogy Bibó, aki egyébként maga is az „úri középosztályból”, legalábbis annak szellemi elitjéből származott, 19–20. századi úttévesztéseinkért, a „zsákutcás” magyar történelemért döntően e társadalmi réteg elhibázott, tragikusan rossz politikáját tette felelőssé. Ebből fakadt nála az „úri Magyarország” kíméletlen ostorozása, s ezzel együtt a máskülönben éles látásának elhomályosulása a háború után jelentkező újabb diktatúra veszélyét illetően. Pedig gyanútlanására már az is árnyékot vethetett, hogy az 1945 őszi választások után írt, *A magyar demokrácia válsága*¹¹ című tanulmányáról szervezett vitában Lukács György egyenesen jobboldali kritikának minősítette a demokrácia magyarországi állapotáért aggódó Bibó látéletét.

Az említett írásában egyébként a demokrácia válságának okát a félelemben jelöli meg: „Kétféle félelem gyötri: fél a proletárdiktatúrától, és fél a reakciótól.”¹² A félelem Bibónál a demokráciára leselkedő egyik legfőbb veszedelem. Tanulmányainak egyik legvonzóbb tulajdonsága, hogy rendkívül plasztikusan érzékelteti a társadalom-lélektani tényezők fontos szerepét a történelmi folyamatokban éppúgy, mint a jelenbeli konkrét politikai szituációkban: „Ha az ország nem tud kiszabadulni a félelemnek ebből a csapdájából, előbb-utóbb óhatatlanul kettészakad egy ostobán feltett alternatíva körül: a nemzeti folytonosság hívei a reakcióval (ez a kifejezés Bibónál a demokratikus kibontakozás ellenfeleit és akadályozóit jelentette – L. J.), a radikális változások hívei a baloldali diktatúrával kerülnek egy táborba. *A kettő között elsikkad minden nyugodt és biztos reformpolitika* (kiemelés L. J.), és újból kátyúba jut az ez év elején oly nagy reményekkel megindult magyar demokratikus fejlődés.”¹³ A polarizálódás talán legsúlyosabb következménye és szimptomája éppen azoknak a középpártoknak a meggyengülése, amelyek valódi politikai erejét, fedezetét adhatnák a kívánatos reformpolitikának. Bibó szemléletének morális megalapozottságát jelzi, hogy a koalíciós pártoknál mennyire hiányolja valamilyen „erkölcsi kódex” meglétét. Nem valamiféle abszolút, egyetlen igazság jegyében fogant moralizálással találkozhatunk itt, sokkal inkább az elemi politikai tisztességet, a józan kompromisszumokat lehetővé tevő megegyezésről. A szorgalmazott „erkölcsi kódex” lehet a „kaszinói túlzott előzékenység és tüntető becsület erkölcse, lehet a megbízható üzletember erkölcse – ma leginkább erre volna szükség –, és lehet a kollektivistá testvériség erkölcse, csak az kell, hogy lehessen rá számítani”¹⁴.

Az 1946-ban megjelent, széles történelmi távlatokat és jelenkori aktualitásokat egyaránt megfogalmazó tanulmányában, *A kelet-európai kisállamok nyomorúságában*¹⁵

¹¹ I. m. II. k. 13–81.

¹² I. m. 15.

¹³ Uo.

¹⁴ I. m. 67.

¹⁵ I. m. II. k. 185–267.

annak a szerencsétlen, az egészséges demokratikus fejlődés lehetőségeit a régióban nagyban korlátozó helyzetnek a történelmi és társadalom-lélektani okait és következményeit vizsgálja máig ható érvényességgel. A teljesség igénye nélkül érdemes néhány fontosabb megállapítását, diagnózisának ma is aktuálisnak tűnő tanulságait felidézni. Az egyik figyelemre méltó gondolata, hogy az európai nemzetek kialakulása nagyobb-részt már a középkorban megkezdődött, legalábbis a politikai-állami keretek megszerveződése tekintetében. Nyugat-Európában azután a 18. század végén a „modern demokratikus nacionalizmus” (itt a nacionalizmus még nem hordoz negatív tartalmat Bibó értelmezésében) jut érvényre, ennek katalizátora a francia forradalom. Kelet-, illetve Közép-Európában viszont a 17–18. században a Habsburgok „végzetes államalakulata” megakadályozta – a maga gyökértelen államszerkezetével és államszervezetével – még a régió történelmi nemzeteinek is az önálló politikai nemzetté válását. Bibó szerint ebből a helyzetből következett az, hogy a nyelv kérdése kitüntetett fontosságú tényezővé vált a régió nemzeti mozgalmában, így Magyarországon is. A nyelvi összetartozás tudata alapvető politikai és történelmi tényezővé vált, a „meglehető keretek területi elhatárolásának és néhány esetben új nemzetek formálódásának”¹⁶ eszmei motorjává.

Az 1849-es katasztrófa, a magyar szabadságharc eltiprása kapcsán azt emeli ki, hogy két, messzire ható tanulság rögződött ennek nyomán a magyar történelmi osztályok politikai tudatában. Az egyik az, hogy Nyugat-Európa cserbenhagyta Magyarországot függetlenségi harcában, a másik, hogy a nem magyar nyelvű nemzetiségek a demokratikus szabadságjogokat a történelmi Magyarországtól való elszakadásra fogják felhasználni. Mindezek a tanulságok szinte döntően hozzájárultak az általa „hamis kiegyezésnek” tekintett 67-es kompromisszumhoz, valamint ahhoz a szerencsétlen fejlődéshez, amely Magyarországot eltávolította a demokratikus ideáloktól, mivel az a félelem erősödött föl, hogy a demokrácia összes következményeinek a vállalása a nemzetiségek elszakadására fog vezetni. Bibó alapvetően ebből a szituációból eredezteti a politikai kultúra végzetes deformációját Magyarországon, de a régió más országaiban is, különösen a két világháború közötti időszakban. Bizonyos értelemben a tragikus „trianoni komplexumot” is az előbb jelzett dilemmára vezeti vissza. Ennek súlyos következménye megítélése szerint az antidemokratikus politikai berendezkedés uralma a két világháború között, valamint egy valóban reális Magyarország-kép hiánya a politizáló közvéleményben, s így az „nem volt képes disztingválni a leválásra érett másnyelvű területek elcsatolása és az oktalanul és igazságtalanul elszakított magyar nyelvű területek elszakítása között”¹⁷. A történelmi nagy Magyarország ábrándképéhez való görcsös ragaszkodás vezetett azután az 1944–45-ös katasztrófához,

¹⁶ I. m. 197.

¹⁷ I. m. 204.

amely nem csupán a korábbi illúziók összeomlását eredményezte – figyelmeztet Bibó. A véglegesnek ígérkező béke (lásd az 1947-es párizsi békeszerződést) még az etnikai határokat sem biztosítja. Kérdésfelvetése ennek kapcsán ma is megfontolásra érdemes: a jövő demokratikus fejlődésétől függ, hogy ennek a nagyhatalmi döntésnek az elviselésére lesz-e elég belső erő tartaléka az országnak.

Bibó meggyőzően érvel amellett is, hogy a „zavaros filozófiák” és a „hazug propaganda”, ami szintén nem kevésbé jellemzője térségünknek, nem egyszerűen oka a politikai kultúra eltorzulásának, hiszen ezek csak akkor hatnak közösségekre, ha azokat bizonyos élmények hajlamossá tesznek hazugságok vagy féligazságok elfogadására, mert ezek révén igazolhatják öncsalásaikat. A kiegyensúlyozatlan társadalmi közérzetből fakad ezen a tájékon a „közösségért való egzisztenciális félelem” társadalom-lélektana. A kelet-európai nemzetek számára érezhető realitásnak látszik a politikai „megsemmisülés” fenyegetése, s ennek mindent eltorzító következménye az antidemokratikus nacionalizmus. A modern polgári államfejlődés azokban az európai országokban nevezhető harmonikusnak, ahol a közösség és a szabadság ügye összefonódott egymással, ahol tehát „az egyes embernek ez a felszabadulása egyben az egész közösségnek a felszabadulását, kitágulását és külső és belső meggazdagodását jelenti.”¹⁸ Közép- és Kelet-Európában viszont a „nemzeti közösség birtokbavétele és az ember felszabadulása nem kapcsolódtak össze, sőt gyakran kifejezetten ellentétbe kerültek egymással. Ennek szörnyű következménye végül is a „demokrácia meghamisítása”, amely egyfajta görcsös félelmi állapotot jelent. Ennek kapcsán írja le a sokszor idézett mondatot: „*Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni*: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, a lekicsinyléstől és egyáltalán mindazoktól az imaginárius veszedelmektől, melyek *azáltal* válnak valódi veszedelmekké, hogy *félnünk* tőlük. Közép- és Kelet-Európa országai *azért* féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s *minthogy* féltek, nem is tudtak azokká válni.”¹⁹ Azért is idéztem a teljes gondolatmenet tartalmát. A „ne féljete” felszólítása kettős irányultságú: egyrészt állj ellen a fenyegetéseknek, másrészt magad se akarj másokat fenyegető hatalommá válni. Csak így lehetne elkerülni a politikai jellem deformálódását és a politikai hisztériákat, amely állapotban nincs egyensúly a valóságos, a lehetséges és a kívánatos dolgok között: „A vágyak és a realitás összhangtalanságának jellegzetes tünetei a legátlátszóbban felismerhetők mindezeknél a népeknél: túlzott öndokumentálás és belső bizonytalanság, túlméretezett nemzeti hiúság és váratlan meghunyászkodás, teljesítmények állandó hangoztatása és teljesítmények valódi értékének feltűnő csökkenése,

¹⁸ I. m. 219.

¹⁹ I. m. 220.

morális igények és morális felelőtlenség. E nemzetek legtöbbször egykori vagy lehetséges nagyhatalmi helyzeteken rágódik, ugyanakkor azonban oly csüggedten tudja magára alkalmazni a »kis nemzet« megjelölést, ami például egy holland vagy dán számára teljesen érthetetlen volna.”²⁰ Nem hiszem, hogy különösebben érvelni kellene amellett, hogy ezek a több mint hatvan éve írt sorok mennyire aktuálisak ma is.

A *Válaszban*, a népi írók, illetve a Nemzeti Parasztpárthoz kötődő értelmiségiek – ennek volt tagja Bibó is – folyóiratában jelent meg 1948 áprilisában az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*²¹ című esszéje. A diagnosztizált eltorzulás forrásvidékét Bibó most is a 67-es kiegyezés környékén találja meg. Mondhatnánk, hogy Bibó talán túl sommásan elítéli a dualizmus korszakával szemben, hiszen nem veszi számba azt a hallatlanul dinamikus gazdasági fejlődést, de az intézményi modernizációt sem, ami kétségtelenül jellemző ezekre az évtizedekre. Én inkább azt hangsúlyoznám, hogy Bibó elemzései mindig is a politikai folyamatok és a társadalom-lélektani összefüggések feltárására irányulnak. A kiegyezést ebből a szempontból hamis, hazug politikai konstrukciónak tartja, amelyben két védekezésre kényszerült erő egyezik ki az adott történelmi helyzet szorításában. A kiegyezésről szóló Szekfű Gyula–Németh László-vitában ő az azt bíráló Németh Lászlóval ért egyet.

Az eltorzulás legárulkodóbb tünetének a valóságérzékelés hiányát látja: „Vezetőkben és a közösség egyes tagjaiban döntő pillanatokban végzetesen hiányzott vagy megzavarodott a közösség érdekeinek felismerésére irányuló normális ösztön – ami nem valami misztikus kollektív jelenség, hanem a közösség egyes tagjainak ép ítélőképességéből tevődik össze –, s úgy látszik, hogy ugyanakkor más népek hasonló kritikus helyzetekben »ösztönösen« helyesebben, igazabban s a maguk közösségi érdekeinek megfelelőbben viselkednek. Nem az a lényeg ebben, hogy más népek csodálatos egységben és egyetértésben élnek, szemben a »széthúzó« magyarral. Hanem az, hogy a magyar nemzeti közösségben újból meg újból olyan módon vetődtek fel a döntő, az egész közösséget foglalkoztató és megosztó kérdések, hogy annak következtében a közösség terméketlen, sehova sem vezető harcokba bonyolódott, és a valóságos feladatokkal, valóságos problémákkal szemben vakká lett.”²² Ebből a közegből nőnek ki azután a „hamis realisták” és a „túlfeszült lényeglátók”, ami már eleve terméketlen alternatíva. A „hamis realisták” közé a kiegyezéssel Deák Ferenc követőit sorolja, pl. a két Andrássyt, Apponyi Albertet vagy Szekfű Gyulát, a „túlfeszült lényeglátók” közé pedig az emigráns Kossuth Lajos követőit vagy például Táncsics Mihályt és olyan költőket-írókat, mint Ady Endrét vagy Szabó Dezsőt. Az egyik oldal megváltoztathatatlan realitásnak tekintette a kiegyezés hamis politikai konstrukcióját. A „lényeglátók”

²⁰ I. m. 224.

²¹ I. m. 569–621.

²² I. m. 573–74.

kétségbeesett szenvedéllyel leplezték le a fennállt államberendezkedés hazugságát és tarthatatlanságát, de őket meg irányítóknak, a gyakorlati politikai kérdések eldöntőinek nem lehetett elképzelni.

Bibó ugyan fontos tényezőnek tekinti a társadalom-lélektani sajátosságokat egy-egy korszak jellemzésében, de elutasít mindenféle „közösségi misztikát”, nemzetkarakterológiát, valamiféle nemzeti jellegzetességekre hivatkozó fatalisztikus szemléletet. Ennek érzékeltetésére álljon itt befejezésül egy önmagáért beszélő hosszabb idézet elemzett tanulmányából, amelynek provokáló szenvedélyessége vélhetően ma sem veszti el hatását: „Alkati vonások, nemzeti jellegzetességek tudatosítása helyett sokkal fontosabb azt tudatosítani, hogy mi mindent csinálhat egy közösségből a valóság helyes érzékelése, a tehetetlenség, hazugság és félelmek zárt köreiből való kitörés, feladatok vállalása, értük való helyállás, közös erőfeszítés és közösségi teljesítmény. Ezért haszontalan, sőt szánalmas az a közkeletű beállítás, amely azzal búsong a magyar alkotóerők különböző akadályain, hogy »milyen kár pedig, mert milyen tehetséges, milyen eredeti, milyen zseniális ez a nemzet«. Mondjuk meg végre egyszer, hogy ennek így semmi értelme nincsen, sőt *egyszerűen nem igaz*. Tehetségről, eredetiségről, zsenialitásról csak kibontakozóban lévő adottságokkal kapcsolatban érdemes és lehet beszélni: hogy bedugult lehetőségekből milyen csodák lehettek volna vagy lehetnének, azt mondhatja, aki akarja, és hiszi, aki akarja, de ez nem tehetség, nem eredetiség, nem zsenialitás. Semmi sem terméketlenebb, mint magunknak ez az érdekességekkel való felsallangozása, ez az »elátkozott királyfi« módjára való viselkedés, mely egyrészt a tehetetlenség önmagát ünneplő kibúvója, másrészt a régi, Nagy-Magyarországra méretezett magyar és úri felsőbbrendűségi tudatnak egy kósza maradványa.”²³

---

²³ I. m. 615.

Oláh András

takarásban

fénytelen hold... üres padok...
kilötytönt bor az abroszon
– melletted magányos vagyok:
közénk orgyilkos szél oson

sörösdobozt gurít a szél
nézel reám miként a vak
virág a szív – de ha elmégy
vajon fölkel-e még a nap...

amiből kimaradtam

megelőzzük a rivális villamosokat
a hegyek ismerős szerpentinjeit
a partra hasaló hullámokat
egy elgázolt kutya teteme fölött
alkudozunk – tekintetedet keresem
olvasni próbálom arcod rezdülését:
már nem tudsz örülni semminek
talán ha a párnád alatt fegyvert tartanál
de víz alatt csillogó kő maradtál
a közömbös idő hazug emléke...
ülősztrájkolnak künn a bokrok a cserjék
– megint vak hajnalra ébredek

sámándobok

sámándobok szólnak:
ébresztik a múltat
elvermelt álmok közt
hóhér-eszmék dúlnak

fizetett júdások
útvesztőbe visznek
ránk verik újra a
levetett bilincset

perspektívánk csekély:
lotyók még lehetünk
bordélyházi senkik
alkusznak felettünk

lakhatatlan emlékek

lehörpintetted az álmokat
a párolgó tea illatát
az átvirrasztott éjszakákat

ott állsz kinőtt pulóveredben

nincs már több tárcsahang:
a volt-vonal néma

magadnak hazudsz ha elhiszed
hogy az idő kerekei alól
még ki lehet cibálni a halálra gázolt múltat

Lőrincz P. Gabriella

Kenyerem adtam

Egyetlen fehér abroszomon
Terítettem eléd a vacsorát...
Az étel nem kellett,
De bemocskoltad az abroszt...
Már hetek óta
Áztatom, főzöm, mosom
Te állsz mellettem, és nézed,
Még bocsánatom sem kéred.
És a folt nem fakul.
Aztán mosoly csurran ki fogaid közül,
Indulsz, és jóllaksz valahol.

Beregszász

Magammal sétálok,
A város didereg.
Nézem, hogy ölelik
egymást a hegyek.
Lábam alatt az aszfalt
Útra kész.

Templomtorony nyújtózik
az égért,
valami Istent keres.
Gyomrában pár asszony
Éneke kordul.

Úgy hiszem, szombat este van...
Igen, talán szombat...
November.
És a drága város nem is álmos,
Csak könnyes szemében
Szétfolyik az ég.

Harmadnapra

Halott.
Lassan szaga lesz,
Azt mondják.
Az illatot, mit
Nyakába borulva
Habzó szájjal nyaldostál
Évekig
– a fiatalság harmatillatát-
Most hullaszag váltja fel.
Még neked is bűdös.

Állsz.
A gyönyörű szemfedő alatt
Ocsmány fogyott boldogságod.
Valami elaszott, gyógyszerbűzös
Test maradt a kedves.

Földbe teszik
Férgek eszik,
És hiába vájod ki
Harmadnapra
– Nem jön vissza.

Majdnem

Nem Haza,
Csak ház.
Nem Otthon,
Csak négy fal.
Nem Halál,
Csak temető.

Nem látlak,
De érzek.
Nem ismersz,
De kérdezhetsz.
Nem öl meg,
De megsebez.
Nem fázom,
De reszketek.

Kenyeres Mária

látomás

húsomban ádáz lüktetés
rázza agyamat félelem
golyót süvít mély szemgödör
ténfergek pengeéleken

sikolt számon a tériszony
barázdát hasít könnypatak
táncoltat tarka hahotát
sivatagsápadt virradat

vérbársony fődte földszivacs
beissza mohón lelkemet
veszejti lényem valóját
patyolatszoknyás fürgeteg

Helyzetjelentés

Ibolyaszőnyeg szövődött
Vásott kerítésem alatt.
Tavaszt dúdolgat fülemben
Langyfényű, sápadt alkonyat.
Fagyjárta anyaföld-ágyban
Szunnyadozik a tél.

Látod?

Miattad rak fészket rigóm
lombfedte, sudár fa ölen.
Tegnap reggel hajamhoz ért
varázspálcájával a nap.
Alkonyatkor besurrant, lám,
egy új élet lakatra zárt
szüette, csúf kapum alatt.

2009. március 17.

itt járt

Isten megadta
a csodát
létezem
érezem az ősök
illatát
rigófütty-színű
szeretet
szövi be lassan
házam falát

Isten azt mondta
pörölj helyettem
angyalom
fejem lehajtva
ma is hallom
és mikor szemem
felnyitom
pacsirtatoll
az asztalon

Csoda

mióta álmodom
szemembe visszatért
a fény
látod ez a csoda
eszmél
a haldokló remény

ülök a semmi tetején

2009. március 12.

Thiel Katalin

A szeretet természete Hamvas Béla életművében

(A Hamvas Béla életművével foglalkozó szabadegyetemen megtartott előadás alapján)

Hamvas Béla egyszer arra a kérdésre, hogy „mi az oka annak, hogy hányatott sorsa elle- nére többnyire mindig derűs”, így válaszolt: „*Szeretettel őriztetem magam!*”

Ez az egyszerű mondat vissza-visszatér írásaiban. Az életmű egészének tanulmányozá- sából az derül ki, hogy a szeretet számára központi jelentőségű, hogy a szeretet az egyik kulcsszó.

Írásait olvasva ilyen megfogalmazásokat találunk: „*A szeretet a létezés eredeti, normális állapota.*” „*A szeretet logosz, amely az összetartozást tartja fenn.*” „*Létművelet, amely nem mámor, hanem inkább kijózanodás.*” „*Hatalom, amely minden erőnél erőtlenebb, puha és engedékeny és gyengéd.*”

Elgondolkodtató és figyelemre méltó megállapítások ezek a szeretet természetéről. Ér- demes megvizsgálni, miben is ragadható meg ennek a hamvasi szeretetnek a természete, hogyan határozható meg, van-e összefüggés tanításának egészével.

Már a fentebb idézett meghatározások is arról árulkodnak, hogy a szeretet problema- tikája nem választható el Hamvas bölceletének egészétől, hogy a szeretet természete ab- ban a gondolatvilágban értelmezhető, amely meghatározza Hamvas valamennyi írását.

Ez a gondolatvilág egy olyan hagyományfelfogáson nyugszik, amelyben a keresztény- ség kitüntetett jelentőségű, de egyúttal szervesen illeszkedik más kultúrák revelációérté- kű tanításainak, vallásainak, műveinek sorába. Ez a felfogás minden olyan szent könyvet, írást, költeményt, prózai művet és műalkotást beemel a tradícióba, amelyről elmondható, hogy „megvan benne a logosz kultusza”, amelyben tudósítást találunk a *normális emberi alapállásról, a statusz abszolútusról*”.

A statusz abszolútus olyan emberi magatartásra utal, amelyet legföljebb Jézus és a hozzá hasonlóak mondhatnak magukénak, de amelyet paradox módon az egyszerű em- beri életben is távoli célként kellene szemünk előtt tartani. A statusz abszolútus állapo- tához végtelenül közelíteni kellene, hiszen csak akkor van értelme az ember életének, ha az autentikus, a valódi, az igaz emberi magatartás realizálására törekszünk.

A harmas kritérium, amelynek a hagyomány szerint meg kell felelni, a következő: „*az ember és a transzcendens világ között lévő kapcsolat folytonosságának fenntartása, az em- beriség isteni eredetének tudata és az istenhasonlóságnak, mint az emberi sors egyetlen feladatának megőrzése.*”¹

¹ H. B.: Scientia sacra. Írás és hagyomány. In.: Tradíció. Kvintesszencia, 1998. 19.

Ezen alapul a hagyomány fundamentális mondanivalója, az úgynevezett „*egyetlen azonosság*” gondolata. Értelmezésében az egyetlen azonosság *Isten valóságának* és a lélek *valóságának* azonossága, azaz annak kinyilvánítása, hogy az emberi lélek és az isteni lény azonos. Fogalomhasználatában megkülönbözteti az úgynevezett *preegzisztens kereszténységet*, a kereszténység elsődleges alakját, amelyet az eredeti evangéliumi kereszténységgel azonosít, illetve a *történeti kereszténységet*, amelyben már megjelentek a vallás intézményesült formái. Ezekkel együtt mutatkoztak meg a különböző rítusok és szertartások, amelyeket Hamvas a *kereszténység külső útjának* tart. Mivel minden külsődleges formát inautentikusnak tart, ezért ebből következően a történeti kereszténységet is. Mint írja: „A kereszténység a világ ellen való lázadásba fulladt. A valóságot kettészakította külsővé és belsővé, alsóvá és felsővé, anyaggá és szellemmé, természeté és világosságá. Ezzel a világot feladta. Abban a hiszemben volt, hogy a világ elől el kell zárkózni és azt meg kell vetni és ellene tiltakozni kell. Böjt, nőtlenység, magány, papság, szerzet, aszkézis.”² Hamvas súlyos szavai mégsem nevezhetők kereszténység-ellenesnek, hiszen minden erőfeszítése arra irányul, hogy végiggondolja és személyes életében realizálja a hiteles, a valódi, az autentikus keresztényi magatartást. Számba veszi a kereszténység vélt ellenségeit is: „A keresztény hagyománynak Európában három ellensége volt: először a belülről való ellenség, a klérus (nem az egyház!), másodsor a politikai hatalom, harmadszor a szcientifizmus.”³ Kierkegaard nyomán vallja, hogy a „kereszténységnek külső útja nincs, csak belső.” A belső út, s ennek nyomán a *személyesség* a kereszténység igazi lényege.

A hamvasi megközelítésmód a metanoia keresztényi hangoltságú életgyakorlata felé mutat, a szerinte egyetlen hiteles keresztényi életgyakorlat felé. A metanoia, mint ismeretes, olyan természetű önvizsgálat, önreflexió és önbírálat, amelynek tanulságait be kell építeni a személyes életvezetésbe. A szüntelen önvizsgálat megteremti a lehetőségét az ember és Isten distancia nélküli kapcsolatának – Kierkegaard-ral szólva – a „bensőségeség erejénél fogva”. Az egyén és Isten distancia nélküli bensőséges kapcsolata olyan vágyott cél, amely egy szereteten alapuló közvetlen kommunikációt tesz lehetővé. Ez a közvetlen kommunikáció nem tanítható, nem szorítható szigorú értékrendbe, végső soron nyelvi közvetítést sem tűr.

Isten és ember bensőséges viszonya olyan szereteten alapuló *személyes én-te viszony*, amelynek lényege az istenazonosság – s egyúttal az alázat – tudata, az önmegtagadás (áldozat) erejének és hatalmának felismerése.

Ezzel jár együtt az *önszeretetnek* az a típusa, amely az ember saját szeretetre való képességében gyökerezik. Az önszeretet ilyen értelmezése nem azonos az önzéssel, s nem mond ellent a szüntelen önreflexió követelményének. Ha nem tisztelem saját magamat, ha nincs önmagam iránt felelősségérzetem, ha az önmegbecsülés nem alapja az önma-

² H. B. A kereszténység. In.: *Scientia sacra* . III. Medio, 1996. 112.

³ H. B. *Scientia sacra* III. 33.

gamról való gondoskodásnak, akkor nem szeretem önmagamot, de akkor nem vagyok képes Isten szeretetére sem.

Az ember istenhasonlósága (istenazonossága), illetve az istenhasonlóság tudata Hamvas szerint ugyanakkor nem alapulhat pusztán csak az Isten szeretetén, de nem alapulhat egyedül az önszereteten sem. Valódisága és igazsága csak akkor van Isten, illetve önmagam szeretetének, ha másokat is szerettek.

A másokhoz való viszony, a másokkal történő kommunikáció minősége és tartalma elárulja, hogy önmagammal és Istennel milyen viszonyban vagyok, s hogyan is állok mások szeretetével. A másokkal való kommunikáció igaz voltára Hamvas az „*egzisztenciális logosz*” kifejezést használja, amelyben nem az a lényeg, hogy miről szól a dialógus, hogy van-e egyetértés közöttünk, és hogy meg tudtam-e maradéktalanul győzni igazamról a másikat. Az egzisztenciális logosz lényege az evangéliumi szeretet fundamentumán nyugvó párbeszéd, amely a másik felé való nyitottságon alapul. A dialógusban maga a nyelv hordozza a logosz szeretetre utaló szakrális tartalmát, hogy „szemtől szemben állunk, és kinyíltunk, és egymást megérintettük. Fedetlenek vagyunk, és egymás szavával egymást átvilágítjuk. Együtt vagyunk.”⁴

Hamvas vélekedéséhez nagyon hasonló Erich From megközelítése. From szerint hibás az a következtetés, ami szerint mások szeretete és önmagunk szeretete kölcsönösen kizárják egymást. „Az a gondolat, hogy „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”⁵ úgy, ahogy a Bibliában áll, nem jelent egyebet, mint saját integritásunk és egyszerűségünk tiszteletét. Az önmagunk iránti szeretet és saját személyiségünk érzékelése nem választható el mások tiszteletétől és érzékelésétől, a mások iránti szeretettől.”⁶ Az önmagunk iránti szeretet tehát elválaszthatatlanul összefonódik a más emberek iránt érzett szeretettel. Nincs alternatíva önmagunk és mások szeretete között. From még arra a pszichológiai mozzanatra is kitér, hogy „a szeretet nem »affektus«, abban az értelemben, hogy azt valaki kiváltja bennünk, hanem a saját szeretetre való képességünkben gyökerező cselekvő igyekezet.”⁷ A lélek igazi jósága, a nagylelkűség, az együttérzés és a segítőkészség mind-mind olyan tulajdonságok, amelyek a saját szeretetre való képességünkből erednek. Ebből természetesen az is következik, hogy aki nem képes „felebarátait” megérteni és szeretni az együttérzés és a segítőkészség kinyilvánításával, az elsősorban önmagával nincsen rendben, s Istenét sem szereti igazán. From egy egész könyvet szentel a szeretet problematikájának, vizsgálva annak pszichológiáját is. *A szeretet művészete* című könyvében From is utal arra a fentebb már vázolt hamvasi megközelítésre, hogy a szeretetnek belső feltételei vannak, s ezek a belső feltételek spirituális előfeltételek. „Szeretet csak akkor lehetséges, ha két

⁴ H. B.: Kiengesztelődés. In.: Patmosz II. Hamvas Béla művei 4. 240. o.

⁵ 3Móz, 19, 18

⁶ E. From, *Az önmagáért való ember*. Bp., Napvilág, 1998. 114.

⁷ Uo.

ember léte középpontjából közeledik egymáshoz, ennél fogva ha mindegyik a léte középpontjából éli meg önmagát. Csak ebben a »centrális létezésben« van emberi valóság, csak itt van elevenség, csak itt van meg a szeretet alapja.”⁸ From ezután kitér arra, hogy az ilyen természetű szeretet állandó kihívás, együttműködés és mozgás, amely forrása minden növekedésnek, de minden konfliktusnak és a harmóniának is.

A szeretet nem automatizmus. „Automaták, ahogy egymást nem tudják szeretni, nem tudják szeretni Istent sem. Az istenszeretet elsatnyulása ugyanolyan arányokat öltött, mint az emberszeretet elsatnyulása” – vallja From.⁹ Szerinte manapság inkább egy bálványjellegű istenfogalomhoz való visszafejlődésnek lehetünk tanúi, annak, hogy „az istenszeretet átalakul egy elidegenedett személyiség szerkezetnek megfelelő kapcsolattá.”¹⁰ A cél az anyagi jólét megszerzése, az evilági erőfeszítések alapelve a „személyiségpiacon” való érvényesülés, ami az önzést, a közönyt és a mások iránti gyűlölködést hívja életre.

Amit From a lét középpontjából való közeledésnek nevez, az Hamvas életművében az *inqualieren törvénye*. Az *inqualieren* fogalma Jakob Böhmétől származik, s annyit jelent: egybejáró kiegyenlítés. Hamvas az *inqualieren* törvényét az *egymás kölcsönös áthatásának törvényeként* emlegeti, s azt állítja, hogy ez a szeretet alapművelete. „A közössel való egyesülésben abszolút egy énné lenni.”¹¹

Hamvas kereszténységfelfogásában a szeretet az, ami az evangéliumi értelemben vett egységet, az egyetemes összetartozást (a normalitást) fenntartja, amely a lét egészére nézve a rendet, az arányt, a szépséget és az igazságot összefűzi és kiegyensúlyozza. Ezért Hamvas számára a szeretet „létművelet”, a lét alapművelete.

Hamvas – a *Levél V. J.-hez* című írásában – a szeretettel összefüggésben egyértelműen leteszi a voksot az Evangélium mellett: „Az Evangélium a létezés mélyebbről nyitja meg, mint akár a hindu, a kínai, a héber, a görög, azzal, hogy azoknak igazságát ugyan érintetlenül hagyja, de megérinti azt a helyet, amely valamennyi hagyományt összeköti.” Ez a hely a szeretet, hiszen így folytatja: „Az Evangélium a szeretet életrendjének megvalósítását kívánja. A szeretet nem érzelem, nem érzélgés, nem kivételes állapot, nem szentség, nem magasrendűség; a szeretet a létezés eredeti normális állapota. Minden létezés alapállása.”¹² Ez az alapállás azonban a „második teremtés”, vagyis a megváltás állapota.

Hamvas a szeretettel ellentétes jellemzőket és emberi tulajdonságokat is számba veszi, s úgy gondolja, hogy ez csak úgy hiteles és csak úgy tisztességes, ha a vizsgálatot önmagán kezdi. Ahhoz, hogy saját negatív tulajdonságait is őszintén

⁸ E. From, *A szeretet művészete*. Háttér, 1993. 133.

⁹ I. m.: 134.

¹⁰ Uo.

¹¹ H. B. *Scientia sacra* III. 170.

¹² H. B. *Levél V. J.-hez*. In: *Patmosz* II. 200.

feltárhassa, önmagával készíti interjút. Ez az interjú kíméletlen önleplezés és ön-feltárás a metanoia keresztényi életgyakorlata szerint.

„Kérdéseim, amelyeket önmagamnak fel kívánok tenni, reálisabbak, mintha azokat újságíró tenné fel. Az interview igazság-műforma, de abban az alakban, ahogy használatos, áldialógus. (...) Komolysága csak annak van, amikor valaki érzékeny helyet érint, ahol az ember magát a legkevésbé biztosította.”¹³

Ebben a konfesszionális tartalmú írásában Hamvas rávilágít a számára legkínosabb érzésekre, a lelkét gyöttrő ressentiment, a neheztelés és az irigység érzésére, az ingerültségre és bősziútségre. Mint írja: „Hosszú ideig úgy volt, hogy életem a bosszúra épül. Nem tudom, sikerült-e végképp felszámolnom.”¹⁴ A ressentiment hír-hatalom és vagyon iránti vágyakozással párosult, s kétségbeesett düh emésztette, hogy a sóvárságot nem tudta maradéktalanul legyőzni önmagában. „A legjobb úton voltam ahhoz, hogy önmagamat és egész életemet elhazudjam”¹⁵ – írja. Az önfeltárás és az önleplezés azonban megteremti a lehetőségét annak, hogy az ember egy lépéssel közelebb kerüljön a hiteles keresztényi életgyakorlathoz. Szeretetre és igaz életre csak az önmagával leplezetlenül szembenéző, önmagát vállaló és önmagát megváltoztatni tudó ember képes.

Hamvas Béla egész életében az autentikus egzisztencia, a statusz abszolutsz realizálásán fáradozott, a szavak és a tettek egységén, hogy a kimondott szóval miként lehet lépést tartani, s a cselekedeteket miként lehet szavakban vállalni. Olyan élete volt – B listázás, kitelepítés, silentium – amely feljogosíthatna volna a gyűlölködésre, a támadó magatartásra. A gyűlölködés, az ingerültség és a ressentiment helyett azonban igyekezett hiteles, leplezetlen, igaz életet élni.

A halála előtt nem sokkal írott *Kiengesztelődés* című írásában ezt olvashatjuk:

„Az Evangélium az élő emberrel való kiengesztelődést tanítja, de a létrontásnak soha egy arasznyit sem engedett, és azt törvénytelennek tartotta.(...) Az Evangélium az embert egzisztenciájában szólítja meg, abban ami gyermek és romlatlan marad mindenkiben és mindig és minden körülmények között.(...) Az emberrel ki kell engesztelődni. A megbocsátás és a megbékülés kötelező.”¹⁶

Hamvas a kiengesztelhetetlen ellenállással a szeretetet állítja szembe. Úgy véli, hogy a létrontással szemben mindig határozottan és kíméletlenül fel kell lépni, a létrontást le kell leplezni, de ez soha nem halványíthatja el az evangélium tanítását a szeretetről. Mint írja: „de bármi történik is, az emberszeretet kötelező.”¹⁷

¹³ H.B.Interview. In.: Patmosz I.Életünk. 1992. 238.

¹⁴ I. m.: 240.

¹⁵ I. m.: 241.

¹⁶ H. B. Kiengesztelődés. In: Patmosz II. 241–242.

¹⁷ I. m.: 242.

Ádám Tamás

Zsolozsma

Nyáron sem árt fűteni ha hideg
minden tekintet szemgolyó homlok
csukló izom nemi szerv lélek ismételd
meg a szalmakazlak közepének melegét
hogy a most született csupasz egerek
csupasz verebek túléljék ezt a jégcsákányos
kort és nekünk is legyen helyünk
szederindák drótkerítései között
fekete kendőben ténferegnek száradó
göcsörtös akácok körbeveszik a zizegő
szalmakazlat mint halott fölött monoton
hangon öregasszonyok zsolozsmáznak
az öregasszonyok szerethető boróka bokrok
az öregasszonyok sárguló mángoló fák
az öregasszonyok ropogós vászontörülközők
az öregasszonyok duruzsoló rokkák
az öregasszonyok süssanó rózsafüzérek
az öregasszonyok morzsolt kukoricacsövek
az öregasszonyok öregasszonyok
az öregasszonyok zsolozsmáznak csak
nem hagyják abba a szavak összeérnek
szalmát visznek disznót pörzsölni
soványodik a kazal szemgolyóra homlokra
csuklóra izomra nemi szervre lélekre
pernye száll kiég az agyagedény
a tekintetektől s megtelelik vérrel
alvadnak a szavak az öregasszonyok
nyelvén egymás fejére szalmakoszorút
fornak az imakönyvbe préselt rozsmaringok
földre hullnak tömjént hintenek a magasból
megbékélt varjak az öregasszonyok
diókoporsók fölé dióbarna felhőket tolnak
alig titkolt keserűségüket bemérik
az ólalkodó műholdak

Barna T. Attila

Csapzott szeretők

a kertek
összeborulva
dideregnek
testüket
fosztja
a láz

Házak előtt
ülnek
az öregek
kézfejük
leáldozik

Régi
temetőben
a szél
piruló
koszorúkkal
szeretkezik

Erdőn
október
lángja
cikáz

Haiku-lánc

Vonaton

Sodródik a táj
Zörgő papírszemetet
Felkapja a szél

X

Ott a gyárkémény
Füstöl bőszen a mező
Cigaretája

Szeptember

Mint gyertyalángba
Szédült lepke élete
Ellobbant a nyár

Október

Levél menekül
Csörömpölve a sarkon
Befordul az ősz

Köd

Neurotikus
Táj fölő hajol fehér
Köpenyben a köd

Tél

Hunyt szemhéj a táj
Csak néha rebben Csupasz
Ágról hó szítál

Láz

Ringat szelíden
A láz forró tengere
Belemerülök

Tankák

Kórházi tavasz

Kórházudvaron
Reumás fa nyöszörög
Dereka roppan
Márciusi sugarak
Masszírozzák szelíden

Vizit

A Hold vizitel
Hörgő városra hajol
Csóválja fejét
„A tüdő nagyon beteg
Nála egy rosszabb – a szív”

Vadászat

A téli erdő
Fegyverdörgéstől hangos
Sebzett vad a Nap
Bokrok közé menekül
A havon vére ragyog

Szekeres Mária

Torzó és hazatérés

Torzó képek mint megannyi villám
Ugrálnak előttem: akácfa ágán.
Mégfoghatatlan gondolatsorok.
A szél kopasz ágakat sodor-
Téli vihar s a csönd a szoborszerű
Alakok zúzott sziluettjén.
Valóság vagy tévedés ez
Mi szobám falán áttör, átfeslik,
S magányom kényszerű
Csöndjét szakadozva töri meg
Ez estén?
A valóság képei-e a képernyőn
Mozdulatlan mosoly-merev arcok?

Valahol mélyen már rég halott vagyok,
S álmodom testetlen, hogy élek.
Az idő bennem szakadozott,
Míg körülvesz a csönd,
S a tárgyak ezernyi élei.
Itthon vagyok?

Arcod nélkül bolyongott a lélek,
Míg halálom, s az élet
Karodban végre hazatérhet.
Csak itt és így örökre
Minden tájakon:
Itthon vagyok,
S szememre szemed figyel.
A gondolatok: csak hullócsillagok.
Este van. Veled alszom el,
S Te virrasztasz felettem
Tárgyak meg-megroppanó neszében.

2008. december 3.

Bennem Arcod...

A kályhában tűz lobog,
A csönd feslik, feszül.
Bennem Arcod megremeg...
Hogyan látlak most
Ilyen érintetlenül?
Kívülre futkos a gondolat,
A téli táj is bennem ül.
Szobám falán áttetszőn,
Mint lebegő film,
a világ hegesül.
Tudom szavad, az egyszerűt,
Mely minden hézagot kitölt,
S a foghatatlant,
Mely én vagyok,
S a valóságot, mely
Te vagy egyedül.

2008. december 1.

Míg a láthatatlan...

Léptek puhasága- csönd
Szivárvány lebegése- csönd
Várakozás fülelése- csönd
A figyelem a falakra
Tapad,
A telefon hangtalan
Marad,
S a kinyújtott kéz
Ujjain
Újra és újra
Megdermed a csönd,
Míg a láthatatlan
Minden hézagot
Kitölt.

2008. december 3.

Hársasi Ibolya

A szeretet ereje – A megértő szeretet hétköznapi csodái

„Ha szeretet nincs bennem...”

Több mint harminc éve vagyok a pedagóguspályán. Ha megkérdezték olykor-olykor, miért maradtam ezen a pályán, a válaszom mindig az emberről és a hitről szólt. Az emberről, akit ránk bízott az Isten. A válaszom csak az lehetett: mi, pedagógusok valamilyen idealisták vagyunk. Hiszünk abban, hogy az ember pozitív irányba is változtatható lény. Ez a nevelés lényege. Pedagógus csak úgy lehet valaki, ha szereti a gyermekeket. Ez persze gyakran nagyon nehéz, hisz mi sem vagyunk tökéletes lények. A jézusi elfogadó szeretetet gyakorolni még annak is nehéz, aki kereszténynek vallja magát. Kezdő tanárként sok hibát követtem el a módszertani járatlanságom, tapasztalatlanságom miatt, de ha végigpergetem a múltam emlékeit, soha nem fordult elő az, hogy a szeretet hiányzott volna a szívemből.

Emlékeim pergetem, megjelenik előttem a múlt. Emlékszem, 20 évesen mozgás- és szellemi sérült gyerekek között dolgoztam. Ebben a zárt világban minden másképpen működött, mint a kinti, normális világban. Az idő lelassult, helyenként megállt. Hosszú, kínkeserves út vezetett naponta háromszor az ebédlőhöz és vissza. A vánszorgó kis csapat azonban énekelt. A gyógypedagógusok tanítottak bennünket erre a módszerre. Így a kis betegek elméjét ébren tartottuk, s a dal szárnyán elröpülhettünk egy másik világba, s nem éreztük a lábatlan világ abszurditását. Gyakran a szoknyámba kapaszkodtak a kicsinyek, talán valami menedéket is jelenthetett nekik ez.

Erzsike nyitott hátgerincű, csodálatos arcú, kedves kislány volt. Vérmérgezést kapott, s meghalt akkortájt, amikor egy betegségem miatt a kezelőorvosom javaslatára el kellett hagynom az intézetet. Emlékszem, Erzsike sírva kérte, ne menjek el, mert akkor ő meghal. Akkor még nem is sejtettem, hogy a kis beteg mennyire megérezte a véget. A halála után hosszú ideig kísértett álmaimban. Lelkiismeret-furdalásom volt, annak ellenére, hogy tudtam, a halála okozója nem én voltam, hisz gyógyíthatatlan beteg volt. Ugyanakkor azóta is erkölcsi dilemmát jelent számomra, hogy meddig vállalhatjuk fel mások szenvedését. Akkor a kezelőorvosom közölte velem, hogy nem lehetek gyógypedagógus, mivel képtelen vagyok a történéseket kívülről nézni, s ebbe én is beleszerkeszthetők. Akkor még azt is hittem, Isten kiválasztott arra, hogy az embereken, a kis tanítványaimon segítsek. Szörnyű tragédiaként éltem meg, hogy nem vagyok mindenható, a földi létünk határai összetörtek és ma is összetörnek.

Régen egy nyírségi faluban vándorcigányokat tanítottam. Mentünk ki a tanyára, a fa-

lúvégekre hozzájuk családot látogatni. Ilyenkor kicsit nevelgettük a felnőtteket is, bárátságosan fogadták okoskodásainkat. Friss diplomával a zsebünkben úgy hittük, mi vagyunk a tudás letéteményesei. S ugyanakkor ámulva figyeltük a kis roma tanítványainkat, mennyi praktikus ismerettel rendelkeznek. Titokban ellestük ezeket, de bevallani nem akartuk, hogy mennyi mindent tanultunk tőlük. Tavasszal, mikor indult a cigánykaraván, Isten hozzádot intettek a lurkók, kezünkbe nyomták a legféltettebb kincseiket, elmentek, soha többé nem láttuk őket, de ott maradt az emlékükhöz, mint a kihűlt cipő.

A játék, köztük a színjáték is megkettőzi a létünket. Ég és föld között lebegünk a játék során, s akkor minden lehetséges. Arasznyi létünk eltörpül, s megélhetjük a megélhetetlent, s szembesülhetünk önmagunkkal. Ezért is játszottam a gyerekeket.

Bécike alacsony növésű, rosszul táplált cigány kisfiú volt. Nagyon rossz családi körülmények között élt a húgával. Az apa korán elhagyta őket, nem gondoskodott róluk. Az anyjuk úgy próbált megoldást találni a helyzetükre, hogy időnként felment Pestre, a gyerekeket magukra hagyta, s árulta a testét. Ilyenkor Béci a maga 12 évével a családfenntartó szerepét töltötte be. Ha elfogyott a pénzük, akkor kisebb áruházi lopásokkal szerezte meg a szükséges anyagiakat. Ez idő tájt gyakran csörgött a telefon a tanárban, engem kerestek, a rendőrség gyámügyese értesített az esetekről. Engem mint osztályfőnököt nagyon zavartak a történetek. Naivul azt hittem, a lelkére tudok beszélni, de ez nem így történt. Bécike számára a lopás nem volt bűn. Az ő értelmezése szerint csak azt vette el, amire szüksége volt, s csak azoktól lopott, akikhez nem fűzte valamiféle lelki kapocs. Ugyanakkor az osztálytársait vagy engem soha nem károsította volna meg. Működött a lelkében valamiféle morál, amit nemigen tanult, ilyenkor talán a kollektív tudattalanján keresztül üzentek neki az ősei, s így tudta, mi a jó és mi a rossz.

Aztán a drámaórákat hívtam segítségül a probléma megoldására. Béci itt feloldódott. A szituációs játékokat élvezte. Olyan mély, tudat alatti történésekre is fény derült, ami más helyzetben, órakeretben nem történhetett volna meg. Jó barátok lettünk, a helyzetüket is sikerült stabilizálni. Majd évek teltek el. Én egy jó nevű középiskolába kerültem, Béci pedig festő tanuló lett. Úgy nézett ki, minden rendben van, nem is tart igényt a segítségemre. Az eltávolodásunknak talán az is oka lehetett, hogy kritikával illetem nagyfiús viselkedését. A cigányfiúkat a környezetük 14 éves kortól felnőttként kezeli, én viszont tudtam, Béci nem felnőtt, továbbra is szüksége lenne lelki támaszra, útmutatóra. Egyszer az iskolában üzenetet kaptam a portásunktól, hogy a bejáratnál áll egy elhanyagolt ruhájú fiatalember, velem szeretne beszélni. Lementem, hát Béci állt előttem. Arca markáns, kissé keserű volt. Eltűnt róla a pajkosság, a kisfiús báj. Alakja megnyúlt, megemberesedett. Gyermekként még ő is oroszlánokkal álmodott egykoron. De úgy nézett ki, minden álom eltűnt, eltörött, ott állt előttem a darabokra széthullott élet. Másnap börtönbe kellett vonulnia, hisz már nem volt gyermekkorú. Mint visszaesőt 2 évre ítélték. Azért keresett meg, hogy hallja újra a dorgálásaimat. Ebben a városban – mondta – senki sincs, akitől elbúcsúzzon, csak én. A váratlan meglepetéstől hosszú idő múlva

ocsúdtam csak fel. Béci sírt, mint egy kisgyermek. Én pedig átöleltem, s simogattam a kócos, fésűt nem látott haját, s valami olyasmit dadogtam, hogy mindent kibír az ember, s a szenvedést a javára is fordíthatja. A síró, alig felnőtt gyermek már nem hitt a vigasztaló szavaimban, tisztába volt azzal, hogy akár, ha nincs szerencséje, emberi roncsként is kerülhet ki a börtönből. Majd dacosan megtörülte a szemét, s elment. Hosszan és tehetetlenül néztem utána. Egy darabig leveleztünk, azt hittem, ezzel segíték neki. Aztán a levelek egyre tárgyyszerűbbek, egyre ritkábbak lettek, s a szabadulás évében elhallgattak. Az utolsó segélykiáltása az volt Bécinek, hogy az ima erejével mentsem meg őt a gonosztól. Kedves Béci, hol vagy? Sikerült-e újra kezdened az életed? Megjárva a lélek poklát, bebocsátást kaptál-e a purgatóriumba? Sajnos, nem tudom. De hiszek abba, hogy a lelkünk mélyén jók vagyunk, s gyakran kapunk súgásokat az élet nehéz helyzeteiben. Érzem, hogy Béci hazatalált.

Gazsi egy zenész cigánycsalád hatodik gyermekeként látta meg a napvilágot. Különleges képességgel áldotta meg őt az ég. Már 10 éves korában egy amatőr színjászó fesztiválon felfigyelt rá egy rendező, hogy milyen különleges színészi tehetség. Őt a színjátszás mentette meg. Lehetett volna híres színész is, de valami belső tűz őbelőle is hiányzott. Legutóbb, mikor találkoztunk, alig ismertem meg. Az őszülő, kopaszodó fiatalember kislányai fényképeit mutogatva elmélázott a múlton. Lehetett volna egy híres színész... De remélem, így is teljes az élete. *A Legyek ura* Röfije egy időben megtapasztalhatta a művész lét fantasztikus, teret, időt átlépő virtuális valóságát, a színészi lét feszültséggel teli gyötrelmét, gyönyörét, aztán hazatalált. Gazsi itthon van a családjá körében. Számára ők az élet értelme. A múlt, a színészet egy szép álom, a tovatűnő gyermekkor tündérvilága. Gazsi nem lett színész, de nem csúszott ki a lába alól a talaj. A dráma megmentette az életnek.

Hajdani sikerek, színjászó fesztiválok emlékei rémlenek fel bennem. Egyik alkalommal a zsűri elnöke azt emelte ki az értékelésében, hogy erős hatással vagyok a gyerekekre, hisz átvették gesztusaimat, hanghordozásomat is. Akkor én erre nagyon büszke voltam. Vajon mit adhattam a gyerekeknek ezáltal? Távlatokat. Megnyílt előttük egy másfajta világ. Megtapasztalhattak olyan dolgokat is a játék során, amelyeknek nem lehettek részesei.

Vajon jobbak lettek a színjátszás által? Nem biztos, de megtanulhattak választani a jó és a rossz között, megtanulták elfogadni önmagukat, s így másokat is jobban megértették. A színjátszás híd az ember és ember, lélek és lélek között. Aki ezt a hidat bejárja, megtapasztalja azt is, hogy mi a szeretet.

Lilla életem talán egyik legtehetségesebb roma származású tanítványa volt. Szép, okos csodaként robbant be az életembe. Ma kétgyerekes családanya, egyetemét végzett, a városunk egyik roma referense. Tudom, hogy neki én voltam az ideálja. Sok mindenben követendő példának tartott. Ő szívós munkával kiverelkedte helyét a világban, de soha nem feledte el, hogy honnan jött, a munkája a népe felemelését is szolgálja.

„Ekképen a ti mennyei Atyátok sem akarja, hogy egy is elvessen e kicsinyek közül.” (Mt 18, 14.)

Emlékeim tükörcserepeiből állt össze ez az írás. Kicsit olyan, mintha az életem mérlegét vonnám meg általa. Úgy érzem, befogadtam ezeket a kisgyerekeket a szívembe, s rátaláltam Jézusra általuk. Talán megértettem az üzenetét.

Napjaink iskoláiban a gyermekek krónikus felnőttiányban szenvednek. Szükségük lenne a felnőttek bölcs útmutatásaira, a szeretetére, elfogadó attitűdre velük szemben. Csak egy ilyen pedagógia mentheti meg gyermekeinket a teljes magánytól, a lélek kiüresedésétől. A világunk átalakulóban van. Csak egy újfajta lelkiség hozhatja közel egymáshoz a magányos, kiüresedett lelkeket. Megoldás csak a szeretet pedagógiája lehet. Ezért tartom fontosnak a pedagógiai gyakorlatban a bátorító nevelést, a drámapedagógiát. Mindegyik módszer alapja a szeretet, a megértés, a másik ember elfogadása. Ezekhez az eljárásokhoz áll közel a humanisztikus pszichológia, mely kimondja, hogy az ember nevelhető, de nem korlátlanul. Az adottságok hiánya, bizonyos sérülések akadályai lehetnek a fejlődésnek, így a nevelésnek is. Az ember nem passzív elszenvetője a környezet hatásainak, hanem aktív, környezetével dinamikus kölcsönhatásban élő lény. Az ember a környezete hatásait a személyiségén szűri át, és arra is képes, hogy alakítsa saját magát. Ezért van az, hogy mi, nevelők, évezredek óta makacsul hiszünk a nevelésben. Mégis oly gyakori a kudarc a munkánk során, előfordul, hogy kételkedni kezdünk. Persze az, hogy mit élünk meg kudarcként a nevelői munkában, mindig attól függ, mi a célunk a nevelés folyamán. Csalódni csak akkor fogunk a tanítványainkban, ha túl nagyok az elvárásaink, ami rossz emberismeretre vall.

Az ember viselkedését döntően befolyásolják a szükségletei. Fokozatosan alakul ki az ember szükségleteinek egyéni mintázata. A fejlődés eredménye képességeink kialakulása is, amelyek a szükséglet kielégítésének eszközei. Mindez az individualizáció része. Minden csoportosan élő lény esetén megfigyelhetjük, milyen bonyolult és szigorú rendszer szabályozza együttélésüket. Az ember társas lény. A szeretet szükséglete a valahová tartozás szükséglete. Ez tartja össze az emberi kapcsolatokat, a kisebb-nagyobb közösségeket. A szeretet szükséglete elsősorban a bizalmas, meghitt emberi kapcsolatokra vonatkozik, de ide tartozik az az igényünk is, hogy a mindennapos, felületesnek nevezhető kapcsolataink is normálisak, azaz rendezettek, kiegyensúlyozottak legyenek. A szeretet szükséglete nem választható el az érzelmektől. Szükségünk van a szociális képességekre is, és arra, hogy tudjunk bizalmat, elfogadást, szeretetet adni és kapni. A szokások kialakítása sem választható el az érzelmek nevelésétől, az értékek átadásától. Szeretetszükségletünk a másik emberhez hajt minket. Szükségünk van a simogatásra, a szó valódi és átvitt értelmében egyaránt. Ha nem akarunk magányosak lenni, időt és energiát kell fektetni kapcsolatainkba.

Kapcsolatainkban akkor lehetünk igazán sikeresek, ha viselkedésünk nyitott, derűs és őszinte. Ha odafigyeléssel, az embertársaink iránt érzett bizalmat átélve gyakoroljuk

ezt a viselkedést, észrevehetjük, mennyire megváltozik a többi ember velünk szembe-
ni magatartása is. Példamutatással, lankadatlan ösztönzéssel tudjuk megteremteni a
gyermekközösségek jó légkörét, hogy a gyermekek számára legyen magától értetődő a
barátságos, figyelmes viselkedés. Így könnyebben tudnak majd kapcsolatot teremteni,
társaik szeretik, elfogadják majd őket, s kielégítik szeretetszükségletüket.

A szeretet szükségletének kielégítéséhez szükségünk van a másik emberre. A kérdés
csupán az, hogy melyek azok a társadalmilag megengedett eszközök, amelyeket igény-
be vehetünk ahhoz, hogy a másik embert rábírjuk a számunkra fontos viselkedésre. A
szeretet lényege, hogy személyre irányul. Nem érzélgősség, hanem a szeretett személyre
mint értékre irányuló akarat és azzal kapcsolatos cselekvés. Ezért a szeretet egysége az
én-te-kapcsolat. Irányultsága alapján lehet önszeretet, szerelem, szülői szeretet, baráti
és felebaráti szeretet. Irányulhat transzcendens személyre, Istenre is. A szeretet együtt
jár a bizalommal, és tettekben nyilvánul meg. Legklasszikusabb formában Pál apostol
fogalmazta ezt meg:

*„A szeretet türelmes, a szeretet kedves,
a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik,
nem is kevély. Nem tapintatlan, nem keresi
a maga javát, nem gerjed haragra, a rosszat
nem rója fel. Nem örül a gonoszságnak,
örömet az igazság győzelmében leli.”*

(Pál apostol Korintusiakhoz írt leveléből 1. levél 13, 4. 5. 6.)

Fromm szerint a felebaráti szeretet élményében vagyunk egyek, amely a testvériség
felismerésén alapul. Hogy ezt az élményt átélhessük, a lényegig kell mindig hatolnunk.
Ez menthet meg bennünket attól, hogy ne éljünk páros magányban. Az elmagányoso-
dás érzéstünete századunk egyik nagy problémája. Megjelenhet az elveszettség, az elbi-
zonytalanodás, a sivárság, az idegenség érzése. Így fél és reszket a magányos tömeg.

A magányosság ugyanakkor egy magasabb szellemi szinten élés ára és méltósága is.

„Egymás terhét hordozzátok: így teljesítitek a Krisztus törvényét.” (Gal 6,2)

Vajon vállaljuk-e a terheinket, s időnként átvállaljuk-e a mások terhét? Megértjük-e a
Krisztus-emberszeretet parancsát? Az ember magányossá válhat, ha nem tanulja meg
már a gyermekkorban az interperszonális kapcsolódást, s nem tanul meg szeretni. Ha a
magányos ember a magánytól félve csak az emberek között keresgél, végül csak önma-
gára talál, s a kör bezárul. Ha viszont Isten felé indul el, előbb-utóbb emberekre lel. Az
ilyen ember lehet magányos, de soha sem lesz egyedül. A segítő szeretetre képes ember
sem magányos többé. Az utak befelé is vezetnek. Miközben halkán lépegetünk befelé,
Isten felé, önmagunkat is megismerjük és megszeretjük. Csak az az ember képes máso-
kat szeretni, aki önmagával és Istennel békében van. Nem jó egyedül. Csak a kiválasztot-
taknak adatik meg az elviselhető magány. Ugyanakkor az Istenhez vezető legrövidebb

út az emberek szeretetén keresztül vezet. Meg kell tanítani szeretni a gyermekeinket! Hisz emberi kapcsolatok nélkül nincs egészséges lelki élet. Hiába találom meg az utat befelé és fölfelé, ha nem jut el az üzenetem lélektől lélekig, a szeretetem semmit nem ér. Az emberkerülő előbb-utóbb Istent is kerülni fogja, önnön világa börtönéből soha nem léphet ki. Ez az ember belülről halott, s nincs menekvés, nincs megváltás a számára.

Fromm szerint a bajok forrása az öntudatra ébredésünk, kiszakadásunk egy ősállapottól, az egységtől. Talán az elveszett paradicsom feldolgozhatatlan traumája, a bűnbeesésünk, a szabad akarat feszültséggerjesztő ajándéka, mind fokozza a szorongásunkat. Ezek az életszorongások, a létbe vetettségünk magánya büntudatot, szégyenérzést kelt. A szeretet nélküli elkülönültség okozza tehát a szégyent, a büntudatot, a szorongást.

A szerelem vágyódás a teljes egybeolvadásra, az egyesülésre egyetlen másik személylyel, amely személyben azonban az egész világot belelátjuk. A szó jelentésének görög mitológiai hátterére utalva egyébként *Platón Lakomája* elevenít fel egy szép történetet. Ott ugyanis Arisztophanész egy történetet beszél el a szerelem lényegéről. Azt állítja, hogy az emberek eredetileg gömbalakúak voltak, később azonban az istenek megharagudtak rájuk mértéktelen életmódjuk miatt, és kettévágták őket. A teljes élet-, illetve létgömbnek a megfelezett részei most a kiegészítésüket keresik. Mintha minden ember egy eltört darab lenne, és a szerelem az, amelyben a kiegészítő részre való várakozás a találkozásban beteljesül. Ehhez a tanulságos értelmezéshez ugyanakkor azt is hozzáfűzhetjük, hogy akikben megvan a képesség mások szeretetére, azokban megtalálható a méltányos önszeretet képessége is.

Az igazság és nem a magunk igazának – föltétlen szeretetére van szükségünk. Mindenek előtt: a figyelem iskolázottságára. Az iskolák feladata – messze túl az ismeretek közlésén – a figyelem nevelése. A figyelő ember jelenlétét bár elvetjük, pedig az „iskolázott” figyelem segítségével pokolbéli bajok is orvosolhatók. A valódi szerencsétlen nem enged magához nyúlni, szerencsétlenségét leplezni a világ, de főleg önmaga előtt, ahogy a rákos betegek. A jótékonykodás velük szemben atrocitás, melléfogás. Nem csoda hát, ha a jótékonykodás még keserűbbé, zárkózottabbá, gyűlölködőbbé és ellenségessé teszi őket. Egyedül az iskolázott figyelemnek, a tökéletes diagnózisnak nem tudunk ellenállni.

„Okos” felnőttként visszatekintve gyermekkorunkra az élet történéseinek, számtalan mozzanatának mozgatórugóit találja meg az ember. Választ kaphat így a korábban megválaszolatlan kérdéseire, tükörbe nézhet. A bátorító nevelés alapelveként mondja ki, hogy mindig meg kell érteni az indulatokat, megkeresni a meglévő pozitív erőket, elfogadni az embert olyanak, amilyenek. S időt kell adni mindig és mindenkor a személyiségnek, hogy választani tudjon, választ adni tanuljon az élet kihívásaira.

Az a kislány, akiről az esettanulmányom szól, valószínű, hogy nem rendelkezett a környezetében olyan „értő” és „iskolázott” figyelmű emberekkel, akik átbillentették volna a hiperérzékeny lelkiségét az élet válságos pillanatain. Szerencsére az ösztönös ráérzések

mindig segítségére sietnek az embereknek. Ezzel így volt legtöbbször Ő is. Ezenkívül Isten féltő szeretettel egyengeti azoknak az útját, akiket fontos és nehéz feladatra választott ki. S mindig akad egy-két értő és figyelő ember is, aki segíthet a bajba jutottn. „Mindenhez van jogom, ha játszom. /Fönről gyerekeknek, lenről embernek látszom”.
(Ratkó József)

Egy pici, eldugott falu világában született kislány 30 évvel ezelőtt nem is tehetett mást. Játszott önmagával, fantáziált. Rengeteget olvasott, s az olvasmányélményei segítségével megalkotta magának azt a külön világot, melyet a valóság nem adhatott meg neki. Egy darabig lehetett ábrándozni így, erdőt, hegyet járni magányosan. De a magányt elunja az ember. A játszótársak meg kinevették a túlon túl fantáziadús gyereket, a szülők pedig el voltak foglalva a napi robottal. Ezen kívül nem látták a problémát, hisz a kislány kezelhető, szófogadó, jól tanuló, mindig szerény volt, csak egy picit különc, de ez nem igazán jelentett nagy bajt. A kislány elunva a passzív ábrándozást, úgy döntött, hogy kilép a magány elefántcsonttornyából, s „játszani” kezdett a környezetével. Nem volt nehéz. A jófejű gyerek mindent megtanult. Hamar átlátta az emberi kapcsolatok szövevényeit. Úgy döntött, hogy megvalósítja ábrándjait. Azzá válik, akiket olvasmányélményei során megszeretett.

A színház az, ahol az ember az emberrel találkozik, s játszhat. Mindenné válhat, amivé akar. Mint kisgyerek, falusi amatőr színjátszóként átélhette azt az élményt, hogy a dráma a találkozások eszköze, arra is jó, hogy megtanítsd hallgatni és kérdezni is. A siker nem sokáig váratott magára. Díjak tömkelege, ajánlatok a gyerekszínész-palántát egy darabig megszédíthették. A jó tanuló kislány izgalmassá kezdett válni az emberek szemében. Máságát jól kamatoztatta: sikeressé vált. A siker azonban nem oldotta fel továbbra sem a magányát. A színpadon életre kelt. Csipkerózsika lent, a földön azonban továbbra is szürkének, esetlennek érezte magát. Nem volt szép, az embereket ott fent, a színpadon be lehetett csapni, ott fenn a mimézis törvényei érvényesültek. Mivel ügyes „színész” volt, rutint szerzett a szerepek gyors váltásában, új „szerepeket” öltött magára. Ő lett a bájos, kedves lány, aki mindenkin segít csak azért, hogy megszerezze az emberek szeretetét. A felnőtteket lehetett leghamarabb becsapni. Nekik igazán tetszett az okos, jópofa kislány, aki olyankor magabiztosan mozog a felnőtt világban is. De a gyerekek nem így fogadták a szerepet. Ők mindig megérik, ha valaki sebezhető. Hamar rájöttek, hogy a kislány még mindig magányos, szeretetet koldul, s ezt csúnyán ki is használták vele szemben. A sikertelen próbálkozások során lassan eltelt a gyermekkor, s rászakadt a kislányra az ifjúkor a maga bonyolult világával. Tizenöt-tizenhat évesen úgy próbálta magára felhívni a figyelmet, hogy Abe Kobo és Camus könyveinek hősei szerepében tetszelgett. El akarta hitetni magáról, hogy ő a mindent tagadó, normákat áthágó, extravagáns kislány. Meghökkenítő verseket írt. Irodalmi pályázatokon a zsűritagok összeveszték a művein. Feltűnést keltett, de nem fedezte fel senki. Fantasztikus dúsfantáziájú, kreatív fiatal volt. De senki nem tudott vele mit kezdeni. Túlságosan zavart fejűnek tűnt.

A tanárai közül egy páran felfedezték, tehetségesnek tartották. A legkedvesebb tanára, a kollégium igazgatója atyai szeretettel támogatta, olvasgatta a verseit, tanácsokkal látta el. Erre nagy szüksége is volt, mivel szülei távol éltek, s a lányuk úgy nőtt fel, hogy azt sem tudták, milyen emberré vált valójában. Igazi barátnője nem volt. A fiúk, ha megjelentek körötte, hamar eltűntek, mert túlságosan fásasztónak találták, hogy a lány lelki problémáival foglalkozzanak. A kollégista társak azt látták, hogy sikeres. Pedig csak magányos volt, s végtelenül vágyott a szeretetükre.

Barátnői irigykedtek rá, hogy a fiúk dongnak körülötte. De senki sem tudta a nagy titkot: 16 éves koráig nem csókolta meg még egy fiú sem. Várt. Várta, hogy valaki megérintse a lelkét. Az emberi kapcsolatainak sikertelenségét aztán megbosszulta azokon, akik ezt nem érdemelték meg. Személyes problémái, a szeretetlenség annyira elvakították, hogy már azt sem vette észre, ha valaki szeretettel közeledett felé. Sőt gyakran őket bántotta, rajtuk bosszulta meg az elszenvedett sérelmeket. Azt akarta, hogy szeressék, de ezt annyira akarta, hogy a szeretetlensége önmaga és mások ellen fordították indulatait. Tizennyolc éves korában öngyilkossági kísérlete volt. Pedig már ekkor ott állt mellette egy fiú, aki szerette. Megjárva a poklok kínjait, talált vissza újra az életbe. Majd úgy döntött, hogy magára vállalja a világ gondját, baját. Segít az embereken. A nagy, gyerekkori álma az volt, hogy a dél-amerikai indiánok között fog élni. Ez az álom nem valósulhatott meg. Dolgozott mozgássérült és szellemi sérült fiatalok között. Azután tanár lett. Belekerült a magyar iskolarendszer sodrásába. Sérült lelkű, boldogtalan, gyerekkor nélküli fiúk és lányok tömegével kezdett el foglalkozni. Ekkor ráismert hajdani önmagára. S kutatni kezdett egy olyan „módszer” után, mely biztosítja a gyerekeknek az elviselhető léghőrt, a lélek kiteljesedését. Az amatőr színjátszó csoportok szervezése és drámajátékok segítettek hozzá ahhoz, hogy a nyilvánosság előtt játszódó életek során keresse a „másodlagos” katharzis élményét a mindennapokban a rábízott gyermekek érdekében is. Ha bezárulnak a tantermek ajtajai, úgy érzi, ott ő a karmester. Úgy érzi, valami kincset át lehet adni, hisz ő már megtanult figyelni. Tenyérből tenyérbe, az együttes élmények során, mely beépül a lelkekbe, amit könyvekből, a filmekből nem lehet elsajátítani. Ez a kincs jelenléttel bíró, hatni tudó, átörökítő és teremtő. Ledőltek a lelki falak, megszűnt a világba való veszendőség érzése. Rátalált a valódi értékekre; van szép családja, hivatása, hite az embereken.

S ehhez kellett 33 év itt, Közép-Európában, Magyarországon. Neki nem volt gyermekként olyan felnőtt támasza, aki megtaníthatta volna vele, hogyan kell élni az életet, nem csupán elviselni. A szeretet vallása Krisztus vallása. Olyan egyszerű és mégis nehéz, mert a szeretetet nem kapjuk készen, nem ajándék, érdem. Ki kell érdemelni sok-sok munkával. A kislány felnőtt, egy fél élet kellett ahhoz, hogy megtalálja az igazi megoldást, az utat a lélektől lélekig.

Minden élőlény törekszik arra, hogy boldog legyen. Ugyanakkor a cselekedeteink célja sohasem lehet közvetlen a boldogság, csak olyan cél és tartalom, amelynek révén

elérhetjük a boldogságot. Ez a cél a saját tökéletesség és az önmegvalósítás érdekében való munkálkodás, a mások boldogulásáért való küzdelem. Ez a szeretet lényege. Ezzel térhetünk vissza az ősvizonyhoz, az én-te kapcsolathoz, melynek célja a kapcsolat, nem valami érdek, nem valami hasznossági szempont. Az *én* és *te* viszony kölcsönös, szabad, kitarulkozó önközlés. Ilyenek a baráti, szerelmi, családi viszonyaink, s így szerethetjük Istenünket is. Nagy a feladatunk a pedagóguspályán. Tanítsuk meg szeretni a gyermekeinket!

Jungnál a *selbst* a psziché centruma, az istenképűségünk archetípusa. A Biblia szavaival Isten országa, a Szentlélek templomának szentélye. Ezt a képet kell vigyázni, őrködni felette, hogy meg ne sérüljön, mert akkor kibillen az ember, eltörik valami, a lényeg. Lelki gondozást, nevelést a lélektan ismerete nélkül nem végezhet senki, mert mindenki lelki gondozó, akire csak egy embert is rábízott az Ég. Ez a szeretet felelőssége és parancsa, ezt hagyta ránk örökül Jézus.

Vári Fábián László

Ruszin népballadák

Stefán vajda

– Duna, széles Duna,
mért háborogsz folyton?
– Hogy ne háborognék,
hogyan zavarodnék?
Mélyembe jég hideg
források fakadnak,
medrem fővenyében
fehér harcsa verdes,
partjaim mezején
hadak készülődnek.

Egyik sereg török,
vad tatár a másik,
harmadik vlach horda.
A kontyos törökök
szablyákkal szabdalnak,
a tatár táborból
nyilak záporoznak,
átkozott vlachok közt
Stefán vajda döllyöl,
Sátorában egy szép
hajadon kesereg.

Kesereg, kesereg,
könnyhullatva mondja:
– Istefán, Istefán,
vlachok nagy vajdája,
vagy szoríts magadhoz,
vagy végképp eressz el!

Büszke Stefán vajda
erre csak azt mondja:
– Hozzámvaló lennél,
én megölelnélek,
megölelnélek, mert
kedvemre való vagy.

Az a bánatos szűz
azt feleli erre:
– Tudd meg, Stefán vajda,
hogyha így nem kellek,
a Dunába ugrom,
s aki onnan kiment,
én bíz, azé leszek.

Stefán vajda volt az,
aki kimentette,
karjaiba fogta,
sátrába fektette:
– Szép húgom, lelkecském,
légy már a kedvesem!

Talányfejtő szerető

Pompás réten, daluszélen
márványszikla az útfélen.
Az alatt a kőtömb alatt
hűvös vizű forrás fakad.

Román épp arra legeltet,
lovát éppen ott itatja,
szőke kislány jön a kútra,
nyájasan őt megszólítja:
– Tedd félre a kannát, kérlek,
egy kis beszédem van véled.

– Aj, Románom, egyetlenem,
ne mulasd az időt velem,
hogyha késve érnék haza,
az én anyám megkontyolna.

– Ne félj, galambom, ha kérdi,
te csak ennyit mondj majd néki:
„A gázlóról ludak jöttek,
a forrásban megfürödtek,
alig számolhattam tizedet,
mind felzavarták a vizet.
Én meg csak ott ülök, s várom,
hogy letisztuljon, leszálljon.”

– Aj, Románom, egyetlenem,
fejtsd meg ezt talányt nekem:
„Gyökre sincsen, mégis terem,
lángtalan ég elevenen,
virul, bár virágja nincsen” –
ezt találd ki, édes kincsem!

– Kő terem meg gyökér nélkül,
a szív ég el lángok nélkül,
a lomb virít virág nélkül,
én kedvesem, egyetlenem.

Anyám, ahogy hazaértem,
Seprűnyéllel esett nékem.
– Ne verj anyám, szépen kérlek,
Elmondok én mindent neked:
A gázlóról ludak jöttek,
a forrásban megfürödtek,
alig számolhattam tizedet,
mind felzavarták a vizet.
Én meg csak ott ülök, s várom,
hogy letisztuljon, leszálljon.
Zöldlombú jávor tövében,
az én Románom ölében.

Szecsó Károly

Az egeri Dobó-szobor felállításának históriája

Az évenként Egerbe látogató több százezer turista nagy élménye a város Dobó István tere-n látható Dobó-szobor látványa. Arról azonban az idelátogatók, sőt a helytörténettel foglalkozó szakemberek is csak keveset tudnak, hogy mikor s hogyan történt az Európa-szerte hírnevet szerzett várvédő hős alakjának megörökítése. Írással ezt a hiányt kívánom pótolni.

A Dobó-szobor felállításának gondolatát először Balogh János (1848–1910) főhadnagy vetette fel. Ő 1882 novemberében egy beadványt intézett a városi polgármesternek. A képviselőtestület november 12-i közgyűlésén tárgyalta meg a beadványt, „amelyben javasolta, hogy az Eger vár történetéről írott munkájából 250 példányt oly feltétel alatt ajánl fel a városnak, hogy a példányok jövedelme (300 Ft-ot) képvisel, s ez a hős várvédőnek, Dobónak Egerben emelendő emlékoszlopa költségeire fordíttassék.”

A városi képviselőtestület egyhangúlag elfogadta a javaslatot, s az „Emlékoszlop ügyében teendő jelentéstétel végett” egy három tagból álló bizottságot jelölt ki: Danilovics Pál orvost, Csiky Sándor ügyvédet és Kiss István jogakadémiai tanárt. (1)

Az Eger című újság 1883. január 4-i számában arról adott tudósítást, hogy Dobó Istvánnak mint Eger hős védőjének emlékszobra ügyében a városi közgyűlés által kijelölt háromtagú bizottság arról intézkedett, hogy: „Alakíttassék egy férfiakból és nőkből olyan bizottság, amely a szobor költségeinek beszerzéséről gondoskodnék.” (2)

Az 1883. április 1-jei közgyűlésen úgy határoztak, hogy a szűk körű bizottságot 60 főre kell kiegészíteni. (3)

Az említett lap április 26-i számában közölte a nagy bizottság névsorát, amely a település köztisztviselőiben álló személyeiből állott. (Dr. Köszter József főorvos, Kapácsy Dezső költő, Zalár József alispán stb.) Elnökül ifj. Samassa Józsefet és Vavrik Bélát választották meg. (4)

A megvalósítás azonban késett. 1894-ben újra felmerült a szobor ügye, azonban azt állapították meg, hogy nem Dobó Istvánnak, hanem Eszterházy püspöknek kell szobrot emelni. (5)

A fenti évben jelent meg Maczki Valér főgimnáziumi- és jogakadémiai tanár: Népszerű felolvasások a magyar irodalom történetéről című könyve, amelynek címlapján ez olvasható: „Az egész jövedelem az Egerben felállítandó Dobó-szobor alapjára fordíttassék.” (6)

A Heves Vármegyei Hírlap 1898. január 14-i számában a vezércikk írója joggal állapította meg, hogy „Igen szégyenletes reánk, hogy ilyen városban, mint Eger, hol annyi szellemi és erkölcsi és anyagi tényező van, nem tudunk ily – nem éppen sokba kerülő – szép dolgot összehozni, megalkotni. Hisszük, hogy csak kezdeményező kell. A többi jó

kezekben magától fog fejlődni. Ha eredményt tudunk elérni, legalább utolérjük azokat a kis mezővároskákat, amelyek tudnak felmutatni jeleikről egy-egy kis szobrot. Adja Isten, hogy akadjon jó kezdeményező, s legyenek serény munkatársak, a kik segítenek az eszme megvalósításában.” Az sem véletlen, hogy a szobor elkészítésének gondolatát a Heves Vármegyei Hírlap vetette fel, hisz ez az orgánus volt a 48-as és a Függetlenségi Párt helyi szécsöve, amelynek jelentős szerepe volt a város függetlenségi hagyományainak ápolásában. (7)

Kezdeményező azonban több mint három év múlva akadt, Köszler József a város agilis főorvosa személyében, aki 1901. április elején, a helyi tűzoltólaktanyában tartott értekezleten „szép beszéd kíséretében azon eszmét hozta felszínre, hogy Eger vár védőinek, hős Dobónak emlékéért örökítsük immáron egy szoborban”. A javaslatot a jelenlevők általános lelkesedéssel fogadták és elhatározták, „hogy mindannyian tevékenyen részt vesznek a munkában...”. A gyűlésen szintén jelenlévő polgármestert felkérték egy bizottság megszervezésére, aki ez ügyben Gárdonyi Gézát is felkereste. Az író „örömmel ígérte meg, hogy az ügyet felkarolja és mindent megtesz a szobor ügyében.” (8)

Dr. Köszler József indítványát a városi képviselőtestület április 13-i ülésén terjesztette elő, s azt a közgyűlés „egyhangúlag nagy lelkesedéssel” elfogadta, és a szoborra 2000 koronát is megszavazott. (9)

A „szobor-ügy” előkészítésére bizottságot választottak a város ismert közéleti személyiségeiből (dr. Alföldi Dávid, dr. Babocsay Sándor, dr. Bartalos Gyula, Foltin János, Gárdonyi Géza stb.). A bizottság elnöke Jankovics Dezső polgármester, társelnöke, dr. Párvy Sándor kanonok, titkára pedig Hanák Gyula főjegyző, pénztárosa dr. Hibay Károly gyógyszerész lett. (10)

A bizottság alakuló ülését április 29-én tartotta, amelyen a testületet Egerből származó, s a város iránt érdeklődő vidéki tagokkal egészítették ki (Bródy Sándor író, Kemecsey Jenő író stb.). A védnök Samassa József érsek, Kállay Gyula főispán és Pánthy Endre választott püspök lett. (11)

Az alakuló ülésen az anyagi alapok megteremtésére közismert személyekből gyűjtőbizottságot hoztak létre, hogy a szoboralap javára ünnepeket szervezendő rendes bizottságot létesítettek. Ugyanilyen bizottságot hoztak létre a helyi és a fővárosi sajtó tudósítására. Ezen kívül alakítottak történelmi és művészeti bizottságot is. (12)

Május elején a szobor gyűjtőveinek összeszedésére a nagybizottságot négy fővel egészítették ki. (13)

Breznay Imre, a város tudós történetírója a Heves Vármegyei Hírlap 1901. május 5-i számában mozgósító jellegű vezércikket tett közzé: „A legfényesebb »egri csillag«” címmel. (14)

Ebben utalt arra, hogy Dobó Istvánnak országos érdemei vannak, ebből következően nemcsak az egriek tartoznak neki hálával, hanem az egész ország. Joggal állapította meg: „Eddig nemcsak mi mulasztottunk, hanem erről a kötelezettségről az egész ország elfe-

lejtkezett. A mi mulasztásunk csak annyiban bírálható szigorúbban, mert Dobó István híre, neve, dicsősége Eger nevéhez van kötve.” Breznay vezércikkében utalt Gárdonyi híres regényére, az Egri csillagokra, amely az egri vitézek, ill. Dobó alakját bevitte a köztudatba, de ez szerinte nem elegendő. „Ha az emlékművet felállítjuk, régi tartozásunkat rójuk le, s nagyon helyén leszen, hogy mindnyájan becsülettel fizetjük meg eme tartozás reánk eső részét.” (15)

A szoboralap javára történő gyűjtés 1901. május második felében indult meg. Eleinte csak kevés pénz gyűlt össze. (16)

Nem véletlen tehát, hogy 1901. második felében a Dobó-szobor-bizottság két felhívást tett közzé az adományozás érdekében, melyek Gárdonyi Géza remekbeszabott alkotásai. Az egyik az *Egri hősök szobra*, a másik *Egriek!* címet viseli. (17)

A közzétett felhívásoknak csakhamar foganatja lett. Az adományozásban az érsek és a káptalan járt az élen. (18)

November 1-jétől a költségek fedezésére megindultak különféle ünnepek, estélyek. (19)

A Heves Vármegyei Hírlap 1902. október 19-i számában közölték a gyűjtés addigi eredményét. E szerint az 1901. október közepén kiosztott 5000 darab gyűjtőívből 1142 darab érkezett vissza, összesen 30.703 korona 72 fillér adománnyal. A gyűjtés eredménye egy év alatt 35.802 koronát és 72 fillért tett ki. Ez az összeg azonban még nem fedezte a szoborállítás teljes költségét. Joggal írta tehát a Hírlap a következőket: „Valljuk be őszintén, hogy az eredmény nem elégítette ki a mi várakozásunkat. Az adakozás nagyon lanyhán folyik. A beküldött adományok sokszor elenyészően sekélyek – az adakozók tehetségéhez mérve. Bizony-bizony nagyobb fokú kegyeletet, több hálát és áldozatot érdemelne az a Dobó, a ki fenyegető veszélyből mentette meg a hazát – midőn a világhódító törököt útjában megállni kényszerítette. És főleg ennél több érdeklődést és érdeklétést a nyilvánosság, a köz organumaitól: a sajtótól, amely csaknem egészen agyonhallgatja az egész hazafias mozgalmat.” (20)

1903-ban és 1904-ben a gyűjtés váltakozó lelkesedéssel folyt tovább. 1904. október végén ötezer korona adományával kitűnt Szmrecsányi Lajos segédpüspök. (21)

1905 nyarán végre a szoborterv konkrét formát öltött. A szoborbizottság felkérésére június 19-én a városba érkezett Stróbl Alajos neves szobrászművész. (22)

A művészt pályázat meghirdetése nélkül bízták meg a szobor elkészítésével. Vajon mi volt ennek az oka? A művészt azért bízták meg a szobor megalkotásával, mert már 1905-ig a következő szobrokat készítette: *Anyánk* (1894), *Justicia-szobor* az Igazságügyi Palota előtt (1896), *Erzsébet-szobor* Miskolcon (1899), *Mátyás kútja* a budai várban (1901), *Szent László és Szent István szobra* a budapesti Szent István-bazilikában (1904), *Széchenyi szobra* Nagycenken (1904), *Szent Gellért szobra* (1904). (23)

1905. június 19-én a művész megtekintette a Tiszti lak előtti teret, amely a legalkalmasabbnak kínálkozott a szobor elhelyezésére. (24)

Újabb lépést jelentett az emlék felállításának útján a szoborbizottság július 4-i ülése, ahol a bizottság kebeléből egy szűkebb körű testületet, végrehajtó bizottságot hoztak létre, amelyet megbíztak a szobor felállítása részletes tervének kidolgozásával. (25)

A szűkebb körű bizottság október 14-én tartotta első ülését Szmrecsányi Lajos segédpüspök elnökletével. A bizottság tagjai határoztak arról, hogy a szobor felállítására Stróbl Alajost kéri fel. A művésznak küldött levelükben kérték arra, hogy újból jelenjen meg Egerben, és segítsen a szobor helyének kiválasztásában, mivel már az első látogatása óta a tiszti lak előtti téren kívül felmerült a szobor elhelyezésével kapcsolatban a Kossuth tér (Piactér) és a Színház előtti Hunyadi tér is. (26)

A szobor elhelyezésének ügye Gárdonyi érdeklődését is felkeltette, ki különben folyamatosan figyelemmel kísérte a magasztos témát. Véleményét az Egri Újság 1905. november 1-jei számában közreadott: „Az egri szobor” című vezércikkben fejtette ki. Az író szerint az addig összegyűlt 50 050 korona nem elég a szobor kivitelezésére, mivel Egerben nagyobb szobrának kell lenni Dobónak, mint Kolozsváron Mátyás királynak, amely 200 000 koronába került. Megállapította, hogy „Dobó szobrának a várban van a helye, s azon a ponton, ahol a várból legjobban látható.” A pont pedig nézete szerint a várfoknak a piacról látható magaslati foka.

Azt is leírta, hogy a szobor elkészítésére pályázatot kell kiírni, s a legjobb pályázatot kell elfogadni. „Ott kell állnia a szobornak a bástya fölött a zöld halmon, messzeségbe néző elszánt arccal: a talpazaton pedig kardot markoló bátor arcú magyar nő... Ha odaállítunk egy szép csoportos szobrot, a szobor a város képének mintegy koronája lesz.” (27)

Gárdonyi cikkéből kitűnik, hogy ő a szobor legméltóbb helyének a várat tartotta. A várba azonban nem kerülhetett a szobor, mivel akkor még az katonai laktanya céljait szolgálta, s így nem volt megközelíthető. Másrészt a várban elhelyezett szobor a nagy távolság miatt nem érvényesülhetett volna a várfal tövéből feltekintve.

A szoborbizottság felkérését Stróbl elfogadta. Ezt követően a művész elkészítette a mű mintáját és arról fényképfelvételeket küldött a testületnek. A művész vállalkozott arra, hogy a megbízástól számított egy év alatt a szobrot 70 000 koronáért elkészíti és felállítja. 1906 márciusáig 60 000 korona gyűlt össze. a még hiányzó összeget Samassa érsek sajátjából egészítette ki. (28)

A bizottság a művész ajánlatát elfogadta, s a szobor helyének kijelölésével a Végrehajtó Bizottságot bízta meg a szobrász véleményének kikérése után. (29)

A városi képviselőtestület a Végrehajtó Bizottság javaslatára 1906. április 7-i ülésén határozatban mondta ki, hogy a szobrot a Kossuth téren (a mai Dobó téren) kell felállítani. (30)

Az 1906-os év a művész szorgalmas munkájával telt el. A szoborkészítés érdekessége, hogy december 7-én, amikor a király látogatást tett Stróbl műtermében, hosszan elidőzött a Dobó-szobornál. (31)

1907. február közepén a fővárosban jártukkor a szobrász műtermében az egriek fel-

keresték, és megszemléltek a szobor mintáját. Akkorra már ugyanis az öntés alapjául szolgáló nagy agyagminta készen állott. A Bizottság az útja során a Schlick-gyárban megrendelte a szobor kerítését képező láncozatot is. (32)

Az év májusának második felében a művész kilátásba helyezte, hogy a szobor felállítására sor kerülhet a tervezett napon, augusztus 18-án, mivel augusztus 1-jére Róna József öntödében a mű készen lesz. (33)

Stróbl optimizmusa valósnak bizonyult. Már július végén a szobrot nyolc darabban Egerbe szállították, s a szakemberek rögtön hozzáfogtak annak felállításához. (34)

A szobor magassága a talappal együtt 2 méter 70 cm. A szobor bronzból, a talapzat kőből készült. A szoborkompozíció háromalakos. Dobó István a várszerű alakzaton elhelyezett három alak közül a középső. Mindhárom alak másfélszeres ember nagyságú. Dobó hatalmas alakja képezi a szobor középpontját. Kivont karddal áll s felemelt fejjel, éppen, amint vezényel. Ruházata és fegyverzete olyan, amely a várban lévő Dobórusztkáról ideszállított vörösmárvány szarkofágján látható. Mellette jobbra, előre nyúló állásban, kezében fejszével Mekcseyt, a várkapitány hű vitézét láthatjuk, akinek arcát a művész Breznay Imréről, a már említett történetíróról mintázta meg. (35) Míg a bal oldalon egy erőteljes, izmos, szép női alak ül – az egri nő – felemelt kezében egy nagy kődarabbal, sújtásra készen. A szobrász a nő alakját Hajdú Rózáról mintázta meg. Mind a három alak hatalmas, ezért impozáns benyomást tesz a nézőre. (36)

A szobor úgynevezett historizáló stílusban készült. A különféle lexikonokban a szoborról az elismerés hangján írtak. (37)

A szobor felavatására a már említett augusztus 18-án került sor, a XVII. Országos Dalos Ünnep keretében. Az avatás napján már délelőtt óriási tömeg hullámozott a Kossuth téren, a szobor körül. A leleplező ünnepséget fél 11 órakor Szmrecsányi Lajos püspök, a szobor végrehajtó bizottságának elnöke nyitotta meg, majd Babocsay Sándor országgyűlési képviselő, az ünnepi szónok mondott történelmi tanulságokkal telített szép beszédet. Az Operaház zenekarának játéka közben lehullott a lepel Stróbl Alajos jeles alkotásáról.

Ezt követően újból Szmrecsányi püspök vette át a szót, aki Dobó hősi életének tanulságait ajánlotta a jelenlévők figyelmébe. A szobrot a város nevében Jankovics Dezső polgármester vette át. Az ünnepi aktus koszorúzással fejeződött be, amelynek során 63 koszorút helyeztek el a mű talapzatánál. A felemelő hangulatú ünnepség a Szózat elhangzásával zárult. (38)

A szoboravatás érdekessége, hogy a költőket is dalra ihlette. Ez alkalomra írta Bartalos Gyula, Eger híres papköltője: Dobó diadala című versét, amely a főkapitán költségén jelent meg az érseki líceumi nyomdában. (39)

Kállay Mikós, a város tehetséges poétája pedig *Dobó kora* címmel húsz szonettből álló verseskötetet jelentetett meg, amelyet Gárdonyi Géának ajánlott. (40) Az Egri Újság augusztus 21-i számban pedig napvilágot látott Utas Zsigmond a *Dobó szobor a piactéren* című alkalmi költeménye. (41)

Az 1907-ben leleplezett szobor, igaz nem zaj nélkül, túlélte a 20. század magyar történelmének viharait. Csak kuriózumként említjük meg, hogy 1953 őszén a Nagy Imre-programot félreértelmezve, a város akkori tanácselnök-helyettesnöje levétette a szoborról Dobó István nevének betűit, s helyére az „Egri Hősök” feliratot helyeztette. Mondván, hogy „Meggzúnt a személyi kultusz”, s nem lehet Dobó István a szobor névadója, s szükséges ebben az esetben is a kollektív névadás. Szerencsére később visszakerült Dobó neve a szoborra. (42)

Igaz, rossz példaként említjük meg, hogy több évvel ezelőtt lelkiismeretlen személyek Dobó vasmarkából kitörték a kardot, amelyet a város rövidesen visszahelyeztetett.

Az 1907-ben felállított Dobó-szobor az elmúlt száz év alatt a város egyik jelképévé vált, s hirdeti az 1552-es egri hősök soha el nem évülő hősiességét.

Jegyzetek

- 1) Eger, 1882. nov. 16.
- 2) Eger, 1883. jan. 4.
- 3) Eger, 1883. ápr. 15.
- 4) Eger, 1883. ápr. 26.
- 5) Kiss Péter: Hatszázégyen Eger múltjából 1944-ig. Eger, 2007. 67. p.
- 6) Uo.
- 7) Heves Vármegyei Hírlap, 1898. jan. 4.
- 8) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. ápr. 11.
- 9) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. ápr. 26.
- 10) Uo.
- 11) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. máj. 1.
- 12) Uo.
- 13) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. máj. 5.
- 14) Uo.
- 15) Uo.
- 16) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. máj. 1., máj. 12., jún. 5., júl. 21.
- 17) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. okt. 20.
- 18) Heves Vármegyei Hírlap, 1901. nov. 1.
- 19) Heves Vármegyei Hírlap, 1902. okt. 19.
- 20) Heves Vármegyei Hírlap, 1904. okt. 23.
- 21) Heves Vármegyei Hírlap, 1905. jún. 22.
- 22) Uo.
- 23) Lyka Károly: Szobrászatunk a századfordulón. 1896–1914. Bp., 1954. 16–17. p.
- 24) Heves Vármegyei Hírlap, 1905. jún. 22.
- 25) Heves Vármegyei Hírlap, 1905. júl. 6.

- 26) Heves Vármegyei Hírlap, 1905. okt. 15.
- 27) Egeri Újság, 1905. nov. 1.
- 28) Egeri Újság, 1906. márc. 17.
- 29) Uo.
- 30) Egeri Újság, 1906. ápr. 11.
- 31) Heves Vármegyei Hírlap, 1906. dec. 13.
- 32) Heves Vármegyei Hírlap, 1907. febr. 20.
- 33) Egeri Újság, 1907. máj. 22.
- 34) Egeri Újság, 1907. júl. 31.
- 35) Pozder György (Eger) személyes közlése.
- 36) Heves Megyei Népszerűség, 1968. ápr. 7.
- 37) Pl.: Művészeti Lexikon IV. Bp., 1968.; Művészeti Lexikon II. Bp., 1935. Új Magyar lexikon V. Bp., 2004.
- 38) Egeri Újság, 1907. aug. 21.
- 39) Egeri Érseki Levéltár, Bartalos Gyula iratai.
- 40) Egeri Újság, 1907. aug. 14.
- 41) Egeri Újság, 1907. aug. 21.
- 42) Sugár István (Eger) közlése.

Három mai lengyel költő

*Krzysztof Karasek: Nem egy kakas kukorékol, hanem egy ember
(To nie kogut woła kukuryku, to człowiek)*

Már nem ismerhetem meg Weöres Sándort,
egy éve meghalt, ezt akkor tudtam meg,
mikor kiszálltam a repülőgépből.
Talán jobb is így, mondja barátom, S.,
élete alkonyán
nem nyújtott kellemes látványt. Nyáladzott,
ahogy beszélt,
nyála végigfolyt az állán
és a zakójára csöppent. Ajkán
szétmállottak a szavak,
talán jobb is így, ismétlem,
bár meggyőződés nélkül.
Meggyőződés nélkül, mert nem hiszem,
hogy ne lehetett volna késleltetni a bukását.
Láttam az ember fennsíkjait és láttam
a kétségbeesés völgyét.
Hallottam, hogyan rikolt
levágott fejével a kakas, és hogyan
ismételgeti az ember századok óta e sikolyt,
e perzselő sikolyt. A lángoló lét
bozótja, melyről lehullnak
a kérgék, kifolyik a nyál – a test korsója
megreped és kiszóródnak a szavak, fájlalom,
hogy már nem ismerhetem meg Weöres Sándort.
Füstölnek a jelentések tábortüzei,
még szállong a korom a szoba
elhagyott ketrecében. Érzem az alakot,
bár nem látom a személyt.
Nem egy kakas kukorékol, hanem egy ember.
Hallom, ahogy a haldokló légben dalol a feje,
a levágott feje, hallom a sikolyt.
Azután csend. Csak az átmetszett nyakból
bugyog a szikrázó fény.

1990. december 30.

Apa (Ojciec)

Magadban, magadban, meghajlott szigor.
Teljesen átjárni és engedni neked a Nemben.

De hová gyömöszöljük kettőnk között a Szót?
Te vér vagy. Te fű. Én csupán álom.

Utolsó vers (Wiersz ostatni)

Valaki hallja
a kulcsot az éj szívében
valaki hallja míg fekszik
a temetőben
egy ágyban
szinte felismerte
szinte tudja
valahol bezárulnak valami ajtók
szinte tudja
szinte felismerte
csak azt nem ismeri fel a kezét
és a kulcsot a fejben nem ismeri fel

ám csikorgása
kínzón visszhangzik az elmében
hallja a kulcsot
az éj szívében
a fejben – ez minden

KRZYSZTOF KARASEK (1941): költő, író, kritikus. Az ún. Új Hullám, másképpen 68-as nemzedék egyik legjelesebb alkotója. Tucatnyi verseskötet mellett elbeszélései és esszékötetei is megjelentek. Varsóban él.

*Anna Kajtochowa: (A jelek és jelképek...)
(Filozofia znaków i symboli...)*

A jelek és jelképek filozófiája
csak azoknak hordoz értelmet,
akik hittel vallják.
Mások aligha találnak
vigaszt benne.
A tiszta gondolkodás
átüti a tudatlanság éjét,
de nem az emberi szenvedély sűrűjét.
Azt nem ragyoghatják be
még lézersugarak sem.

*(Csakis a szépség...)
(Tylko piękno...)*

Csakis a szépség
árnyékolhatja be
mi több vonhatja sötétbe
a szabadságot és a rabságot
a hitványságot és a pénzt
a föld mindahány
ajándékát s átkát

Kár, hogy olyan ritkán
figyelünk fel rá
hogy oly kevesen látják
és még kevesebben fogadják el
átgyúrva közhellyé

ANNA KAJTOCHOWA (1928): költő, író, publicista. Brzozówban született, a krakkói Jagelló Egyetemen szerzett diplomát. Szépírói munkássága tizennyolc kötet. Férje, Jacek Kajtoch rangos irodalomtörténész, kritikus. Krakkóban él.

Dariusz Tomasz Leboda:

*Fekete selyem
(Czarny jedwab)*

az országút szélén állok nem nagyobb
egy katicánál vagy lepkenél

nem nagyobb egy rigó könnyénél
vagy barackmagnál

nem nagyobb egy lenmagnál
vagy őzgida pillájánál

– rettegve felemelem
a tekintetem

hallgatom hogyan szikrázik
az öröklét fekete

selyme

*Rejtelem
(Tajemnica)*

vallani akartam neked
a szomjamról

de féltem hogy
elmúlik akárcsak
te

*Sírató az új időkért
(Tren nowego czasu)*

a huszadik század végén az új évszázad homályába nézek
már holnap megszületnek az ártatlanok és káin megöli ábelt

nem apad el a könnyek folyama nem apad el a vérpatak
nem jön el a messiás az idő nem zárul le

hadseregek menetelnek az égbe áttetsző
lövedékek hímezik körbe a halál címerét

egyesek eltűnnek örökre mások szavakat jegyeznek fel
és arcokat a végtelen számszörös láncára

csak jézus és buddha bámulnak továbbra is
az űrbe csak a fájdalom fáklyája parázslik tovább

a távolba vész auschwitz akár a néma halál a tundrán
az idő szurkába merül gandhi és sztálin szava

elszenderülnek a törpecsalók és az óriás szélhámosok
a hatásvadász uralkodók a röhejes császárok

az ifjúság lerombolja a temetőket egy öregember
a hurokba dugja a fejét

te pedig barátom ki sírom fölött állsz
te aki tudod hogy ez a vers a

történelem visszhangja tekints az eljövendő
évszázad örvényébe és mondd

hová vezetnek
az utak

hová tart
az ember?

Zsille Gábor fordításai

DARIUSZ TOMASZ LEBODA (1958): költő, irodalomtörténész. Fiatal éveiben volt mentőasszisztens, tanyai bérmunkás, gázpalackok forgalmazója, bokszoló és harcművészet-oktató. Politikai fogolyként megjárta a kommunista börtönöket. Harminchat évesen szerzett diplomát a Gdański Egyetem bölcsészkarán. Munkássága több mint húsz kötet: versek, életrajzok, esszék és irodalomelméleti művek.

Barabás Zoltán

„Szájatokba rágtam eddig a szót”

Hölgyeim és Uraim!

Kedves Barátaim!

Ünnepi felsereglésünk az egyik legnagyobb tekintélyű kortárs magyar írónak szól. Kányádi Sándor egy személyben költő és tanú, korának minden szempontból hiteles krónikása és elszánt küzdőtárs, a szociálisan még elkötelezett avantgárd líra nagy hatású képviselője, tetőtől talpig európai polgár, akinek tipikusan kelet-közép-európai művészsors adatott. Azon magyar költők egyike, aki joggal mondhatta/mondhatja Pilinszky Jánossal: „beleborzongok, ha arra gondolok, hogy kikkel zabáltatom a szívverésemet.” Versei – szinte kánonszerűen – történelmi meditációkká kerekednek, amelyekből közérthetően kicseng a nemzeti-nemzetiségi felelősségvállalás. „Fájdalmas költői rapszódiáiban és siratóiban mindig a történelem ártatlan áldozatainak közösségi méltóság mellett tesz tanúvallomást” (Pomogáts Béla).

Nem véletlen, sőt: kiváltképp sorsszerűnek tekinthető, hogy a „romániai szürkület” utolsó évtizedének legelején, jelesül 1982-ben születnek meg a „vannak vidékek”-sorozat bravúros darabjai. E versek üzeneti spektruma igen széles, az erdélyi lelket legmélyéig megérintő vigaszadástól, a sorsközösség érzését tápláló szolidaritáson át, egészen a diktatúra „költői leleplezéséig” terjed. „Vannak vidékek viselem/ akár a bőrt a testemen/ meggyötörten is gyönyörű / tájak ...” – írja az *Előhangban*, ám a két esztendővel később, 1984-ben megszülető, a *Prédikátor könyve* című verse olvastán még ma is lúdbőrözik a tisztességes ember egész testfelülete: „kiszolgáltatottnak lenni mit jelent / kérdezte a kisebbik fiam vacsora / közben a torkomon akadt a falat / riadtan nézhettem rá mert a tizen- / harmadik évében járó kisfiú szinte / bocsánatkérően kezdte magyarázni, hogy / az utcán egy néni meg egy bácsi a /bácsi káromkodott... / még azt is mondta üvöltötte a bácsi, hogy a / végén minket is mint a zsidókat...”

Az *Indián ének* utolsó sztrófája előrevetíti a megítéltetés idejének közeledtét, ily módon a történni képes dolgok évezredekre visszatekintő – és tegyük hozzá: máiglan érvényes – történelmi-tapasztalati summája: „vannak vidékek” / ahol a népek / csöndben az ágak / jelekkel élnek / beszélni félnek / viharra várnak”.

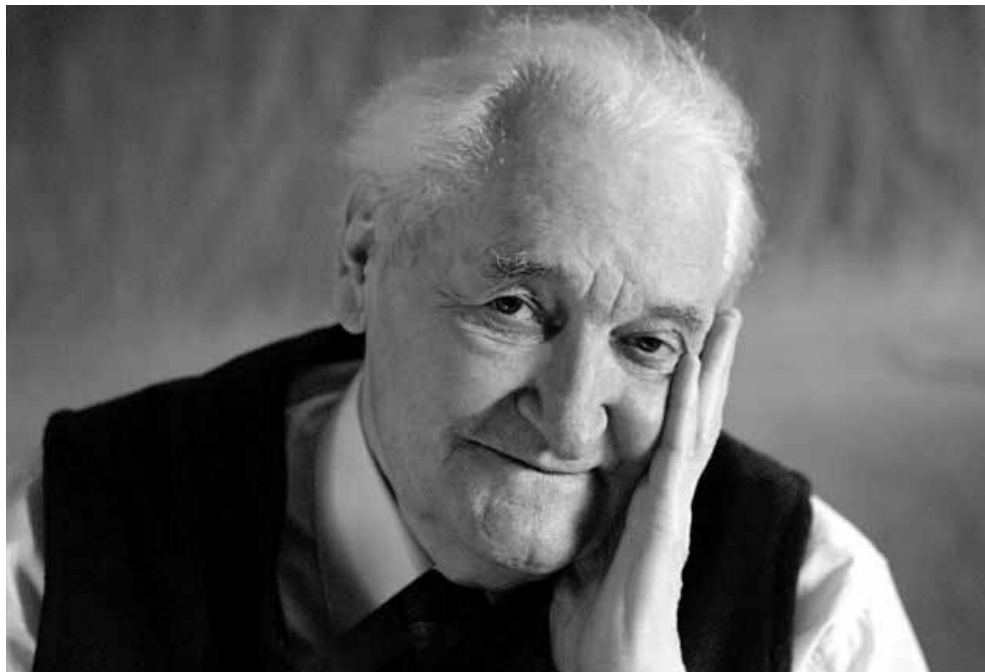
Tisztelt Egybegyűltek!

Képzeljük most magunkat megszokott íróasztalunk mögé. Köröttünk a szürkület már-már erőt vesz mindenben, legutoljára pedig az előttünk üresen fehérlő papírlapon. És akkor valahonnan előterem Ő, a költő, szája szélén hamisítatlan kányádis mosolylyal. Csöndesen megáll mellettünk, majd – mintha csak bocsánatot kérne – zakója

zsebéből komótosan leszámolja elénk végidőkre megőrzött hamuba sült pogácsáit. Aztán sarkon fordul, s mert „mondani kell”, elmenőben is mondja, csak mondja a magáét: „szájakba rágtam eddig a szót / mint a csecsemőknek karonülőknek / szokták a legelső még anyatej-ízű / falatokat régebben az édesanyák / fölserdültek mostantól már...”

Alakja eltűnik előlünk, de a távolból még halljuk szavát: „szeressetek azért van szívetek / s kezdjétek megszokni hogy az életre / semmilyen nyelven sem rímél a halál / most elrepül a holdat-tojó madár / költeni fészkére száll” /N. Stănescu búcsúja/

Elhangzott 2009. április 20-án a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Kányádi Sándor közelgő 80. születésnapja alkalmából tartott ünnepségen, amelynek keretében a költő átvette a Partiumi Író Tábor Egyesület idei irodalmi díját.

Ködöböcz Gábor

A nyolcvanéves Kányádi Sándor köszöntése

A magyar líra törzsfajlását egy nagy költészet jegyében újragondoló Kányádi Sándor a kortárs irodalom egyik legnépszerűbb és legolvasottabb szerzője. A leginkább rá illő jellemzés szerint az egyedülállóan természet- és valóságközeli szemléletmód alapján teremti meg a nyelvi, történelmi és kulturális sokféleségből táplálkozó közérthető összetettséget líráját. Személyesség és egyetemesség, tradíció és modernség szintézisére ügyelve hozza létre korszakos jelentőségű életművét, amely éppen azért tarthat számot sokak érdeklődésére, mert a kommunikációképesség és a korszerűség követelményének egyaránt megfelel.

A pályáivet is jól jellemző, artisztikus szépségű verseivel (*Emlékezetem, Két nyárfa, Kérdések, Nyergestető, Öreg iskola ünnepére, Pergamentekercsre, A folyók közt, Kettős ballada, Krónikás ének – Illyés Gyulának odaát, Krónikás ének – Jékely Zoltánnak odaát, Előhang, Örmény sírkövek, Éjfél utáni nyelv, Valaki jár a fák hegyén, Útravaló ének, Kuplé a vörös villamosról, Felemás őszi ének*) itthon és külföldön is megannyi hívet szerzett a versnek, a magyar nyelvnek és kultúrának. Nem is beszélve azokról a különös műgonddal megformált változat- és motívumösszegező költeményekről (*Fától fáig, Fekete-piros, Halottak napja Bécsben, Sörény és koponya*), amelyek a Kányádi-líra poétikai és világszemléletét önmagukban is hűen tükrözik. Közülük az opus magnusként emlegetett, kultúrhistoriai jelentőségű versrekiem (*Halottak napja Bécsben*) francia, német, holland, román, észt, finn, svéd nyelvű kiadásban, valamint négy angol nyelvű fordításban is olvasható.

Kányádi Sándor költői, műfordítói mese- és drámaírói munkássága a művészi, emberi kvalitás, az írástudói hitelesség és helytállás tiszteletre méltóan szép megnyilvánulása. A megtartó hagyományra és példaadó ősekre figyelő önazonosság legfőbb záloga a székely származás tudata, a Küküllő menti Nagyalambfalva s benne a szülői ház emberségből tarisznyáló mikrovilága. A szülőföldnek és anyanyelvnek való elkötelezettség a „minden más táj csak óceán/ ez itt a föld/ a föld nekem” (*Mikor szülőföldje határát megpillantja*) vallomásaiban, illetve az „egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv” (*Apáczai*) hitvallásában szólal meg maradandó érvénnyel. A „szabófalvától san franciscóig” szemlélődő, a szűkebb és tágabb közösség gondjaiban osztozó költő csillámló játékosággal alkotja meg a herderi felfogás mindenki számára világos, üdvözítő hermeneutikáját: „aki megért/ s megértet/ egy népet/ megéltet” (*Játszva magyarul*). S minthogy ez a sóhajnyi ars poetica fejezi ki legpontosabban a költői lét értelmét, a nagy zeneszerző előtt tisztelgő vers (*Kodály*) hangsúlyos üzenete („Boldog akinek térdén/ egy nemzet lovagolhat”) az immáron nyolcvanéves Mesterre, Kányádi Sándorra is érvényes.

A párhuzam teljesen helytálló, hiszen a hetvenöt éves költőt köszöntő Nagy Gáspár-vers (*Mi volna évei mögött?*) nyomán „Isten hű írástudója”-ként számon tartott, „fényből s gondból egyberostált ember-vándor” varázslatos személyében utolsó garabonciáskodó népköltőnk, utazó verscipelőnk jelenik meg. Általa pedig egy olyan esztétikai magatartás, amely egyre inkább unikumszámba megy. Egy olyan költői univerzum, amely elgondolhatatlanul sokat segíthet abban, hogy a mulandó helyett a múlhatatlant, a romlandó helyett a romolhatatlant, a töredékesség helyett a teljességet emelhessük be az irodalmi köztudatba és a nemzeti emlékezetbe.

Kányádi Sándor elhívottságból és elhivatottságból táplálkozó, hittel és felelősséggel vállalt szolgálatának legfőbb jutalma az lehet, hogy a tisztességgel végzett munka oltalmazó derűjével tekinthet vissza pályájára. Ezt a belső bizonyosságból születő derűt, napfényt és nyugalmat kívánom az ünnepelt költőnek, és Isten gazdag áldását kérem életére!

A korábban egyebek mellett Kossuth-, Herder-, Magyar Örökség-díjjal és a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjével kitüntetett Kányádi Sándor mostani kitüntetéséhez (a Partiumi Író-tábor 2009. évi díja) szívből gratulállok!

Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2009. április 20-án.

Bozók Ferenc

Rimbaud

Tudat, mit elveszejt az alkohol,
de benne lázas öntudat dalol.
A tengeren tudat zavarta szó.
Smaragd vizen kicsiny papírhajó.

Béka

A csobbanás. A hús patak.
Riadt, csodálkozó halak.
Beugrik, és a víztükör
szilánkra hullva tündököl.
De elsimul, ha elmerül,
s azonnal újra szétfeszül.

Te rút varangy, te mostoha,
ragyogva lüktető toka,
te torzszülött, te rossz göröngy,
te undorító drágagyöngy.
A víz alatt s a föld színén
nagyon szeretlek, ősi rém.

Mátra

Fenyveseken nehezőkül
reggeli hólepedék ül.
Görnyed a ködben a Mátra.
Ékszeresen süt a fátyla.

Láz

Ordas üget be a tájba,
véres a szőre, a szája.
Hóropogás viszi testét,
Szerteropogja az estét.

Nyilas Atilla
Családmesék

Egynyári jegyzet

Ez a pillangó, vagy
más szóval a lepke.
Erre pillang,
arra pillang,
fűszálra, virágra,
bokorra, eszre,
át a másik kertbe.
Móci életében
első lepke,
gyere vissza,
ne szállj messze,
lobogtasd még nekünk
páros fehér lepled,
bolond kicsi lepled!
Csodáink világa
úgyis pillanatként
röpül messze,
s egész életében
tanulja az ember,
hogyan az emléket is
végleg elértesse.

Kis átirat

[„... azt mondta a szemed: itt vagyok,
a nevem Barnabás,
jó, hogy itt voltatok, de most már
boldoguljon mindenki, ahogy tud.”
(Turányi Tamás: Apás születés)]

A szemem azt mondja:
a neved Mátyás,
ez itt a világvége,
édesfiam,
az Isten legyen hozzád irgalmas.

Ága esküvőjére

Férjhez mégy hát, Ága,
nagynéném leánya.
Nemrég még leányka.
Család aranyága.
Családfám virága.

Unokatestvérem.
Én testem, én vérem.
Külön valánk régen.
Csillagok az égen.
Én mondom: testvérem.

Dicső aranyérem.
Noha kicsit féltém,
nem vagyok féltékeny.
Lehull a szemérem.
Ölelem, hol érem.

Virágozzál, Ága,
szerelem szép ága.
Te superbrand márka.
Bevaló mátká.
Világnak világa.

Április végén

Apa, úgy várom, hogy karácsony legyen. *Miért?*
Mert azt nagyon szeretem. A legjobban szeretem,
mint a húsvétot meg a télapót. *És miért szereted?*
Azért, mert akkor díszek vannak fölakasztva, és

újabb ajándék érkezik, és nem tudom még, hogy
mi. És ha kibontjuk, akkor kiderül. És aztán még
azt szeretem, hogy játékok vannak az ajándékban.
— Tudod mit, én azt gondoltam, hogy a Jézuska...

hogy ha az angyalkák élők, akkor kitehessük ezt a
papírt az ablakba — *észrevette, hogy jegyzetelek*
—, és akkor elolvassák, és hogyha tetszik nekik,
amit írtunk, akkor hozzák azokat az ajándékokat.

Szakolczay Lajos

Ali a mennybe megy

Lászlóffy Aladár halálára

Utoljára halála előtt két és fél héttel találkoztunk. Április 2-án, csütörtökön, amikor barátomat az Írószövetség választmányi üléséről hazakísértem. Akkor már hónapokig – riasztotta a hideg – nem jött ki Baross utcai lakásából. Minthogy derűt kínált a reggel, és kisütött a nap, délelőtt taxiba ült, és bement a Bajza utcai székházba. Sok évig a választmányin egymás mellett, pontosabban egy asztalnál ültünk, de most a klubteremben egy kissé hátrébb foglalt helyet. Szakálla mögé bújt, fáradt volt. Többnyire lehuny szemmel hallgatta a disputát. Azt gondoltam, hogy szunyókál, de a tagfelvételi vita közben – mutatván éberségét, hogy ésszel is jelen van – egyszer csak elrikkantotta magát: „Dávid Ibolyát, a nemzeti pi..át vegyétek fel!” Olyan méreggel kiáltotta, hogy – humor ide, humor oda – megfagyott bennünk a vér. (Keserűségében ugyancsak groteszk ötlete ha mást nem is, azt tudatosította, hogy Ali a politika napi történéseivel is tisztában volt.)

Elég sokáig elhúzódott a tanácskozásunk, mondtam, bízzad magad rám, hazakísérlek. Először azt felelte, „jó, a villamosig”, de aztán beletörődött, hogy nem tágitottam korábbi ajánlatomtól. Battyogtunk, többször meg-megállva, a Városligeti fasorban a Lövölde térig. A halknál is halkabb volt a hangja. Mintha csak azért fogadott volna el útítársnak, hogy valakit beavathasson a titkába: barátkozik a halállal. Lemondó gesztussal, csaknem suttogva felém hajolt: „Lajoskám, elkutyásodtunk, megesznek bennünket a farkasok.” Bár tudatában volt, hogy ereje elszállt, mégis készülődött haza Kolozsvárra – „csak kibírjam az utat” –, hogy hivatalos ügyeit (nyilván családi segítséggel) elintézhesse. Szinte szenvtelenül közölte, hogy „nincs semmi baj”, itt is – vagyis Budapesten – és Kolozsvárt, a Házsongárdi temetőben is van sírhelye. (Szegény akkor rá se gondolhatott, hogy mekkora utánjárás kellett ahhoz, hogy a nemzet – „kolozsvári” illetőségű – nagyjaival együtt pihenhessen.)

Két megálló trolival a Körút, átszállás a hatosra, két megálló a Harminckettesek teréről busszal a Baross utcai lakás. Kora délután volt, sütött a nap, minden ragyogott. Ahogy Ali nehézkesen vette az akadályokat (a járdáról való le-, illetve a villamosra való föllépés is számára gondot jelentett) – gyöngének gyöngé volt, de a szatyrot nem adta volna ki a kezéből –, egyre jobban hatalmába kerített, nem kis büntudattal, hanyagságom, miért nem látogattam meg gyakrabban. Egy lépcsősor a liftig, s máris otthon vagyunk. Lehet pihenni. De én ebben a poroszkálásban, értékelvén barátom gyöngé testi voltát, csaknem a keresztút stációit láttam. S a

látomás? Jó pár lépcső után a lift sem a második emeletre vitt, hanem az égbe. „Alika a mennybe megy, ott a helye.” Borzalom, hogy ez jutott az eszembe. Ahe-lyett, hogy – legalább gondolatban – levettem volna válláról a terhet (a hosszú betegség tonnái nyomták), kijelöltem számára azt a napsütötte ösvényt, amelyre csak az *angyaléptűek* léphetnek.

Ali – angyal volt. Ahogyan ledobta magáról a korai avantgárd jegyeit – nem szükséges telefonon mindennap fölhívni a világmindenséget –, fokozatosan angyalszárnyat növesztett. Héphaisztosz üllőjének a hangját fölváltotta Dsida érzelmes halksága. A hajdani Forrás első nemzedékének nagy hatású alkotója – a költő, regény- és esszéíró, a gyermekek dalosa – lassan klasszicizálódott. Úgy ért a nyugatosok versének közelébe, hogy *átszellemült* szavaiban a modern vers zenéje dörömbölt. „Babits-kakas és Bartók-vérben / fehéren elalvó kakas. / Időnként egy-két néma éjen / mégiscsak kiürül a kas. / Megtépett tolla száll a nyelvnek, / kiskakasokra visszasháll, / a tyúkudvarban, Bábel mellett / azértis mindig áll a bál. / Nem látja? Mit? Népvándorlás van, / maga kevés, maga sok! / Fehér kakasok Galliában, / születnek a szimbólumok” (*Fehér kakas a hóhullásban*).

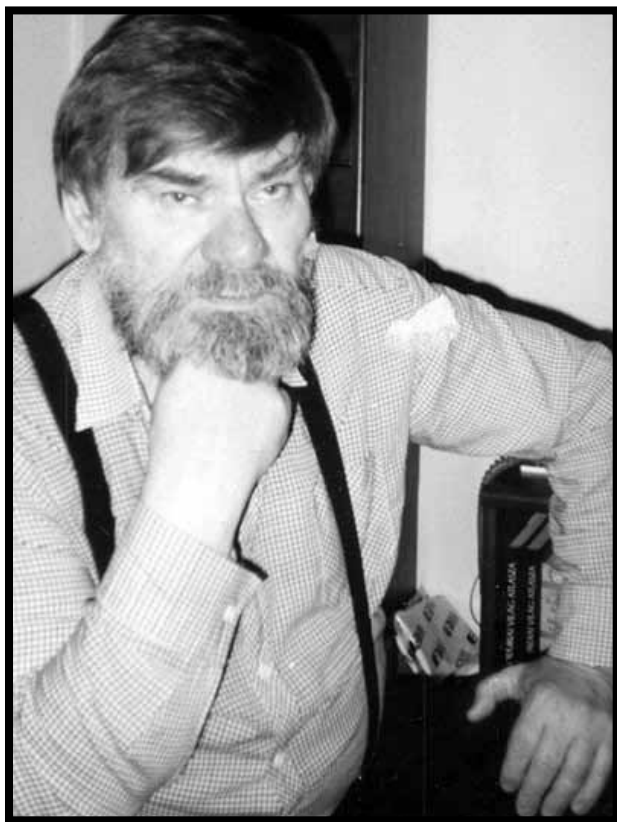
Közép-európai *csimpolyaszó*, melyben az értékmérszgye – erkölcs. (Ha menekülni kell is, ha maradni kell is.) S teremtett és képzeletbeli határait ilyen javak cövekelték. Szabadság, ethosz, közjó, szolgálat. Torda növesztette naggyá ezt a konok örmény–magyart, hogy élesített kardjával hozzá tegyen valamit – barátunk hozzá is tett – 1848 és az 1956-os magyar forradalom dicsőségéhez. Történelmi ébersége – 1956 októberében épp Magyarországon volt – nem hagyta veszni a forradalmak igazságát. Mert, akárcsak Cs. Szabó, gyűjtő szellem volt, kolozsvári (padlásszobája) és budapesti lakása könyv- és papír-Himalájának tetszett. Vonzó- dott az emlékekhez, a tárgyakhoz, éppúgy lehetett volna a numizmatika profesz- szora, mint festőművész (nem amatőr módon festett és rajzolt) vagy hadvezér.

A család legendáriuma számára arra volt jó, hogy ajtóit nyitogatva belőle is épít- kezzék. Aki Bolyai íróasztala – szentséges darab – közelében írt és élt, az tudta, hogy az ész párhuzamosai (az ilyen görbék és az olyan görbék kivételével) nemcsak a végtelenben találkoznak, hanem a baráti együttlétek, viták, dumapartik alkal- mával is. Ismeretségünk negyvenkét éve alatt számtalanszor megtapasztalhattam – Kolozsvárt és Budapesten, Székesfehérváron és Bukarestben, Nagykanizsán és Bécsben – humorral teli észjárásának megannyi fordulóját. Szenzációs anekdo- tázó és mesélő volt. Szájában pezsgett a nyelv. Lépcsőkre lépcsők rakódtak. Óvta – és föltárására biztatott – azt a kincset, amely csak pillanatnyilag lakozik a felej- tés homályában, de számtalan alkalommal leszögezte, hogy el fog jönni az ideje. Panek Zoltán és Kolozsvári Papp László különösen közel állt szívéhez, sosem is értette velük szemben a szakma idegenkedését.

Évtizedekkel ezelőtt láttam a kolozsvári padlásszobában – hol van, az égi mezők

mely pontján jár a baráti disputa egyik tagja, a méltatlanul elfeledett költő, Vásárhelyi Géza? –, és láttam nem is olyan rég Üllői úti lakásunkban, amint a társaság középpontjaként rászögeződött minden szem. Viszi-e magával – mert lassan találkozni fognak – azét a Nagy Gazsiét, aki épp most ülné hatvanadik születésnapját, ha a hirtelen jött hófelleg (miért ne fehéritenénk ki a *piros* rákot?) örökre be nem takarta volna.

Kis ceruzacsonkkal írt – ez volt az ő rakétája –, ficnifecnikre. Gyöngyi, a hűséges feleség mentette át számítógépre szövegeit. De a *tinta* – mert a szimbólumban ember lakozik – fölöttébb érdekelte. Kis remekével siratom Alit, a Tordán született (1937. máj. 18.) és Budapesten meghalt (2009. ápr. 19.) barátomat, hiszen ez a gyöngyszem nem keveset árul el kertjének gazdagságáról. „A nyár tintája éppen elfogyott, / tollam nem ír, a zöld üveg üres. / S már nyúlok érte, kissé messze, ott / a dombok polcán őszlik a veres. // Bemártom s máris elmerenghetek, / még pár sor és megint ez is kifogy. / Ó, boldogok a téli-kék egek, / sok tele ég – sötétben boldogok” (*Téli tinta*).

A Nagy Gáspár Alapítvány felhívása

Az Alapítvány emlékház kialakítását tervezi Nagy Gáspár bérbaltavári szülőházában, amelyben emléket állít **alkotói**, szerkesztői (*HITEL* folyóirat és a *Katolikus Rádió*) és közéleti (*Bethlen Gábor Alapítvány*) munkásságának. Az emlékházat kulturális központként, irodalmi táborok színhelyeként kívánja működtetni. Az Alapítvány őrzi Nagy Gáspár költő, író, folyóirat- és rádiós szerkesztőnek a magyarság hagyományaihoz, a kereszténység örök értékeihez szorosan kötődő életművének szellemiségét. Az Alapítvány célja, hogy az életmű a nemzeti kultúra szerves részévé, annak eleven hagyományává váljon.

Az Alapítvány bankszámlaszáma: **10918001-00000086-00100014**

Postacím: Nagy Gáspár Alapítvány 2092. Budakeszi, Felkeszi u. 17.

e-mail: bela.petrik@t-online.hu , honlap: www.nagygaspar.hu

Az Alapítvány a Nagy Gáspár-i életmű teljesebbé tétele érdekében felkérte leányát, Nagy Rékát, hogy az **összegyűjtött leveleit rendezze sajtó alá**. Kérünk ezért minden barátot, ismerőst, hogy a birtokában lévő **Nagy Gáspár által írott levele(ke)t** és a szükségesnek ítélt megjegyzéseit a fenti címre eredetben vagy másolatban **küldje meg**. Az Alapítvány gondoskodik a levelek archiválásáról, digitalizálásáról, szakszerű feldolgozásáról és kötetbe rendezéséről.

Köszönjük segítségét, és **kérjük** támogatását!

Nagy Gáspár Alapítvány

Marczinka Csaba

A.E. és O.G. találkozásai Párisban, 1908

Nagyalmú Bandi és Bolond Gábor
- évek múltán itt találkozik:
a Tuileriák kertjében,
két bővölt keleti magyar a
pezsgőhabos párisi nyárban!...
A társaságból ők szinte csak
egymással beszélgettek végig,
még este is, a magyar kocsmában!

(mi már magyar krimót nem leltünk
95 évvel utóbb, arab éttermet
viszont igen, új egzotikum:
tunéziai kaja nyugaton!)
hinnénk, hogy Gábor és Bandi az
irodalomról cseréltek eszmét
(Nyugat, Holnap-antológia, etc.)...
fenét! pezsgőkről, nőkről folyt a szó!...

persze francia nőkről főleg,
nem pedig a honi leányzókról!...
Az irodalmat csak szőrmentén
említék...Igazából csupán
augusztusban, a Gáborékat
búcsúztató estén oldódtak
kicsit e téren a gátlások
a kocsmában, majd az éjszakában.

Bandi megállt a Szajnánál és
kiálta: „Ez a folyóm s a hazám!”
Gábor veti ellene: „Te is
az Érnél születted, a pusztában!”
De azért a Szajna-parton ő is
táncolt egyet, mielőtt hazament
volna Debrecen mellé a kis
parasztházba „auf dem Pusta”.
Bandi kintmaradt Párisban és
itthon irodalmi vezér lett...
Gábor pedig lassan, de biztosan
porosodott meg a kollégium
könyvtárában - műveit már akkor
alig olvasta valaki is!...
Naná, hogy összeveszett Bandival,
kiről öreg tanulmányt írt...

(minek jöttél haza, Bolond Gábor?
bánkódni kül-debreceni sztyeppén?)

A szétlövésben...

Pauer Gyula sztéleire

talán Melbourne-ben is épp akkor
valami lövéses szám volt aznap
(öttusában vagy sportlövészetben)...
mindenesetre: Budapesten
végül csupán a szétlövésben
maradtunk alul, de ott nagyon!...

K.I.GRABENJUK-KIRÁLY B. „meccsen” a szétlövésben győz az előbbi - agyaggalamb a Körút s környéke!

Jámbor Ildikó

Visky András *Alkoholisták* című drámája az egri Gárdonyi Géza Színházban

Vajon létezik-e megváltás számunkra?

Az a megdöbbentő, hogy másfél órán keresztül nézzük az előadást, és szinte egyetlen szó nem esik piáról, részegségről, nincsenek rikító színek, nincsen olcsó teatralitás. Visky András darabja Szegvári Menyhért rendező interpretációjában úgy beszél az alkoholizmusról, hogy közben nem mondja ki: nem tudjuk, sör, bor, tömény vagy mi okozza Éva a főhősnő (Nádasi Erika) révületét. Sőt magáról a kialakult „állapotról” is a színész nő mondataiból értesülünk. Egy elfordított világképp ez, amelybe a rendező színész behelyezi a nézőt, s nemcsak empátiát vált ki belőlünk, hanem érzékelhetjük a konfliktus mélységét, azonosulhatunk vele. Ebben az előadásban csupán az angyalok lesznek részegek, ők mutatják fel az alkoholos bódultság külső jegyeit, ők pedig nem szeszől, hanem valamiféle égi narkotikumtól esnek révületbe.

Az egri Gárdonyi Géza Színház a Magyar Kultúra Napjára időzítette az ősbemutatót, hogy aztán az előadást beillesse a Stúdió Színházi Fesztivál kereteibe is, s végül a Kvartert elnevezésű, négy országot érintő projektben is felmutassa.

A vállalkozás megérte, mert a 2008/ 2009-es színházi évad legjelentősebb produkcióját sikerült színpadra állítani az egri porondon.

Először is a darab nagyszerűségéről! Visky András a kolozsvári állami színház dramaturgja, Tompa Gábor mellett a színház arcukat meghatározó társalkotója, mellesleg a Babeş-Bolyai egyetem docense (ahhoz az ötvenes korosztályhoz tartozik, aki a Ceausescu-érában szocializálódott, de személyes élményei mellett szemléletét – mert csak így élhette túl ezt az abszurd szörnyűséget – az európai (erdélyi) keresztény hagyomány alapozta meg. Számára a teremtéstörténet misztériuma nem tankönyvi fejezet, még csak nem is beemelendő toposz, hanem mindennapi megtapasztalás, az élet része. Ha jól tudom, ez a hetedik bemutatott darabja. A *Tanítványok* 2001-es debreceni bemutatója óta (melyet volt alkalmam látni, és katarktikus volt) az elmúlt nyolc esztendőben színháznyelvi szakmai csúcsra érkezett. Drámáiban a szimbolizmus és a közérthetőség, a konkrét és a kozmikus sajátos ötvözetét alakította ki. Nemcsak a színházi kifejezőeszközöket tágitotta ezzel, de képes a nézői látás horizontját is föld feletti magasságokba emelni. Az ő színházában a néző valóban templomban érzi magát (már ha a szöveg többértelműségét és emelkedettségét megfelelő alkotótársakkal képes színre vinni.) Szerencsés találkozás volt az egri! Szegvári Menyhért és színészei az Évát-Máriát alakító Nádasi Erika, a másik Máriát és az alkoholizmustól szétbutult Trezort

játszó Ivády Erika, a két angyalt, az Atyust megformázó Venczel Valentin és a Kálmán atyát alakító Hüse Csaba visszafogottan, a darab nivójához méltó lelki intenzitással és bravúros színészi arányérzékkel állították elének ezt a költői misztériumdramát.

Létezik-e megváltás Éva számára, és létezik-e megváltás mindannyiunk számára? Ez áll a dráma középpontjában. Az alkoholisták alkoholizmusa csak ürügy a mélybe taszítottság ábrázolására. Hiszen életlehetőségei mélyére nemcsak egy egyéni szenvedély taszíthatja az embert, hanem egyéb, más léthelyzet is. Éva megváltásra vár. Mondja: egyszer már érezte is az orrában a lélek illatát egy autó elé esve, de aztán mégsem jött a megváltó testi megsemmisülés és feltámadás.

A darab egy konkrét életterben egy kocsmában – ez lehet az egri Jóbarát – és a szellem síkján: ég és föld között, földi pokol és menny között játszódik. Éva egy (újságcikkből, vagy talán személyesen is ismert) jobb sorsra érdemes, színésznői tehetség járja sajátos körforgását. Csalódott az elszalasztott lehetőségektől, a meg nem kapott (vagy meg sem kísérelt) színpadi szerepektől, a meg nem született (vagy talán elvetélt) gyermek hiányától. Szembenézés helyett menekül, és egyre mélyebbre jut, már csak a képzelet játéka ad fogódzkodót számára. A két férfi szereplő egyben angyal is. A Megváltó segítői ők, akik, hol szótlannul, hol cselekvően igyekeznek megmenteni az eltévedt báránnyt. Atyus leginkább egy homeless kinézetű, nője pusztulását csendes beletörődéssel szemlélő lecsúszott romániai értelmiségi, Kálmán atya pedig hittel felvértezett a jót hivatásból képviselő lelkész-angyal. Mindketten egyszerre hús-vér figurák, és életünk hátterében mindig jelen lévő, a magasabb régiókba köthető lelkek. A rendező hihetetlen arányérzékkel tudja szereplőit mozgatni ebben az egyébként szellemesen kitalált többértelmű térben. A néző amikor belép a Gárdonyi Géza Színház stúdiószínpadára, egy három oldalról padokkal körbevett üresség szélére ül le. A játéktér olyan, miként egy kétes tisztaságú padozatú kocsmá pódiuma. Hátral a pult, mögötte a létra. A pultról aztán kiderül, hogy nemcsak támasztani való kocsmái kulissza, hanem áldozati oltár és egyben kinyitható sírkamra, ahová a megváltást kereső Mária és a vele egysorsú másik Mária (a szűzanya és a kedves) a keresztre feszítés másodnapján megy megtekinteni a Testet.

A feltámadás Szűz Máriájává, és Mária Magdolnává emelkedik e két kocsmái díva. Mindkét színésznő, de kivált az előadás terhét tisztességgel vállára vevő Nádasi Erika kellő belső erővel, asszonyi tartással és érzelmi töltettel alakítja szerepét. Ráadásul mivel a darab Kátai László zenéjével további érzelmi erősítést kap meggyőző drámai erővel énekel, kerülve az egyébként kísértő ripacsattitűdöket.

A gyermek (Veres József) az előadás néma szereplője az áldozat s egyben a megváltás kulcsa is. Az előadás kezdetén kavicsokat gyűjt válogat. (Mintha egy pillanatra a Duna-deltát megjárt szerző áldozatélménye villanna fel itt impresszionista színekben!) Ez a gesztus a színházi térbe érkező nézőt máris bevonja az előadás miliőjébe, atmoszférát teremt. Az előadás végén – írói utasítás szerint – ezekből a kavicsokból mi nézők is kapunk, mintegy magunkkal vihetve a megváltás ígését és lehetőségét.

Horváth Ödön

Ő és mi

Drabális Góliátok tenyerére
építettük felhőkarcolóinkat.
Boldogok vagyunk: koromfelhő ringat.
Jól kalkuláltunk. A dolog megérte.

A Kígyó is örül. A tettenérés
következménye bizony tudható volt.
Mi mégis azt gondoltuk, egész kódolt
valóságunk csupán szellemidézés.

Ádám, az első, sejtette jövőjét.
Gyermekcacagás közben is komor volt;
összehívta az öregek tanácsát.

Tanakodtak, döntöttek, majd leölték,
tűzre rakták az áldozati bárányt.
Már pitymallott, mire a füst eloszlott.

A vádlottak padján

Indítsunk pert magunk ellen. Mondjuk ki
magyarán: életünk több mint felében
vérlázító dolgokkal foglalkoztunk;
sosem érdekelt mások szenvedése.

Főnökünk előtt sunyin hajbókoltunk,
de beosztottunkkal megalázóan
bántunk; ha valami éppen nem tetszett,
nyersen útszéli szavakkal illettük.

Gyakorta kocsmáztunk, részegesked-
tünk,
ha összeszólalkoztunk, verekedtünk,
otthon is, utcán is, úgy állat módra.

Teli pofával zabáltunk, falánkul
habzsoltunk fel mindent, ami adódott;
jöjjön a gyors, megérdemelt ítélet!

Verók Attila

Surányi Imre: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár könyvritkaságai

Válogatás a 11–19. századokban megjelent kézíratos és nyomtatott művek közül

Mindig nagy öröm arról beszámolni, amikor egy muzeális, régi könyveket tízezrével őrző könyvtár anyagára támaszkodva valaki művelődés- és mentalitástörténeti érdekességeket, egykor hasznosnak tartott vagy nagy számban használt, mára viszont a feledés homályába tűnő, esetleg évszázadokon át ismeretlenül a könyvtár állományában lappangó és egy friss kiadvánnyal először bemutatott könyveket tár a szélesebb olvasóközönség elé. Öröm ez több szempontból is. Először is nagy haszon ez a tudományos körök számára, hiszen az ilyen jellegű áttekintő munkák (ismét) ráirányítják a figyelmet egy-egy izgalmas problémára, újabb adalékokkal egészíthetik ki a már meglévő ismereteket, vagy netalántán indirekt módon újabb kutatási témák felé csábíthatják a kutatókat, de akár kedvet ébreszthetnek hasonló tevékenység végzésére a „laikus” olvasók körében is. Véleményem szerint a barokk könyvtár könyveit legalaposabban ismerő Surányi Imre kiadványával kapcsolatosan mindhárom felvetés helyénvaló. Ami az újabb kutatási témák felbukkanását illeti, arra konkrétan maga a könyv szolgál kiváló példával. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár közel 250 éve folyamatosan gyűjtött állományát ugyanis eddig még alig tette valaki elemzés tárgyává. Született néhány résztanulmány, amely egy-egy neves kódexet, ősnymtatványt vagy kora újkori kiadványt elemzett, esetleg valamely tematikus egységet vizsgált, igazi átfogó munkára azonban eddig még senki sem vállalkozott vele kapcsolatban. A legnagyobb lélegzetű bemutatásra korábban maga Imre bácsi szánta el magát, amikor részben a jelen könyv anyagául is választott címlapkuriózumokból válogatott (vö. Surányi Imre: *Címlapkuriózumok az Egri Főegyházmegyei Könyvtár anyagából*. In: Könyv és Könyvtár XXVII. Debrecen, 2005. 377–411.). Van tehát néhány írásmű, amely kiindulópontul szolgálhat az alapvetően máig feltáratlan és minden bizonnyal további könyv- és nyomdászattörténeti ritkaságokat rejtegető, szemet gyönyörködtető egyházi könyvtárban végzendő kutatómunkához. Az állomány tudományos szintű feldolgozását ugyanis mindenképpen érdemes lenne megvalósítani a közeljövőben. Ehhez éppen kapóra jön az Eszterházy Károly Főiskolán 2009 szeptemberétől induló informatikus könyvtáros MA-képzés keretén belül útjára bocsátandó Régi nyomtatványok feltárása nevű szakirány, ahol a

régi könyvekhez kiválóan értő szakemberek képzése veszi kezdetét, és amelyhez a Főegyházmegyei Könyvtár kiváló gyakorlóterepül szolgálhat. A frissen kikerülő szakemberek segítségével pedig belátható időn belül már lenne realitása a barokk könyvtár mintegy 60 ezer kötetes régi könyvállományának szisztematikus, a kor tudományos színvonalához igazodó feldolgozására és még inkább kutathatóvá tételére. A jelen munka, amely átmenetet képez egy fekete-fehér képekből összeállított, kisméretű képes album és egy tudományos-népszerűsítő szövegeket tartalmazó, válogató katalógus között, a felvázolt irányba történő első és egyben kedvet csináló, iránymutató lépésnek tekinthető. (Az egyházi könyvtár és a főiskola viszonyának még szorosabbra fűzésével kapcsolatban egyetlen megjegyzés, melyet a szerző egy gondolatébresztő felvetése nyomán a jelen ismertetés írója enged meg magának. Surányi Imre könyvében felteszi a kérdést a 139. oldalon, miért található vajon egy hivatalos francia – egyébként a kor legmodernebb technikájával készült – tengerészeti térképgyűjtemény egy, a kontinens szárazföldi részén elterülő országban? A válasz: a 18. század végétől tervezett egri egyetemi – konkrétan itt: a földrajzi tárgyú – oktatás színvonalának biztosítása miatt! Ez a tény is arra a szükségszerűségre mutat rá, hogy a mai, áhított egyetemmel alakulás időszakában a helyi hallgatók, oktatók, tudósok figyelmét jobban rá kellene irányítani a Főegyházmegyei Könyvtár régi könyvekből álló gyűjteményrészére, hiszen az napjainkig egy „alvó” könyvtár maradt, melynek szellemi tartalmát eddig szinte alig vizsgálták. A legtöbb hazai egyetemi szintű oktatási intézmény csak álmódozhat egy ilyen nagyszerű alap- és kutatókönyvtárról! Ezt a szellemi potenciált pedig nagy könnyelműség lenne nem kihasználni.)

Másodszer, örömmel veszi a kezébe a kötetet az ember, mert lapozgatása közben az a remény ébred benne, hogy íme, itt van egy olyan didaktikusan összeállított, képekkel illusztrált és abszolút érthető szöveggel megírt munka, amely elsősorban a középiskolás korosztálynak és az aktív dolgozó éveiket élő, olvasásra kimutathatóan igen csekély időt szánó társadalmi rétegnek a figyelmét ismét ráirányíthatja az olvasás gyönyörűségére és a könyvek tanulmányozásának semmivel fel nem érő, akár katartikus is fokozódható élményére. Ha ennek a víziószerű elképzelésnek a kibontakozásához a könyv egy kicsit is hozzá tud járulni, megírása már csupán ebből a szempontból is dicséretes. Az emlegetett hatás kiváltására ugyanis minden kellék adott: az előszóban *expressis verbis* kimondott, nevelési célzattal összeválogatott érdekességgyűjtemény nem merül el túlságosan, azaz a széles rétegek számára elrettentő módon egyetlen témakörben sem, hanem megtalálja a középutat az egyes témák között. Az olvasó így nem fárad el, nem veszíti el kedvét a szövegek tanulmányozásában, és mivel mindenhol képekbe botlik, így az olvasás sem tűnik folyamatos megterhelésnek számára. Az egyszerűen megkomponált, és az idegen terminusok magyarázatát szinte mindenkor tartalmazó (kivéve: a 169.

oldalón a balneológia és az iatrokémia, illetve a 249. oldalón a lycographia fogalmakat), csak a lényegre koncentrálok, éppen ezért rövid szövegek szintén elősegíthetik a könyvben való elmélyülést. Mindezt csak segíti az a tény, hogy az olvasást bármelyik oldal végén abba lehet hagyni, és egy tetszőleges időpontban a megkezdett gondolati szál elvesztése nélkül tovább lehet folytatni. Az egyes műleírások ugyanis önmagukban is megállnak, nem feltétlenül szükséges őket nagyobb kontextusba helyezve vizsgálni – noha ennek lehetőségét sem zárják ki. Márpedig ezek a szempontok és az a tény, hogy a szerző elsősorban a hétköznapi emberek számára is érdekesnek tűnő dolgokat emel ki egy egyébként általuk csupán turisztikai látványosságnak számító, a fizikai hozzáférési tartományon kívül eső könyvtár anyagából, máris fél sikernek számít. Több helyütt az az érzése támad az olvasónak, mintha szellemi rokonság állna fenn például Egon Friedell és Ráth-Végh István népszerű, művelődés- és mentalitástörténeti érdekességeket, kuriózumokat tárgyaló munkái és a most bemutatásra kerülő könyv között. Márpedig ha ez így van, akkor a vonzó témán és jó érzékkel kidomborított részleteken túl a megfelelő propaganda, illetve a következő, mindenképpen szükséges, átdolgozott kiadásnak a jelenlegi 200-nál nagyobb példányszáma ezt a kötetet akár népszerű olvasmánnyá is teheti Magyarországon. Egy azonban biztos: legalább a középiskolai és a közkönyvtárakban feltétlenül ott lenne a helye.

Harmadszor, nagy öröm ez a kötet főleg az egri lakosság és nem utolsósorban a főiskola dolgozói, polgárai számára. A szerző ugyanis a bemutatásra kiválasztott művekben lankadatlan figyelemmel követi nyomon az egri vonatkozású tények, leírások, említések, kartográfiai ábrázolások stb. felbukkanásait, és ezek kiemelésével akár helytörténeti szöveggyűjteménynek is beillő könyvvel gyarapítja a lokális és regionális kultúra emlékeit regisztrálni szándékozó (Agriensia-)kiadványok sorát. Ennél azonban – bár indirekt módon és szándéktalanul – többet is tesz: kiváló adalékokkal és újabb bibliográfiai tételekkel egészíti ki elsősorban a hungarica vonatkozású nyomtatványok listáját, amelynek összeállítását a retrospektív nemzeti bibliográfia folyamatos kiegészítésével és egyre komplettebbé tételével az Országos Széchényi Könyvtár immár hosszú ideje koordinálja.

Most pedig ejtsünk szót a kötet szerkezeti felépítéséről, képeiről és szövegeiről. Ha kellően nagy filozofikus távolságból tekintünk a könyvre, akkor azt mondhatjuk, hogy egy, a középkori hét szabad művészetre alapozó, humanista erudícióval megírt, a polihisztorok korára jellemző témagazdagságot felvonultató és alapos, értő olvasás után a 21. századi olvasó – mai szóval élve: felhasználó – számára élvezhető olvasmányt nyújtó könyvet tart kezében az érdeklődő. A *septem artes liberales* szinte minden összetevője (nyelvtan, szónoklás, dialektika, számtan, mértan, zene, csillagászat) megtalálható a kötetben egy-egy vagy akár több bemutatott művel is képviselve. Bár a sorrend a középkorhoz képest fordított, hiszen a

jelen munkában a teológia és a Szentírás képezi a kiindulópontot, s ezekből bomlik ki aztán a többi tudományág, míg a középkorban éppen ennek a fordítottja volt jellemző: a különféle ismeretek elsajátítása vezetett a legfőbbnek tartott tudomány, a teológia megismeréséhez. A sorrendi cserétől eltekintve azonban a felállított alapképlet igaznak látszik. A humanista olvasottságról árulkodó megjegyzések persze nem véletlenek, hiszen a szerző maga még ilyen típusú bölcsészeti nevelésben részesült a két világháború közötti időszakban, műveltségét pedig azóta is lankadatlanul szélesítette. Társadalmi szocializációját tekintve nem kell tehát meglepődnünk azon, hogy a jelen könyv jegyzetek nélküli szövegeinek megírásához sokszor fordul olyan tudós polihistorok munkájához, mint amilyen például a nagy német bibliográfusnak, Christian Gottlieb Jöchernek (1694–1758) a 18. század közepén megjelent tudósexikonja (címlapfotóját és bibliográfiai leírását lásd a jelen kötet 254-255. oldalán). Több helyen viszont a Jöcher-féle szövegeket meghaladta már a kutatás, és szócikkei komoly kiegészítésre szorulnak. Sajnos ilyen anakronisztikus dolgok ebben a munkában is benne maradtak, felfrissítésükhöz érdemes lett volna élni a modern bibliográfiai és faktográfiai segédeszközök kínálatával. Ezért lett volna szerencsés, ha a szerzőnek akad egy olyan társa, aki nála járatosabb a mai könyvészeti segédkönyvek és adatbázisok világában, és informatikai ismeretei révén méltó kiegészítést, pontosítást nyújthatott volna az egyébként megélt olvasásról tanúskodó, ismertető szövegekhez. A képek elhelyezéséről és minőségéről röviden annyit, hogy érdemes lett volna meghagyni mindenütt a teljes oldalt beborító formátumot, amint ez a legtöbb esetben meg is történt, mert így viszonylag élvezhető minőségűek a felvételek. Ezzel szemben találkozunk olyan kicsiny méretű fotókkal, amelyek ugyan jól illusztrálnak egy-egy momentumot a dokumentumból, de olvasásuk nehézséget okoz (többek között a 188. vagy a 207. oldalon). Olykor előfordul ez nagyméretű kép esetében is (például a 168. oldalon).

A kötet szerkezetéről, címátírási sémáiról, névegységesítési gyakorlatáról, helyesírásának és felvonultatott tényanyagának minőségéről, képeinek és szövegeinek tipográfiai elhelyezéséről általánosságban azt lehet elmondani, hogy olyan rapszodikus és szubjektív, mint maga a választott antológia műfaja. Mindenképpen hasznos lett volna egy vezérfonalat, követendő gyakorlatot kiválasztani, és ennek elveit, módszertanát a könyv elején egy bevezető részben lefektetni. Akkor talán nem alakult volna ki ez az eklektikus stílus, amellyel az olvasó szemben találja magát a kötet olvasásakor. Nézzünk néhány példát a felemlegetett hiányosságokra. A jelen munkában a recenzens legalább négyféle címátírási sémát fedezett fel, amire nem lel magyarázatot. Ámbár maga a szerző az előszóban kijelenti, hogy „nem feltétlenül új ismereteket nyújtó művet kívánt *tudományos igénygel* – kiemelés tőlem, V. A. – bemutatni”, a címleírásoknak és -átírásoknak ez a sok-

félesége zavaró lehet a „laikus” olvasó számára is. Arról nem is beszélve, hogy ezeknek a jobbra lerövidített átírásoknak mintegy a felébe (!) valamilyen hiba is csúszott. Az átírás hol betűhív, hol nem akár egyetlen címen belül is (vö. például a 22–23. oldalt), vagy gépelési hiba maradt az átírt verzióban (lásd például a 231. oldalon). Ez persze egy népszerű kiadásban még nem égbe kiáltó bűn, de egyáltalán nem elegáns. Sokkal fájóbb azonban – pláne, amikor az összevetés kézenfekvő, hiszen a bal oldalon általában egy címlapfotó, a jobb oldalon pedig ennek átírása, illetve a hozzáfűzött kommentár található –, amikor egy-egy évszám elírására kerül sor (például a 251. oldalon az 1548-as évszám helyett 1648 áll). Az elgépelés, legyen szó pusztá szövegről vagy évszámokról, egyébként is jellemzi a kiadványt. Többször találkozunk olyan esetekkel, amikor a szöveg szerint a vizsolyi bibliát 1500-ban nyomtatták (19. oldal), egy kódex 1934-ben készült (34. oldal), vagy pedig Mária Terézia (1717–1780) Veszprémi István (1723–1799) orvos doktorunkat 1557-ben tüntette ki aranyéremmel (239. oldal). Ha szem előtt tartjuk azt, hogy a jelen gyűjteményt a szerző maga úgy ajánlja figyelmünkbe, amelytől „nem idegen [...] bizonyos didaktikai szándék sem” (vö. 5. oldal), akkor az ilyen elírások megengedhetetlenek, hiszen hogyan ajánljuk a könyvet jó szívvel példának okáért egy középiskolás diáknak, akitől az iskolában az évszámok pontos ismeretét várják el, ha tudjuk, hogy ez a kitétel több esetben erre a könyvre sem igaz. Ugyanez vonatkozik a nevek egységesítésére és életrajzi dátumokkal történő ki- vagy ki nem egészítésére, illetőleg a helyesírásra is. Előfordul például a „Cajetan”, „Cajetanus” és „kajetán”(!) (vö. 47–48. oldal) vagy a „Cwittinger” (153. oldal), „Zwittinger” (239. oldal) és a „Czwittinger” (266. oldal) névalak is. A sok száz helyesírási, központosítási hiba közül csak egyetlen, különösen „terhelt” oldalt emelek ki, ahol 13 ilyen jellegű hiba azonosítható (vö. 21. oldal).

Nem szaporítva tovább a szót, összefoglalóan elmondható, hogy alapvetően egy majdhogynem esszéisztikus szövegezésű, kiváló mentalitástörténeti pillanatképeket felvillantó, művelődéstörténeti tendenciákat remekül érzékeltető munka kiadására vállalkozott az egeri Líceum Kiadó. Tartalmát tekintve tehát remek könyvvel gazdagodott a magyar könyvtártörténeti irodalom. A kötet – nyelvi és szerkesztésbeli megvalósítását szemlélve – viszont azt a benyomást kelti, mintha a lektorálás előtti utolsó, még ellenőrizetlen szövegezésben került volna nyomdába. A mű újabb, javított kiadására feltétlenül szükség lenne, ahol a tartalom és a forma már méltó összhangban áll egymással.

Eger, Líceum Kiadó, 2009.

Németh István Péter

A mumus marasztalása

Szörös pisztráng – Izlandi regék és mondák Szabó Pál Barna fordításában

Izland? Messzi tájáról a postabélyegek árulkodtak tán a legtöbbet nekem: kerékpárosok gördülnek a zöld vetések közti úton kék hegyek alatt, a hóban terepjáró járművek jönnek-mennek, a tengeren halászhajók úsznak, a madarak közül a sólymokra ismerek, s lám, az ottani filatelisták is szeretik a szép festményeket, a honi tájképeket. Izlandról a magyar olvasók többsége keveset tud. Tán még a Nobel-díjasuk nevét – Halldór Laxnessét – sem ismerjük elegen. Az ország állatvilágáról inkább a gyerekek hallottak, a fókák s jegesmedvék birodalmáról, a mesékre figyelve. Aztán felnőttként hitetlenkedve fogadtuk harmadszorra is a két nemzet közötti válogatott labdarúgó-mérkőzés eredményét az 1990-es évek első felében, tudniillik, hogy a magyar csapat kikapott. Azt mondta a riporter a televízióban, hogy *Izland lett Magyarország mumusa...* Milyen találóan fejezte ki azt a félelmet, amely focistáinkban bujkált! A mumus ugyanis ősi hiedelemvilágunkból maradt ránk, olyan láthatatlan lény, amivel a gyermekeket ijesztgették. Bizony, az izlandi gyermekek és öregek is ismerik azt a szorongató érzést, amikor a tengeren nem szabad megnevezniük azt az állatot, amitől éppen félnek, mert akkor megjelenik... (Például a vízi szörny vagy a veszedelmes bálna. A *Kalevalában* ellenkezőleg van: akkor ártalmatlan egy lény vagy egy tárgy, ha az eredetét eldalolják.) Ezt a *Szörös pisztráng* című, izlandi regéket és mondákat tartalmazó kötetből tudtam meg most, amelynek fordítója Szabó Pál Barna. Miképpen az előszót író Kiss Anna, magam szintén nagy élvezettel olvastam a messzi és fagyos ország szívmenengető történeteit.

Óhatatlanul is hasonlítottam persze. A keleti világban, éppen eleinkjártá tájakon, a medvét szent állatnak tartották a sámánok és a vadászok. Ha elejtették, ki kellett engesztelni lelkéért az égi világot, ugyanis a tányértalpú barátunk isteni eredetét senki nem vonta kétségbe. Nemhiába ég és föld között mászta a fákat. Az izlandiak számára szintúgy az életet, a megélhetést jelentette a jegesmedve, ám ez a vad nem az ég felé vonzotta a tekinteteket, hanem csupán horizontálisan, az úszó jégtáblák vonalába. A jegesmedve nem az angyal helyét foglalta el, mint például Japánban a fákról az eget elérő majom, hanem az emberét. A jegesmedvebocskok mindaddig csecsemők majd gyermekek, amíg anyjuk el nem suhint jobb mancsával a fejük fölött. Az izlandiak vadászeti-kája jöttányit sem változott az évszázadok alatt. Ugyanazzal az élettisztelettel közelednek vadászai a megsebesített hófehér vadhoz, mint valahai ugor atyafijaink a barna medvéhez. Megtudom, hogy másodszer már tilos (Izland földjén) megsebesíteni az agonizáló állatot. A teremtés egészének örülnek e mondák hagyományozói az időben.

Az állatok nem csupán értik az emberek nyelvét (a házi macska a család vacsorájánál szerez tudomást vadon élő társa balsorsáról), de valóságos szimbiózisban is él ember és teremtmény (az eltűnt bárány fölött hangoskodó holló megmutatja a gazdának, hol leli tulajdonát). Nem csupán az ember képes szemmel verni, ahogy a magyar néprajzosok tanítják, de Izlandon a sarki rókától és a macskától született karmos vicsorgó lény is. (A karmos vicsorgó megnevezés a fordító, Szabó Pál Barna leleménye.) Az ilyen fenevad, amelyiknek a fogantatása és öszvérlete már önmagában vitatkozik a teremtett világ állatainak arányaival és szépségével, képes pillantásával gyilkolni. Szerepe sátáni, s ahol megjelenik, a világban addig még meglévő maradék harmónia is szétesik. Csak spirituális segítséggel lehet az egyensúlyt visszaállítani: a gonosz elé tartott papi tükörrel vagy ezüst pisztolygolyókkal, mint a régi és modern ördögűző történetekben.

Ahogy a dunántúli erdőkben megkülönböztetünk ehető és mérges gombákat, s nem szabad összetéveszteni a vargányát a galócával, úgy az izlandiak képzeletvilága is képes a jó halat elválasztani a rossztól: *„Mondogatták régen a halászok, hogy könnyű különbséget tenni a gonosz meg a jó bálna között: a gonosztevő bálna, ha feljő levegőért, alig látszik a pára, míg ha a védelmező levegőt vesz, valóságos vízfüggöny emelkedik a magasba. Ezek tehát a sziláscetek, míg a többieknek fogaik vannak.”* (A cetek között a füves hátú, amely kiemelkedik a vízből, s amit kisebbfajta szigetnek néztek a hajdani izlandiak, már megtalálható *Az ezeregyéjszaka meséiben* is, hiszen Szindbád társai egy ilyen eleven szigeten, a bálna bőrén gyújtottak tüzet, amitől aztán vízbe vetette a hajósokat a hatalmas állat. Hasonlóképpen süllyed alá a tengerbe a krák, legalábbis úgy írta le Jókai *A köszívű ember fiai* című regényében.)

A címadó történet, a *szőrös pisztráng*ról úgy szól, hogy aki azt megeszi, az halál fia. Ám csodát is képes beteljesíteni e hal. Mintegy keresztényit. A magtalan családba gyermekáldást s azzal békét és szépen élhető életet hoz. (Mintha a görög ICHTOS áldásával érkezett volna meg a halvacsorára, hogy megváltsa az emberpárt. Ugyanakkor akármi legyen e recenzió írója, ha a szőrös pisztráng nem szexuális szimbólum is, mint a *Hej, halászok, halászok...* kezdetű népdalunkban a veres szárnyú keszeg!) Egy, a rájákról szóló történet pedig éppen úgy krisztianizálódott, mint az ősköltészetünkéből balladáink világába átkerült égi bárány motívuma: Szent Péter amikor harmadszorra is ráját fogott, nem értette, miért ez az értéktelen tenger gyümölcse akadt a horgára, ám lassan megtalálta a gyöngyöző ikrákat... A fókák eredetmondája a fáraók korába nyúlik vissza. A Mózes után összezáródó Vörös-tengerbe nem vesztek bele a katonák, hanem fókává változtak. Micsoda ellen-darwinizmus – már nem először – a könyvben: nem az állatvilágból nőtt ki az ember, de az állatoknak voltak emberelődjeik.

Az archetípusok tehát tovább munkálnak bennünk, s bármely nép szokásait, az élet legfontosabb kérdéseire – akár reflexszerűen – adott válaszait vizsgáljuk, azonos képet kapunk. Amerikától Ázsiáig mindig baljós hangulatú, s szinte kivétel nélkül tragikus következményekkel jár, ha a holtak nyugóhelyét megbolygatják. Steven King novellá-

iban, az izlandi szellemhistóriákban, de még László Gyula professzor történeteiben is ezen emberi tudatlanság vagy hübrisz a bekövetkező katasztrófák előidőzője. (Steven King *Ragyogás* című regényében a hotel indián temetőre épül, László professzor pedig egy olyan esetről számol be, ahol a temetőbe betévedt idegent ölik meg, hogy halottaik nyugalmát meg ne zavarhassa senki: „...egy idegen betévedt egy zürjén temetőbe, és agyonverték. A bíróság nem ítélte el, inkább valami enyhe büntetéssel szinte jellekésen - fölmentette az elkövetőket, hiszen jogosan cselekedtek. A temető szent hely, csak azok léphetnek be, akik a másik családból a család közösségével tartják a rokonságot.”) Az élők ne szakadjanak el a halottaiktól. Aki pedig velük szemben olyan tettet követ el, amit az élőkkel sem szabadna, az – az izlandi történetekben pórul jár, mégpedig éppen úgy, mint a magyar őstörténetben vagy a görög tragédiákban azok, akik nem engedik eltemetni a holtakat. (Az őshazában hagyott sírjaink miatt rossz lelkiismerete volt a honfoglaló seregnek, a halott fivérért eltemető Antigoné pedig egyenesen prekeresztény mártírnőhöz lett hasonlatos.) Nem kiásni, hanem őrizni kell a kincses temetőket. Az izlandi ember lakolt, ha kapzsiságból vagy praktikumból egy széttört sírkő darabjaiból csinált magának tűzhelyet, ha fölásatta a temetőt, hogy földjét hasznosítsa, ha tévedésből leemelte az üldögélő kísértet hálósipkáját, ha fiatal korában kigúnyolta lábszár-csontjáért a hajdan élt hórihorgas őst. Akik mesetipológiával foglalkoznak, bizonyára kedvüket lelik abban majd, hogy akár a Grimm testvérek, akár Benedek Elek kísértet-meséivel egybevevessék ezen izlandi történeteket. A *túlvilági hang* című mese olvasása közben Arany János *Ágnes asszonya* jutott eszembe. Az izlandi monda és a magyar ballada egyaránt azt beszéli el, hogy az elkövetett bűnt a bűnhődés követi, mégpedig úgy, hogy nem is az evilági bírák szabják ki az elkövetőre, hanem az belülről, a lelkiismeret felől zúzza szét a bűnöst. A férjgyilkos Ágnes asszony és a csecsemője életét kioltó izlandi szolgálólány egyformán örülnek bele abba, hogy tettük súlya agyonnyomja az értelmüket. E kísértethistóriák a kötet második részében nem csupán izgalmas és színes olvasmányok, mint megannyi manapság kedvelt horrorisztikus történet, de valamenyny a létezésünk titkairól szóló gyönyörű üzenet is egyben. A kötet egy könyvsorozat, a *Világszirmok* első kötete – a *Cédrus Művészeti Alapítvány* és a *Napkút Kiadó* gondozásában. A *Sziriat oszlopaít* író Várkonyi Nándor most nagyon örülne e vállalkozásnak: mind az induló sorozatnak, mind Szabó Pál Barna regefordításainak.

Az izlandi labdarúgó nemzeti tizenegy legutóbb 2-1-re kikapott a skótoktól. Izland gazdasága nem bírta ki a globalizáció káros hatásait, összeomlott. A jegesmedvék a klímaváltozás miatt kisebbek már, és korcsosodnak is. (Jégtábla híján van, amelyik a tengerbe is fullad.) Nem könnyű sorsú nép a jégföldi, sem a miénk. Éppen ezért még sokáig maradjon mumusunk – Izland!

Budapest, Napkút Kiadó, 2008.

Gyimesi László

Álmoskönyv Nyilas Attilától: Az Egynek álmái

Létrejöhet a rendezett világ?

Az álmokról nagyon sokat, nagyon okosakat írtak eddig. Nem kívánom idézni, vagy folytatni a közismert és ismeretlen bölcsességeket, különösen nem akkor, amikor egy újdonság *álmoskönyv* forgatása kapcsán akarok szólni róluk.

Külön elképzelésem van az álomról, ahogy külön elképzelése van róla *Nyilas Attilának* is, az új álmoskönyv szerzőjének-lejegyzőjének. Nyilván nagyon eltérnek az elképzeléseink, de néhány ponton igencsak rokonok. Talán ezért is fogott meg annyira ez a verseskötet, ez a részeiben és egészében is megrendítő, ébresztő olvasmány.

Igen fontosnak tartom, hogy a költő még véletlenül sem, még elszólásaiban sem keveri össze az álmodást az álmodozással. Az álmodás az egészséges test természetes alvásban funkciója, az álmodozás pedig az ébrenlét (bármily termékeny) diszfunkciós terméke. Az álmodás az egészséges szervezet világismeretre törekvésének bár öntudatlan, de nagyon is szerves része, az álmodozás sallang a hétköznapokon, sem érzelmi kielégüléshez, sem bölcsességhez nem vezet.

Nyilas Attila (valamikor régen) észrevette, hogy az emberek álmái óriási különbségeik ellenére egy töről fakadnak, s ez a vélelmezett *mintegy-azonosság* átütő erővel jelenik meg költészetében (nem csak ebben a kötetében, hiszen korábbi könyveiből átemelt szövegrészek is erősítik a jelenleg ízelgetett művet). Valami ősi egység vagy legalábbis az egység igénye munkál a felidézett és kölcsönvett álmokban.

Közbevetőleg szólnom kell a költő módszeréről: ennek a műnek a darabjai nem csak a saját álmok nyomán születtek, hanem barátok, ismerősök kikérdezése, nagy elődök feljegyzése, művei alapján is, tehát a *kölcsönvett álmok* kifejezés nem valamiféle esztétikai tejszínhab a szövegen, hanem a valóságot pontosan megidéző kifejezés.

Vissza az egységhez!

Az ógörög nyelvben az *Egy* nem egyszerűen számnév, hanem egyszerre a teremtő Ige neve, az egység neve, a káoszról létrejött, azzal szembeállított mindenség jele. (Az *Egy* hasonló szerepére lel a magyar nyelvben – Czuczor és Fogarasi nyomán – Czakó Gábor, de ez most nem tartozik a tárgyhoz.) Nyilas Attila rádöbbsen arra, hogy az álmok sokfélesége teremtés előtti káoszként létezik, s amennyiben a megtermékenyítő, teremtő Ige beléhatol, a konfúzus mindenség az *Egy* álmává válhat, azaz létrejöhet a rendezett világ.

Ezt a megtermékenyítést azonban csak akkor engedi meg az Eggyé magasodó költő, ha tisztába jön a befogadó anya, igen, az anyag természetével. Ehhez kíméletlen figyelem, pontos nyelvi megközelítés, költői figyelem szükségeltetik. Halatlan nehéz feladat a tudattalan gomolygásában fellelni a majdani szülőcsatornát, az anyaméhet, az illékonyban felfedezni az örökkévalót.

Nyilas Attila képes erre a feladatra. Önmagukban is megálló, de együtt új minőséget létrehozó versei túljutnak a káosz leképezésén. A látszólag logikátlan – a szövegformázás során új logikát nyerő – lánctöredékek közé mintegy véletlenül, ám annál izgalmasabban kapcsolódnak bele a valóság, a megélt világ *szemei*, az értelmessé formálódó, újraszülető, Nyilas Attila képére formálódó *Egy* mással össze nem keverhető elemei.

S mindez a kortárs költészet nyelvi, formai, tartalmi vívmányainak fölényes ismeretére támaszkodva történik: a költő kiváló ízléssel alkalmazza a klasszikus és új ritmusokat, szerkesztése mérnöki precíz (a vers a versben alkalmazása egyszerűen pompás). Az álomnyelv ízei evilági lakomát fűszereznek, mai örömünkre. Ugyanakkor elevenen tartják reményünket: az *Eggyel*, vagy annak vállalt hiányával holnapunk nem marad a káoszé, nem lesz az ürességé.

Nyilas Attila: Az Egynek álmai (Szoba Kiadó, Miskolc, 2008.)

Bereti Gábor

Tanújelek

Cseh Károly új verseskötetéről

Bár tudjuk, hogy a versekben megjelenő világ csupán nyelvileg leképezett mása a valóságosnak, ám a valóságról csak ilyen művészi képzetek közvetítése révén lehetnek fogalmaink. Az igaz művészet a világ képzetökké szublimálásának a művészet. Cseh Károly legújabb, *Gesztenyék ideje* című verskötetével megkapó bizonyosságát adja költő és világ lírába oldott viszonya eredeti, művészi színvonalú bemutatásának.

Versei ritka, különös találkozások hangulatát idézik: egyénnek és közösségnek, időnek és tájnak, életnek és emlékezetnek a versek rétegeiben összefogott találkozása hangulatát. Munkái közt barangolva ezért egy különös érzés vesz erőt rajtunk; költészete mintha üzenethozó, mintha Árpád-kori templomok meszelt falai alól előbukkanó régi freskó volna. A falak mézsfehér fogsága alól a szemünk láttára szabadul fel a hajdan volt világ, kel életre, hogy a feltámadás csodájában váljon maivá, mi több, korszerűvé. Mintegy figyelmeztetésül, hogy ami elmúlt sem veszett el, mintegy bizonyosságul annak, hogy minden, ami élő, a múltból táplálkozik. Versei olvastán érezzük: ilyen freskók hordozta üzenet, ilyen korszerű figyelmeztetés és bizonyosság Cseh Károly költészete is.

A kötet három ciklusra tagolt belső terében, *Napfordulók, Vég(zet)vári kereszt, Gesztenyék ideje*, érzés és emlékezés-üzenetek sora fogalmazódik meg. A ritmus, a rímek, a műfaji variációk mind, mind érzelemhordozói annak a jellegzetes Cseh Károly-i beszédmóddal fölfestett freskónak, amely a bukolika lebegő részleteivel együtt is egy teljes, megélt és mai világot idéznek elénk. A jelzők és képek kreatív közegében szárnyaló üzenet horizontnyi utat jár be, hogy átkelven a küzdelmekről sűrű idő folytonos metamorfózisán, a maga olvasatát hordozva, végül megérkezzék olvasójához: „október huszonhetedikén alkonyattájban / keresztelte a menetrendszerű repülő útját / egy kósza ökörnyál de a karambolra senki se / neszelt fel” írja „csak a kétkben / ezüstlött pár pillanatra a néma mementó” (Kései jegyzet).

Lehet, hogy Cseh Károly lírájának a titkát nem azokkal a terminus technicusokkal lehet felfejteni, amelyekkel ma, e második modernitás világában a posztmodern költészet darabjait szokásos. Mert lehet, hogy egy ilyen elemzésben éppen az sikkadna el, amiért ez a líra a maga sugaras módján megszületett. Hogy a humánus pólusát erősítve tüntessen egy emberséges és emberhez méltó élet mellett: „Emlékezz a sok ujjongó dália / ablak előtti tarka labdáira, / és a küszöbre, ahol reggelente / ültél, mint útra készen a fecske // Emlékezz a volt házra is újra itt: /

kékre hasaló búcsú-nyolcasait / madárraj rója romja fölött, s röpte / hasonlít piros hurkú kötelekre” (Újra a nyárvég).

Kötetét forgatván verseiben a világot a nyelvi kifejezés ünnepi, már már szakralizáló átlényegítésével szembesülünk, s idővel kérdéssé formálódik bennünk, vajh milyen világok tanújelei e költemények, melyekben a költő egyszerre rejti is a röghöz kötő világtapasztalatot és fel is mutatja azt, hogy előttünk mindez egy légies aura színeiben pompázó jelképzetté váljon. A világ ilyen lírai megketőzése lehet ösztönös gesztus, de lehet alkati adottság is. Ám a versek mögöttesében meghúzódó logika könyörtelen, s eltéveszthetetlen egyértelműséggel vezeti olvasóját az útkeresztveződésig, hogy lássa, tudatos választásról van szó, ahol is a költő az emberi próbatételek súlya alatt a feledés homályára ítélt felszínes világtól immár minden kétséget kizáró magabiztossággal indul a megmentésre érdemes világ lírai tájai felé.

Érezzük, amint a feledésre ítélt és a megmentésre érdemes világ pólusai közt megképződik a feszültség, ami áthatván verseit végig hatalmában tartja olvasóját. A lírai korpuszban ott villódnak a tehetség sejtelmes, gyöngyházzsín fényei, hogy a költő óhaját követve rajokba verődjenek, s versből versbe futván világítsák be a poézis újabb s újabb tájait. Hol egy templom fölsejlő tornya tárul elénk, hol a tavaszi ünnepkör színeibe öltöztetett húsvéti pannó, hogy aztán, merthogy ösztönös tájélmény jellemzi líráját, a hófúttá hegyoldal mögül előszivárgó kisváros utcárezleteiben gyönyörködhesünk. S mindezt – mint például a Holdalló hó című, Koscsó László festő és grafikusművésznak, a kötet avatott és érzékeny illusztrátorának ajánlott versben –, másokkal összetéveszthetetlen, mívéssé munkált Cseh Károlyi nyelven: „Lilázik újra, / foltos kabátujjból kibújt kézfejként / lilázik a kora tavaszi este megint. / Könyök hajlik – a Hernád kanyarja, / teliholdat hajít a hídra fölém, / s íve alatt a jegeces fényben / fagyosan margarétálló habjaival, / lepattogzott címeren meredő karrá / dermed már a folyó. Telihold száll. / Eldobott hógolyó. / Lehullani nem tud” (Holdalló hó).

Cseh verseiben tehát egy eredeti poétikai lelemény révén a feledésre ítélt és a megtartásra érdemes világ küzdelmének lehetünk tanúi. Ám, hogy ezt így élénk tárhassa, vállalnia kellett azt a perempozíciót, ahonnan meghozván ítéletét megtehette, hogy az érdemtelenről egy szót se ejtsen, míg az érdemlegest lírája alkotó erejével mutassa be. Azt a pozíciót, ahonnan a világ egyszerre az elveszett otthonosság és az otthonosság, mint a természettel, a tájhazával való harmónia visszaszerzése küzdelmének látszik. Cseh vállalta ezt a művészek, nevezzük így, az aktív kívülálló számára fenntartott pozíciót, hogy az elhallgatás módszerét választva gyakorolhassa az esztétikai meghasonlottság felett kritikai gesztusát. Nem forradalom ez és nem is lázadás, hanem az érzelmi világ színét a való világ fonákjával szembeállító vállalás. S a kibontakozó paradoxalitás tragédiájának lírai

megérezkítése. Cseh épp azáltal jut a vállalat szintjének magasára, hogy elfordul a hiábavalótól, s hogy tiszta tekintetét igaz, kristálylós világok felé fordítja. Hiszen láthatjuk, hogy a kibontakozó paradoxalításban az otthontalanság nem képes egy, az esztétikumból sarjasztott autonóm világot létrehívni, míg a Cseh Károly által is képviselt, az önmagát vállaló művészi entitás képes erre, képes a merkantil érdekek vezérelte világra a saját szemével, a humanitás erejével pillantani.

A *Gesztenyék ideje* alkot és alkotó egymásra találásának könyve, melynek legfőbb erénye, hogy írója a hétköznapi ember küzdelmein és a maga tisztességén keresztül mutat példát a helytállásra. S ha a nyitott lelkű olvasó megsejti a költő üzenetében rejlő mélységet, akkor megérzi, hogy Cseh Károly lírája a humanitást vállaló költészet aranyló példája.

Ma, a küzdéses kísérletek, a bomlás időszakában egy szív- és lélek-meleg poétikai valóságra, az embernek a szubjektuma által felmutatott igazára figyelmeztetni, már-már rendhagyó vállalkozás. A kísérletezések néha már kísértetiesnek tűnő időszakában szinte gigászi erőfeszítést igényel a szerénységre, a csöppet se nagyravágásra, a magától értetődésre törekvés. Úgy tűnhet, a lírai líra szüntelen önvédelmi munkára kényszerül, mert mintha egy Földnél is nagyobb Hold keltetne dagállal kellene megküzdenie. Úgy tűnhet, a lírai líra olyan önvédelemre kényszerül, amely elől, bár szíve szerint Robinsonként húzódna vissza, de a minőség tétjének tudatában mégsem teheti. Cseh Károly vállalja a küzdelmet, s mi, ahogy a mesebeli legkisebb fiúban, bízhatunk benne: mert akinek az útja bibliás földeken át vezet, az csodákra is képes.

Miskolc, Bíbor Kiadó, 2007.

Feltizi-Veress András

Fekete, fehér, szürke

„Az ismeretlent föl lehet, sőt, föl kell ismerni, még ha nem is áll módunkban megérteni.”

„Használd használt holmijainkat. Turkáld turkált ruháinkat!” – volt hányaveti-en felírva, fehér krétával a bolt táblájára. A betűk is olyan szervezetlenül kapaszkodtak egymásba, mintha önnön jelentésük hiteléből vesztenének minden egyes olvasat során. A falak mögött – „Szia. Jó éjszakát. Részvétünk és... ott leszünk a temetésen” – mondta Kati, a mindig hidegen udvarias tulaj. Munkaideje lejárt, de hát nem rúghatja csak úgy ki. Már csak azért sem, mert a hölgy jó ismerőse még vidékről, mondhatni távoli barátnöje. És már csak azért sem, mert tegnap halt meg rákban a férje. Gyászlevelet hozott. Érdekes, hogy ezek után még van kedve órákat válogatni, blúzokat, szoknyákat, ingeket, fekete ruhákat tapogatni, beléjük temetkezni.

Tehát az utolsó vásárló. Épphogy kilépett a csilingelő ajtón, Kati egy villámgyors mozdulattal lehúzta a redőnyt, bezárta a boltot. Ugyanis a fönti lakásban még dolga volt: mosás, mosogatás, vasalás, gyerekfektetés...

Ahogy a bolt fölötti gyerekszoba mértani közepét megvilágítja a kinti lámpa...

Nem véletlen, hogy a gyerekek (mind a négyen) fejükkel szabályos kört rajzolva mindig a fény köré helyezkednek. Évek óta él ez a szokás, így tudnak csak mélyen aludni. Egymás szomszédságában, szemhéjuk alatt új életre kelnek az egyenként megálmodott álmok; és vissza-visszatérve vándorolnak, alkalmazkodva, idomulva személyiségükhöz. Kicsit unalmas játék már ez, de mit lehet tenni, hogyha egyszer szükségszerű?

Mari (a legkisebb) pisze orra alig látszik ki a takaró alól. Megszokta már, hogy úgy alszik, ahogy az anyaméhben fejlődött annak idején: betakarva, beburkolva a biztonsággal.

A Deák Ferenc téren ül, egy padon. Kezében könyv, buzgón olvas, aztán valami erős, földrengésszerű rázkódás, alulról. Nem, ez még nem a világvége, csupán egy újabb földalatti haladt el a menetrendnek megfelelően. Fél perc múlva fölneéz. Várja az ismeretlen ismerősöket, a leszállókat, akik előbb-utóbb fölmerészkednek a felszínre. Szereti bámulni ezeket az embereket, főleg azt a pillanatot szereti elkapni, amikor még nem érnek föl teljesen, amíg még van hiányzó tagjuk a földben, mintha beszorultak volna. Egy földalatti, utasok, két-három perc szünet, ő tovább olvas a következő szerelvény érkezéséig. De most egy fekete-fehér utas is van a kiemelkedők között. Haja hófehér, szakállá, bajsza koromfekete, arcszíne, kézfeje

szürkés, fekete frakk, fehér ing, fekete nyakkendő, fehér tornacipő. Ilyet még nem látott, itt mindig minden nyüzsg az üdítő színektől és az életszerűségtől. Elindul Mari felé. Úristen. Mari kezdi rosszul érezni magát, az írott szöveg felé fordul, abba menekül, hányingere van.

Zoli kilenc éves, de meglepően érett fiú. Ő párna és lepedő nélkül alszik. Azt mondja, ez így természetes, így egészséges. Próbált már a földön is aludni, de édesanyja felzavarta az ágyra.

Puskás Ferenc stadionja hangyabolyként nyüzsg. Zoli úgy tudja, minden jegyet eladtak, ezért most kötelező a győzelem. Osztálytársai futnak vele, néhány felsőbb éves és persze a rövidtávú színes bőrű világbajnokok. Ők a versenyzők. Vigyázz, kész, rajt! Nem jó. Zoli kiugrott, túl hamar lépett ki, újra kell indítani. Másodszor. Vigyázz. Másodszor kész. Másodszor rajt. Sprint, még el se indultak, de már nincs sok hátra: nem figyel senkire csak magára, hogy minél gyorsabb legyen. Végre vége! Ő lett az első. A közönség tapsviharban tör ki, ujjong, Zoli már kipihente magát, először fölemeli jobb kezét, integet, aztán tekintetével körbejárja a stadiont. Egy nagyon kicsi, idegennek tűnő feketés, szürkés pontra lesz figyelmes, a sok ezer ember közül kiszúrja ezt az egyet. Közelebb fut, hogy megnézze ki az. Egy fekete-fehér emberke. Biztos ismernie kéne valahonnan, de még ő sem jegyezhet meg minden arcot a közönségből. A férfi láthatóan több mint rajongó, hevesen integet, és kezével hívogatja magához a bajnokot.

Aztán a táblára felkerülnek a rekordok.

Emese kamaszlány. Folyton forgolódik ágyában, ledobja magáról a takarót. Anyja hajnalban mindig benéz és megigazítja. Ilyenkor Emese rendszerint fölérred, bár rossz alvó, de számára mégis a legeslegjobb érzés az, ha édesanyja szépen betakargatja.

Az egész ház üres. Azaz csak a szülők nincsenek itthon. Emese kisebb összevetelt szervezett. Hasonló korú fiúk, lányok érkeznek. Éjjél is elmúlt, a társaság fáradhatatlan. Várnak még valakit, akinek, állítólag születésnapja lesz holnap (azaz már ma). Emese kérdezősködik. Ki az? Azért, ha valakinek, őneki tudnia kellene, hiszen mégiscsak ő a házigazda. A barátok hallgatnak, – „Meglepetés” – vihogják, és inkább díszítik az ablakokat, újrafestik a falakat, lecsiszolják a bejárati ajtó kilincset, kicserélik az égőket, hogy aztán rögtön lekapcsolják az összes villanyt. Pont ekkor szólal meg a csengő. Emese nem akar ajtót nyitni, pedig neki kéne fogadnia a vendéget. Még a kukucskálóba sem mer belenézni. Márpedig a vendégnek egyszer be kell jönnie.

Andrásról már kiskorában sem tudták eldönteni testvérei, mikor alszik, és mikor van ébren. Mikor színlel és mikor nem. Mert van olyan, hogy a szeme félig nyitva és alszik, és van, hogy szorosan lecsukja, és mégis éber. Teljesen kiszámíthatatlan.

Az 59-es villamossal utaznak hét megállót a Délitől. Ez a Farkasréti temető főbejárata: a virágárosok birodalma. A tömény illataradatba ütközve kábultan haladnak tovább a gyászolni kívánók. Olyan kereskedők adják itt el portékáikat, akik lényegében a halottakból élnek. András kijelenti, ő biztos nem dolgozna itt.

Családjával jött el, nem volt sok kedve kimozdulni otthonról, az elhunytat csak Kati ismerte, ő is csak látásból. Mindegy. Átvergődnek egypár síron mire a gyászmenethez érnek. A gyászolók közül senki nem sír, és ezt nem is szégyellik. Úgy állnak ott ők is, akárcsak András, mintha fogalmuk se lenne a férfiről a sűrke koporsóban. A pap a kis domb tetején szónokol, de mintha az elmondottakból semmi nem vonatkozna a beszéd tárgyára. Valami rokonokat emleget, Andrásék családjára tekint, aztán egyszerre elhallgat, fölhívja Andrást a 'szószékre', mint legközelebbi hozzátartozót.

„Olyan érzésem van, mintha álmodnék is, meg nem is. Azt még elfogadom, hogy mindent, amit egyszer megláttunk a világban, azt agyunk megörökíti, és ha nem is emlékszünk azután ezekre a mozzanatokra, személyekre, helyzetekre, attól még álmunkban ezek használhatóvá válnak, és tudottakként kezeltetnek; de mondja meg valaki nekem, hogy lehet egy ilyen, egységes, befogadó álomvilágban, akár csak egyetlen, az álom számára ismeretlenként működő tényező?”

A közönség kitartóan és megértően bólogat. Néhányuknak könnyeket csal a szemébe a 'szép' beszéd. A sírhely még földéletlen.

De hát ez egy kérdés volt!

Szakolczay Lajos

Érzéki virágoskert

Kelemen Marcel festményei a veszprémi Csikász Galériában

Kelemen Marcel tíz év után festményeivel újra visszatért szülővárosába. A mostani megmutatkozásnak nem kevesebb a rituáléja, mint az ezt megelőzőnek. Akkor is, most is – hogy követhető legyen az életút megannyi váltása? – az életmű essenciáját kaptuk/kapjuk. Ám a tárlat középpontjában, hogy összemérhetőek legyenek a pályaszakaszok, az új festmények sora áll. Aki nem ismeri az állandó változásban – az önkifejezés sokarcúságában – hívő festőművész ilyesféle „ugrásait” (pontosabban: az egyik a másikból kifejlő, de mégiscsak az előzőtől nagymértékben különböző – nemegyszer meghökkentő – állomásokat), annak a festőiségben *kinyíló* új szakasz, a *női test* és a *virág* bűvöletében a *bársony* érzékisége és erotikája, csak kihívó magamutogatásnak hathat. Talán eltévelyedésnek – visszalépésnek? – is a korábbi korszak nagy méretű, színeiben visszafogott (mert sötétjében is világosságban is *barna*) táblaképekhez viszonyítva.

Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű. Hiszen az *akkor* fölmutatott drámai értékek – amelynek egy valahai franciaországi utazás során fölfedezett középkori freskótöredék-együttes volt az előhívójuk – nem tehetők semmissé. Az olajképek (jó részük szakrális vonzatú) *fényrácsai* – akár a *Kezeink* című sorozat itt is szereplő egy pár jeles darabját vesszük (*Corpus; A hal 3.; A könyv 5.* – mindhárom 2001), akár a fénybörtönt szinte jellemtulajdonsággá avató, ugyancsak jelen lévő baráti portrékat (*Mozdulat I., II.* 2001) –, mutatis mutandis átköltöztek a lengének tetsző *testtájakra*. Azzal, hogy profanizálódtak, nem bezárták a *látványszínpadra* kitett testeket (virágbibéket, virágpanorámává emelt mezőket), hanem épp kinyitották fénytől ittasult lényüket. S a művésznek – az alkotáslélektan útjai kiszámíthatatlanok – a festés örömét hozták.

Mert a fényrácsok kalodájában *szenvedve örülő* – innen a drámai sugallat – „figurák” (testrészek és tárgymotívumok) vászonra való vitele az alkotót nem ajándékozták meg ezzel a felhőtlen érzéssel? Dehogynem. Másképp nem is lehetne a konstruktív léthálót magában foglaló, a rácsszerkezetek találkozási pontjait a fénybeesés szöge szerint – hol pislákolva, hol izzva – megvilágító műveknek (*Fénytriptichon – Fénylét I., II., III.; Fénypáros*) ilyen varázsa. S nem adna a művész és a néző számára valaminő különleges fölszabadultságérzetet az időélménynek – időutazásnak? – az a játéka, amely a fénnel hátulról megvilágított – s a kéz mechanikájával tetszés szerint mozgatható – „festmények”, objectek sajátja.

S bármily európai katedrálisokba és terekre visz is az *Óra* és az óralap (az idő

alatt görnyedő, sötét-világos mindennapjaink) variációja, lehetetlen nem meghal-
lani a csöndesebb „ketyegést”. Ez természetesen lehet illúzió is, a festmény vala-
minő emlékezetbeli szereppel való felturbóztatása, ám az órákban-hangulatokban a
személyiség – az időtlenné váló *én* – tárgyiasul. Ez a „magántörténelem” éppúgy
képzetet mozgató erő, mint ahogyan a *Harang* is kevesebb volna – emlékezzünk
csak a *Rubljov* című film kultikus munkafázisára – e nélkül az anyagot szellemivé
emelő (végső soron a világra kiható) mozzanat nélkül. A motívumokra tekintvén
Kelemen Marcel festményén – mert a műveltség és tudás, bármely hely lett legyen
kimunkálója-szüelője, egyetemes – az erdélyi (háromszéki) csöpp falu, Gelence a
művészetek fővárosával, Párizssal van összekötve. Az *áttűnések* fényjátékában
nem föltétlen kell észlelni ezt a kapcsolatot, de aki a rálel a „helyi szín” ilyesfajta
– az általánosra ugyancsak kiható – érvényesítésének az eszközére, az előtt job-
ban megnyílnak a mű rétegei.

Ettől a felhőtlen, ám a festmények, tárgyfestmények komor színvilága szerint még-
iscsak drámai kifejezésmódtól kellett a művésznek eljutnia a mostani pályaszakasz
virágos mezőjéhez. Ahol a nő – és megannyi kitarulkozó (akár intim) testrésze – vi-
rágként működik. Kelemen, jóllehet nemegyszer szinte az absztraktig feszíti festmé-
nyeinek figurálisát, itt sem mond le az alakrajzról, de a nézőpontváltással-nagyí-
tással olyannyira elvontta – az eleven, *lélegző* hús ellenére is elvontta – teszi érzéki
tárgyként-tárgyrészletként is fölfogható motívumait (vagy cselekvéssorait, lásd a
2009-es *Csiga meg a kötél* és a *Karmazsin* erotikáját), hogy csaknem nonfiguratív
hatást kelt egy-egy műve (itt épp a lírai absztrakttá avanzsáló *összegabalyodás*).

A korábban egy-egy művön fölsejlett – akarva-akaratlan a festőművész által su-
gallt – szexualitás (a kellem, noha csak jelzésszerűen megnyilvánuló, testSörömmé
való fokozása) az új ciklus képein valósággal tobzódik. Ehhez a kivilágosult – ki-
világosított – égbolthoz a művésznek meg kellett találnia (a korábbi, pályakezdő
szakasz expresszív színvilágához visszanyúlva?) azokat a színeket – a tüzesen izzó,
ragyogásban szinte hő érzetet keltő vöröset (*Szirom; Mágia*, mindkettő 2009) az
ibolyák izgató élénkségét visszaadó lilát (*Középen*, 2008; *Ajak*, 2007; *Bimbó*, 2008),
a barack hamvasságát és a narancs túlérlettségét a szecesszióból pasztell-lágyság-
gal kiemelő sárgás rózsaszínt, illetve hamiskás oranzsot (*Barack*, 2007; *Nyiladék*,
2007) –, amelyekkel a *testi öröm* színmágiája megjeleníthető.

A veszprémi tárlaton az is jól megfigyelhető, hogy az aránylag korai, jobbára
nonfiguratívnak tetsző *Virágom* (1993) című festménytől Kelemen Marcel ebben
a témakörben meddig jutott. Az igen szép faktúrájú absztrakt foltok – lekerekít-
ettséjükkel, a motívumokat elválasztó „csatornákkal”, nyiladékokkal – már meg
nem nevezettségükben is árulkodnak a másik nemhez köthető élmény fontosság-
gáról. Mára – említettük: az örömfestészet megnyilvánulásaként – teljesen kinyílt
ez a motívumokban ugyancsak gazdag példatár. Két oldalról is.

Az egyik: a virág mint a szerelem ősi jelképe, ugyanakkor a világmindenség eredetének a szimbóluma szinte egyeduralkodó módon piedesztálra került (a vadrózsa öt szirma Krisztus szent sebeit jelképezi, a nemesített rózsa pedig, több minden mellett, a női szeméremtestnek is jelképe). A másik: a nő (a női test mint *virág*) – nem véletlenül kapta az új ciklus a *Virágom, virágom* címet – a természet kertjét, organikus bőségét próbálja fölülírni. Elsőbben azzal, hogy olyan gesztusokat, töredékmozdulatokat hasít ki az intim szférából, amelyekben nemcsak a szexualitás, illetve az arra utaló „némán” is beszédes karakter van nyíltságában ugyancsak elrejtve (*XXL; Combig* – mindkettő 2008; *Nyiladék*), hanem a szerkezetet (merész kivágások) képpé alakító invenció is jól látszik. Az ecset indulat- és érzelemgócainak a faktúrára való kivetülése.

Persze a virágábrázolások szintén kétpólusúak. Egyik részük – *Körtánc; Kékítők; Novemberben; November* (mind 2009) – a hagyományhoz közeli, ám kifejezetten szép természetkerttűkrükkel azt a – kevésbé érzéki, inkább harmóniára törekvő – látványt idézik meg, ami az impresszionisták óta valamiképp a *lélek* kiáradása is. Az ettől elütők viszont – bár mindenik tábla a *festőiség* próbája is – a virágban mint az organikusságában izzó szépségfaktorban a többnyire intim testszférák (rejtetten is) jellemző jegyeit mutatják föl. Ezáltal a *Rózsa* (2009), a *Mágia* és a *Szirom* kilép a valóságos és képzeletbeli kertből – az elsőként említett festmény például azzal is, hogy motívuma tágan értelmezhető bibliai jelkép, egy kis megengedéssel a termékenységünnephez vezérlő kalauz –, és a testi szerelem esszenciális közvetítőjévé válik.

Ám ebben a jókedvű, virgonc testarzenálban mégsem ez a színeiben izzó és formavilágában, faktúrájában érzéki leleménnyel megjelenített virágképegyüttes sokkol (külön tanulmányt érdemelne a háttérszínek fő motívumot kiemelő érzéki kontrasztja), hanem azok a darabok, amelyeknek fókuszában – gyakran kimerevített testrészként, vagy a kokott öltözékét szinte „testékszerként” láttatva – a nő fölkelte nemiség, a tomporok, a vulvák egészséges hivalkodása áll.

Míg a *Habcsók* (2008), a *Leplek* (2007), a kitűnően megfestett *Táncos* (2009) és a *Barack* emlékezetünk régmúltjában időzik, az *XXL*, a *Meztelen* (2008), a *Középen*, az *Ajak* stb., a borzalmat elkerülendő, kicsapongásra hajlamos modern korunk jelképeként is fölfogható.

Serfőző Simon

Úgy kellett

A tócsát: kistengert,
leveleket, gallyakat,
a porszemet is úgy kellett
fölfedezni magamnak.

Ráismerni bogárra, fényre,
a csöndet meghallani.
Az ott a Nap, emitt a béke,
nem szabad bántani.

Csőtörés

Fék csikorog – bogár fékez,
kanyarodik a terelőútra.
Csőtörés van, a dűlön áll a tócsa.
Csatornába folyik a víz: ürgelukba.

Játék

Két gyerek-gally közül
melyik az erősebb?
Pókfonalat fognak
és nekigyürkőznek.

Húzzák a két végét,
az izmuk kidülled.
Feszítik, rángatják,
míg - belezöldülnek.

Dombok között

Dombok között róka szalad.
Nem róka az, hanem a Nap.
Égen viszi sarló farkát:
fél-Holdat a világon át.

A tó

Hullámok fürödnek.
majd a parttól messze
kapálózni kezd,
már le-lemerül a mélybe:
vízbe fúlna a tó,
ha nem úszom be érte.

Fényben állnak

Kicsi boci született ma,
nem mer kimenni a napra.

Fényben állnak talpig a fák,
azt hiszi, hogy ég a világ.

Az idén is

A termőföld égen,
amit szelek szántanak,
szelek vetnek, az idén is
micsoda bő termés lesz!

Szagos szőlő: csillag érik,
dong a meteor darázshad.
Dinnye sárgáll: a Hold.
Piroslik a jonatán Nap.

Elmegyek

Ne mindig a földön járjak,
elmegyek a fákra ágnek.

Állok tetőre kéménynek,
füstjével az égig érjek.

Tocsogjanak a latyakok,
esőnek is elállhatok.

És ha szélnek is elmegyek,
szárnyasulhatnak a lelkek.

Állok aztán Napnak, Holdnak,
édesanyámnak ragyogjak.

Mutatja a Nap

Rászólok a csendre,
ne hallgatózzon folyton körülöttem!
A szél belesutyorog szavaimba,
muzsáj elhessegetni.
Menjen ő csak a dolgára,
van tán neki?

Az útra rá kell kiáltanom,
majdnem átgázol a lábamon.
Meg kell állni,
nem látja?
A sarkon mutatja a Nap,
a piros rendőrlámpa.

Akkor volt jó

Akkor volt jó élni,
mikor háztető lovasa voltam.
Megültem szőrén.
Gyia! – mondtam.
Kéményfüst sörényét
két marokra fogtam.

Rúgta a port utánunk
a kiscsikó-nyárikonyha.
Hányta-vetette magát,
jókedvét viháncolta.

Akkor volt jó élni,
még semmi sem állta utam,
megzabolázva a paripa házat,
az udvarról kirentottam.
Látták, akik arra jártak,
iramodunk hetedhét világnak.

Gurintgattam

Tejútról letérve,
láthatár melléken,
szelet legeltettem
hosszú kötélvégen.

Kutya ugatását
vadnyúl után küldtem,
gallyakat a fákra,
felsuhogni zölden.

Gurintgattam dombot.
Viharral pereltem.
Estig nyugtatgattam,
hogy lecsendesedjen.

Mért csüggedne?

Mért csüggedne a vers?
A föld alól föltámadna.

Fényességében az égen
Megjelenne harmadnapra.

Utána eredhetnek tankok,
a vasveszedelmek.

Lélekben, a tetejetlen fán lakik,
nem lelhetik meg.

Fehérségben

Szállong az ég,
tél havazik.
Nem is olvad
el tavaszig.

Fehérségben
állók állig.
A fehérség
hogy világít!

Este sűrűl,
mégis látom,
most száll haza
varjú ángyom.

Mit neki szél,
tél havazhat,
a szárnyával
legyintget csak.

Anga Mária

A csiga és az eső lába

Az erdő közepén, ahol legsűrűbbek a füvek és a fák, mindig történik valami érdekes. Egy napon, a törpe gomba árnyékában kicsi csiga született. De olyan picike, hogy senki sem vette észre az erdőlakók közül. Így hát nem füttyülte szét ennek hírét a rigó, nem rikkantotta szélnek a fülemüle, nem törődött a kicsi csigával senki.

De őt ez egyáltalán nem zavarta. Boldogan dugta ki apró fejecskéjét, két kicsi szarvát a házából. Körülnézett. Az erdő csendes volt. Béke és nyugalom áradt a fák és a bokrok lombjai közül. Most még a szél is aludt, nem neszegett.

A Nap ragyogó fényben ringatta az egész erdőt. A csigabiga hátrahajtotta fejecskéjét, és magát is szemügyre vette. Nagyon szép vagyok, gondolta magában és elégedetten vágott neki a világnak. Ment, mendegélt, egyszer csak találkozott az őzikével.

– Hát te ki vagy? – kérdezte az őzikétől kedvesen.

Az őzike a hang irányába fordította a fejét, de először nem látott senkit. Csak mikor lehajolt, akkor vette észre a csigát, aki a fűszálak között csetledezett, botladozott.

– Én most születtem – folytatta a csiga –, de nagyon szépnek találok a világot.

– A világ szép – felelte az őzike –, de te hogy nézel ki, még lábad sincs!

Ennyit mondott csak, és egyetlen ugrással eltűnt a fák között.

A csiga magára nézett. Emelgette fejecskéjét, illegette-billegette, nézegette magát. Kereste a lábát. De nem találta. Minek az nekem, gondolta magában. Elég szép vagyok én így is. Aztán tovább ment. Találkozott a rókával.

– Hát te ki vagy? – kérdezte tőle.

– A róka vagyok, barátocskám. A róka.

– Én nem régen születtem, de nagyon szépnek látom a világot. Csak tudod, az a baj, hogy nincs lábam – hajtotta le szomorúan fejecskéjét a csiga.

– Egyet se törődj azzal, hogy nincs lábad – mondta a róka –, az a fontos, hogy van-e ravaszságod, az sokkal fontosabb.

– Ravaszságom? Azt nem tudom. Talán van ravaszságom is, bent a házamban.

Erre aztán a róka nagyot nevetett.

A szerző hamarosan megjelenő mesekötetének (Az aranypatájú kiscsíkó) egyik darabja.

– A ravaszság nem olyan dolog, amit a házadban lehetne tartani. A ravaszság az, amikor olyat mondasz, ami nem is igaz, de mégis elhited, és valamilyen hasznod lesz belőle. De bizony, úgy látom, kedves barátom, te még fiatal vagy ehhez.

A csiga ezen úgy elgondolkodott, észre sem vette, hogy a róka ott hagyta, ment a maga útjára. De nem sokáig maradt egyedül, mert arra ugrált a nyulacska.

– Jaj, csigabiga! – kiáltotta – szaladj, ahogy csak tudsz, mert jön az eső, a viharral együtt! Legjobb lesz, ha keresel magadnak valami menedéket.

– Te ismeresz engem? – álmétkodott a csiga, hiszen eddig még soha senki nem szólította a nevén.

– Hát persze, hogy ismerlek, miért csodálkozol ezen?

– Én sok mindenben csodálkozom, mert nem ismerem a világot. Még csak néhány órája születtem.

– Akkor azt ajánlom, komám, szedd a lábad és szaladj, ha kedves az életed, mert az esőnek már lóg a lába. Itt lesz mindjárt a zivatar.

– Hogy szaladjak? Ha ismeresz, tudhatnád, hogy nekem nincs lábam.

De sajnós ezt a nyulacska már nem hallotta, csak azzal foglalkozott, hogyan mentheti az irháját. Pedig jó lett volna, ha meghallgatja a csigabigát, mert akkor talán közösen kitalálhattak volna valami megoldást a csiga bánatára. Továbbment hát a kis csiga, de nem sokáig jutott, mert akkora szél támadt, hogy jobbnak látta, ha behúzódik egy harangvirág alá. Onnan nézegetett, de hiába volt minden igyekezete, nem látta az eső lábát. Ha az eső lábát nem is, de láthatta az őzikét, a rókát és az erdő többi lakóját. Mindegyikük fejvesztve menekült. Az őzike sietett visszatalálni rejtekébe, a róka a rókalyukba, a nyuszi a fészkébe.

– Nem tudom, milyen lehet az eső – mondta a csigabiga –, de biztos félelmetes fenevad, ha így fél tőle minden állat.

Így álmétkodott, mikor egyszer csak az égből potyogni kezdtek a hideg vízcseppek. Egyre szaporábban estek. Az egyik vízcsepp éppen a csigabiga házára esett.

– Hát te ki vagy? – kérdezte a csigabiga.

– Én vagyok az eső!

– És hol van a lábad?

– Nekem nincs lábam – válaszolt az eső.

– Akkor miért kiabálta mindenki, hogy lóg a lábad?

– Azt én nem tudom. Biztosan csak úgy mondják.

A csigabiga ott állt a szakadó esőben. Még mindig nagyon szépnek látta a világot. Szépnek látta magát.

– Nincs lábam – mondta –, de minnek is az nekem. Szép vagyok én így is.

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Ádám Tamás (1954) Budapest
Árkossy István (1943) Budapest
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Barna T. Attila (1971) Nyírtelek
Bata János (1963) Horgos
Bágyoni Szabó István (1941) Budapest
Bereti Gábor (1947) Miskolc
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy András (1975) Eger
Blaskó Péter (1948) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Budapest
Czegő Zoltán (1938) Budapest
Csík Mónika (1978) Kispic
Csorba Béla (1950) Temerin
Demeter József (1947) Ballószög
Demeter Szilárd (1976) Nagyvárad
Dénes László (1959) Nagyvárad
Dudás Károly (1947) Szabadka
Falusi Márton (1974) Budapest
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fekete J. József (1957) Zombor
Feltizi-Veress András (1985) Budapest
Gittai István (1946) Nagyvárad
Gyimesi László (1948) Budapest
Harkai Vass Éva (1956) Topolya
Hársasi Ibolya (1956) Eger
Horváth Ödön (1938) Kismaros
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Jámbor Ildikó (1955) Eger
Kenyeres Mária (1973) Beregszász
Kiss Benedek (1943) Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Kontra Ferenc (1958) Újvidék
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kupán Árpád (1938) Nagyvárad
Ladik Katalin (1942) Budapest
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Loboczky János (1955) Eger
Lőrincz P. Gabriella (1982) Beregszász
Marczinka Csaba (1967) Budapest
Németh István Péter (1960) Tapolca
Nyilas Attila (1965) Budapest
Oláh András (1959) Mátészalka
Pataki István (1953) Bihar
Posta Marianna (1983) Eger
Sarusi Mihály (1944) Békéscsaba
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szecskó Károly (1939) Eger
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szenti Ernő (1938) Kisújszállás
Tamás Tímea (1962) Nyíregyháza
Tari István (1953) Óbecse
Thiel Katalin (1952) Eger
Toldi Éva (1962) Újvidék
Tornai József (1927) Budapest
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárad
Vári Fábrián László (1951) Mezővári
Verebes Ernő (1962) Zenta
Verók Attila (1975) Eger
Zsille Gábor (1972) Budapest